

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
JOURNAL

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ

№ 10 (20) / 2016
2 ТОМ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

*Свидетельство
о государственной регистрации
печатного средства массовой информации
КВ № 20971-10771Р*

Сборник научных трудов

№ 10 (20)

2 том

Киев 2016

ББК 1
УДК 001
М-43

В журнале опубликованы научные статьи по актуальным проблемам современной науки.
Материалы публикуются на языке оригинала в авторской редакции.
Редакция не всегда разделяет мнения и взгляды авторов. Ответственность за достоверность фактов, имен, географических названий, цитат, цифр и других сведений несут авторы публикаций.
При использовании научных идей и материалов этого сборника, ссылки на авторов и издания являются обязательными.

© Авторы статей, 2016
© Международный научный журнал, 2016

Полное библиографическое описание всех статей Международного научного журнала представлено в: НЭБ Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography.

Журнал зарегистрирован в международных каталогах научных изданий и наукометрических базах данных: РИНЦ; Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEc; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor.

Редакция:

Главный редактор: **Коваленко Дмитрий Иванович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)
Заместитель главного редактора: **Золковер Андрей Александрович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)
Секретарь: **Колодич Юлия Игоревна**

Редакционная коллегия:

Глава редакционной коллегии: **Каминская Татьяна Григорьевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)
Заместитель главы редакционной коллегии: **Курило Владимир Иванович** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)
Заместитель главы редакционной коллегии: **Тарасенко Ирина Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Раздел «Экономические науки»:

Член редакционной коллегии: **Баланюк Иван Федорович** — доктор экономических наук, профессор (Ивано-Франковск, Украина)
Член редакционной коллегии: **Бардаш Сергей Владимирович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Бондарь Николай Иванович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Вдовенко Наталия Михайловна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Гоблик Владимир Васильевич** — доктор экономических наук, кандидат философских наук, доцент, Заслуженный экономист Украины (Мукачево, Украина)
Член редакционной коллегии: **Гринько Алла Павловна** — доктор экономических наук, профессор (Харьков, Украина)
Член редакционной коллегии: **Гуцаленко Любовь Васильевна** — доктор экономических наук, профессор (Винница, Украина)
Член редакционной коллегии: **Дерий Василий Антонович** — доктор экономических наук, профессор (Тернополь, Украина)
Член редакционной коллегии: **Денисенко Николай Павлович** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Международной академии инвестиций и экономики строительства, академик Академии строительства Украины и Украинской технологической академии (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Дмитренко Ирина Николаевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Драган Елена Ивановна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Ефименко Надежда Анатольевна** — доктор экономических наук, профессор (Черкассы, Украина)
Член редакционной коллегии: **Заруцкая Елена Павловна** — доктор экономических наук, профессор (Днепр, Украина)
Член редакционной коллегии: **Захарин Сергей Владимирович** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор (Киев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Зось-Киор Николай Валерьевич** — доктор экономических наук, профессор (Полтава, Украина)
Член редакционной коллегии: **Клочан Вячеслав Васильевич** — доктор экономических наук, профессор (Николаев, Украина)
Член редакционной коллегии: **Копилюк Оксана Ивановна** — доктор экономических наук, профессор (Львов, Украина)
Член редакционной коллегии: **Кравченко Ольга Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Кухленко Олег Васильевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Лойко Валерия Викторовна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Лоханова Наталья Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор (Львов, Украина)

Член редакционной коллегии: **Малик Николай Иосифович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мигус Ирина Петровна** — доктор экономических наук, профессор (Черкассы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мухсинова Лейла Хасановна** — доктор экономических наук, доцент (Оренбург, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Ниценко Виталий Сергеевич** — доктор экономических наук, доцент (Одесса, Украина)

Член редакционной коллегии: **Олейник Александр Васильевич** — доктор экономических наук, профессор (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Осмятченко Владимир Александрович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Охрименко Игорь Витальевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Паска Игорь Николаевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Разумова Екатерина Николаевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Рамский Андрей Юрьевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Селиверстова Людмила Сергеевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Скрипник Маргарита Ивановна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Смолин Игорь Валентинович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сунцова Алеся Александровна** — доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Танклевская Наталья Станиславовна** — доктор экономических наук, профессор (Херсон, Украина)

Член редакционной коллегии: **Токарь Владимир Владимирович** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Чижевская Людмила Витальевна** — доктор экономических наук, профессор (Житомир, Украина)

Член редакционной коллегии: **Чубукова Ольга Юрьевна** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Шевчук Ярослав Васильевич** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, доцент (Нововолыньск, Волынская обл., Украина)

Член редакционной коллегии: **Шинкарук Лидия Васильевна** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Украины (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Шпак Валентин Аркадьевич** — доктор экономических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Беялов Талят Энверович** — кандидат экономических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Скрыньковский Руслан Николаевич** — кандидат экономических наук, член-корреспондент Украинской академии наук (Львов, Украина)

Член редакционной коллегии: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацкая Республика)

Член редакционной коллегии: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чешская Республика)

Член редакционной коллегии: **József Káposzta** — Dr. hab. (Венгрия)

Член редакционной коллегии: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Венгрия)

Член редакционной коллегии: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Венгрия)

Член редакционной коллегии: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польша)

Член редакционной коллегии: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польша)

Раздел «Юридические науки»:

Член редакционной коллегии: **Аристова Ирина Васильевна** — доктор юридических наук, профессор (Сумы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Галушко Валентин Васильевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Гиренко Инна Владимировна** — доктор юридических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Глушков Валерий Александрович** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Головко Александр Николаевич** — доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Грохольский Владимир Людвигович** — доктор юридических наук, профессор (Одесса, Украина)

Член редакционной коллегии: **Калужный Ростислав Андреевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Клемпарский Николай Николаевич** — доктор юридических наук, профессор (Кривой Рог, Украина)

Член редакционной коллегии: **Лоренцмайер Штефан** — доктор юридических наук, профессор (Аугсбург, Федеративная Республика Германия)

Член редакционной коллегии: **Макарова Тамара Ивановна** — доктор юридических наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)

Член редакционной коллегии: **Мельничук Ольга Федоровна** — доктор юридических наук, доцент (Винница, Украина)

Член редакционной коллегии: **Овчарук Сергей Станиславович** — доктор юридических наук (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Омельчук Василий Андреевич** — доктор юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Остапенко Александр Иванович** — доктор юридических наук, профессор (Львов, Украина)

Член редакционной коллегии: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридических наук, доцент (Ирпень, Украина)

Член редакционной коллегии: **Светличный Александр Петрович** — доктор юридических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сидор Виктор Дмитриевич** — доктор юридических наук, профессор (Черновцы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Таранова Татьяна Сергеевна** — доктор юридических наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)

Член редакционной коллегии: **Олейник Анатолий Ефимович** — кандидат юридических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Химич Ольга Николаевна** — кандидат юридических наук (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Легенький Николай Иванович** — кандидат педагогических наук, доцент (Киев, Украина)

Раздел «Технические науки»:

Член редакционной коллегии: **Беликов Анатолий Серафимович** — доктор технических наук, профессор (Днепр, Украина)

Член редакционной коллегии: **Луценко Игорь Анатольевич** — доктор технических наук, профессор (Кременчуг, Украина)

Член редакционной коллегии: **Мельник Виктория Николаевна** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Наумов Владимир Аркадьевич** — доктор технических наук, профессор (Калининград, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Румянцев Анатолий Александрович** — доктор технических наук, профессор (Краматорск, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сергейчук Олег Васильевич** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Чабан Виталий Васильевич** — доктор технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Артюхов Артем Евгеньевич** — кандидат технических наук, доцент (Сумы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Баширбейли Адалат Исмаил** — кандидат технических наук, главный научный специалист (Баку, Республика Азербайджан)

Член редакционной коллегии: **Коньков Георгий Игоревич** — кандидат технических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Саньков Петр Николаевич** — кандидат технических наук, доцент (Днепр, Украина)

Раздел «Политические науки»:

Член редакционной коллегии: **Пахрутдинов Шукридин Илесович** — доктор политических наук, профессор (Республика Узбекистан)

Раздел «Государственное управление»:

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Андрей Олегович** — доктор наук по государственному управлению, профессор (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Олег Андреевич** — доктор наук по государственному управлению, доцент (Харьков, Украина)

Член редакционной коллегии: **Колтун Виктория Семеновна** — доктор наук по государственному управлению, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Степанов Виктор Юрьевич** — доктор наук по государственному управлению, профессор (Харьков, Украина)

Раздел «Психологические науки»:

Член редакционной коллегии: **Филева-Русева Красимира Георгиева** — кандидат психологических наук, доцент (Пловдив, Республика Болгария)

Член редакционной коллегии: **Цахаева Анжелика Амировна** — доктор психологических наук, профессор (Махачкала, Республика Дагестан, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Щербан Татьяна Дмитриевна** — доктор психологических наук, профессор, Заслуженный работник образования Украины, ректор Мукачевского государственного университета (Мукачево, Украина)

Раздел «Физико-математические науки»:

Член редакционной коллегии: **Задерей Петр Васильевич** — доктор физико-математических наук, профессор (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Ковальчук Александр Васильевич** — доктор физико-математических наук, старший научный сотрудник (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Вицентий Александр Владимирович** — кандидат математических наук, доцент (Апатиты, Мурманская обл., Российская Федерация)

Раздел «Философские науки»:

Член редакционной коллегии: **Байчоров Александр Мухтарович** — доктор философских наук, профессор (Минск, Республика Беларусь)

Член редакционной коллегии: **Ильина Антонина Анатольевна** — доктор философских наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сутужко Валерий Валериевич** — доктор философских наук, доцент (Саратов, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Фархитдинова Ольга Михайловна** — кандидат философских наук (Украина)

Раздел «Медицинские науки»:

Член редакционной коллегии: **Стеблюк Всеволод Владимирович** — доктор медицинских наук, профессор криминалистики и судебной медицины, Народный Герой Украины, Заслуженный врач Украины (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Свиридов Николай Васильевич** — доктор медицинских наук, главный научный сотрудник отдела эндокринологической хирургии, руководитель Центра диабетической стопы (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Щуров Владимир Алексеевич** — доктор медицинских наук, профессор, главный научный сотрудник лаборатории коррекции деформаций и удлинения конечностей (Курган, Российская Федерация)

Раздел «Химические науки»:

Член редакционной коллегии: **Иоелович Михаил Яковлевич** — доктор химических наук, профессор (Реховот, Израиль)

Член редакционной коллегии: **Баула Ольга Петровна** — кандидат химических наук, доцент (Киев, Украина)

Раздел «Исторические науки»:

Член редакционной коллегии: **Билан Сергей Алексеевич** — доктор исторических наук, доцент (Киев, Украина)

Член редакционной коллегии: **Добржанский Александр Владимирович** — доктор исторических наук, профессор (Черновцы, Украина)

Член редакционной коллегии: **Сопов Александр Валентинович** — доктор исторических наук, профессор (Майкоп, Республика Адыгея, Российская Федерация)

Раздел «Географические науки»:

Член редакционной коллегии: **Свиных Владимир Геннадьевич** — доктор географических наук, профессор (Москва, Российская Федерация)

Раздел «Биологические науки»:

Член редакционной коллегии: **Сенотрусова Светлана Валентиновна** — доктор биологических наук, доцент (Москва, Российская Федерация)

Раздел «Ветеринарные науки»:

Член редакционной коллегии: **Ватников Юрий Анатольевич** — доктор ветеринарных наук, профессор, Директор департамента ветеринарной медицины аграрно-технологического института ФГАОУ ВО «Российский университет дружбы народов» (Москва, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Концевая Светлана Юрьевна** — доктор ветеринарных наук, профессор, проректор по инновационному развитию ФГБОУ ДПО «Российская академия кадрового обеспечения АПК» МСХ РФ (Москва, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Уша Борис Вениаминович** — Академик РАН, доктор ветеринарных наук, профессор, директор Института ветеринарно-санитарной экспертизы, биологической и пищевой безопасности Московского государственного университета пищевых производств (Москва, Российская Федерация)

Раздел «Педагогические науки»:

Член редакционной коллегии: **Кузава Ирина Борисовна** — доктор педагогических наук, доцент (Луцк, Украина)

Член редакционной коллегии: **Рыбалко Лина Николаевна** — доктор педагогических наук, профессор (Полтава, Украина)

Раздел «Сельскохозяйственные науки»:

Член редакционной коллегии: **Вавилова Елена Васильевна** — кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Москва, Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Katalin Posta** — Prof. Dr. (Венгрия)

Раздел «Физическое воспитание и спорт»:

Член редакционной коллегии: **Мулик Катерина Витальевна** — кандидат наук по физическому воспитанию и спорту, доцент (Харьков, Украина)

Раздел «Искусствоведение»:

Член редакционной коллегии: **Бабина Юлиана Ивановна** — кандидат искусствоведческих наук (Кишинев, Республика Молдова)

Член редакционной коллегии: **Симак Анна Ивановна** — кандидат искусствоведческих наук, доцент (Кишинев, Республика Молдова)

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Аминова Д. К., Аминов У. К., Мугадова Сиясат Тимуровна, Цахаева А. А.**
АРХИТИПИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМЕЙНОГО УКЛАДА ДАГЕСТАНЦЕВ КАК ИСТОЧНИК
ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ..... 12
- Алиева Зайнаб Камильевна, Рамазанова Разият Магомедовна**
ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДОШКОЛЬНИКОВ
В ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ..... 15
- Гасанова Бурлият Магомедовна, Мугадова Сиясат Тимуровна, Цахаева Анжелика Амировна**
ВЗАИМОСВЯЗЬ ЛИЧНОСТНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК С ПРЕДСТАВЛЕНИЯМИ
О ПРАВСТВЕННОСТИ 18
- Гасанова Бурлият Магомедовна, Рамазанова Разият Магомедовна, Цахаева Анжелика Амировна**
ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗА «ПРАВСТВЕННОСТЬ» У ДАГЕСТАНСКИХ
ПОДРОСТКОВ 21
- Даудова Динара Магомедовна, Рамазанова Разият Магомедовна, Гасанова П. Г., Цахаева А. А.**
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ ПРИ РАЗВОДЕ 24
- Попова Олена Сергіївна**
ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ З РІЗНОЮ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЮ
СПРЯМОВАНІСТЮ..... 27
- Рамазанова Р. М., Аминова Д. К., Аминов У. К.**
ПСИХОСЕМАНТИКА ФЕНОМЕНА «Я» В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ..... 31
- Рамазанова Р. М., Аминова Д. К., Цахаева А. А.**
РЕАЛИЗАЦИЯ ФГОС 3 В УСЛОВИЯХ ДАГЕСТАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА: АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА 34

ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Sulyma M. I., Ogurtsov V. V.**
CALCIUM CHANNEL BLOCKERS: SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN PHARMACOLOGICAL
PROFILE 37

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Гуляева Татьяна Петровна**
ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА: ПОНИМАНИЕ. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. ПЕРЕВОД..... 42
- Стешина Елена Геннадьевна, Пряхина Валерия Львовна**
ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ КОНЦЕПТА «ГОЛОДНЫЙ» 45

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Белова Інна Валеріївна, Білецька Інна Сергіївна**
ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИМОГ ЩОДО ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ У БАНКАХ УКРАЇНИ...47
- Боковець В. В., Паламарьова О. І.**
ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВ...50
- Бочко О. Ю., Бочко О. І., Воробйов В. В.**
КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СИСТЕМІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ..... 53
- Быковская Елена Владимировна, Юзефальчик Инна Владимировна**
УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ ОРГАНИЗАЦИЙ: ОПЫТ СТРАН СНГ И РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ 57
- Вдовенко Наталія Михайлівна, Богач Лариса Володимирівна**
ПРІОРИТЕТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 63
- Гаврилко Петро Петрович, Чорний Роман Степанович, Шевчук Ярослав Васильович**
РОЗВИТОК ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ДОМОГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ 66
- Heraimovych Violeta**
EFFICIENCY OF INVESTMENT ACTIVITY REGULATION IN THE SPHERE OF AGROINDUSTRIAL PRODUCTION..... 72
- Dubykivskiy S. L., Holub S. V.**
THE STUDY OF THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF INFORMATION ECONOMY AND SOCIETY ...77
- Жовтанецька Ярина Всеволодівна**
ІНСТРУМЕНТАРІЙ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В КОНТЕКСТІ ВІЯВЛЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ..... 80
- Кучінка Тетяна Василівна, Малець Станіслав Станіславович**
БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КРИЗОВИМИ ПРОЦЕСАМИ 84
- Ладика Лев Володимирович**
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ 87
- Lendiel O. M.**
FDI AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMICS 90

Лойко Валерія Вікторівна ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РИНОК СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ.....	93
Мельник Веніамін Васильович СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	97
Мельник Веніамін Васильович УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ	100
Мухсинова Лейла Хасановна, Ахметова Зейна Анваровна КОСМИЧЕСКАЯ ЭНЕРГИЯ – ФУНДАМЕНТ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ЭНЕРГЕТИКИ.....	102
Павленко Марина Миколаївна ОЦІНКА ПРИКЛАДНИХ ПРОБЛЕМ ЗОВНІШНОЇ ТОРГІВЛІ ЗЕРНОВИМИ КУЛЬТУРАМИ УКРАЇНОЮ.....	113
Poyda-Nosyk N. N. RISKS OF EUROPEAN INTEGRATION FOR FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE.....	116
Семчук Жанна Віталіївна УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ОСВІТНИХ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПІДВИЩЕНОГО РИЗИКУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	119
Шешукова Екатерина Сергеевна, Швецова Ирина Николаевна BIG DATA В СТРАХОВАНИИ: ОПЫТ США И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УСПЕШНЫХ ПРАКТИК В РОССИИ.....	125

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Леськів Соломія Романівна КОРУПЦІЯ У СФЕРІ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ	133
Павловські Гжегож, Крамар Руслана Іванівна, Скриньковський Руслан Миколайович ДІАГНОСТИКА КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ	138
Шаталова Лариса Миколаївна ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ВИЗНАННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРО ОСВІТУ	146
Штефан Олена Олександрівна «ТЯГАР ДОКАЗУВАННЯ» ТА «ОБОВ'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ – СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ	152

Аминова Д. К.

аспирантка

Дагестанский государственный педагогический университет

Аминов У. К.,

психолог, МВД по РД

Мугадова Сиясат Тимуровна,

старший преподаватель

Дагестанский государственный педагогический университет

Цахаева А. А.,

доктор психологических наук, профессор

Дагестанский государственный педагогический университет

Aminova D. K.,

postgraduate

Dagestan State Pedagogical University

Aminov U. K.,

psychologist, Department of Moral Affairs,

Ministry of Internal Affairs, Dagestan Republic;

Mugadova Siyasat Timurovna,

senior lecturer

Dagestan State Pedagogical University

Tsahaeva A. A.,

Doctor of Psychology, Professor

Dagestan State Pedagogical University

АРХИТИПИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМЕЙНОГО УКЛАДА ДАГЕСТАНЦЕВ КАК ИСТОЧНИК НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

ARCHETYPICALLY THE FOUNDATIONS OF FAMILY LIFE DAGESTANIS AS A SOURCE OF MORAL EDUCATION

Аннотация. Архитипические основы семейного уклада дагестанцев выступают при определенных условиях источником нравственного воспитания. Исследование показало, что среди разновидностей малой семьи, наибольшее распространение у народов Дагестана имела нуклеарная семья, т.е. семья, состоящая из супружеской пары с детьми, т.е. двухпоколенная, полная, не усложненная родственными отношениями индивидуальная семья.

Ключевые слова: семейный уклад, нравственность, воспитание, семья.

Summary. Archetypically the foundations of family life Dagestanis are, under certain conditions, a source of moral education. The study showed that among the varieties of small family, the most widespread of the peoples of Dagestan had a nuclear family, i.e. a family consisting of married couples with children, ie *dvuhyakovnaya*, complete, not complicated kinship individual family.

Key words: family life, morality, upbringing, family.

Низовой ячейкой сельской общины в Дагестане в средние века и в начале 20 века была малая индивидуальная семья. Малая индивидуальная семья основывалась и совмещалась на частной собственности на землю, скот, жилище, орудие труда и на других меновых ценностях. Семья являлась одновременно владелицей неподдельных сенокосов, пастбищ на всей

территории, принадлежащей общине. Однако только мужская половина семьи имела право на долю ежегодного передела общинной земли и сенокосных угодий. Индивидуальная семья начиналась с обеспечением материальной основы. Отец, прежде чем женить старшего сына строил ему дом, если для этого были средства. Если же таковых у него не было, то для молодой

супружеской пары выделялась отдельная комната или сооружалась пристройка к главному дому. Помимо строительства дома, отец отчуждал сыну на правах собственности долю пахотной земли, покоса, лес и скот. Тоже самое выделял отец и дочери в качестве приданного, при выдаче ее замуж за исключением жилых и хуторских строений. Обеспечение молодой семьи всем необходимым обеими сторонами родителей контролировалось общественным мнением. Община также регулировала семейные отношения и в случае супружеской неверности, ограничивала самоуправство неверного супруга. Шариат всегда становился на сторону мужа, запрещая развод по инициативе женщины. Джамаат общины также под влиянием шариата добивался, чтобы право развода закреплялось только за мужчинами. Только муж имел право развестись с женой, о чем он должен был предупредить шариатский суд [8,9]. Однако в доисламском быте существовал обычай свободного существования развода и по инициативе женщины. Джамааты обществ находили определенные решения для подобных ситуаций, в пользу ушедшей от мужа женщины. Женщина всегда могла уйти от мужа и подать на развод, но она при этом теряла право на имущество и право воспитывать своих детей. Все эти моменты являлись отражением бесправного имущественного положения женщины на случай развода, и оно вытекало из положения женщины, как в обществе, так и в семье. Имущественное положение женщины в малой семье несколько отличалось от ее положения в патриархальной большой семье и это было связано с ее исключительной ролью в домашнем хозяйстве в малой индивидуальной семье. Однако, женщина-дагестанка была лишена права участия в управлении общиной, она не имела право голоса на собраниях джамаата, куда ее не приглашали [10, 11].

Малая индивидуальная семья в Дагестане не была единообразной. Она могла быть сложной или несложной. Под *малой семьей* обычно понималась семья, состоящая из одной брачной пары с детьми, в которой могли проживать родители и другие родственники. В зависимости от числа поколений родственных отношений и проживающих в ней людей, малая семья по структуре делилась на ряд типов: семьи-одиночки, брачная пара, родители с неженатыми (незамужними) детьми, родители с женатыми (замужними) детьми, сложная семья с родителями, детьми и внуками, брачная пара с одним из родителей, родители с женатыми (замужними) детьми и внуками, один из родителей с неженатыми (незамужними) детьми. Мужчина обычно выполнял трудоемкие работы: заготавливал камни для строительства дома, производил ремонт орудий труда, ухаживал за лошадьми другим скотом, занимался вспашкой земли, посевом. Женщина выполняла всю

оставшуюся работу по дому и в хозяйстве семьи: занималась уборкой по дому, готовила пищу, стирала белье, носила воду, пряла, доила коров, чистила хлев, ухаживала за огородом и садом. Женщина выполняла и часть земледельческих работ: производила прополку поля, собирала урожай, сено. Также в ее обязанности входило и уход за детьми, мужем и другими членами семьи.

Как видно, в малой семье, на долю, женщины приходилось больше работы, чем мужчине. Вместе с тем, в малой семье женщина приобретала большую самостоятельность, становилась полноправной хозяйкой дома. Что же касается управления в малой дагестанской семье, то здесь господствовала непререкаемая собственность мужа-отца, на семейное имущество, кроме приданного жены и взрослых дочерей. Взаимоотношения в малой семье часто зависели от таких причин, как: уровень хозяйства семьи, имущественное положение ее старших членов, отношение родителей с детьми, укоренившиеся в семье традиции, степень соблюдения религиозных предписаний. Патриархальные традиции в семье, определялись положением женщины. Почти во всех семьях женщина не имела право сидеть с гостями-мужчинами. В некоторых семьях ей приходилось, есть поле мужа. Она не имела право перебивать в разговоре любого мужчину и вообще беседовать с ним публично. Среди дагестанцев широко практиковалось многоженство, вернее двоеженство. Одна жена жила в доме мужа, а другая вселялась в отдельный дом. Отмечалась относительная свобода горских женщин в старину, не вяжущаяся с исламом. Замужние женщины часто посещали своих родителей и близких людей. Дагестанская женщина не знала затворничества. При решении семейных вопросов, муж в первую очередь советовался с женой [4, 7].

Новым для дагестанской семьи в начале 20 века было участие детей в решении вопросов семейной жизни. Это было видно при покупке новых вещей, строительстве нового дома. В этом случае интересовались не только мнением старших в семье, но и детей. В этой связи в корне менялось содержание общения в малой индивидуальной семье, между родителями и детьми и другими членами семьи. Главным критерием благополучия и прочности семьи становится взаимная забота, поддержка, теплота отношений друг с другом. В корне изменились к этому времени и функции малой индивидуальной семьи. На дагестанскую семью возлагалась ответственность сформировать для общества физически здоровых и нравственно полноценных людей. Таким образом, малые семьи у дагестанских народов, в это время, были в основном двух или трех поколенными. Основными функциями семьи были хозяйственная, функция продолжения рода и воспитания детей. В таких семьях в основном господствовал патриархальный уклад жизни, унаследованный от неразделенных семей и поэтому

четко сохранялось половозрастное разделение труда и властью обладал глава семейной группы — мужчина.

Претерпело изменение и положение женщины в малой дагестанской семье. Если раньше все ее действия согласовывались со старшей женщиной в неразделенной семье, то в малой индивидуальной семье она получила самостоятельность во всех женских и не женских делах. У дагестанских народов, к началу 20 века, хотя и утвердилась малая индивидуальная семья, но она все же продолжала существовать как родственная семья, в союзе с другими семьями [2, 3].

Для современного Дагестана характерна семья, включающая в свой состав преимущественно два поколения — супруги и дети (нуклеарная семья). Иногда с одним из женатых сыновей живут и старики — родители мужа или один из родителей, иногда (временно или постоянно) — другие родственники. Переход от патриархальной семьи к малой привел к тому, что статус женщины значительно повысился. Она стала полноправной и единовластной распорядительницей домашнего хозяйства. Но вместе с семейным престижем на женщину обрушилась вся тяжесть хозяйства, ранее распределяемого между несколькими женщинами. Это привело к физическим и психическим перегрузкам

женщин. Также изменения положения женщины отразилось и на личных отношениях в семье. В связи с этим, пишет Гасанова П. Г., на Северном Кавказе наблюдается рост числа национально-смешанных браков [5, 6]. Отец семейства теперь еще в большей степени обязан соблюдать внутренний распорядок в доме, установленный женой. Раньше в молодых семьях муж и жена руководствовались нормами, которые они усвоили в родительских семьях, да и сам брак, как замечает Р. А. Алиханова, заключался без учета мнения молодых [1].

Если же эти нормы противоречили одна другой, в семье возникала конфликтная ситуация, в разрешении которой принимал участие определенный круг родственников. Согласие в семье при этом во многом зависело от такта супругов, и прежде всего мужа, выполнявшего руководящие и организаторские функции. Сейчас появляются попытки молодых несколько дистанцироваться, хотя все равно старшее поколение оказывает на молодежь значительное влияние. Для семейного микроклимата большое значение стали иметь любовь, личная привязанность супругов друг к другу, уровень их бытовой культуры, умение договориться друг с другом, способность к адаптации, т.е. социально-психологические факторы, ранее не характерные.

Литература

1. Алиханова Р. А., Цахаева А. А. Феномен маскулинности как этнопедагогический потенциал семейного воспитания чеченцев // Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 1. № 7. С. 124–127.
2. Аминов У. К., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Психосемантические конструкты нравственных категорий в сознании дагестанских подростков как механизм формирования адаптивного поведения // Успехи современной науки. 2016. Т. 4. № 4. С. 17–20.
3. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Гендерное воспитание в свадебных обрядах кумыков как предмет психологического исследования В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. Материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. С. 44–51.
4. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Дифиниция эффективного общения в психологической науке. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. Материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. С. 21–30.
5. Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Влияние гендерных особенностей личности на представление о нравственности // Успехи современной науки. 2016. Т. 2. № 5. С. 122–128.
6. Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Мугадова С. Т., Цахаева А. А. Феномен нравственности в научной рефлексии // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. 2014. № 4 (29). С. 6–9.
7. Гаджиева С. И., Цахаева А. А. Формирование правового самосознания личности подростка // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. 2009. № 2009-4. С. 10–13.
8. Сулаева Ж. А., Цахаева А. А. Психология и педагогика/учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Ж. А. Сулаева, А. А. Цахаева. Махачкала, 2009. с. 533.
9. Цахаева А. А. Основы профориентологии [Цахаева А. А., Даудова Д. М., Гасанова П. Г., Мугадова С. Т., Юсупова Р. Ю.] Учебное пособие. Москва, 2016. С. 63.
10. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Шпаргалки по психодиагностике. Учебно-методический комплекс для студентов очной и очно-заочной форм обучения по специальности: «Психология в образовании» / Махачкала, 2016.
11. Цахаева А. А., Аминова Д. К., Аминов У. К. Паттернизация ценностных конструктов личности как предмет научной рефлексии // Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 3. № 4. С. 16–20.
12. Цахаева А. А., Газиева А. М., Аминов У. К. Методологическая база исследования психологии возникновения ценностей личности // Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 3. № 4. С. 24–27.
13. Цахаева А. А., Гасанова П. Г. Исследование ценностных ориентации правовых норм у учащихся. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. 2014. С. 86–91.
14. Цахаева А. А., Аминов У. К., Аминова Д. К. Реализация психологического ресурса адаптивного поведения в процессе развития личности // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. 2014. № 3 (28). С. 33–36.
15. Цахаева А. А. Противоречия как движущая сила формирования адаптивного поведения // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. 2009. № 4. С. 311–336.

Алиева Зайнаб Камильевна

магистрант

Рамазанова Разият Магомедовна

к.п.н., доцент

Дагестанского педагогического университета

Aliyeva Zainab Kamilevna

undergraduate

Ramazanova Raziat Magomedovna

Ph. D., associate Professor

The Dagestan pedagogical University

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДОШКОЛЬНИКОВ В ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

THE QUESTIONS OF FORMATION OF CREATIVE ABILITIES OF PRESCHOOLERS IN GAMING ACTIVITIES

Аннотация. Исследованы теоретические вопросы формирования креативных способностей дошкольников в игровой деятельности. Креативность и ее развитие помогает школьнику улучшить личностные качества, а также достичь успеха в разных сферах деятельности.

Ключевые слова: креативность, дошкольник, творчество, игра, способности.

Abstract. Studied the theoretical questions of formation of creative abilities of preschoolers in gaming activities. Creativity and its development helps the student to improve personality and achieve success in various spheres of activity.

Key words: creativity, preschool, creativity, play, abilities.

Актуальность данной темы обусловлена тем, что креативные дети — залог будущего и прорыв в глобальное интернет — пространство, где поток информации требует постоянных творческих решений. Креативность открывает для детей мир ярких красок и перспектив. Проблема современного общества — креативность не на высоком уровне, нет углубленного содействия усовершенствованию креативности детей. Особенно такое сопровождение важно в дошкольном возрасте. Синонимом креативности может послужить творчество, но именно к обычному творчеству нужно добавить некоторое количество сопутствующих свойств к креативности человека. Таких как, уверенность в себе, незаурядность, умение ребенка переключиться с одной функции на другую, компетентность, осведомленность. Хуторский А.В. считает, что все дети талантливы, этот аргумент означает, что творческая необходимость и задатки умения творить у каждого ребёнка присутствуют. Конечно, они имеют разную численность и качественную оценку. [5]

Творческие дошкольники могут быть закрытыми, задумчивыми, но при этом «производить на свет» шедев-

ры музыки, поэзию, а креативные школьники — всегда общительны, актуальны и безумно интересны. [7]

Творческий человек наделен от природы дарованием, способностью к какой-то деятельности. [5] Креативный человек добивается успеха своего мастерства самопроизвольно, имея знания, развивая способность, самосовершенствуясь. Можно сказать, творчество — нечто дано природою, а креативность — отхваченный, обретенный навык. [8] Ксензова Г. Ю. считает, что исходом креативного процесса считается само развитие личности, образование выдающего микрокосма — человеческого персонального сознания, души [3]. Это и не означает, что стать креативным ребенком есть возможность у каждого. Определенные допущения к этому опыту должны порождаться вместе с ребенком. Например, решимость — если ребенок повинуется мнению большинства и боится и даже не смеет представить свои работы на обзор слушателей, то он останется всего лишь талантливой личностью.

Хотя возможность стать креативщиком можно обеспечить каждому. [6] Креативные дошкольники легче усвоят поведенческие и познавательные знания,

навыки и умения. Требование «креативность», «неповторимо-специфичный подход» постоянно фигурирует в педагогической литературе, особенно в методических пособиях. Креативные дошкольники исследуют, рассматривают, анализируют не саму проблему, а ситуацию в целом: излагают изображением схемы, «заходят с далекого расстояния». Игра как проекция жизненных ситуаций поможет легче социализироваться дошкольнику. Региональная концепция развития педагогического образования, разработанная научной школой А. А. Цахаевой, предусматривает включение в 75% от общего числа педагогических технологий именно игру-подвижную, развивающую, дидактическую, сюжетно-ролевою и т.д. [1]

Под формированием креативных способностей дошкольников в игровой деятельности следует понимать постоянный отказ от стереотипных способов мышления, прибегание к надситуативной форме активности поведения, быстрое гибкое реагирование на изменяющуюся ситуацию. [2]

Различные виды творчества, в системе постоянного применения образуют свойство креативность. Одним из этапов формирования креативных способностей дошкольника является пополнение словарного запаса. Приведем пример лингвистической игры. Берем четыре совершенно разных слова, к примеру: поводок, улица, кафе, стекло. Применив эти четыре слова нужно в течение минуты выдумать логичное предложение, например, так: Я выпустила из рук поводок, когда загляделась на улице в отражение на стекле напротив кафе.

Ученые выдвигают на первый план специальные критерии креативного дарования:

- гибкость ума;
- беглость — число идей возникаемых за единицу времени;
- оригинальность — умение к созданию незаурядных идей, весьма отличающихся от распространенных норм;
- метафоричность — вероятность творить в непривычном направлении, способность увидеть в стандартном нечто незаурядное и напротив, умение к сочетательному условному мышлению;

- восприимчивость — стремление моментально переключаться от одной идее к другой, восприимчивость к неточностям, опровержениям и неестественным, в какой-то степени незаурядным деталям.

Исследователями указано, что наличие у ребенка возвышенных показателей креативности совсем не дают уверенность, что в будущем у такого ребенка уверенно будут отличные творческих успехов, это только показывает, что у такого ребенка есть максимальная вероятность их демонстрации, но только тогда, если он может получить нужное побуждение и творческие знания. [4]

Могу обозначить некоторые значительные условия, которые побуждают к развитию креативных способностей:

- например, нескрываемость и явность вместо строгих правил и взыскательного контроля;
- различные вопросы нужно решать и также поощрять;
- основать побуждение к самостоятельности и ответственности;
- выделить внимание на личных чувствах, осматривать, обобщениях, построениях.

И напротив, креативные способности могут замедлить свое усовершенствование, если использовать следующие условия:

- стабильно уклоняться от небезопасных ситуаций;
- позыв принять успех любыми путями, не взирая ни на что;
- жестковатые шаблоны манеры держаться и мыслить;
- устремление быть неким почтенным или нужным стандартом;
- почтение, тем или другим кумирам, авторитетам;
- недоверие личной фантазии, домыслам, исследованиям. Представление про «творчество» и «креативность» относят к скрещивающимся понятиям. [4] «Креативность» больше направлено на деятеля, а «творчество» — на функционирование и её итог. Когда говорят про креативность, разговор не идёт об организации видимого, предметного, реального продукта.

Список использованной литературы

1. Аминова Д. К., Цахаева А. А., Абдурахманова М. А., Асильдерова М. М. Региональная концепция развития педагогического образования в условиях внедрения профессионального стандарта « педагог-психолог» поведения / *Успехи современной науки*. 2016. — Т. 2. — № 5. — С. 64–68.
2. Гальперин П. Я. Поэтапное формирование как метод психологических исследований / *Актуальные проблемы возрастной психологии* — М., 1987.
3. Даудова Д. М. Методология интеграции психологии и информатики [Даудова Д. М., Цахаева А. А., Гасанова П. Г.] Монография / Москва, 2016.
4. Джамалова Б. Б., Цахаева А. А. К вопросу об организации национально-ориентированного образования для бесписьменных народов Дагестана / *Успехи современной науки*. 2016. Т. 2. № 6. С. 120–124.
5. Ксензова Г. Ю. Успех рождает успех / *Открытая школа*. — 2004 г. — № 4.
6. Немов Р. С. Психология. — М., 2000 г.
7. Сулаева Ж. А., Цахаева А. А. Психология и педагогика/учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Ж. А. Сулаева, А. А. Цахаева. Махачкала, 2009. — с. 533.
8. Хуторский А. В. Развитие творческих способностей. — М.: Владос, — 2000 г.
9. Рамазанова Р. М., Цахаева А. А. Развитие системы «школа-вуз» в условиях изменений образования в пользу гуманизации / *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 3. № 10. С. 168–171.
10. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Шпаргалки по психодиагностике. Учебно-методический комплекс для студентов очной и очно-заочной форм обучения по специальности: «Психология в образовании» / Махачкала, 2016.

Гасанова Бурлият Магомедовна,
кандидат психологических наук, доцент
Дагестанский государственный педагогический университет,
Мугадова Сиясат Тимуровна,
старший преподаватель
Дагестанский государственный педагогический университет,
Цахаева Анжелика Амировна,
доктор психологических наук, профессор
Дагестанский государственный педагогический университет

Hasanova Burllet Magomedovna,
candidate of psychological Sciences, associate Professor,
Dagestan state pedagogical University,
Mugadova Siyasat Timurovna,
senior lecturer
Zakhaeva Angelica Amirovna,
doctor of psychological Sciences, Professor
Dagestan state pedagogical University

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЛИЧНОСТНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК С ПРЕДСТАВЛЕНИЯМИ О НРАВСТВЕННОСТИ THE RELATIONSHIP OF PERSONAL CHARACTERISTICS WITH PERCEPTION OF MORALITY

Аннотация. В процессе развития личности происходит кардинальное изменение образа мира, себя и ценностей. Особое трансформирующее воздействие испытывает нравственность. Авторы, изучив корреляционные связи в исторической научной перспективе между психотипом личности и качеством образа «нравственный человек» есть значительные различия.

Ключевые слова: психотип, нравственность, личность.

Abstract. In the process of personality development is a radical change in the way of the world, and values. A special transformative effect of experiencing morality. The authors studied correlations in historical and scientific perspective between psychological type of personality and as a way «moral man» there are significant differences.

Key words: psycho, morality, personality.

Вопросы этики привлекают внимание мыслителей с давних времен. В философской литературе эти проблемы систематически исследуются с середины 18 века (И. Кант, И. Г. Фихте, А Шопенгауэр, С. Кьеркегор и др.) [9]. В 20 веке нравственные аспекты становятся предметом психологических исследований [2, 3, 4, 7].

Изучение этих вопросов осуществляется с разных позиций, исследователи акцентируют в нравственном развитии личности такие аспекты, как мотивация, развитие самосознания, особенности понимания назначения человека, отношения к себе и другим [10, 11, 12]. Рассмотрим некоторые философские концепции 18–19 веков, имевшие влияние на последующее осмысле-

ние этой проблемы психологической наукой. Согласно И. Канту, человек — носитель злой воли и зачатков доброй. Самоусовершенствование человека требует постоянного искоренения злой воли и культивирования доброй. Относительно нравственности И. Кант выделял такие типы людей: 1) добропорядочный, характеризуется стойкостью моральных убеждений, сила которых позволяет человеку побеждать свою склонность к злу; 2) подлый или грубый, характеризуется отсутствием моральных убеждений, осознания себя как личности; 3) злобный или сатанинский, отмечается отсутствием добрых намерений, сознательным творением зла. А. Шопенгауэр считал, что в человеке

властвует злая, эгоистическая воля к жизни, которую нужно укрощать путем покаяния. Идеалом является полное умерщвление этой воли. Основа нравственности, по мнению философа, — способность человека к состраданию. Шопенгауэр выделял такие типы людей: 1) нравственные — люди, у которых мотивы сочувствия, сострадания доминируют и определяют их поведение; 2) эгоистические — люди с преобладанием эгоистических мотивов; 3) злобные — люди с доминированием разрушительных и агрессивных мотивов, которые оказываются сильнее даже мотивов самосохранения. Еще одна типология предложена Н. А. Бердяевым. Философ характеризует четыре типа понимания человеческого назначения: этику закона (мораль социальной будничности), этику искупления (евангельская этика любви), революционно-гуманистическую этику (провозглашение блага абстрактного человека в будущем), а также этику творчества (осуществление человеком Божьего замысла о себе, реализация себя как творца). В психологической литературе существуют разные подходы к проблеме нравственного развития личности [9, с. 31]. В трактовке воли можно выделить следующие две линии. В русле первой — воля и произвольность связываются с мотивационной сферой субъекта. Волю определяют как хотение, причину активности субъекта. По мнению С. Л. Рубинштейна, зародыш воли — в активном аспекте потребности, которая проявляется в виде влечения, желания или хотения, выделяя специфику волевого поведения в возможности стать над силами поля, преодолеть ситуативные побуждения [8, с. 16], считая волевым такое действие, в котором преодолевается аффективно-негативное отношение ради аффективно-позитивной цели. Гасанова П. Г. связывает развитие произвольности с формированием стойкой иерархии мотивов, что делает личность независимой от ситуативных влияний. Вторая линия в понимании воли характеризуется рассмотрением ее в контексте проблемы сознания. Осознанность собственного поведения предусматривает наличие средств, с помощью которых субъект мог бы выйти за пределы непосредственной ситуации и отнестись к себе как к другому. Произвольные процессы, опосредованные лингвистическими знаками, прежде всего языком. Кроме языка средствами осознания личностью своего поведения являются образцы, способы действия, правила.

Формирование произвольного поведения можно связать со способностью действовать по образцу, заданному в наглядной или идеальной форме. Факт осознания правила или образца указывает на переход от импульсивной формы поведения к произвольной. В большинстве теорий охарактеризованные линии в понимании воли соединяются, но в одних внима-

ние уделяется преимущественно аспекту мотивации, в других — регулятивному аспекту. Невзирая на отличия в акцентах, развитие нравственности психологи связывают с преодолением эгоцентрической мотивации, импульсивности, возможностью сознательной регуляции поведения. В концепциях бихевиористического, а также социологизаторского подхода направления нравственность трактуется упрощенно — как результат усвоения правил и норм социально одобряемого поведения. Согласно теории Фрейда, внутренним моральным регулятором человека является супер-эго, воплощающее требования культуры; супер-эго стремится доминировать, требует от «эго» подавления неосознанных влечений. По мнению Фрейда, у мужчин супер-эго сильное, независимое от эмоций, женщины же самой природой лишены стимула для преодоления эдипова комплекса в результате в результате слабости, неопределенности этого комплекса у девушек, поэтому супер-эго женщин слабое, а их моральные суждения, сравнительно с мужскими, более зависят от эмоций и ситуации. В концепциях когнитивно-генетического направления нравственное формирование личности является процессом, аналогичным познавательному развитию, и результатом все более глубокого понимания правил, норм и порождающих их принципов, результатом самостоятельного рефлексивного осознания прав человека (У. К. Аминов) [1]. Согласно Ж. Пиаже, необходимым условием нравственного развития ребенка является то, что дети учатся придерживаться правил, играя в игры. Кроме того, по мнению Колберга, в играх ребенок овладевает ролями судей, экспертов, необходимость которых возникает в ситуации решения споров. Эксперименты (Аминова Д. К., Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Мугадова С. Т., Цахаева А. А.) свидетельствуют, что в своих играх мальчики учатся соперничать открытым способом: играть и соревноваться и с врагами, и с друзьями — всё в соответствии с правилами игры [5, 6]. Напротив, игры девочек обычно зарождаются в маленьких группах, часто это игра двух лучших подруг. Такие игры копируют социальную модель первичных отношений, они менее ориентированы на усвоение роли «обобщённого другого» (М. Мид) и более чем у мальчиков, способствуют развитию эмпатии, чуткости, необходимых для понимания другого, как отличающегося от себя. У мальчиков больший интерес вызывает разработка правил и справедливых процедур решения конфликтов — интерес, который у девочек слабо выражен. Девочки более терпимы к нарушению правил, склонны делать исключения, легче воспринимают нововведения. В этой связи чувство нерушимости закона намного меньше развито у девочек, чем у мальчиков. К. Гилиган критикует как

подход З. Фрейда, так и подход Л. Колберга, поскольку в их концепциях женский тип нравственности оказывается неполноценным, обесцениваются такие про-

явления нравственности, как заботливость, чуткость, а основные постулаты этих теорий отображают значимость автономизации в формировании мужчины.

Литература

1. Аминов У. К. Ориентации личности: теоретический анализ феномена НаукаПарк. 2015. № 6 (36). С. 21–24.
2. Аминов У. К., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Психосемантические конструкты нравственных категорий в сознании дагестанских подростков как механизм формирования адаптивного поведения // Успехи современной науки. 2016. Т. 4. № 4. С. 17–20.
3. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Гендерное воспитание в свадебных обрядах кумыков как предмет психологического исследования В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. — С. 44–51.
4. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Дифиниция эффективного общения в психологической науке. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. Материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. С. 21–30.
5. Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Влияние гендерных особенностей личности на представление о нравственности // Успехи современной науки. 2016. Т. 2. № 5. С. 122–128.
6. Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Мугадова С. Т., Цахаева А. А. Феномен нравственности в научной рефлексии // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. 2014. № 4 (29). С. 6–9.
7. Гаджиева С. И., Цахаева А. А. Формирование правового самосознания личности подростка // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. 2009. № 2009–4. С. 10–13.
8. Сулаева Ж. А., Цахаева А. А. Психология и педагогика/учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Ж. А. Сулаева, А. А. Цахаева. Махачкала, 2009.с.533.
9. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Краткий справочник. Психология в лицах. Махачкала, 2015.
10. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Шпаргалки по психодиагностике. Учебно-методический комплекс для студентов очной и очно-заочной форм обучения по специальности: «Психология в образовании» / Махачкала, 2016.
11. Цахаева А. А., Аминова Д. К., Аминов У. К. Паттернизация ценностных конструктов личности как предмет научной рефлексии // Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 3. № 4. С. 16–20.
12. Цахаева А. А., Газиева А. М., Аминов У. К. Методологическая база исследования психологии возникновения ценностей личности // Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 3. № 4. С. 24–27.
13. Цахаева А. А., Гасанова П. Г. Исследование ценностных ориентации правовых норм у учащихся. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. 2014. С. 86–91.

Гасанова Бурлият Магомедовна,
кандидат психологических наук, доцент
Дагестанский государственный педагогический университет,
Рамазанова Разият Магомедовна,
кандидат педагогических наук, доцент
Дагестанский государственный педагогический университет,
Цахаева Анжелика Амировна,
доктор психологических наук, профессор
Дагестанский государственный педагогический университет

Hasanova Burlet Magomedovna,
candidate of psychological Sciences, associate Professor,
Dagestan state pedagogical University,
Ramazanova Raziat Magomedovna,
candidate of pedagogical Sciences, associate Professor,
Dagestan state pedagogical University,
Zakhaev Angelica Amirovna,
doctor of psychological Sciences, Professor
Dagestan state pedagogical University

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗА «НРАВСТВЕННОСТЬ» У ДАГЕСТАНСКИХ ПОДРОСТКОВ

GENDER PECULIARITIES OF THE IMAGE OF «MORALITY» IN DAGESTAN TEENS

Аннотация. Используя метод анкет и опроса, авторы показали, что в образе нравственности и эталонов нравственного поведения мальчиков и девочек существуют кардинальные отличия, которые коррелируют с ценностными предпочтения личности.

Ключевые слова: гендер, нравственность, ценности, подросток, личность.

Abstract. Using the method of questionnaires and survey, the authors showed that the image of morality and standards of moral behavior of boys and girls, there are fundamental differences that correlate with the value preferences of the individual.

Key words: gender, ethics, values, teenager, person.

Этнопсихологические исследования на материале дагестанской ментальности в современных условиях показали значительные различия представлений о нравственном человеке между мужчинами и женщинами, в пределах одной возрастной и социальной группы. Респондентами выступили подростки городской школы г. Махачкала. Аминов У.К., Аминова Д.К., Цахаева А.А., изучая психосемантические конструкты нравственных категорий в сознании дагестанских подростков, пришли к выводу, что они могут играть роль психологического механизма формирования адаптивного поведения [2]. Авторы считают, что девочки выделяют заботу как нравственное поведение, а для подростков-мальчиков феномен справедливо-

сти характеризует нравственное поведение. Следует также отметить, что в так называемых «традиционных обществах» именно гендерно специфические обряды инициации способствовали формированию различий моральных установок мальчиков и девочек. Обряды инициации мальчиков стимулировали деконструкцию ценностей и моральных ориентиров женского мира их детства (мира матерей, бабушек и старших сестёр) и принятия ценностей взрослых мужчин. Обряды инициации девушек стимулировали самоотождествление с женской репродуктивной ролью, ограничивая и направляя их самоопределение. Таким образом, обеспечивалось воссоздание социокультурной модели, различной для мужчин и женщин [3, 8].

Определённые аналоги инициации существуют и в современном обществе, хотя расширением сферы индивидуальной свободы эти процессы становятся менее жёсткими, однако на формирование нравственной сферы юных людей влияют тендерные стереотипы, социальные ожидания. Тем не менее, в процессе сознательного выбора человек одни нормы мышления, поведения принимает, по отношению к другим обнаруживает устойчивость, не поддаваясь давлению социальных ожиданий (об этом свидетельствуют факты из биографий выдающихся людей). В свою очередь, некритическая конформная ориентация на нормы и стереотипы социального окружения тормозит нравственное развитие личности.

Исследования свидетельствуют, что для становления альтруистичного стиля поведения уже в дошкольном возрасте необходима хотя бы относительная независимость и возможность принимать самостоятельные решения. Поступки, связанные с риском сделать ошибку, получить неодобрительную оценку окружающих, укрепляют характер ребёнка, пробуждают самостоятельность и чувство ответственности. Согласно некоторым концепциям, нравственный человек отождествляется с моральным, добропорядочным или религиозным.

С нашей точки зрения, данные понятия необходимо дифференцировать. Мораль связана с нравственностью, но не равнозначна ей. Чтобы быть моральным человеком в пределах сообщества, необходимо усвоить мораль этого сообщества и следовать ей. Мораль, имеет преимущественно репродуктивно-нормативный характер и усваивается индивидом в процессе социализации. В нравственности преобладает диалогически-творческий аспект, она основывается на морали, но выходит за её пределы. Групповая мораль может быть очень несовершенной, но она способна совершенствоваться, эволюционировать под воздействием нравственности людей, которые входят в данную группу.

Конструктивное решение противоречий морали и нравственности является источником индивидуального и социального развития. В то же время, если разрыв между групповой моралью и индивидуальной нравственностью большой, то вероятность деструктивных конфликтов возрастает. Нравственное развитие предполагает социализацию индивида (приобщение к моральным ориентирам социального окружения), индивидуализацию (критическое осмысление доминирующей морали, формирование собственной иерархии ценностей, самостоятельных нравственных суждений) и универсализацию (выход за пределы моральных приоритетов социального окружения, ценностей локальной культуры, приближение к общечеловеческим гуманистическим универсалиям). Индивидуализация заключается в движении от нравственности подражательной (и потому неустойчивой)

к внутренне детерминированной и индивидуализированной. Эта линия нравственной эволюции связана с развитием самосознания и воли. Универсализация — это движение от эгоцентрической позиции через разные формы группоцентрических к универсальной гуманистической позиции. Развитие в этом направлении зависит от способности к глубоким человеческим переживаниям, которые являются источником аутентичной универсальной нравственности [4, 9].

Нравственное становление человека можно рассматривать как нелинейный многомерный процесс с широким диапазоном состояний, фаз, вариаций, в котором можно выделить два основных психологических компонента: мотивационный и регулятивный. В русле гуманистической психологии разными авторами охарактеризована «самореализующаяся личность», «полностью функционирующая», личность продуктивной ориентации (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Э. Фромм) [из 10, с. 43]. Обозначим такую личность как зрелую. В отличие от человека с сильным супер-эго (по Фрейд), зрелая личность характеризуется низким уровнем внутренних конфликтов, доверием к своим чувствам и интуиции, способностью к глубоким отношениям, бытийными ценностями, самостоятельностью суждений и поведения. Внутривнутрипсихически такой человек отличается динамичной интегрированной организацией, основные составляющие которой — сильное Эго (центр на границе внутреннего и внешнего), актуализированная Самость (глубинный центр) и прозрачное пронизываемое индивидуальное бессознательное между ними. Эго является средоточием субъектности, выступает инструментом саморегуляции, самосозидания, осуществляет функцию согласования импульсов внутренней реальности и требований внешнего мира. Самость (сердцевина или «сердце» в христианской традиции) — средоточие единства со всем сущим, благодаря чему субъектная активность вдохновляется любовью и контролируется совестью. Индивидуальное бессознательное такого человека просветлено, духовно проработано, не обременено разрушительными комплексами, прозрачно для сигналов самости [11, 12]. Проходя сквозь индивидуальное бессознательное, сигналы Самости не искажаются, отчего возможен плодотворный диалог Эго и Самости. Сильное Эго обеспечивает способность человека оказывать влияние на других людей, лидерские способности и, возможно, харизму. Эго сосредотачивает в себе основные рычаги и средства управления, при этом преданно служит Самости, являющейся источником смысла и вдохновения. Такая внутренняя структура обуславливает выраженность у человека конструктивных интенций, чуткое любовно-творческое отношение ко всему сущему.

В исследованиях отечественных психологов изучены связи между индивидуально-психологическими характеристиками личности и представлениями о нравственности. В частности, в исследовании Алихановой Р. А., Аминовой Д. К., Гасановой П. Г., Даудовой Д. М. и Цахаевой А. А. феномена маскулинности как этнопедагогического потенциала семейного воспитания кумыков и чеченцев, показано, что на представление о нравственности личности накладывает отпечаток и гендерная принадлежность, и этнические ценностные предпочтения [1, 2, 5, 6].

Определенные психотипы личности: шизоидный, циклоидный, эпилептоидный, истероидный имеют двойственное понимание феномена нравственности, отраженное антогонизмом социальных стереотипов, соответствующих обобщенному образу безнравственности или «высоко нравственности мужчин», присваивая им позитивные и социально значимые черты и образы «безнравственного человека», отмеченные негативными мнениями и отношением респондентов. Также

выявлена высокая степень идентификации с образом «нравственное поведение» у респондентов истероидного психотипа личности; в отличие от эпилептоидных и шизоидных типов личности респонденты истероидного и циклоидного типа представляются экспериментатору высоко нравственными лицами, что свидетельствует о завышенной неадекватной самооценке. Самовосприятие респондентов — шизоидов и циклоидов более позитивно нежели у представителей других исследуемых типов. Установленные нами в процессе исследования гендерные различия восприятия «Я — нравственная личность», гендерные различия свидетельствуют о значительной разнице у девушек и юношей. Первые выделяют эмоциональный фон окраски образа нравственности, вторые, оценивая данный образ, уделяют большее внимание когнитивной сфере личности. Для мужчин нравственность коррелирует с ответственностью, порядочностью, честностью, принципиальностью, надежностью. У женщин с доброжелательностью, эмпатичностью, отзывчивостью и коммувативностью.

Литература

1. Алиханова Р. А., Цахаева А. А. Феномен маскулинности как этнопедагогический потенциал семейного воспитания чеченцев // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 1. № 7. С. 124–127.
2. Аминов У. К., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Психосемантические конструкты нравственных категорий в сознании дагестанских подростков как механизм формирования адаптивного поведения // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 4. № 4. С. 17–20.
3. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Гендерное воспитание в свадебных обрядах кумыков как предмет психологического исследования В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. — С. 44–51.
4. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Дифиниция эффективного общения в психологической науке. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. Материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. С. 21–30.
5. Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Влияние гендерных особенностей личности на представление о нравственности // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 2. № 5. С. 122–128
6. Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Мугадова С. Т., Цахаева А. А. Феномен нравственности в научной рефлексии // *Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки*. 2014. № 4 (29). С. 6–9.
7. Гаджиева С. И., Цахаева А. А. Формирование правового самосознания личности подростка // *Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки*. 2009. № 2009-4. С. 10–13.
8. Сулаева Ж. А., Цахаева А. А. Психология и педагогика/учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Ж. А. Сулаева, А. А. Цахаева. Махачкала, 2009. с.533.
9. Цахаева А. А. Основы профориентологии [Цахаева А. А., Даудова Д. М., Гасанова П. Г., Мугадова С. Т., Юсупова Р. Ю.] Учебное пособие. Москва, 2016. С.63.
10. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Шпаргалки по психодиагностике. Учебно-методический комплекс для студентов очной и очно-заочной форм обучения по специальности: «Психология в образовании» / Махачкала, 2016.
11. Цахаева А. А., Аминова Д. К., Аминов У. К. Паттернизация ценностных конструктов личности как предмет научной рефлексии // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 3. № 4. С. 16–20.
12. Цахаева А. А., Газиева А. М., Аминов У. К. Методологическая база исследования психологии возникновения ценностей личности // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 3. № 4. С. 24–27.
13. Цахаева А. А., Гасанова П. Г. Исследование ценностных ориентации правовых норм у учащихся. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. 2014. С. 86–91.
14. Цахаева А. А., Аминов У. К., Аминова Д. К. Реализация психологического ресурса адаптивного поведения в процессе развития личности // *Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки*. 2014. № 3 (28). С. 33–36.
15. Цахаева А. А. Противоречия как движущая сила формирования адаптивного поведения // *Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки*. 2009. № 4. С. 311–136.

Даудова Динара Магомедовна,
кандидат психологических наук, доцент
Рамазанова Разият Магомедовна,
кандидат педагогических наук, доцент
Гасанова П. Г.,
доцент
Цахаева А. А.,
профессор

Daudova Dinara Magomedovna,
Ph.D., Associate Professor
Ramazanov Raziyat Magomedovna,
PhD, Associate Professor
Hasanov P. G.,
Associate Professor
Tsahaeva A. A.,
Professor

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ ПРИ РАЗВОДЕ PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE IN DIVORCE

Аннотация. Развод как следствие разрыва отношений неизбежно приводит к стрессу не только супругов, но и их детей. Психологическое сопровождение которых необходимо осуществлять независимой психологической службой.

Ключевые слова: развод, психологическая помощь, личность, послебрачные отношения.

Annotation. Divorce as a result of the break in relations inevitably leads to stress not only the couple, but also their children. Psychological support which is necessary to carry out an independent psychological service.

Key words: divorce, psychological help, a person post-nuptial relationship.

Развод как прекращение брачных отношений, приводит личность к переживанию стресса, сравнимого, по своему содержанию и последствиям, с утратой партнера в результате его смерти. Увеличение в последние десятилетия числа разводов и отсутствие культуры и практики обращения к психологической помощи ставит под угрозу психологическое здоровье разведенных. Окончание супружеских отношений приводит к изменению социального положения личности, к изменению жизненного статуса с экономической, социальной, сексуальной стороны. Изменяются повседневные привычки, сон, кулинарные пристрастия, проведение досуга, взаимоотношения с внешним миром. Депрессивные состояния, переживаемые личностью, могут быть более тяжелыми и долгими, чем после другой потери. Ведь в этом случае мы вынуждены иногда находиться совсем рядом с некогда близким человеком и быть свидетелями его новых взаимоотношений, а порою, благодаря юридической

составляющей, в них участвовать. Динамика разводов представлена в ряде авторских концепций (Стивен Дак, Джеймс Ли, Каблер Росс, С. Кратохвил и др.) [1].

Выделяются такие фазы распада эмоциональных отношений, как: интропсихическая (один из супругов ощущает внутреннюю неудовлетворенность), интерпсихическая (партнеры обсуждают свои отношения и как исход — либо стабилизация отношений, либо принятие распада), социальная фаза — в процесс распада вовлекаются другие близкие люди (родственники, друзья), фаза отделки — бывшие супруги перерабатывают полученный опыт, остаются со своими требованиями, воспоминаниями.

Смерть отношений, строящихся порою не один десяток лет пройдя этапы отрицания, озлобленности и депрессии, вступает на полосу адаптации, которая не менее сложна и болезненна. Здесь также можно говорить о примирении с ситуацией, извлечении позитивных уроков или наоборот — приписыванием

себе неудач, переживанием срывов и неврозов [2]. На практике прекратить отношения просто их прервать достаточно сложно. Люди, прожившие какой-то период вместе, имеют не только негативный, но и позитивный опыт совместных отношений, которые так просто из жизни не вычеркиваются.

К наиболее типичным стратегиям поведения при разводе авторы относят воинственно-ненавистную (когда самоцелью становится вернуть супруга или супругу); обострение любви (когда предпринимаются попытки налаживания отношений) и стратегия принятие реальности (развод принимается как данность, поведение строится по принципу ограждения детей от негативного последствия ситуации). К социально-психологическим последствиям развода можно отнести снижение рождаемости, ухудшение условий семейного воспитания, снижение работоспособности человека, ухудшение показателей здоровья, увеличение заболеваемости и смертности, рост алкоголизации, увеличение количества суицидальных исходов, увеличение риска психических заболеваний. Статистика самоубийств у мужчин после развода также намного превышает женскую [3].

Постразводная ситуация осложняется тем, что приходится отвыкать от уже ставших привычными паттернов поведения и схем межличностного взаимодействия. За время совместной жизни родители и дети обрастают семейными шутками и сленгом, которые могут стать после развода неуместными. Почти в каждой семье формируются свои ритуалы, традиции. Некогда родственные семейные отношения между двумя семьями рушатся, и построить отношения их с ребенком, который остается для обеих родственников сторон близким и любимым человеком, трудно. Факты неумолимо говорят о вреде отношения детей с близкими родственниками отца или матери.

Проблемы, поджидающие супругов в связи с разводом, коррелируют с возрастом всех членов семьи. В раннем детстве, в силу доминирующих познавательных потребностей и ведущего вида деятельности, ребенок не до конца осознает степень потери одного из родителей, в то же время, если разводятся родители юноши, риск срыва социализации непомерно возрастает. Для личности с уже сформированным ценностным строем и системой мировоззрения развод родителей вполне объясним и понятен разногласиями потребностей и интересов. Ими не испытывается ощущение потери и отброса.

Развод супругов сопровождается, как уже было сказано выше, переживанием утраты отношений, воспринимаемой как символическая смерть отношений, привычного уклада жизни, установок и норм, связанных со своим социальным статусом, образом жизни до

развода. Для переживания утраты в связи с разводом, расставанием партнеров свойственны те же стадии, что и для переживания утраты в связи со смертью близкого человека. При этом существуют и характерные особенности этого процесса, выражающиеся в специфике переживаний, чувств и действий на каждой из стадий [4].

Переживание утраты при разводе проходит через ряд стадий. Сначала — это отрицание, характеризующееся обесцениванием важности произошедшего события через механизм рационализации. Затем наступает озлобленность, направленная на бывшего супруга, партнера, являющаяся своеобразной защитой от душевной боли, возникшей в результате произошедшего события. При этом идет поиск сторонников, которыми часто стараются сделать детей. После этого приходит стадия переговоров, которые направлены на восстановление брака, отношений через различные манипуляции (дети, секс, беременность, чувство вины, чувство ответственности и долга и т.п.). Если предыдущие стадии не принесли желаемых результатов по восстановлению отношений, личность начинает переживать депрессию. Здесь происходит осознание случившегося и переживание различных чувств и эмоций, среди которых особенно выделяются ощущение пустоты жизни, ощущение собственной неполноценности и ненужности, снижение уровня самооценки, уход в себя, снижение доверия к людям. Вместе с этим приходится обучаться новым для себя качествам и переживать трудности в построении новых отношений; адаптацию, приспособление к новому положению и изменившимся условиям жизни. Ведь после развода наступает необходимость без поддержки супруга справляться с возникающими трудностями и проблемами; самостоятельно решать проблемы бытового уровня; изменения стиля поведения в социуме, принятие своего статуса; формирования новых жизненных целей, смыслов, изменение привычных установок и стереотипов.

В зависимости от стадии развода организуется психологическая помощь в ситуации консультирования. Если это предразводный период, то цель работы — достижение продуманного, ответственного решения. В период собственно — развода необходимо помочь в принятии ситуации. Постразводный период — стабилизация положения, достижение самостоятельности, профилактика депрессивных состояний. Задача каждого из супругов в этот период — достижение нового удовлетворяющего, самостоятельного образа жизни.

На начальных этапах работы, когда еще сильна боль и происходит переживание отрицания утраты отношений, — это оказание поддержки. При том

консультанту следует постепенно подводить клиента к осознанию своего положения и ситуации, необходим глубокий анализ переживаний клиента и работа с этими переживаниями. На стадии агрессии консультанту необходимо сосредоточить свое внимание на осознании клиентом своих истинных мотивов и чувств, чтобы клиент понял, что данная стадия естественна, он не должен ее стесняться, отвергать или оказывать сопротивление, она — неотъемлемая часть прохождения всего процесса переживания разрыва отношений. Переход на следующую стадию — стадию адаптации возможен только в том случае, если у клиента произошло осознание своих чувств и переживаний по поводу случившегося, и проработка этих чувств. При работе с клиентом, находящимся на первых трех стадиях, важно подвести его к переходу на стадию адаптации через осознание своего нового статуса, понимание своих будущих возможностей, ответственности за

свою жизнь и возможность самостоятельно делать выбор. Если работа на первых трех стадиях была успешной, и клиент перешел на четвертую стадию, то задача консультанта — помощь и поддержка клиента в сложном и трудном процессе адаптации и выработки нового взгляда на ситуацию, жизнь, свое место в ней и тех качеств, которые способствует успешной адаптации в ситуации развода. Работа психолога наряду с усилиями по сохранению брака состоит и в вычленении случаев, когда развод является наиболее оптимальным выходом из кризисной ситуации в семье. Психологическая помощь при разводе представляется крайне необходимой. Разрабатываемые в таких случаях программы должны предусматривать интересы детей и интересы клиентов, давая им возможность выйти из развода с наименьшими потерями для здоровья и сохранить себя, как личность, для дальнейшей полноценной жизни и создания новой семьи.

Литература

1. Аминов У. К. Ориентации личности: теоретический анализ феномена НаукаПарк. 2015. № 6 (36). С. 21–24.
2. Аминов У. К., Джамалова Б. Б. Роль правовой культуры в формировании здорового и безопасного образа жизни учащейся молодежи В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. Материалы Международной научно-практической конференции. 2014. С. 246–251.
3. Аминов У. К. Эволюция нравственных конструктов мировоззрения растущей личности // В сборнике: Гуманизация инновационного образования в современных условиях: перспективы и достижения к 120-ти летию Л. С. Выготского: материалы 5-ой межрегиональной научно-практической конференции с международным участием. 2016. С. 42–47.
4. Аминов У. К., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Ценностные предикаты: интерпретация с позиций полагающей рефлексии // Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 1. № 8. С. 182–186.
5. Алиханова Р. А., Цахаева А. А. Феномен маскулинности как этнопедагогический потенциал семейного воспитания чеченцев // Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 1. № 7. С. 124–127.
6. Аминова Д. К., Цахаева А. А., Абдурахманова М. А., Асильдерова М. М. Региональная концепция развития педагогического образования в условиях внедрения профессионального стандарта «педагог-психолог» поведения // Успехи современной науки. 2016. Т. 2. № 5. С. 64–68.
7. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Дифиниция эффективного общения в психологической науке. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. Материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. С. 21–30.
8. Цахаева А. А. Семейные ценности как предмет научного исследования. В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. Материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. С. 51–59.
9. Цахаева А. А., Аминов У. К., Аминова Д. К. Формирование ценностного отношения к супружеству через факультативные курсы. Сборники конференций НИЦ Социосфера. 2016. № 38. С. 189–192.
10. Шнайдер Л. Б. Основы семейной психологии. — М., 2000.

Попова Олена Сергіївна

Студентка

Институту післядипломної освіти

Київського національного університету ім. Т. Шевченка

Попова Алена Сергеевна

Студентка

Института последипломного образования

Киевского национального университета им. Т. Шевченка

Popova Olena Sergiivna

Student

Institute of continuing education

Taras Shevchenko national university of Kyiv

**ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ
З РІЗНОЮ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЮ СПРЯМОВАНІСТЮ
ОСОБЕННОСТИ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТЕЙ
С РАЗНОЙ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ НАПРАВЛЕННОСТЬЮ
FEATURES OF SELF-REALIZATION OF PERSONALITIES
WITH DIFFERENT LIFE VALUES**

Анотація. У статті представлені результати дослідження особливостей самореалізації особистостей з різною ціннісно-смісловою спрямованістю.

Ключові слова: ціннісно-сміслова спрямованість, самореалізація особистості, осмисленість життя, цілі життя, результат життя, локус контролю.

Аннотация. В статье представлены результаты исследования особенностей самореализации личностей с разной ценностно-смысловой направленностью.

Ключевые слова: ценностно-смысловая направленность, самореализация личности, осмысленность жизни, цели жизни, результат жизни, локус контроля.

Summary. The article presents the results of a study of features of self-realization of personalities with different life values.

Keywords: life values, personal self-realization, the life orientation, the meaningfulness of life, purpose of life, the result of life, locus of control.

В сучасних умовах глобалізації та єдиного міжкультурного простору по-новому постає питання реалізації людиною власного потенціалу.

Потенції людини багато в чому визначаються її розумінням життя. Людина реалізує своє упереджене ставлення до дійсності, втілене в її системі особистісних смислів. Тому важливим аспектом в дослідженні самореалізації особистості є визначення її особливостей в залежності від ціннісно-сміслової спрямованості особистості.

Ціннісно-сміслова сфера — це ядро особистості з її неповторною картиною світу [3]. Сукупність цілей, цінностей і внутрішнього світу людини визначає особливу особистісну спрямованість суб'єкта,

яка виявляється через призму відносин до навколишньої дійсності і виражається в самореалізації [4]. Так, суб'єктно-діяльнісний підхід, запропонований С.Л. Рубінштейном, свідчить про те, що суб'єктність (цінності, установки, властивості особистості, здатності і т.д.) проявляється у всіх сферах буття в діяльності, пізнанні і відносинах. Відповідно до даного підходу ціннісно-сміслова сфера може виступати в якості самодетермінації самореалізації особистості [6].

Найбільш яскраві психологічні розробки ціннісно-сміслової сфери представлені в роботах Е. Фромма, В. Франкла, Е. Шпрангера, М. Рокіча, А. Маслоу, Дж. Холлада, Дж. Крамба, С.Л. Рубінштейна, А.Н. Леонтьєва

та ін. У більшості досліджень ціннісно-смілова сфера представляється як центральне утворення особистості, її «ядро», що задає спрямованість життєдіяльності людини і визначає відношення «людина — світ».

Узагальнюючу теоретичний аналіз, ціннісно-смілова спрямованість в дослідженні розглядається як соціально обумовлена інтегративна властивість особистості, що забезпечує цілісність її проявів, загальну динамічну орієнтацію в житті і самореалізації особистості.

Для визначення особливостей самореалізації особистостей з різною ціннісно-сміловою спрямованістю було проведено дослідження в м. Київ, в якому прийняло участь 60 осіб віком від 25 до 45 років.

Емпіричні дані були отримані за допомогою наступних методик:

- «Морфологічний тест життєвих цінностей» В.Ф. Сопова та Л.В. Карпушіної;
- «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д.А. Леонтьєва;
- «Багатовимірний опитувальник самореалізації особистості» С.І. Кудінова.

За результатами дослідження ціннісної спрямованості особистості за допомогою методики «Морфологічний тест життєвих цінностей» В.Ф. Сопова та Л.В. Карпушіної було виявлено 3 групи розподілу ціннісної спрямованості респондентів (див. рис. 1).

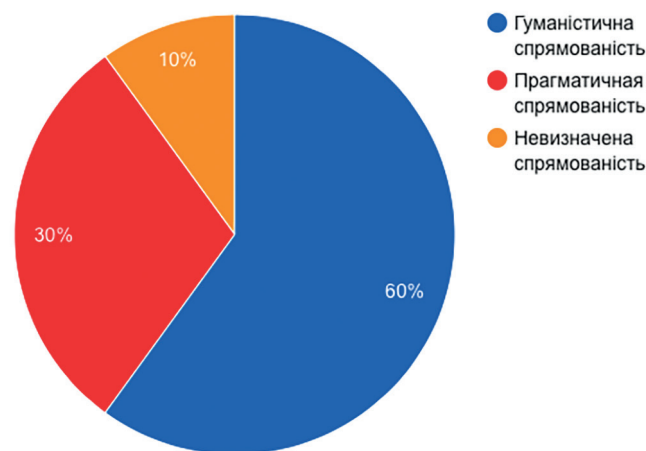

Рис. 1. Діаграма розподілу ціннісної спрямованості особистості

За результатами дослідження 60% респондентів мають гуманістичну спрямованість, тобто найбільше значення для них мають саморозвиток, духовне задоволення, креативність і активні соціальні контакти.

30% респондентів мають прагматичну спрямованість, тобто найбільше значення для них мають власний престиж, досягнення, матеріальне становище та збереження індивідуальності.

10% респондентів мають невизначену спрямованість, тобто без вираженого пріоритетного цілепокладання.

За результатами дослідження смисложиттєвих орієнтацій особистості за допомогою методики «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д.А. Леонтьєва було виявлено 3 групи розподілу загального рівня осмисленості життя респондентів (див. рис. 2).

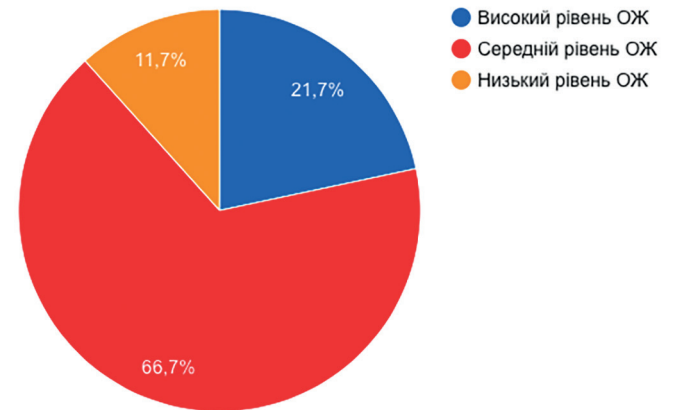

Рис. 2. Діаграма розподілу рівнів осмисленості життя особистості

До групи з низьким рівнем осмисленості життя увійшли 7 респондентів, що становить 11,7% від загального числа випробовуваних. У представників цієї групи спостерігаються нижчі показники за всіма субшкалами методики в порівнянні з середніми результатами по всій вибірці. Для респондентів характерні незначні показники наявності цілей в майбутньому, що свідчить про недостатню осмисленість та спрямованість їх життя. Вони живуть сьогоdnішнім днем і не бажають планувати майбутнє. Своїм минулим і сьогоdnішнім життям вони не задоволені, вважаючи його недостатньо цікавим. Респонденти не вірять в свої сили і власну можливість свідомо контролювати перебіг власного життя.

До групи із середнім рівнем осмисленості життя увійшло 40 осіб, що становить 66,7% всієї вибірки. Показники по всім субшкалам в цій групі відповідають середнім значенням і близькі до середніх показників по всій вибірці. Для них характерний середній рівень наявності тимчасової перспективи і цілей в майбутньому. Респонденти вважають процес свого життя досить цікавим і емоційно насиченим, в цілому вважаючи прожиту частину життя досить продуктивною та осмисленою. На їх думку, вони здатні будувати своє життя відповідно до задуманого і контролювати власний життєвий процес.

До групи з високим рівнем осмисленості життя за результатами дослідження увійшло 13 осіб (21,7% всієї вибірки). Для них характерна наявність цілей в майбутньому, які надають життя осмисленість і чітку тимчасову перспективу. Вони усвідомлюють свою особисту відповідальність за реалізацію життєвих цілей. Процес життя респонденти сприймають як емоційно насичений, цікавий і наповнений змістом. Піддослідним

властива висока задоволеність прожитим та теперішнім життям. Ці респонденти переконані в тому, що суб'єктивний контроль над життям можливий. Крім того, вони вважають себе досить сильними людьми, щоб самостійно приймати рішення і втілювати їх у життя.

За результатами дослідження самореалізації особистості за допомогою методики «Багатомірний опитувальник самореалізації особистості» С.І. Кудінова було встановлено 3 рівні розподілу самореалізації респондентів (див. рис. 3).

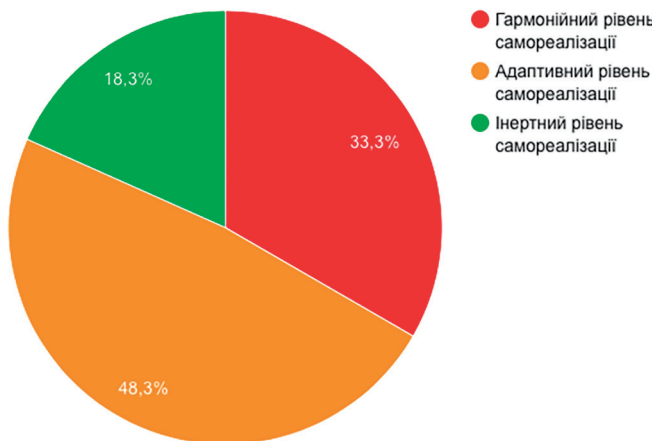

Рис. 3. Діаграма розподілу рівнів самореалізації респондентів

За результатами дослідження 33,3% респондентів мають гармонійний рівень самореалізації, тобто мають гарне уявлення про свої прагнення, знають як їх реалізувати. Вони сповнені оптимізму і здорового раціоналізму. Для них в більшій мірі характерний гармонійний розвиток. Вони вміють розподіляти власні ресурси та добре знають, свої достоїнства і недоліки, постійно прагнуть до особистісного росту, професійної досконалості і соціального визнання.

48,3% респондентів має адаптивний рівень самореалізації. Вони намагаються бути як всі. Для них характерна помірність у всьому. Якщо вони зустрічаються з великими труднощами, в будь-якому ділі, то віддають перевагу відмовитися від нього і не витрачати багато часу на вирішення проблеми. Особистісна, професійна і соціальна досконалість не є дуже важливою метою і сенсом всього їхнього життя. У той же час вони прагнуть бути не гірше за інших, а в чомусь навіть і перевершувати, тому періодично прагнуть до розвитку, оволодіння професійною майстерністю і досягнення поваги або визнання в соціумі.

18,3% респондентів мають інертний рівень самореалізації. Вони не проявляють надмірної активності, щоб змінити себе, розширити свій кругозір, розвинути ерудицію і інші інтелектуальні, особистісні та морально-етичні якості. Професія для них виступає лише як необхідність, з якою доводиться миритися, тому вони

не відчують особливого бажання підвищувати свою майстерність, роблять це лише тоді, коли змушені. Прояв себе в суспільному житті колективу, міста і т.д. для них не характерний, вони прагнуть уникати участі в масових соціально-значущих заходах.

Таким чином, за результатами дослідження, було виявлено, що більшість респондентів вибірки мають адаптивний рівень самореалізації, середній рівень осмисленості життя та гуманістичну спрямованість.

Для аналізу особливостей самореалізації особистостей з різною ціннісно-сисловою спрямованістю результати дослідження було піддано кластерному аналізу методом «к-середніх». В результаті проведення кластерного аналізу було виділено три кластери з достатньо контрастним розподілом складових ціннісно-сисловий спрямованості та самореалізації особистості. Розглянемо ці кластери більш детально (див. рис. 4).

До першого кластеру увійшло 15 респондентів. У представників цього кластеру відмічається гармонійний рівень самореалізації, високий рівень загальної осмисленості життя, локусу контролю «Життя», локусу контролю — «Я», результативності життя, процесу життя та цілей. Виражена спрямованість респондентів на духовне задоволення та сфери освіти, професійного життя, та захоплень. Тобто це особистості, які добре розуміють сенс свого життя, мають чіткі цілі у майбутньому, насолоджуються процесом їх досягнення та задоволені своїм минулим. Вони впевнені в своїх силах та своїй спроможності керувати власним життям, тому сповнені оптимізмом і здоровим раціоналізмом. Для них в більшій мірі характерний гармонійний розвиток. Вони вміють розподіляти власні ресурси, добре знають свої достоїнства і недоліки. Ці люди постійно прагнуть до особистісного росту, професійної досконалості та отримання морального задоволення у всіх сферах життя. Такі люди вважають що найважливіше в житті — робити тільки те, що цікаво і що приносить внутрішнє задоволення.

До другого кластеру увійшло 19 осіб. У представників цього кластеру відмічається вища грань адаптивного рівня самореалізації, середній рівень загальної осмисленості життя та середній рівень показників смисложиттєвих орієнтацій: локусу контролю «Життя», локусу контролю — «Я», результативності життя, процесу життя та цілей. У респондентів домінує спрямованість на духовне задоволення, матеріальний стан, сферу професійного, сімейного життя та навчання. Тобто для цих людей характерна помірність у всьому. Вони твердо стоять на ногах, мають власні цілі і бажання та вірять у свою спроможність їх досягти. Вони прагнуть професійно розвиватися і добитися поваги в соціумі. Також велике значення для них має родина, тому вони присвячують їй багато часу.

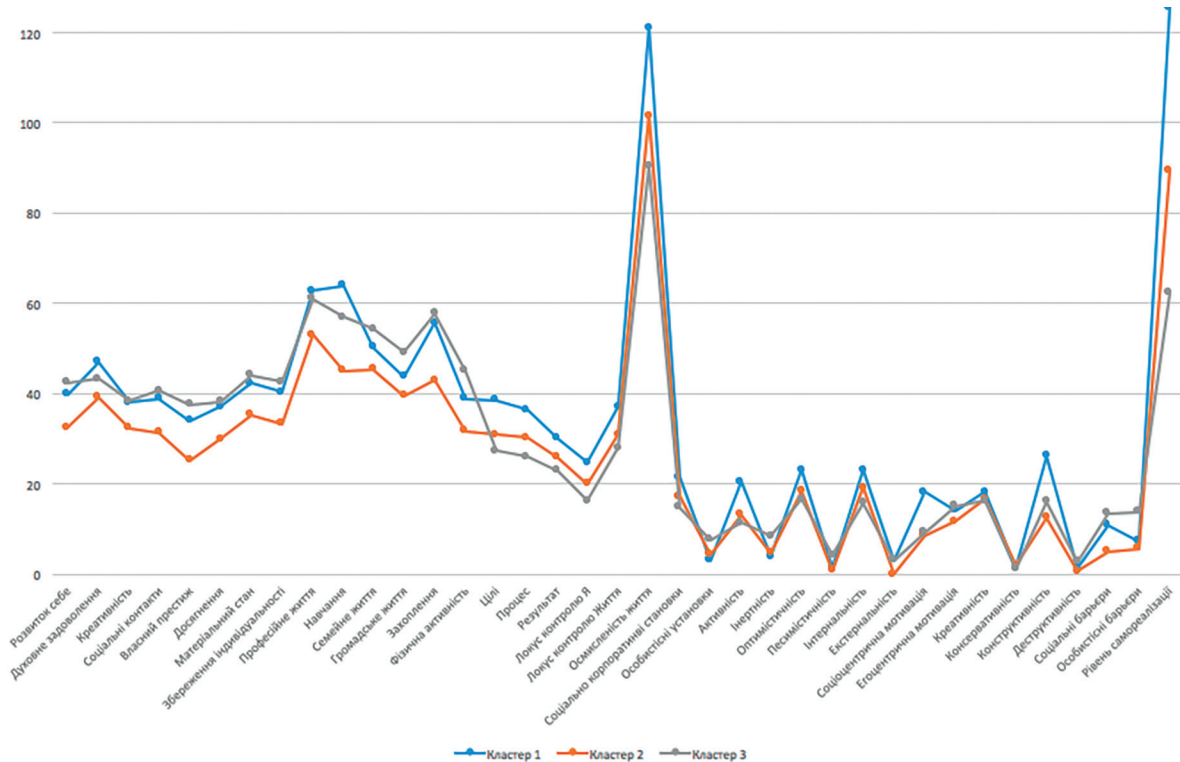

Рис. 4. Показники ціннісно-смиислової спрямованості та самореалізації представників 3-х кластерів

До третього кластеру увійшло 26 осіб. У представників цього кластеру відмічається нижня грань адаптивного рівня самореалізації, тобто до нього також увійшли респонденти з інертним рівнем самореалізації. Рівень показників смисложиттєвих орієнтацій у представників цього кластеру середній, але нижче ніж у представників другого кластеру. Також вони мають низький локус контролю «Я». Респонденти цієї групи мають спрямованість на духовне задоволення, матеріальний стан, розвиток себе, збереження індивідуальності, сфери професійного життя, освіти, та сім'ї. Тобто представники цієї групи мають не дуже чіткі цілі у майбутньому та не зовсім задоволені своїм сьогоденням та минулим. Вони вірять у керованість життя, але не дуже впевнені у власних силах це робити. Бажання

отримувати задоволення від життя та роботи, штовхає їх на думки про необхідність розвитку себе. Проте, в результаті невпевненості у власних силах, вони проявляють низьку активність у реалізації своїх потреб.

Таким чином, за результатами дослідження, можна зробити висновок, що існують відмінності у самореалізації особистостей з різною ціннісно-смиисловою спрямованістю. Так ріст рівня осмисленості життя, конкретизація цілей у майбутньому, насиченість теперішнього життя, задоволеність минулим, впевненість у своїх силах, спроможність керувати власним життям та спрямованість на отримання задоволення у всіх сферах життя, особистісний ріст, та розширення власного кругозору супроводжуються ростом рівня самореалізації особистості.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев // — Л.: Ленинградский ун-т, 1969. — 315 с.
2. Братусь Б. С. Личностные смыслы по А. Н. Леонтьеву и проблема вертикали сознания // Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии: школа А. Н. Леонтьева / под ред. А. Е. Войскунского, А. Н. Ждан, О. К. Тихомирова. — М.: Смысл, 1999. — С. 285–289.
3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. — М.: Смысл, 2003. — 487 с.
4. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / Д. А. Леонтьев // Вестник МГУ. — 1996. — № 4. — С. 35–44.
5. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. — М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. — 256 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн // — М.: Учпедгиз, 1946. — 518 с.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл — М., 1990. — 266 с.

Рамазанова Р. М.

Аминова Д. К.,

Аминов У. К.

Дагестанский государственный педагогический университет

ПСИХОСЕМАНТИКА ФЕНОМЕНА «Я» В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

Аннотация. Исторически формированию у человека представлений о себе, о своей деятельности, о других людях предшествовали коллективные представления о феномене человек, понимаемые как система верований и чувств, общая для членов одного общества и не зависящая от бытия отдельной личности. С накоплением рефлексивного опыта менялось понимание феномена Я.

Ключевые слова: личность, самость, феномен «Я», самопознание.

Потребность человека понять себя, свои мысли и поступки, разобраться в тайнах своего внутреннего мира явилось следствием длительной истории становления человеческого рода. Выделившись из лона дикой природы, представитель биологического вида Homo Sapiens не обладал готовым самосознанием. По словам отечественного психолога А. А. Цахавой, «рожденное с таким трудом, прошедшее жерло эволюции, личностное в личности трансформировано социальным и потребностным включением» [15, с. 32]. Хотя с исторических архитипических основ личность стала настойчиво стремилась к самопознанию. Она самоутверждалась и развивалась в рефлексии по мере того, как усиливал свою реальную власть над природой, научался понимать себя через мир вещей, через осознание преобразуемых им общественных отношений, через постоянное общение с другими людьми, а не посредством личного «Я». Коллективные представления, которые явились базовым понятием в концепции французского исследователя Л. Леви-Брюля относительно «ментальности» первобытного человека, в ходе развития всё больше приближаются к индивидуальным представлениям, поскольку «... интеллектуальный познавательный элемент занимает в них всё больше и больше места» [10, С. 361]. Проблема поиска человеческого разумом и сознанием ответа на вопрос «Кто Я?» стала предметом дискуссии ещё античных мыслителей.

Говоря о проблеме самосознания, следует заметить, что она зародилась в недрах философии. Учёные, философы античности высказывали идеи об особой, отличной от природной, сущности человеческого бытия. Так, Сократ — один из родоначальников диалектики — возвёл в философский принцип знаменитое изречение дельфийского оракула: «познай самого себя!». А Рене Декарт, сформулировавший

логико-гносеологический аспект проблемы личности, считал, что «нет более плодотворного занятия, как познания самого себя» [7, С. 547]. Для него человеческое «Я» — абстрактный субъект познания, «мыслящая вещь», «вещь, которая сомневается, понимает, утверждает, отрицает, желает, не желает, представляет и чувствует» [14, С. 145]. Иммануил Кант — основоположник немецкой классической философии — провозгласил ценностный аспект в проблеме личности, связав самосознание личности с нравственным идеалом. Он считал, что в сознании наряду с образом своего «Эмпирического Я» присутствует образ какого-то другого лица, которое «может быть действительным или чисто идеальным лицом, которое разум создаёт для самого себя» [8, С. 157]. У Фейербаха чистое «Я» превращается в абсолютное «Я», воплощающее чистую деятельность. Фихте делит всю реальность на «Я» и «не-Я», при этом «Я» выступает как сила, порождающая «не-Я», т.е. внешний мир. Для него «Я» тождественно самосознанию [20]. Георг Гегель в трактовке проблемы самосознания идейно обогатил философскую мысль своего времени новыми взглядами и подходом на сущность проблемы. Для Гегеля самосознание — часть проблемы деятельности, в которой индивидуальное сливается с общим, так что появляется «Я», которое есть «Мы», и «Мы», которое есть «Я» [из 16, С. 120]. Представитель английского сенсуализма Джон Локк рассматривает человеческое «Я» как внутреннее чувство, формирующееся в зрелом возрасте с накоплением знаний о внешнем мире. Для Людвиг Фейербаха «... Я — подлинное, чувственное существо: тело входит в мою сущность; тело в полноте своего состава и есть моё Я, составляет мою сущность» [19, С. 148]. Он указывает на чувственно-телесную природу «Я» и подчёркивает её диалогичность.

Карл Маркс, углубляя понятие «взаимодействие», утверждает, что человеческое «Я» возникает не просто в процессе межличностного общения, а в процессе совместной деятельности, ведущее место в которой занимает предметная деятельность, труд [11]. Развитие общественных форм взаимодействия, социально-экономический прогресс, бурное развитие науки и техники, рост культуры закономерно требуют усиления творческой активности личности, рациональности в её деятельности, развитию внутреннего самоконтроля, повышения требовательности к себе. На передний план выдвигается личность с актуализацией проблем саморегуляции, самовоспитания и ценностных ориентаций. Решение этих проблем требует обращения личности к своему внутреннему миру (чувствам, переживаниям, возможностям) — самосознания.

Первые научные, психологические концепции, касающиеся проблемы самосознания, появляются со второй половины XIX-го века. Однако многие психологические школы, первоначально обратившиеся к анализу самосознания, исходили от общепсихологических позиций, и были связаны с субъективно-идеалистической философией, а также с декартовским интроспективным подходом к проблеме сознания. Так, А. Пфендер, Т. Липпс (в России — Е. Бобров, Н.Я. Грот) — представители интроспективной психологии (направления в психологии, получившее развитие в конце XIX и начале XX века) — считали, что интроспекция — это единственно возможный и на-

дёжный метод анализа психических явлений, в том числе и самосознания [15, с. 21]. А. Пфендер исходит из принципа разграничения самосознания и «Я». Образ самого себя, возникающий в ходе психической активности субъекта (в ходе самосознания), он именуется «само». Т. Липпс исходит из трактовки чувств, и для него «чувство я» — «зерно» всякого сознания Я, т.е. самосознания. Н.Я. Грот считал, что в основе «точного самонаблюдения» лежит важнейшее свойство сознания — раздвоение на субъект и объект, на наблюдателя и наблюдаемое. Это «самый первоначальный факт сознания, ибо всякий объект есть наше же душевное состояние — наше ощущение, чувствование, представление или иное психическое состояние» [Цит. по:14]. По мнению отечественного философа И. С. Кона, многие психологи XIX века «видели в «Я» чувственный образ, формирующийся на основе самоощущений и закреплённых памятью ассоциаций» [9, С. 30]. К примеру, английский философ и психолог Дж.С. Милль — один из лидеров эмпирической ассоциативной психологии — связывал появление «Я» с памятью о совершённом действии [из 3].

Таким образом, можно заключить, что психосемантическое понимание феномена Я зависит от методологических позиций автора и его можно условно разделить на исторические эпохи, где девятнадцатый век ознаменован восходом рефлексивного понимания личности.

Литература

1. Абдулаева Н. А., Цахаева А. А., Аминова Д. К. Готовность к духовно-нравственному поведению младшего школьника как компонент структуры воспитания в дагестанской семье // Успехи современной науки. 2016. Т.2. № 6. С. 23–27.
2. Алиева С. А., Абдулаева Н. А., Цахаева А. А. Методический арсенал духовно-нравственного воспитания младшего школьника в современных условиях // Успехи современной науки. 2016. Т. 2. № 6. С. 78–81.
3. Аминов У. К., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Профессиональная рефлексия как механизм экономии психических сил через распространение трансцендального опыта // Прикладная психология и психоанализ. 2014. № 3. С. 6.
4. Аминов У. К. Проблемы формирования личности будущего психолога в ходе обучения в вузе. В сборнике: ИННОВАЦИИ, ТЕХНОЛОГИИ, НАУКА Сборник статей Международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Сукиасян Асатур Альбертович. Уфа, 2016. С. 175–178.
5. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. — М., 1977. Т. 3.
6. Декарт Р. Избранные произведения. — М., 1950.
7. Джамалова Б. Б., Цахаева А. А. К вопросу об организации национально-ориентированного образования для бесписьменных народов Дагестана // Успехи современной науки. 2016. Т. 2. № 6. С. 120–124.
8. Кант И. Соч. в шести томах. — М., 1966. Т. 6.
9. Кон И. С. Категория «Я» в психологии // Психологический журнал. — 1981. № 3.
10. Ключев С. В., Савенкова И. В. Современное осмысление гендерной картины общества // Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 11. С. 87–93.
11. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. — М., 1994.
12. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т. 42.

13. Савенкова И. В., Клюев С. В. Парадигма управления вузовской организацией с использованием гендерного потенциала // *Философия образования*. 2009. № 1 (26). С. 245–249.
14. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Стратегия адаптивного поведения как механизм саморазвития: профессиональный и этнопсихологический аспект. Махачкала, 2016. (Второе издание).
15. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Шпаргалки по психодиагностике. Учебно-методический комплекс для студентов очной и очно-заочной форм обучения по специальности: «Психология в образовании» / Махачкала, 2016.
16. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Краткий справочник. Психология в лицах. Махачкала, 2015.
17. Tsahaeva A. A., Gasanova P. G., Daudova D. M., Aminova J. K., Kabieva R. A. Professional motivation of the doctrine as subject of scientific research
European Journal of Natural History. 2016. № 5. С. 125–127.
18. Цахаева А. А., Аминова Д. К., Аминов У. К. Паттернизация ценностных конструктов личности как предмет научной рефлексии // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 3. № 4. С. 16–20.
19. Цахаева А. А., Газиева А. М., Аминов У. К. Методологическая база исследования психологии возникновения ценностей личности // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 3. № 4. С. 24–27.
20. Фейербах Л. Избранные философские произведения в двух томах. — М., 1955. Т. I.

Рамазанова Р. М.

Аминова Д. К.,

Цахаева А. А.

Дагестанский государственный педагогический университет

РЕАЛИЗАЦИЯ ФГОС 3 В УСЛОВИЯХ ДАГЕСТАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА: АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА

Аннотация. Федеральный государственный образовательный стандарт (ФГОС) профессионального образования России претерпел за последнюю пятилетку несколько кардинальных изменений. Поиск оптимальных средств и научных подходов привел к ряду коренных противоречий и, в то же время, достижений. Одно из них – электронные учебники как способ учета индивидуального темпа развития студента. В ДГПУ активно апробированы новые методы облегчения адаптационного процесса к образовательной среде будущих психологов. В данной статье авторы делятся опытом.

Ключевые слова: Федеральный государственный образовательный стандарт (ФГОС), будущий психолог, электронный учебник, адаптация, студент.

В современных постоянно меняющихся условиях реализации парадигмы стандартного образования, воплощенных в ФГОСах, где значительно подверглись преобразованиям не только субъекты его, технологии и условия, но и профессиональное сознание объекта, то есть педагога, психолога [1, 2].

Внедряются инновационные технологии, направленные на расширение обучающих, воспитательных и развивающих возможностей личности. Анализ проблем реализации профессиональных функций и задач психолога в образовательном учреждении, в соответствии с профессиональными стандартами третьего поколения, показал, что школа испытывает значительный дефицит измерительных и формирующих материалов [4].

Разброс научно-практических подходов образования сегодня предоставляет широкий выбор конструкций педагогического процесса, разнообразных моделей [10, 11, 12, 13, 14]. В Дагестанском государственном педагогическом университете, при подготовке будущих психологов в образовании широко используются электронные учебники, позволяющие задолго до коммуникативного контакта со студентом реализовать профессиональную компетенцию в части «знать». Студенты работают с интересом, в нем представлен весь арсенал контрольно-измерительного материала по изучаемому курсу [5, 6]. Электронный учебник – это объективный инструмент передачи и оценки знаний в системе «преподаватель-студент». Демократичность системы оценивания и учет индивидуального темпа усвоения учебной программы по-

зволяет реализовать большой объем самостоятельной работы студента, что приводит к дифференциации индивидуального развития личности будущего психолога. Этот процесс плавно переходит в саморазвитие и активное преобразование образовательной среды.

Гуманность личностно-ориентированного подхода позволяет избежать психологический дискомфорт неуспеха слабо адаптированных к условиям обучения студентам. Показателем степени социально-психологической адаптированности студента выступили объективный – «эффективность» и субъективный – «удовлетворенность». Оба этих показателя хорошо формируются в самостоятельной работе студента с электронным учебником. В его структуре представлены следующие разделы: учебная программа, курс лекций, алгоритм семинарских занятий, пошаговая схема лабораторных занятий, тесты самопознания сформированности общекультурных или профессиональных компетенций, глоссарий, программа государственной аттестации [7, 8] так же список использованной литературы. В приложениях помещены стандартизированные личностные опросники. Но важной заключительной частью усвоения дисциплины мы считаем критический анализ текста и предложение своей версии изложения материала. Данный вид работы стимулирует студента к научному самостоятельному осмыслению психологических явлений, поиск дополнительного материала по курсу. Развивая, тем самым, не только профессиональные компетенции, но и приучая критически мыслить, используя весь арсенал логических. Так мы формируем

креативность. Обучая креативности, мы применяем активные и разнонаправленные методы, воздействующие на разные уровни и виды профессионального сознания и самосознания. Логические загадки и психологические упражнения включают в работу все познавательные процессы личности: перцепцию, воображение, внимание, память, мышление и речь.

Наш опыт показал увеличение удельного веса ощущения индивидуальной свободы и индекса психологической безопасности личности студента. Каждый чувствовал свободу от сиюминутного контроля и реализовывал свои потенции режиме индивидуальных познавательных возможностей. Наблюдался так же рост, со временем, саморегуляции и самоконтроля, что стимулирует ответственность и делает этот феномен личностной чертой. Мы не внесли в практику реализации ФГОСа нового, а только применили гальперинскую парадигму поэтапности формирования умственных действий.

Для этого весь процесс обучения был разбит на несколько этапов. Тестированию на предмет наличия профессиональной компетенции подверглись студенты на «входе» в учебный процесс в вузе, далее сканировалась личность студента, созданием электронной социально-психологической карты. Выявлялись группы рисков реализации психологического ресурса адаптивного поведения в процессе обучения в вузе: познавательного, социального [17, 18, 19, 20]. Строилась индивидуальная трасса работы тьютера с конкретной личностью студента 1 курса. И на протяжении всего периода обучения в вузе, в процессе создания портфолио, по мере необходимости созывался коллоквиум экспертизы — профессиональных психологов, куратора, преподавателей — предметников и производилась корректировка трассы развития. Идея нашего педагогического эксперимента заключается в том, что каждый студент имеет возможность психологического сопровождения, психодиагностики, профилактики и экспертизы. Эта деятельность осуществляется ведущими педагогами и психологами

вуза. Пошагово формируются знания, умения и навыки под неусыпным контролем профессионалов. На каждом этапе развития профессиональных компетенций будущего психолога преподается учебный курс. Продолжительность формирования одной компетенции зависит от успешности академической группы. Тьютер самостоятельно назначает дополнительные упражнения и тренинги. В период обучения регулярно проводится лонгитюдное исследование, выявляющее и устраняющее проблемы, возникшие у студента. Регулярно проводится промежуточная аттестация, позволяющая проанализировать самооценку профессиональных умений и навыков.

Метод проектирования учебного курса предусматривает индивидуальный самостоятельный процесс сотрудничества, где субъект образования превращается в объект его [15]. Данный метод развивает и личностно-ориентирует образовательный процесс, его используют на всех этапах обучения [9, 16]. На личностном уровне происходит развитие интеллектуальных, творческих, коммуникативных составляющих профессиональных компетенций. Мы использовали в проективной деятельности применения электронных учебников конструктивно-прагматические (дневник самонаблюдений, кейс); деловая игра (консультативная проблема, визуализация, аудиализация, информационно-исследовательские (написание рефератов, рефлексивных сочинений, научных статей), психодиагностические программы, конструирование программ психопрофилактики и сопровождения [3].

Таким образом, основной целью реализации ФГОС 3 в условиях Дагестанского государственного педагогического университета является развитие и поэтапное комплексное формирование профессиональных компетенций с помощью электронных учебников как дидактического комплекса психолого-педагогических технологий. Это не только инновационные технологии, но и обеспечение психологического сопровождения и профилактики срыва социализации и адаптации личности студента, это новый подход к процессу обучения в вузе.

Литература

1. Аминова Д. К., Цахаева А. А., Абдурахманова М. А. Региональная концепция развития педагогического образования в условиях внедрения профессионального стандарта «педагог-психолог» // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 2. № 5. С. 64–67
2. Аминов У. К., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Психосемантические конструкторы нравственных категорий в сознании дагестанских подростков как механизм формирования адаптивного поведения // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 4. № 4. С. 17–20.
3. Аминов У. К., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Ценностные предикаты: интерпретация с позиций полагающей рефлексии // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 1. № 8. С. 182–186.
4. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Реализация компетентностной парадигмы психологической безопасности личности при усвоении ОПОП ВО в соответствии с требованиями ФГОС 3+ направления подготовки «психолого-педагогическое образование» // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 2. № 5. С. 137–140.
5. Аминова Д. К., Аминов У. К., Цахаева А. А. Трансформация профессионального регистра личности молодого психолога как механизм возникновения эмоционального выгорания. *Успехи современной науки*. 2016. Т. 1. № 7. С. 140–146.
6. Аминов У. К. Аксиологические основы профессиональной подготовки психолога. В сборнике: *Личностный ресурс субъекта труда в изменяющейся России*. Материалы IV Международной научно-практической конференции. 2015. С. 11–13.
7. Аминова Д. К., Аминов У. К., Цахаева А. А. Программа государственной итоговой аттестации студентов-выпускников вуза. Направление подготовки – Профиль подготовки – Психология образования. Квалификация – Академический бакалавр / Махачкала, 2016.
8. Аминова Д. К., Аминов У. К., Цахаева А. А. Программа государственной аттестации магистров психолого-педагогического направления (методическое пособие) / Махачкала, 2016.
9. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Проблемы формирования приемов учебной работы как условие психологической безопасности подготовки специалистов. *Вестник Академии права и управления*. 2016. № 43. С. 132–136.
10. Гасанова П. Г., Даудова Д. М., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Влияние гендерных особенностей личности на представление о нравственности // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 2. № 5. С. 122–127.
11. Гасанова П. Г., Цахаева А. А., Аминова Д. К. Коммуникативная компетентность как механизм профессионального саморазвития молодого педагога // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 4. № 4. С. 9–12.
12. Даудова Д. М., Аминова Д. К., Цахаева А. А. Эмпатия как психологический механизм саморазвития личности будущего психолога // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 3. № 4. С. 49–51.
13. Ключев С. В., Савенкова И. В. Современное осмысление гендерной картины общества // *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 11. С. 87–93.
14. Мугадова С. Т., Аминов У. К., Цахаева А. А. Ценностно-ориентированное экологическое самосознание педагога как предмет научного исследования // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 2. № 6. С. 49–52.
15. Савенкова И. В., Ключев С. В. Парадигма управления вузовской организацией с использованием гендерного потенциала // *Философия образования*. 2009. № 1 (26). С. 245–249.
16. Цахаева А. А. Социотипический аспект реализации адаптивного поведения личности. В сборнике: *Развитие правового сознания в образовательном пространстве*. Материалы 3-ой международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Цахаева А. А. 2016. С. 30–34.
17. Цахаева А. А., Аминова Д. К., Аминов У. К. Паттернизация ценностных конструкторов личности как предмет научной рефлексии // *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 3. № 4. С. 16–20.
18. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Онтогенез организации адаптивного поведения личности // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 4. № 4. С. 50–53.
19. Цахаева А. А., Аминов У. К., Аминова Д. К. Реализация психологического ресурса адаптивного поведения в процессе развития личности // *Известия Дагестанского государственного педагогического университета*. Психолого-педагогические науки. 2014. № 3 (28). С. 33–36.
20. Цахаева А. А., Аминова Д. К. Онтогенез организации адаптивного поведения личности // *Успехи современной науки*. 2016. Т. 4. № 4. С. 50–53.

Sulyma M. I.,
Ass. Prof., Danylo Halysky
Lviv National Medical University
Ogurtsov V. V.,
PhD, Danylo Halysky
Lviv National Medical University

CALCIUM CHANNEL BLOCKERS: SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN PHARMACOLOGICAL PROFILE

Summary. Cardiovascular diseases (CVD) have to be considered a major public health challenge over the coming decades. Update research showed increase in number of annual incidences caused by heart and blood vessels diseases and they are supposed to be the leading cause of mortality worldwide [1, P. 38–42.]. In 2013, 50,744 cases of acute heart attack was registered according to the report of Ministry of Healthcare of Ukraine. Lowering of blood pressure can significantly reduce the incidence of complications. So, a large number of clinical trials have addressed this issue, but have failed to show that one or more drug-classes are superior to the others and the best choice for the first-line medication among the all available. In 2012, the Ministry of Healthcare of Ukraine recommended the calcium channel blockers (CCB) as the first-line drugs in CVD treatment [3, 108 p.].

Key words: amlodipine, nifedipine, nimodipinum, felodipinum, diltiazemi hydrochloridum, verapamili hydrochloridum.

Calcium channel blocking drugs are a chemically heterogeneous group, so it might be expected that their effects on vascular smooth muscle, cardiac contractility, may differ. So, the effects of individual drugs vary by their degrees of selectivity at different tissue sites and by baroreceptor responses to vasodilation caused by the CCB. They inhibit the entry of excess calcium into cells and prevent the mobilization of calcium from intracellular stores, resulting in relaxation of blood vessel walls and cardiac muscle for blood to flow more freely. This causes lowering of blood pressure thereby reducing oxygen demand in the heart and relieving anginal pain. In the chemical classification of calcium channel blockers, a list of drugs which significantly expands with new research consists of 4 main classes: dyfenilalkilamines, dyfenilpiperazines, benzodiazepines and dihydropyridine. The most dynamic and most promising is a group of dihydropyridine derivatives. It consists of a maximum number of drugs, some of which is included in the standard treatment protocols.

Several new dihydropyridine calcium antagonists (CA) have been introduced in recent years. The advantages of the newer compounds, such as amlodipine, felodipine, isradipine, lacidipine and lercanidipine, may include: vasoselectivity, hence little or no cardiodepressant activity; an improved kinetic profile, resulting in a slow onset and long duration of action, fewer side-effects such as reflex tachycardia and headache, owing to the slow onset of the antihypertensive action. For a few newer CA a predom-

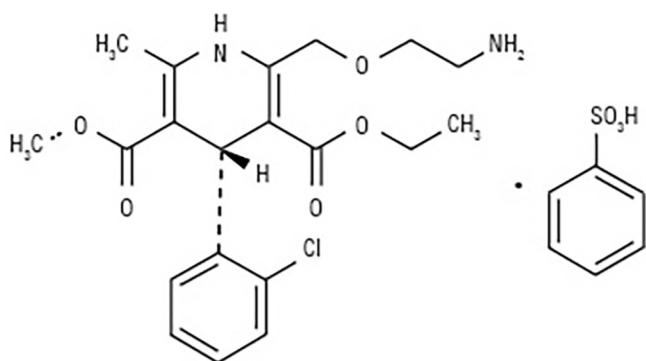
inant effect on specialized circulatory beds (renal, coronary and cerebral) has been claimed. The new CA, which are clearly lipophilic, deserve special attention. Owing to the lipophilic character of such compounds considerable concentration occurs in lipid-containing membrane depots. The CA thus concentrated are slowly released from these depots and, subsequently, reach their targets, the L-type calcium channels. This phenomenon explains both the slow onset and the long duration of action of these CA [8, P. 2105–2014.; 10, P. 175–184.; 4, P. 50–52.].

According to the literature sources, a number of authors investigated antihypertensive drugs including pharmacokinetics, pharmacodynamics and efficacy (6, P. 96–105.; 9, P. 112–114.). The updated research trials showed that Ukrainian market of calcium channel blockers based mainly on 9 substances (nifedipine, nikardypine, amlodipine, nimodipine, felodipine, lacidipine, lercanidipine, verapamil, diltiazem) [2, 620 p.; 5, 3199p.; 7, 2416 p.]. The purpose of this study was to compare the different molecular properties of CCBs.

Amlodipine

The active pharmaceutical ingredient of synthetic origin. White or almost white powder, soluble in water, soluble in methanol, moderately in ethanol, and slightly soluble in propanol. Store in a sealed container well shielded from light. Identified by the infrared absorption spectrum of substance; by TLC. UV spectrum of substances in solution 0.01 M hydrochloric acid in methanol has $\lambda_{\max}=360$

nm ($A_{1\text{cm}}^{1\%} = 113-121$). Quantitatively determined by liquid chromatography.

Chemical Names: Amlodipine; 88150-42-9; Norvasc; Amlodis; Amlocard; Coroval;

Molecular Formula: $C_{20}H_{25}ClN_2O_5$

Molecular Weight: 408.8759 g/mol

IUPAC Name 3-O-ethyl 5-O-methyl 2-(2-aminoethoxymethyl)-4-(2-chlorophenyl)-6-methyl-1,4-dihydropyridine-3,5-dicarboxylate

Melting Point 178–179 °C

Solubility

In water, 75.3 mg/L at 25 deg C (est)

Water Solubility

75.3 mg/L

Vapor Pressure

1.19×10^{-9} mm Hg at 25 deg C (est)

LogP

log Kow = 3.00

Dissociation Constants

pKa = 8.79 (amine) (est)

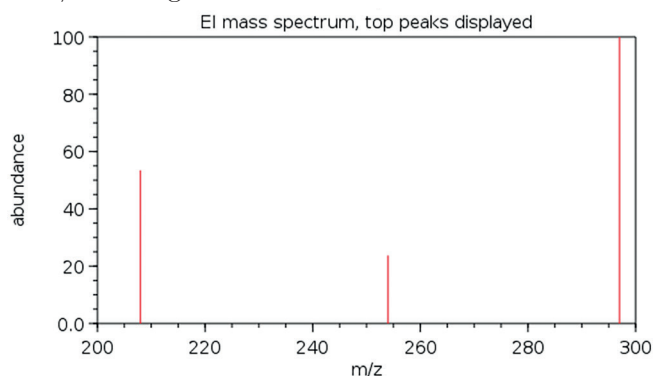
Spectral Properties

Total Peaks 263

m/z Top Peak 297

m/z 2nd Highest 208

m/z 3rd Highest 2 5 4

Amlodipine is a long-acting 1,4-dihydropyridine calcium channel blocker. It acts primarily on vascular smooth muscle cells by stabilizing voltage-gated L-type calcium channels in their inactive conformation. By inhibiting the influx of calcium in smooth muscle cells, amlodipine prevents calcium-dependent myocyte contraction and vasoconstriction. A

second proposed mechanism for the drug's vasodilatory effects involves pH-dependent inhibition of calcium influx via inhibition of smooth muscle carbonic anhydrase. Some studies have shown that amlodipine also exerts inhibitory effects on voltage-gated N-type calcium channels. N-type calcium channels located in the central nervous system may be involved in nociceptive signaling and pain sensation. Amlodipine is used to treat hypertension and chronic stable angina.

Identification

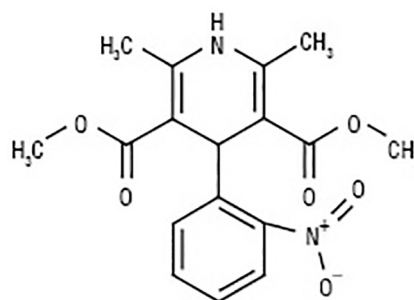
1. Analytic Laboratory Methods

A gas chromatography assay with electron capture has a limit of detection 0.2 ug/L. A gas chromatography-mass spectrometry method has also been described to assay amlodipine and its major metabolites.

Clinical Laboratory Methods

Gas chromatography determination in plasma.

Nifedipine

Chemical Names: Nifedipine; 21829-25-4; Adalat; Procardia; Procardia XL; Adalat CC;

Molecular Formula: $C_{17}H_{18}N_2O_6$

Molecular Weight: 346.33462 g/mol

IUPAC Name — dimethyl 2,6-dimethyl-4-(2-nitrophenyl)-1,4-dihydropyridine-3,5-dicarboxylate

Physical Description

PHYSICAL DESCRIPTION: Odorless yellow crystals or powder. Tasteless. (NTP, 1992)

Color Yellow crystals

Melting Point 172–174 °C

Solubility at 20 °C (g/L): acetone 250, methylene chloride 160, chloroform 140, ethyl acetate 50, methanol 26, ethanol 17

Water Solubility Insoluble

Vapor Pressure 2.6×10^{-8} mm Hg at 25 °C

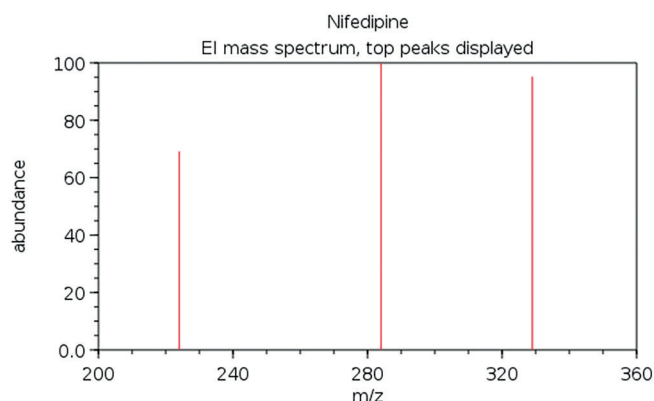
LogP log Kow = 2.20

Decomposition

When heated to decomposition, it emits toxic fumes of /nitrogen oxides/.

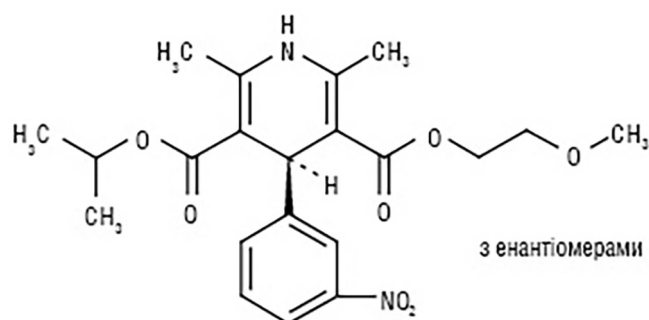
Spectral Properties

UV max (methanol): 340, 235 nm (E5010, 21590); (0.1N HCl): 338, 238 nm (E5740, 20600); (0.1N NaOH): 340, 238 (E5740, 20510)

Nifedipine is a dihydropyridine calcium channel blocking agent. Nifedipine inhibits the transmembrane influx of extracellular calcium ions into myocardial and vascular smooth muscle cells, causing dilatation of the main coronary and systemic arteries and decreasing myocardial contractility. This agent also inhibits the drug efflux pump P-glycoprotein which is overexpressed in some multi-drug resistant tumors and may improve the efficacy of some antineoplastic agents. (NCI04)

Nimodipinum

Chemical Names: Nimodipine; Nimotop; 66085-59-4; Periplum; Nimodipino; Nimodipinum.

Molecular Formula: $C_{21}H_{26}N_2O_7$

Molecular Weight: 418.44034 g/mol

IUPAC Name 3-O-(2-methoxyethyl) 5-O-propan-2-yl 2,6-dimethyl-4-(3-nitrophenyl)-1,4-dihydropyridine-3,5-dicarboxylate

Melting Point 125 °C

LogP 3.05

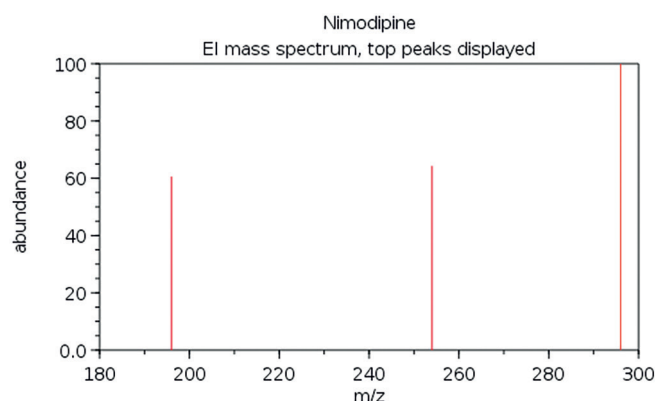
Spectral Properties

Total Peaks 201

m/z Top Peak 296

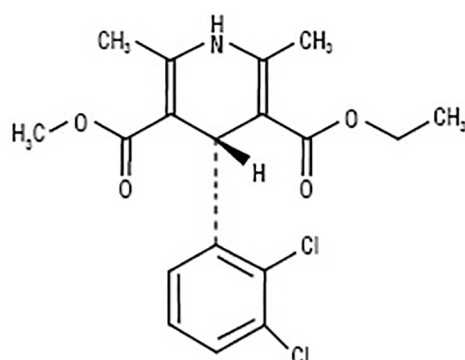
m/z 2nd Highest 254

m/z 3rd Highest 196

Nimodipine is a 1,4-dihydropyridine calcium channel blocker. It acts primarily on vascular smooth muscle cells by stabilizing voltage-gated L-type calcium channels in their inactive conformation. By inhibiting the influx of calcium in smooth muscle cells, nimodipine prevents calcium-dependent smooth muscle contraction and subsequent vasoconstriction. Compared to other calcium channel blocking agents, nimodipine exhibits greater effects on cerebral circulation than on peripheral circulation. Nimodipine is used to as an adjunct to improve the neurologic outcome following subarachnoid hemorrhage from ruptured intracranial aneurysm.

Felodipinum

Chemical Names: Felodipine; Plendil; 72509-76-3; Splendil; Flodil; Munobal;

Molecular Formula: $C_{18}H_{19}Cl_2NO_4$

Molecular Weight: 384.25376 g/mol

IUPAC Name 5-O-ethyl 3-O-methyl 4-(2,3-dichlorophenyl)-2,6-dimethyl-1,4-dihydropyridine-3,5-dicarboxylate

Melting Point 145 °C

Solubility. Water Solubility 19.7 mg/L

LogP 3.86

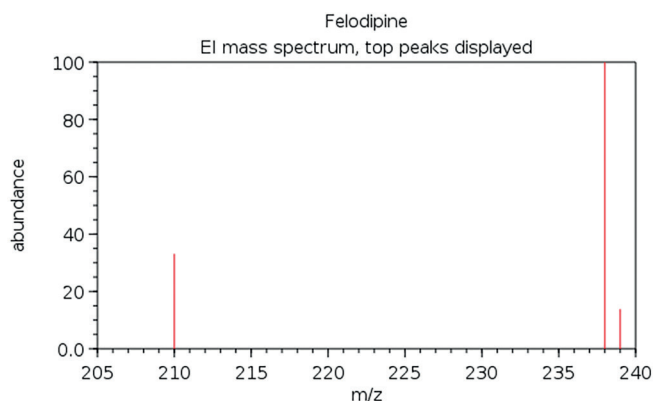
Spectral Properties

Total Peaks 317

m/z Top Peak 238

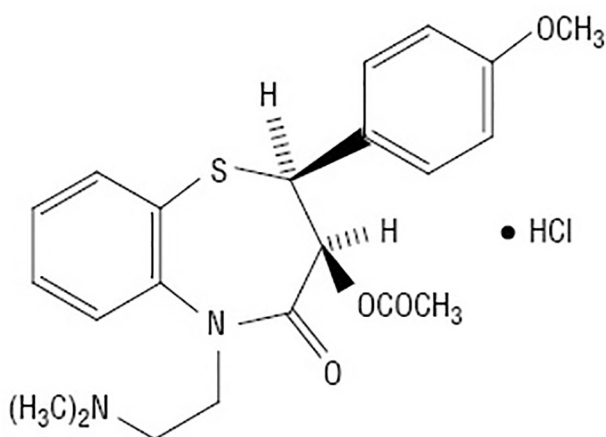
m/z 2nd Highest 210

m/z 3rd Highest 239

Felodipine is a long-acting 1,4-dihydropyridine calcium channel blocker (CCB). It acts primarily on vascular smooth muscle cells by stabilizing voltage-gated L-type calcium channels in their inactive conformation. By inhibiting the influx of calcium in smooth muscle cells, felodipine prevents calcium-dependent myocyte contraction and vasoconstriction. Felodipine is the most potent CCB in use and is unique in that it exhibits fluorescent activity. In addition to binding to L-type calcium channels, felodipine binds to a number of calcium-binding proteins, exhibits competitive antagonism of the mineralocorticoid receptor, inhibits the activity of calmodulin-dependent cyclic nucleotide phosphodiesterase, and blocks calcium influx through voltage-gated T-type calcium channels. Felodipine is used to treat mild to moderate essential hypertension.

Diltiazemi hydrochloridum

Chemical Names: Diltiazem hydrochloride; Diltiazem HCl; 33286-22-5; Tiazac; Dilzene; Herbesser.

Molecular Formula: $C_{22}H_{26}N_2O_4S$

Molecular Weight: 450.97878 g/mol

IUPAC Name [(2S,3S)-5-[2-(dimethylamino)ethyl]-2-(4-methoxyphenyl)-4-oxo-2,3-dihydro-1,5-benzothiazepin-3-yl] acetate; hydrochloride

The active pharmaceutical ingredient of synthetic origin. The white crystalline powder, soluble in water, methanol, methylene chloridi, slightly soluble in ethanol.

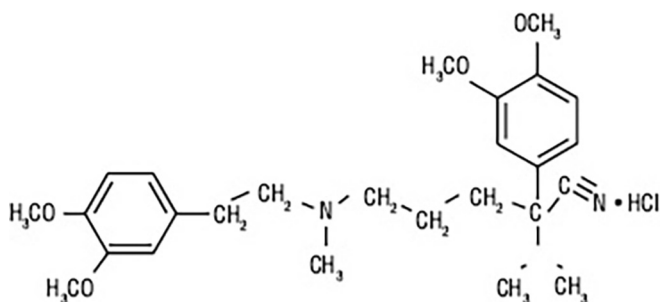
Melting point close 213 °C with decomposition.

UV spectrum: $\lambda_{\max} = 239$ nm ($A_{1\text{cm}}^{1\%} = 537$) in methanol, $\lambda_{\max} = 236$ nm ($A_{1\text{cm}}^{1\%} = 522$) in water, $\lambda_{\max} = 236$ nm ($A_{1\text{cm}}^{1\%} = 533$) in 0,1 M hydrochloric acid solution, $\lambda_{\max} = 237$ nm ($A_{1\text{cm}}^{1\%} = 285$) in 0,1 M sodium hydroxide. $[\alpha]_D^{20}$ = from +115° to +120° (1% water solution). Stored in a sealed container well, which prevents light. Identified by the infrared absorption spectrum of substance; by TLC; by reaction with a solution of ammonium reineckates – formed pink precipitate; It gives the typical reaction of chlorides.

Quantitatively determined by Acidimetry in non-aqueous media (formic acid and anhydrous acetic anhydride) potentiometrically.

Diltiazem hydrochloride is a benzothiazepine calcium channel blocking agent. Diltiazem hydrochloride inhibits the transmembrane influx of extracellular calcium ions into select myocardial and vascular smooth muscle cells, causing dilatation of coronary and systemic arteries and decreasing myocardial contractility. Because of its vasodilatory activity, this agent has been shown to improve the microcirculation in some tumors, thereby potentially improving the delivery of antineoplastic agents to tumor cells. (NCI04)

Verapamili hydrochloridum

Chemical Names: Verapamil hydrochloride; Verapamil HCl; 152-11-4; Manidon; Calcan hydrochloride; Cardibeltin;

Molecular Formula: $C_{27}H_{39}ClN_2O_4$

Molecular Weight: 491.06256 g/mol

IUPAC Name 2-(3,4-dimethoxyphenyl)-5-[2-(3,4-dimethoxyphenyl)ethyl-methylamino]-2-propan-2-ylpentanenitrile; hydrochloride

Color. Crystals, dec 138.5–140.5 °C

Melting Point 131–133 °C

Solubility. Solubility (mg/mL): water 83, ethanol (200 proof) 26, propylene glycol 93, ethanol (190 proof) >100, methanol >100, 2-propanol 4.6, ethyl acetate 1.0, DMF >100, methylene chloride >100, hexane 0.001.

LogP log Kow = 3.79

Stability Verapamil HCl should be stored at room temperature and protected from light. Infusion stability

studies indicate that verapamil HCl does not adsorb to glass, PVC, or polyolefin containers. It is physically compatible in soln over a pH range of 3–6 but may precipitate in solns having a pH >6 or 7.

Decomposition

When heated to decomposition it emits toxic fumes of /nitrogen oxides and cyanide/.

pH: pH of 0.1% aq soln: 5.25; pKa 8.6.

Dissociation Constants: pKa = 8.92

Spectral Properties: Intense mass spectral peaks: 59 m/z, 260 m/z, 303 m/z, 438 m/z, 454 m/z UV max 232, 278 nm.

Conclusion. The clinical efficacy of drugs mostly depends on their absorption, distribution, metabolism or elimination pathway (Di and Kernsy, 2003), which is extremely determined by lipophilic features of pharmacological agent. Nevertheless, a great number of the other molecular properties, such as molecular weight (Mw), molecular volume (Vol), polar surface area (PSA) and solubility data (logS), also play an important role in drug absorption, penetration into tissues, degree of distribution, degree of plasma protein binding and route of elimination.

References

1. Березняков І. Г. Застосування антагоністів кальцію в лікуванні артеріальної гіпертензії / І. Г. Березняков, В. В. Страшний // Клінічна фармація. — 2012. — Т. 3, № 1. — С. 38–42.
2. Державна фармакопея України / Державне підприємство «Науково-експертний фармакопейний центр». — 1-е вид. — Х.: Державне підприємство «Науково-експертний фармакопейний центр», 2008. — 620 с.
3. Настанова та клінічний протокол надання медичної допомоги «Артеріальна гіпертензія», затверджений Наказом МОЗ № 384 від 24.05.2012. — К., 2012. — 108 с.
4. Спектрофотометричне визначення амлодипіну бесилату в субстанції / Ю. В. Бурлака [та ін.] // Запорозж. мед. журн. — 2011. — Т. 13, №2. — С. 50–52.
5. British Pharmacopoeia. — London. The Stationary Office, 2001. — Vol. 1–2. — 3199p.
6. C. Mayama. Calcium channels and their blockers in intraocular pressure and glaucoma. Eur. J. Pharmacol. 739. — 2014. — P. 96–105.
7. European Pharmacopoeia. — 6-th ed. — Strasbourg: European Department for the Quality of Medicines, 2008. — 2416 p.
8. Gu Q., Burt V. L., Dillon C. F., Yoon S. Trends in antihypertensive medication use and blood pressure control among United States adults with hypertension: the National Health and Nutrition Examination Survey, 2001 to 2010 // Circulation. — 2012. — Vol. 23 (126). — P. 2105–2014.
9. Ian Whyte. Calcium channel blockers.// Ian I. Whyte, N. Buckley, A. Dawson // Medicine, 40 (3). — 2012. — P. 112–114.
10. L. Sepehr-Ara, Effect of the two new calcium channel blockers mebudipine and dibudipine on vascular flow of isolated kidney of normal and diabetic rats.// L. Sepehr-Ara, S. A. Seyed Ahmad Mohajeri, M. Mahmoudian // Pathophysiology 18(3). — 2011. — P. 175–184.

Гуляева Татьяна Петровна*кандидат культурологии, доцент,
доцент кафедры иностранных языков
Пензенский государственный университет
архитектуры и строительства***Gulyaeva T. P.***candidate of cultural science, docent
c State University of Architecture and Construction*

**ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА:
ПОНИМАНИЕ. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. ПЕРЕВОД**

**TEXT LINGUISTICS:
UNDERSTANDING. INTERPRETATION. TRANSLATION**

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые лингвистические категории – стиль, текст – в связи с проблемами перевода научно-технического текста.

Ключевые слова: коммуникативная функция, лингвистика текста, перевод научно-технического текста.

Summary. In the article the authors analyses key linguistic categories such as style, the text in connection with problems of the translation technical text.

Key words: communicative function, text linguistics, translation of the scientific and technical text.

Особый интерес к методике обучения чтению научной литературы, ее совершенствованию на основе последних достижений смежных наук определяется прежде всего научно-технической революцией и вызванным ею «взрывом информации». [5, с. 108] Необходимость для специалистов постоянно знакомиться с огромным количеством научно-технической литературы на родном и иностранных языках требует разработки таких методов и приемов извлечения информации из научных текстов, которые позволили бы наилучшим способом подойти к решению этой сложной задачи.

Появление лингвистики текста в значительной степени вызвано этой же причиной. С самого начала своего существования она имела, кроме теоретической, также и прикладную направленность, поскольку выявление и описание структурно-семантических особенностей текста имеет непосредственное отношение к совершенствованию теории перевода и методики обучения иностранным языкам.

Лингвистика текста связана со всеми основными проблемами общего языкознания: с проблемой языка и речи, языка и мышления, с коммуникативным аспектом речи и ее актуальным членением, с проблемами формы и содержания, с соотношением лингвистических и экстралингвистических факторов в процессе

функционирования и изучения языка, с функциональными стилями речи, с социолингвистическими и психолингвистическими проблемами и т.д. Особенно тесно лингвистика текста связана с актуальным членением речи, которое может быть полностью выявлено только на основе анализа сверхфразовых единств абзацев и целых текстов – и которое имеет большое значение для методики обучения чтению. [3, с. 38]

Лингвистика текста отличается от своих многочисленных предшественниц тем, что из материала, каким всегда является текст, она превращает его в частный объект, в собственный предмет изучения.

Основной характеристикой текста можно считать его коммуникативную функцию. Однако это – слишком общее определение, и имеет множество попыток дать различные, специальные определения текста. И. Р. Гальперин в своей статье «О понятии текст» дает наиболее всеобъемлющее, и конкретное определение текста, охватывающее все стороны этого сложного лингвистического единства. [4, с. 2]

Дисциплины «Лингвистика текста» является сегодня реальным фактом и потребность в которой определяется практическими нуждами теории перевода и методики обучения чтению.

Говоря о его восприятии содержания текста, И. В. Арнольд подчеркивает, что «разные люди,

в зависимости от своего жизненного, читательского, социального опыта, могут воспринимать один и тот же текст по-разному. Искусство быть читателем надо развивать. Множественность толкований, о которых идет речь, не имеет ничего общего с произвольностью. Эта множественность не безгранична, она допустима лишь в известных пределах. Пределы вариативности зависят от инвариантных смыслов всей структуры и ее элементов и их взаимодействия». [1, с. 78]

В этой связи возникает вопрос о понимании текста вообще и учебного текста в частности, об уровне его понимания в процессе обучения чтению, о полном и частичном извлечении информации из текста и о так называемом структурно-вербальном его восприятии. Вопрос этот важный, но спорный. Возникает как будто бы неразрешимое противоречие. Чтобы полностью понимать информацию, содержащуюся в научном тексте, надо быть специалистом в данной области. Этого требовать от преподавателя иностранного языка нельзя. С другой стороны, в процессе обучения чтению нельзя ограничиваться только вербально-структурным уровнем понимания, хотя несомненно это необходимый и очень важный первый этап работы над текстом. Преподаватель, работая в аудитории с текстом по узкой специальности обучающегося, далеко не всегда может вместе с ним перейти границу структурно-вербального понимания текста. Учащийся вынужден переступать эту границу сам, без помощи и контроля преподавателя. По-видимому, выходом из этого тупика мог бы быть переход на работу в аудитории только над общенаучным, полностью понятным и преподавателю, и всем членам группы текстом, содержащим все необходимые грамматические и лексические элементы для обучения чтению научного текста. Тогда в процессе анализа таких текстов можно будет научить учащегося переходить, сначала вместе с преподавателем, а затем самостоятельно указанную черту, раскрывать на основе структурно-вербальных признаков глубинное содержание, информационную суть текста в целом. Приобретенные навыки будут закрепляться в процессе самостоятельной работы над внеаудиторным чтением по узкой специальности. [2, с. 67]

Очень важна для понимания текста как единого целого формальная и смысловая контактность его составных частей — абзацев, средства связи между которыми часто бывают многофункциональными и многозначными. Известно, что большой процент ошибок обучающихся падает на долю служебно-строевой лексики. Это, возможно, связано с тем, что при работе с текстом мы не обращаем достаточного внимания на текстообразующую роль слов данного лексического слоя. Текст изучается как целое в его зависимости от деталей, а детали раскрываются только в свете целого.

Этот диалектический процесс должен быть отражен в учебной работе над текстом, в теоретических работах по описанию научного текста и в методике раскрытия его содержания, т.е. в процессе обучения чтению.

Процесс обучения чтению на иностранном языке протекает обычно не на уровне текста, а на уровне контекста, что не одно и то же. Контекст — это минимальное окружение, которое позволяет однозначно понять ту или иную лексическую или грамматическую единицу. Как правило, это — словосочетание, редко предложение, почти никогда — абзац или текст в целом. Даже перевод текста — учебный или контрольный — часто осуществляется не на уровне текста, а только на уровне отдельного предложения. Об этом свидетельствует, в частности, большое количество ошибок, обусловленных неправильной или неточной корреляцией элементов, относящихся одновременно к двум или более компонентам целого текста, — различного рода местоименных способов вторичной номинации. Даже контекстное значение отдельных слов часто зависит от всего текста в целом и определяется экстралингвистическими факторами. Эти слова имеют прямое отношение к учебному процессу, подчеркивая еще раз, что перевод должен следовать за пониманием, а не предшествовать ему и даже не идти параллельно с ним. Эти слова опровергают возможность ограничиваться в учебном процессе только структурно-вербальным пониманием текста.

Итак, методика обучения чтению, основанная на лингвистике текста, исходит из двух основных положений: подход к тексту как к единой структурно-смысловой единице и обучение различным видам чтения научной литературы с целью непосредственного извлечения информации из научных текстов.

Можно наметить два пути работы над научным текстом, направленных на развитие у обучающихся навыков чтения с непосредственным извлечением содержащейся в текстах информации.

Один из них — от частного к общему, от анализа — формального и смыслового, — отдельных элементов текста к его формально-смысловому синтезу, т.е. индуктивный анализ текста. Особое значение в процессе синтеза текста как единого смыслового целого имеют так называемые средства повторной номинации, которые обеспечивают преемственность в изложении материала и создают то, что называется текстом.

В числе выводов из всего вышесказанного (хотя и очень кратко), на мой взгляд, самым интересным является следующий: можно было бы на основании данных лингвистики текста, которые уже имеются в данное время и которые будут получены в результате дальнейшего развития этой отрасли лингвистической

науки, попытаются составить учебное пособие для обучения чтению научного текста. Можно представить себе это пособие как особого рода задачник, включающий задачи (и ключи к их решению), имеющие целью развитие у учащихся навыков извлечения из текста содержащейся в них информации. Такие задачи предусматривали бы операции с текстом на транс-

формационном уровне (разного рода целенаправленные преобразования текста) и дали бы возможность добиться в рамках изучаемого иностранного языка, не прибегая к переводу, четкого, детального, и дифференцированного (с точки зрения деления на основную и информацию) понимания содержания читаемого и надежной проверки такого понимания.

Литература

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. Сборник статей, Издательство: СПб., СПб университет, 1999 г.
2. Бархударов Л. С. «Язык и перевод» («Вопросы общей и частной теории перевода»). — М.: Международные отношения, 1975 г.
3. Бенневисто Э. Уровни лингвистического анализа. — М.: Лингвистика, 1979 г.
4. Гальперин И. Р. О понятии текст. «Вопросы языкознания», № 6, 1974.
5. Щирова И. А., Гончарова Е. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация. — СПб.: «Книжный дом», 2007.

Стешина Елена Геннадьевна

кандидат филологических наук, доцент,

доцент кафедры иностранных языков

Пензенский государственный университет архитектуры и строительства

Пряхина Валерия Львовна

студентка

Пензенский государственный университет архитектуры и строительства

Steshina E. G.

candidate of philological sciences, docent

Penza State University of Architecture and Construction

Pryahina V. L.

student

Penza State University of Architecture and Construction

ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ КОНЦЕПТА «ГОЛОДНЫЙ»

THE ETYMOLOGICAL MEMORY OF THE CONCEPT «HUNGRY»

Аннотация. В статье авторы проводят анализ этимологии слов, раскрывая первичные понятийные признаки концепта.

Ключевые слова: концепт, этимология, понятийные признаки.

Summary. In the article the authors analyze the etymology of words, revealing the primary conceptual characteristics of the concept.

Key words: concept, etymology, conceptual characteristics.

Анализ диахронического рисунка при изучении лексем невероятно важен для правильного понимания сущности слова, для выявления его понятийных признаков. Исследование внутренней формы слова является источником сведений о структуре концепта. По мнению И. А. Стернина и З. Д. Поповой «этимологический анализ может дать некоторые сведения о концепте...» [1, с. 147].

Этимологический словарь русского языка М. Фасмера приводит данные, что лексема *голодный* происходит от сущ. *голод*, далее от праслав. **goldъ*, от кот. в числе прочего произошли: ст. — слав. *гладь*, русск., укр. *го́лод*, болг. *гладът*, сербохорв. *глад*, словенск. *glād*, чешск., словацк. *hlad*, польск. *głód* (род. п. *głodu*), в. — луж. *hlód*, н. — луж. *głod*. Связано чередованием с сербск. — церк. — слав. *жльдѣти* «жаждать», русск. — церк. — слав. *жльдѣти* «жаждать, страстно желать», сербохорв. *жудјети* «желать, стремиться». Далее, связано с др. — инд. *gṛdhyati* «жаждет» от *gārdhas* «жажда». [2, с. 146]

Ученые Н. М. Шанский, Т. А. Боброва считают, что *голод* общеслав. скорее всего, суф. производное от той

же основы, но с перегласовкой *o/e*, что и лит. *gėlti* «болеть, жалить». Первоначальное значение — «колющая боль» (от голода), затем — «чувство голода, голод». Исходное **goldъ* > *голод*. [3, с. 89]

В своей работе «Удивительный мир слов и значений: иллюзии и парадоксы в лексике и семантике» М. М. Маковский провел тщательное исследование лексем *голодный* и пришел к следующим выводам:

1. Может соотноситься со значением «гнуть, надуваться, раздуваться»: а) гот. *huhrus*, а. *hunger* «голод», но **kenk-*, **konk* «опоясывать, гнуть, раздуваться», тох. *enk* «схватить» (букв. «сжимать пальцы»); б) лат. *eged* «испытывать нужду», дс. *ekla* «нужда»; значение «раздуваться» могло переходить в значение «недостача, пустота» (букв. «выгнутый кверху, но пустой внутри»), ср. в этой связи: ие. **keu-* «раздуваться», динд. *s'v-ayati* «раздувается», *Siina* «раздутый», но динд. *sunam* «недостача, нужда», *Siinya-* «пустой»; ср. ирл. *cūa* «полый», гр. *Kūap* «дыра», арм. *sun* «дыра». Ср. **keuk-* «светлый» > «открытый» > «пустой». Рассматриваемый корень **kenk-* «обвязывать» соотносится с **kenk-* «жечь, гореть» (ср. лит. *kanka* «боль, мучение», *kehkti*

«вредить», динд. *kdijsati* «страстно желать»); развитие шло следующим образом: «гнуться, выгибаться» > «схватить, охватить» (*об огне*) > «повредить».

б) гот. *gredags* «голодный» соотносится с **gher*- «сиять, блестеть, гореть» > «страстно желать» > «схватить»; рус. *голодный* соотносится с динд. *grdhyati* «жаждет», *gdrdhas* «жажда» (< «гореть»: ср. рус. *голод* ~ *холод*).

2. Может соотноситься со значениями «бросать» < «бить» > «быстро двигаться». Если учесть, что слова со значением «бросать» могут означать

не только «швырять, кидать», но и «прекращать» (ср. рус. *бросить курить*, а. *drop it* «прекрати это!»), можно понять и тох. *kast* «голод». [4, с. 166]

М. М. Маковский в своем исследовании «Историко-этимологический словарь современного английского языка» соотносит лексему *hunger n.* «голод». с др. — англ. *hungor*; др. — сакс. *hungar*; др. — сев. *hungr*; нидерл. *honger*: соотносится с и. — е. корнем **kenk-* «гореть, быть сухим», ср. литовск. *kanká* «мучение, пытка», греч. *κέκκειν* «голодать», но греч. *μάμαιο* «сухой», букв. «горящий». [5, с. 149]

Этимологический словарь английского языка online [6] приводит сведения, что лексема *hungry* произошла из староанглийской лексемы *hungor*:

Old English *hungrig* «hungry, famished;» see *hunger* + *-y* (2). Compare Old Frisian *hungorig*, Dutch *hongerig*, German *hungrig*. Figurative use from c.1200. Related: *Hungrily*.

hunger (n.)

Old English *hungor* «unease or pain caused by lack of food, craving appetite, debility from lack of food», from Proto-Germanic **hungruz* (cognates: Old Frisian *hungor*, Old Saxon *hungar*, Old High German *hungar*, Old Norse *hungr*, German *hunger*, Dutch *honger*, Gothic *huhrus*), probably from PIE root **kenk-* (2) «to suffer hunger or thirst.» *Hunger strike* attested from 1885; earliest references are to prisoners in Russia.

hunger (v.)

Old English *hyngran* (cognates: Old Saxon *gihungrjan*, Old High German *hungaran*, German *hungern*,

Gothic *huggrjan*), from the source of *hunger* (n.). Related: *Hungered*; *hungering*.

Этимологический словарь французского языка [7] провел исследование развития французской лексемы *affamé*:

1115–1130, part. passé adj. «réduit à la faim» (Ph. de Thaon, *Bestiaire*, éd. Walberg, 1587 ds T. — L.: bien seït afamé, Treis jurz ait jëuné); 1re moitié xii^es. «faire souffrir de la faim» (*Li Charrois de Nymes*, éd. Jonckbloet, 1451, *ibid.*: Devant VII anz ne seroit afamee [la cité]). Étant donné l'existence de l'ital. *affamare* (xiii^es.) et de l'a. prov. *afamar*, plutôt issu du lat. pop. **affamare* (< *fames*) que dér. de *faim**.

На основе материала можно выделить первичные понятийные признаки:

1) лексема *голодный* происходит от существительного *голод*, далее от праслав. *goldъ*, от которого в числе прочего произошло старославянское слово *гладь*;

2) первоначальное значение лексемы *голодный* — «колющая боль» (от *голода*), затем — «чувство голода, голод»;

3) русская лексема *голодный* соотносится с динд. *grdhyati* «жаждет», *gdrdhas* «жажда»;

4) английская лексема *hungry* соотносится с и. — е. корнем **kenk-* «гореть, быть сухим», ср. литовск. *kanká* «мучение, пытка»;

5) английская лексема *hunger* произошла из староанглийского языка от лексемы *hungor*, означающей «беспокойство или боль, вызванная отсутствием пищи, жажда, слабость от недостатка пищи», и из прото-германского *hungruz*;

6) французская лексема *affamé* соотносится со значением «уменьшать чувство голода». Слово произошло из итальянского *affamare* — «голодать», которое имеет латинский корень *fames* — «голод».

Крайне плодотворным направлением выделения этнолингвистических особенностей в структуре концепта является анализ внутренней формы лексемы, что обеспечивает максимально полноценное моделирование структуры концепта и выявление его национально-культурной специфики.

Литература

1. Попова, З.Д., Стернин, И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. — Воронеж: Истоки, 2003. — 192 с.
2. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х т.. — М.: Прогресс, 1986. — Т. 1. — 576 с.
3. Шанский, Н.М. Этимологический словарь русского языка. — М.: Прозерпина, 1994. — 400 с.
4. Маковский, М.М. Удивительный мир слов и значений: иллюзии и парадоксы в лексике и семантике. — М.: Высшая школа, 1989. — 199 с.
5. Маковский, М.М. Историко-этимологический словарь английского языка. — М.: Издательский дом «Диалог», 1999. — 416 с.
6. <http://www.etymonline.com>
7. <http://www.cnrtl.fr/etymologie>

Белова Інна Валеріївна

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Сумський державний університет

Білецька Інна Сергіївна

студент

Сумський державний університет

Белова Инна Валерьевна

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования

Сумский государственный университет

Билецкая Инна Сергеевна

студент

Сумский государственный университет

Bielova Inna

doctor of economics, professor

Sumy State University

Biletska Inna

student

Sumy State University

**ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИМОГ ЩОДО ОЦІНКИ
КРЕДИТНОГО РИЗИКУ У БАНКАХ УКРАЇНИ**

**ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ТРЕБОВАНИЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ
КРЕДИТНОГО РИСКА В БАНКАХ УКРАИНЫ**

**IMPLEMENTATION OF NEW REQUIREMENTS FOR
CREDIT RISK ASSESSMENT IN UKRAINIAN BANKS**

Анотація. Досліджено актуальні питання та проблеми оцінки кредитних ризиків та їх розкриття банками України.

Ключові слова: кредитний ризик, непрацюючі кредити, МСФЗ, аналіз та облік кредитів.

Аннотация. Исследованы актуальные вопросы и проблемы оценки кредитных рисков и раскрытия информации о них банками Украины.

Ключевые слова: кредитный риск, неработающие кредиты, МСФО, анализ и учет кредитов.

Summary. The theoretical aspects of actual problems in credit risks assessment and its disclosure by Ukrainian banks were investigated.

Key words: credit risk, non-performing loans, IFRS, credit analysis and accounting.

Ефективне управління ризиками є одним із визначальних факторів кредитної діяльності банку. В світовій практиці при впровадженні системи управління кредитним ризиком банки, насамперед, спираються на власні напрацювання та досвід, а не керуються єдиною загальнопоширеною методикою. На-

віть Базельські рекомендації не містять такого єдиного універсального шаблону дій, бо його і не може бути внаслідок різної специфіки країн, кола позичальників, особливостей застави та ін.

Базель II пропонує використання базового IRB- підходу (де банки на власній практиці можуть

будувати моделі для оцінки ймовірності дефолту позичальника) та просунутого (Advanced) підходу (який передбачає використання власних моделей для оцінки основних параметрів кредитного ризику, але при цьому регулятор повинен бути поінформований про їх сутність). Останнє призводить до мотивації банків до постійного глибокого вивчення власних позичальників, до перманентного процесу вдосконалення управління ризиками.

В Україні ж, незважаючи на те, що в текстах основних нормативних актів НБУ з питань оцінки ризиків та обліку вказано, що вони складені відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), наразі існує невідповідність положень таких документів текстам стандартів (починаючи з визначення самого поняття «ризик»). Так, відповідно до МСФЗ 7, ризик розглядається як ймовірність невиконання боржником власного зобов'язання перед банком [2]. Натомість відповідно до Положення регулятора [1] під кредитним ризиком розуміють певну величину втрат/збитків банку за активною операцією внаслідок дефолту позичальника, а сам дефолт визначається за ознаками, перелік яких наведено в документі НБУ. Крім того, Положення [1] має обов'язковий характер, тобто для банків з 03.01.2017 жорстко регламентується процес оцінки кредитного ризику. Положення [1] НБУ встановлює не тільки показники ймовірності дефолту боржника, а й навіть коефіцієнт, що відображає рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень. Це, в свою чергу, зменшує можливості банківської установи показати адекватну оцінку власного кредитного портфеля, а також створює певні додаткові складнощі, наприклад, для банків іноземних материнських груп, де вже багато років як склалася власна інша практика оцінки ризику.

Є також і певні невідповідності у застосуванні облікових підходів при розкритті банками інформації про кредитні ризики. Так, у світовій практиці є установленим використання показника NPL (непрацюючі кредити). Це (за визначенням МВФ) сума строкової та простроченої заборгованості за кредитом, де виплата процентів та основного боргу прострочені більше ніж на 90 днів або є інші підстави для сумнівів у тому, що виплати будуть здійснені у повному обсязі.

Але у звітах українських банків міститься такий «феномен»: кредити можуть прострочені не тільки на термін більше 90 днів, а навіть більше року (!), і при цьому банк не буде вважати їх такими, що містять ознаки зменшення корисності. Навіть найбільші банки, де системи управління ризиками та облікові політики є більш складними та прогресивними, мають такі «особливості» у своїх річних фінансових звітах.

Так, у звітах за 2015 рік АТ «УкрСиббанк» відображає кредити з прострочкою навіть більше 180 днів як незнецінені. АТ «ОТП Банк» у звітах раніше 2015р. відображав кредити з значною прострочкою (в т.ч. більше 1 року) як незнецінені, а з 2015р. — незнецінені могли бути кредити тільки при прострочці до 90 днів. АТ «Укрексімбанк» має кредити, що є незнецінені, але при цьому з рейтингом D (дефолтним).

АТ «Райффайзен Банк Аваль» має у своєму портфелі досить значну суму кредитів, корисність яких не зменшилася навіть при прострочці більше 90 днів.

ПАТ «УКРСОЦБАНК» має інший підхід до розкриття кредитної якості: окремо кредити розглядаються за критерієм зменшення корисності або без нього, і окремо — за строками прострочення.

Більш поміркованою є позиція АТ «Ощадбанку», який визначає критерієм знецінення прострочку більше 90 днів. Аналогічним є підхід «ПриватБанку».

Якщо у найбільших банків практика розкриття інформації є неоднозначною, то у невеликих вітчизняних банків недоліків ще більше: часто у тексті фінансових звітів чітко написано, що критерієм знецінення є насамперед прострочений статус, а при цьому відображаються прострочені на рік, але не знецінені кредити.

Зрозуміло, що всі ці звіти банків є ще й підтвердженими зовнішніми аудиторами. Також зрозумілим є і те, що «спрощене» сприйняття кредитної якості викривлює реальний стан речей. Так, маленькі банки, які відображають прострочені на 180 і навіть на 365 днів кредити як незнецінені, часто мають найменший процент сформованих резервів (банк «ВОСТОК», «Грант», «АКОРДБАНК», «Місто Банк» та ще багато інших), навіть менше 5–10% кредитного портфеля проти 40% і більше у основної маси інших банків. Тобто зазначену особливість можна сприймати як специфіку корпоративної культури банку, його культури розкриття фінансової інформації.

Вивчення частки кредитів з прострочкою більше 90 днів має ще одне значення для банку. Так, наприклад, як один із варіантів оцінки ризику — метод DER (Default Equivalent Risk — еквівалентний рівень дефолту) [3]. Суть його полягає у визначенні рівня ризику для окремих категорій позичальників на основі суми боргу та кількості днів прострочення. При цьому різні групи кредитів за терміном прострочки мають різну ймовірність дефолту. Вважається, що при простроченні 8 днів-1 міс. — це 20%; 1 міс. — 3 міс. — 50%; 3 міс. — півроку — 80%; більше — 100%. Тому зважування на зазначену ймовірність дає можливість оцінки якості портфеля, в тому числі окремо сформованого відділенням банку чи певним кредитним працівником. Тому даний метод можна використовувати в двох напрямках: при визначенні впливу якості кредитного

портфелю окремих відділень банку на ціноутворення на кредитні продукти або ж як мотивацію для окремих відділень установи при видачі кредитів.

На даний момент в банках України триває процес розробки внутрішніх положень відповідно до вимог [1] та в тестовому режимі вже звітують про сформовані резерви під кредитні ризики за новим підходом.

Але, на нашу думку, встановлення жорстких вимог до оцінки банками кредитного ризику (відповідно [1]) зменшує можливість ефективно здійснювати оцінку ризику власного кредитного портфелю, що в свою чергу впливає на обсяг та якість активних операцій банків.

Література

1. Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затв. Постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=33378802>.
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 (МСФЗ 7) «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_007.
3. Portfolio At Risk and Default Equivalent Risk [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://myc4-public.s3.amazonaws.com/Images/Admin/AboutMyC4/Glossary/PAR_and_Default_Equivalent_Risk.pdf.

Боковець В. В., Паламарьова О. І.

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування, магістр
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Україна*

Боковец В. В., Паламарева Е. И.

Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ, Украина

Vokovets V. V., Palamaryova E. I.

Vinnitsa trade and economic institution KNTEU, Ukraine

**ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА
ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВ
ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
ВНУТРЕННЕЙ СРЕДЫ ПРЕДПРИЯТИЙ
PRODUCTION POTENTIAL AS CONSTITUENT OF
INTERNAL ENVIRONMENT OF ENTERPRISES**

У статті проаналізовано внутрішнє середовище підприємств. Використовуючи системний підхід до аналізу внутрішнього середовища, охарактеризовано воно як виробничий потенціал.

Ключові слова: підприємство, внутрішнє середовище, виробничий потенціал, управління, конкурентоспроможність.

В статье проанализирована внутренняя среда предприятий. Используя системный подход к анализу внутренней среды, охарактеризовано оно как производственный потенциал.

Ключевые слова: предприятие, внутренняя среда, производственный потенциал, управление, конкурентоспособность.

The internal environment of enterprises is analysed in the article. Using approach of the systems to the analysis of internal environment, it is described it as production potential.

Keywords: enterprise, internal environment, production potential, management, competitiveness.

Актуальність теми. Важливою умовою забезпечення стійкого розвитку економіки України є вдосконалення системи управління внутрішнім середовищем підприємств на основі впровадження досягнень світової науки та практики менеджменту. Особливого значення в сучасних умовах господарювання набуває проблема підвищення координованості бізнес-процесів внутрішнього середовища підприємства та ефективності прийняття управлінських рішень для вирішення стратегічних та оперативних задач.

Необхідність в системній інтеграції різноманітних аспектів управління бізнес-процесами в середині підприємства стала однією із основних причин впровадження ефективних систем, новітніх технологій в світовій теорії та практиці управління. Впровадження ефективних методів управління дозволяє підвищити рівень координованості процесів планування, контро-

лю, обліку, аналізу і регулювання на підприємстві, забезпеченості їх методичною та інформаційною базою, за рахунок чого дозволяє підвищити якість управлінських рішень та ефективність системи управління в цілому по підприємству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у розвиток теоретичних та практичних питань управління внутрішнім середовища здійснили західні вчені-економісти Й. Вебер, А. Дайле, Д. Джексон, Р. Ентоні, Е. Майер, Т. Райхман, К. Серфлінг, Х. Фольмут, Д. Хан, П. Хорват, а також вчені-економісти України та країн СНД, зокрема: О. О. Ананькіна, С. Ф. Голов, Н. Г. Данілочкіна, О. М. Кармінський, С. Н. Петренко, М. С. Пушкар, В. П. Савчук, Л. А. Сухарева, О. О. Терещенко та ін.

При всій значимості проведених наукових досліджень, окремим питанням ефективного управління

внутрішнім середовищем на промисловому підприємстві вивчені недостатньо. В науковій літературі немає однозначного підходу до визначення економічної сутності самого управління промисловим підприємством, недостатньо досліджено механізм оперативного управління всіма підрозділами та виробничими цехами на промисловому підприємстві, недостатньо вивчено методологічні та методичні питання підвищення ефективності управління внутрішнім середовищем з використанням механізмів, та методики оцінки внутрішнього середовища підприємства враховуючи різні новітні інформаційні програми, які вчасно дають змогу реагувати на будь-які відхилення в усіх напрямках діяльності виробничого підприємства.

Мета статті. Метою статті є розробка методологічних положень та методичних рекомендацій щодо розробки ефективного механізму управління внутрішнім середовищем на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивні зміни в методології та в методиці управління і контролю, планування всіх напрямів діяльності підприємства в умовах ринку, а також в системі прийняття управлінських рішень потребують комплексної розробки питання ефективного управління внутрішнім середовищем, а також контроль за реагуванням будь-яких відхилень в господарській діяльності підприємства.

Аналіз внутрішнього середовища підприємства має здійснюватися з урахуванням тенденцій, що склалися в зовнішньому середовищі. У процесі цього аналізу перевіряється вся система господарювання підприємства та окремих його підсистем щодо реалізації можливостей, які зовнішнє середовище надає підприємству, а також вживаються заходи щодо запобігання й послаблення загрози його існуванню, тобто виявляються сильні та слабкі сторони з оцінкою ймовірності реалізації перших і подолання останніх. Аналіз «стратегічного рівня» підприємства — це аналіз, у якому внутрішні характеристики трактуються у порівнянні з параметрами діяльності інших, насамперед процвітаючих підприємств конкурентів [1].

Порівняльна характеристика дає змогу виявити ключові, внутрішні фактори конкурентоспроможності, які допомагають підприємству забезпечувати досить тривале своє функціонування та розвиток в умовах несталого, динамічного, нерідко ворожого оточення.

Ключові фактори конкурентоспроможності — це унікальна комбінація наявного виробничого потенціалу підприємства з нагромадженням у минулому досвідом його використання і сформованим іміджем, що сприяють виготовленню конкурентоспроможної продукції, завдяки реалізації якої підприємство здат-

не забезпечити своє існування в довгостроковій перспективі.

Використовуючи системний підхід до аналізу внутрішнього середовища, доцільно трактувати його як виробничий потенціал, сутність якого ширша, наприклад за «технічне ядро організації» Томпсона.

Виробничий потенціал підприємства являє собою систему взаємопов'язаних елементів, які виконують різні функції у процесі забезпечення випуску продукції та досягнення інших цілей розвитку підприємства. А тому можна стверджувати, що йому притаманні всі риси, властиві будь-якій системі: цілісність, цілеспрямованість; складність; взаємозамінність, альтернативність його елементів; взаємозв'язок, взаємодія елементів виробничого потенціалу; самовідтворюваність; інноваційна сприйнятливість; гнучкість; соціально-економічні наслідки використання; історичні умови та особливості формування й використання; фізичне та моральне старіння [2].

Виробничий потенціал — це система взаємопов'язаних та до певних меж взаємозамінних, у певний спосіб організованих і спрямованих на досягнення поставлених цілей ресурсів, які становлять, у свою чергу, окремі виробничі та управлінські підсистеми підприємства [3].

Важливе значення має не лише обсяг цих складових, а й те, як використовуються окремі елементи потенціалу. Це в свою чергу залежить від рівня взаємодії, співвідношення частин виробничого потенціалу, а також прийнятих стратегій розвитку як окремих складових, що знаходять вираження в ресурсних, функціональних і продуктових стратегіях, так і підприємства загалом. Результати цільового аналізу всього потенціалу, а також окремих його елементів є основою для.

- вибору стратегій та визначення термінів їхнього виконання;
- визначення напрямків та швидкості нагромадження, зміни структури потенціалу та окремих складових;
- формування конкурентоспроможності підприємства;
- прийняття рішень щодо організаційної реструктуризації й розвитку [4].

Висновки. Отже, підбиваючи підсумок, треба навести показники, які можна використати для аналізу внутрішнього середовища підприємств:

- імідж підприємства, наявність чітко визначених цілей та стратегій;
- рівень самостійності підприємства (форма власності);
- конкурентоспроможність підприємства, можливість конкуренції з вітчизняними та зарубіжними організаціями;

- «оптимальність розмірів» підприємства (рівень концентрації);
- складність і гнучкість виробничої системи (рівень спеціалізації та можливості виробничої диверсифікації);
- профіль виробничого потенціалу (цільова оцінка);
- фаза «життєвого циклу» підприємства та його окремих час
- додана вартість продукту.

Список використаних джерел

1. Боковець В.В. Основи менеджменту: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. — Вінниця: ВФЕУ. —2010. —495 с.
2. Грозний І.С. Розвиток промислового виробництва: методи, моделі та інструменти: монографія / Грозний І.С., Лепа Р.М. та ін.; [під заг. ред. І.С. Грозного] / НАН України, Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2010. — 338 с.
3. Управління підприємством: організаційно-економічний аспект: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. В.М. Нижника, канд. екон. наук, доц. М.В. Ніколайчука. — Хмельницький: Вид-во ХНУ, 2010. — 389 с.
4. Управління потенціалом підприємства: навчальний посібник / Ігор Должанський, Тетяна Загорна, Ольга Удалих; М-во освіти і науки України, Макіївський економіко-гуманітарний ін-т. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 360 с.

Бочко О. Ю.

*к.е.н, доц, кафедри маркетингу і логістики,
НУ «Львівська політехніка»*

Бочко Е. Ю.

*к.е.н, доц, кафедри маркетингу и логистики
НУ «Львовская политехника»*

O. Bochko

*PhD, Assoc. Prof. Department Chair
of Marketing and Logistics,
NU «Lviv Polytechnic»*

Бочко О. І.

*к.е.н, доц, кафедри геодезії та геоінформатики,
Львівський національний аграрний університет*

Бочко А. И.

*к.е.н, доц, кафедры геодезии и геоинформатики,
Львовский национальный аграрный университет*

O. Bochko

*PhD, Assoc. Prof. Chair of Geodesy and Geoinformatics,
Lviv National Agrarian University*

Воробйов В. В.

*аспірант,
Львівський університет бізнесу і права*

Воробйов В. В.

*аспирант,
Львовский университет бизнеса и права*

V. Vorobyov

*postgraduate,
Lviv University of Business and Law*

**КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У СИСТЕМІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ
В СИСТЕМЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ
COMPETITIVE ADVANTAGES OF LVIV REGION
IN THE INVESTMENT ATTRACTIO**

Анотація. Досліджено основні конкурентні переваги Львівської області. Виявлено основні чинники, які підвищують рівень інвестиційної привабливості та впливають на конкурентоспроможність регіону: вигідне економіко-географічне розташування, наявність об'єктів спортивної інфраструктури міжнародного рівня, високий рівень диверсифікації економіки регіону, в тому числі аграрний сектор, розвиток транспортної та інженерної галузі, розвинена транспортно-логістична та готельно-ресторанного бізнесу інфраструктура, високий рівень ділової активності підприємств області.

Ключові слова: конкурентні переваги, інвестиційне забезпечення, інвестиційна привабливість регіону, підприємства, інвестиції.

Аннотация. Исследованы основные конкурентные преимущества Львовской области. Выявлены основные факторы, которые повышают уровень инвестиционной привлекательности и влияют на конкурентоспособность региона: выгодное экономико-географическое расположение, наличие объектов спортивной инфраструктуры международного уровня, высокий уровень диверсификации экономики региона, в том числе аграрный сектор, развитие транспортной и инженерной отрасли, развитая транспортно-логистическая и гостинично-ресторанного бизнеса инфраструктура, высокий уровень деловой активности предприятий области.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, инвестиционное обеспечение, инвестиционная привлекательность региона, предприятия, инвестиции.

Abstract. The basic competitive advantages of Lviv region were investigated. The basic factors that increase the level of investment attractiveness and affect the competitiveness of the region were revealed, they are: favorable economic and geographical location, availability of sports infrastructure of international level, a high level of diversification of the regional economy, including the agricultural sector, the development of transport and engineering industry, developed transport, logistics, hotel and restaurant business infrastructure, high business activity of the area.

Keywords: competitive advantages, investment support, investment attractiveness of the region, businesses, investments.

Постановка наукової проблеми та її значення. В сучасних умовах зростає роль інвестиційної складової для розвитку регіону, визначення конкурентних переваг, здатності швидкого адаптування до постійних змін.

Конкурентні переваги регіону — це сукупність специфічних природних, соціально-економічних, науково-технічних, освітніх, інформаційних, інституційних, культурних умов, які склалися в регіоні, наявність та реалізація яких надає йому довгострокові перспективи виробництва товарів і послуг [2].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичні та практичні аспекти обґрунтування конкурентних переваг для покращення інвестиційної привабливості знайшли відображення в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Основну частину цих проблем висвітлено такими вченими: Ф. В. Бандуріним, І. О. Бланком, Н. Ю. Брюховецькою, А. П. Гайдуцьким, Т. В. Майоровим, А. А. Пересадою, В. Г. Федоренком, П. М. Хавранком, О. В. Хасановою, А. І. Яковлевим та ін. Проте і досі змінюються та детально вивчаються конкурентні переваги окремих областей для покращення їх рівня інвестиційної привабливості.

Метою даної статті є виявлення конкурентних переваг Львівської області для покращення інвестиційної привабливості та залучення інвестиційних ресурсів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою в Україні через незадовільний бізнес-клімат, а несприятливий бізнес-клімат є основним чинником, що стримує інвестиції. Крім того, економічна криза значно звузила внутрішні джерела для інвестицій, а міжнародні фінансові ресурси стали практично недоступними. Багато міжнародних інвесторів вимуше-

ні обережніше ставитися до ризиків країни. Зокрема, низький інвестиційний імідж України зробить країну менш привабливою для міжнародного капіталу у посткризовий період [4].

Проте, у таких важких умовах окремі області все таки намагаються покращити інвестиційний клімат, із зосередженням більшої уваги на конкурентні переваги. Найбільш важливим для обґрунтування конкурентних переваг Львівської області є стан природних ресурсів, нових технологій, державної підтримки та наявності кваліфікованої робочої сили, транспортно-логістичне забезпечення.

У період сучасного стану економічної кризи, підвищення рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, зменшення фінансового навантаження на підприємства, що виробляють продукцію на території м. Львова, Львівською міською радою впроваджується ряд заходів, що мають на меті спрощення умов ведення діяльності для виробничих підприємств, місцевих товаровиробників. Зокрема, розроблено програму сприяння розвитку львівських товаровиробників на 2016 рік, яка є одним з важливих механізмів реалізації на місцевому рівні політики підтримки виробничого підприємництва, зайнятості населення, підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку міста.

Непрості умови, у яких на сьогодні працюють львівські товаровиробники, зумовлюють необхідність докладання місцевими органами влади додаткових зусиль для збереження і розвитку підприємництва у виробничій сфері.

Покращення рівня економіко-інвестиційного розвитку регіону можна досягти вирішивши наступні завдання:

- підвищити життєвий рівень населення;
- покращити екологічну ситуацію;

- удосконалити функціонування всіх типів підприємницьких структур на території Львівської області;
- становлення обласного центру як міста з розвинутою мережею освітніх та наукових закладів;
- переростання обласного центру в центр торгівлі між сходом та заходом;
- покращення експортної діяльності місцевими підприємствами [3].

Зазначимо, що важливим інструментом покращення рівня інвестиційної привабливості підприємств Львівської області є підвищення уваги до виявлення та розширення конкурентних переваг.

За оцінками незалежних експертів, обґрунтуємо чинники, що призвели до покращення інвестиційної привабливості підприємств Львівської області, які систематизовано у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

Чинники, які призвели до покращення інвестиційної привабливості підприємств Львівської області

Показники	Оцінка рівня показника за 4-ох бальною шкалою
Вигідне економіко-географічне розташування	4
Наявність об'єктів спортивної інфраструктури міжнародного рівня	4
Високий рівень диверсифікації економіки регіону, в тому числі аграрний сектор	2
Розвиток транспортної та інженерної інфраструктури.	3
Розвинена транспортно-логістична інфраструктура (в т.ч. міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького, залізничний вокзал, логістичні центри)	4
Розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу	3
Високий рівень оплати праці	3
Розвинене підприємницьке середовище, високий рівень ділової активності	3

* Оцінки експертів

Отже, конкурентними перевагами Львівської області в сучасних умовах вважаємо:

- найвищий в Україні потенціал рекреаційних ресурсів, зокрема, курортів, сільського зеленого туризму;
- розвинутий рівень міжнародного наукового співробітництва;
- високий рівень освіченості населення;
- значна кількість історико-культурних пам'яток;
- розвинений сектор диверсифікованої сфери послуг;
- активне використання прикладних наукових досліджень та інноваційних технологій в різні сектори економіки;

- нижчий середнього по Україні ступінь антропогенного навантаження на довкілля.

Питома вага кожного чинника в структурі конкурентних переваг області подана на рис. 1.

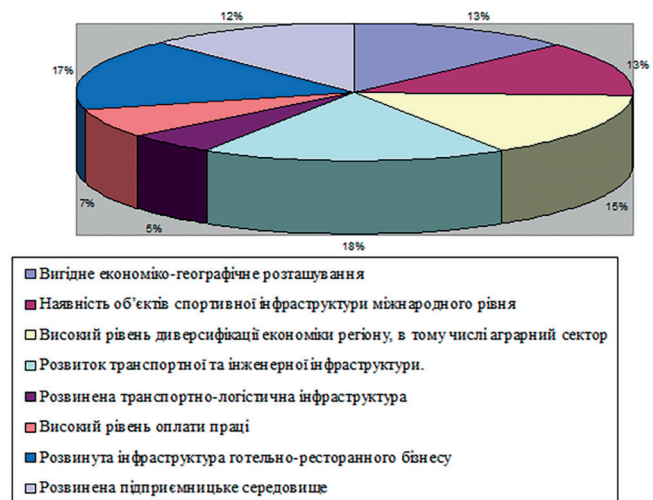

Рис. 1. Джерела конкурентних переваг Львівської області*
* За результатами опитування експертів

Незважаючи на високий інвестиційний потенціал Львівської області, її інвестиційна привабливість залишається недостатньо високою. Прямі іноземні інвестиції зберігають тенденцію до деякого зростання, однак на планований період (до 2020 року) це зростання буде на рівні статистичної похибки і кардинально ситуації не змінить. Зберігатимуться й надалі територіальні диспропорції ПІІ, при цьому нових інвесторів буде залучати все важче [3].

Висновки і пропозиції. Систематизувавши результати аналізу, проведених досліджень та прогнози експертів визначимо основні конкурентні переваги Львівської області, які впливатимуть на рівень інвестиційної привабливості:

- 1) розвиток прикордонної інфраструктура, зокрема, відкриваються нові митні переходи;
- 2) зростає транскордонний товарообмін;
- 3) зростає рівень освіченості населення;
- 4) розпочато технологічну модернізацію промислових підприємств 3–4 технологічного укладу;
- 5) підвищується інвестиційна привабливість області та, відповідно, зацікавленість з боку міжнародних інвесторів;
- 6) поступовий вихід економіки з «тіні», зокрема у малому і середньому бізнесі;
- 7) зміна переорієнтації учасників прикордонної «човникової» торгівлі на робочі місця на технологічно модернізованих та нових виробництвах;
- 8) зростає матеріально-фінансове забезпечення базових АТО – громад та їх можливості у місцевому економічному розвитку [1].

Література

1. Інвестиційний портрет Львівської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mfa.gov.ua
2. Коюда О.П. Аналіз конкурентоспроможності України та її регіонів [Електронний ресурс] / Коюда О.П. – Режим доступу: [file:///D:/Downloads/Траєів_2013_1\(3\)__12.pdf](file:///D:/Downloads/Траєів_2013_1(3)__12.pdf)
3. Програма сприяння розвитку Львівських товаровиробників на 2015–2016 рік / Режим доступу: <http://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/9315c344519dd559c2256bb50042bc5c/841dd1135c9c78e4c2257dea00475deb?OpenDocument>
4. Черкаска В. Механізми державного управління щодо залучення інвестицій в економіку Запорізької області [Електронний ресурс] / Черкаска В. – Режим доступу: file:///D:/Downloads/efdu_2013_37_39.pdf.

Быковская Елена Владимировна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры банковского дела

Белорусский государственный экономический университет

Юзефальчик Инна Владимировна

магистр экономических наук

Белорусский государственный экономический университет

Вуковская Е. В.

PhD in economics, docent

the Belarus State Economic University

Yuzefalchik I. V.

master of economic sciences

the Belarus State Economic University

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ ОРГАНИЗАЦИЙ: ОПЫТ СТРАН СНГ И РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Аннотация. Описываются элементы системы управления рисками, а также инструменты риск-менеджмента в отношении наиболее актуальных видов финансового риска организаций.

Ключевые слова: система управления рисками, валютный риск, процентный риск, риск ликвидности.

Summary. The elements of the risk management system and tools of risk management in relation to the most relevant for enterprises financial risks describes.

Key words: risk management system, currency risk, interest rate risk, liquidity risk.

Негативные последствия мирового финансового кризиса, внешние шоки, а также повышающаяся волатильность финансовых рынков в мире в целом усиливают уязвимость как финансовых, так и не финансовых организаций, выражающуюся в возможном снижении прибыльности их функционирования вследствие реализации финансовых рисков. Это актуализирует для организаций необходимость наличия инструментов и механизмов, позволяющих минимизировать вероятность реализации рисков и, как следствие, защититься от возможных финансовых потерь.

Стремительно возрастающая конкуренция как на внутреннем, так и на международном рынках, ужесточение требований регулирующих органов, динамично развивающиеся информационные и финансовые технологии определяют потребность организаций Республики Беларусь в наличии систем управления рисками, внедрение и эффективное функционирование которых способствует в том числе устойчивому развитию и повышению финансовой устойчивости и конкурентоспособности организации.

Риски как вероятность потерь присущи любой организации, поскольку деятельность последних

осуществляется в условиях юридической, экономической и иного рода неопределенности. Среди объективно присущих организации рисков финансовые риски, наряду с производственными, транспортными, имущественными [1, с. 11], являются наиболее значимыми с позиции их влияния на финансовые результаты деятельности.

Классификация финансовых рисков представлена в таблице 1.

Анализ специализированной литературы и изучение международного опыта позволяют сделать вывод о том, что **система управления рисками** (далее — СУР), как правило, представляет собой совокупность:

- 1) организационной структуры,
- 2) функций персонала, а также
- 3) внутренней документации [2], определяющей стратегию, политику, методики и процедуры управления рисками и направленной на обеспечение эффективного функционирования организации.

Рассмотрим данные элементы подробнее. Что касается **организационной структуры**, то в данном случае речь идет о наделении полномочиями

Таблиця 1

Классификация финансовых рисков

Наименование	Виды	
Риски, связанные с покупательной способностью денег	Инфляционные и дефляционные риски	
	Валютный риск	
	Риск ликвидности	
Инвестиционные риски	Риски упущенной выгоды	
	Риски снижения доходности	Процентный риск
		Кредитный риск
	Риски прямых финансовых потерь	Биржевой риск
		Риск банкротства
Селективный риск		

Составлено авторами на основе [1, с. 10–13].

и ответственностью за осуществление функций риск-менеджмента определенного структурного подразделения.

Опыт стран СНГ свидетельствует, что, как правило, финансовый департамент (Казначейство) осуществляет управление финансовыми рисками наряду выполнением таких **ключевых функций**, как управление денежными средствами, осуществление конверсионных операций, размещение и инвестирование финансовых ресурсов, прогнозирование ликвидности, управление оборотным капиталом, валютный контроль, документарные операции, управление корпоративными финансами. Принято выделять три подхода к формированию организационной структуры системы управления рисками: централизованный, частично централизованный, децентрализованный. Это означает, что система управления рисками может функционировать как в рамках отдельно выделенной организационной единицы, так и посредством разделения функций управления рисками между уже функционирующими подразделениями [3, с. 129].

Согласно мнению аналитиков, в 2015 году степень централизации функций риск-менеджмента в одном структурном подразделении организаций стран СНГ превысила 70%. Отметим, что применение централизованного подхода соответствует общемировым тенденциям и оправдано не только с точки зрения оптимизации штатной численности в организациях, но и с позиции повышения эффективности управления денежными средствами и финансовыми рисками [4].

В вопросе создания **внутренней документации** по управлению финансовыми рисками стоит отметить, что значимость наличия разработанной локальной нормативной базы (стратегии, политики, методики, процедуры управления рисками) заключается в том, что ее применение позволяет четко определять основные этапы принятия решений и ответственных за их реализацию, меры контроля и оценки их каче-

ства, а также планировать объем необходимых ресурсов и сроки выполнения, таким образом, снижая операционные издержки и повышая эффективность выполнения функции риск-менеджмента [3, с. 128]. Целесообразность использования таких внутренних регламентирующих документов подтверждается положительной динамикой их разработки в организациях стран СНГ в целом. Так, если в 2009 году политики по управлению рисками были разработаны приблизительно в 35% организаций, методики и процедуры управления рисками существовали в 45% организаций, порядка 20% организаций в целях оценки уровня риск-менеджмента применяли выработанные ключевые показатели эффективности управления рисками (KPIs) – количественные и качественные [5], то уже к 2014 году политики управления рисками были разработаны и утверждены практически во всех организациях (94%), методики выявления и управления рисками используются в 71% компаний, в отношении которых осуществляется аудит корпоративных систем риск-менеджмента [6]. Помимо указанных выше могут разрабатываться и внедряться следующие документы: должностные инструкции риск-менеджеров, долгосрочный план развития СУР, политики по управлению отдельными видами рисков.

Поскольку системы корпоративного риск-менеджмента на постоянной основе подвергаются независимой оценке со стороны специализированных аудиторских компаний, экспертное мнение в том числе оказывает существенное влияние на процесс организации системы управления рисками в организациях различных секторов экономики и, в этой связи, должно учитываться руководством организации в процессе организации СУР и принятии управленческих решений в сфере риск-менеджмента.

Передовая практика в области управления финансовыми рисками свидетельствует также о необходи-

мости применения комплексного подхода, включающего следующие основные принципы:

- взаимосвязь финансового риск-менеджмента и финансового менеджмента в целом,
- экономичность управления финансовыми рисками,
- сопоставимость принимаемых рисков с финансовыми возможностями организации,
- непрерывность принятия решений по управлению рисками,
- осознанность принятия управленческих решений [7, с. 10].

Соответствие комплексному подходу при создании систем управления финансовыми рисками обеспечивается, в первую очередь, оценкой значимости свойственных организации рисков и выборе оказывающих наиболее существенное влияние в целях дальнейшего управления ими.

По оценкам экспертов, наибольшее влияние на деятельность организаций стран СНГ оказывают следующие финансовые риски: валютный, процентный, ценовой, кредитный, риск ликвидности. При этом степень их воздействия постоянно изменяется (таблица 2), что в свою очередь обуславливает необходимость наличия широкого спектра методов и инструментов, позволяющих своевременно реагировать на изменяющиеся условия функционирования и эффективно управлять рисками.

Таблица 2

Оценка влияния рисков на деятельность организации СНГ, 2009 и 2015 гг.

	Оказывает существенное влияние	Влияет, но не ключевым образом	Практически не оказывает влияния
<i>Валютный риск</i>			
2009	30%	50%	20%
2011	36%	38%	25%
2015	38%	40%	22%
<i>Процентный риск</i>			
2009	35%	50%	15%
2011	30%	39%	26%
2015	24%	52%	22%
<i>Ценовой риск¹</i>			
2009	68%	22%	10%
2011	59%	23%	13%
2015	60%	24%	16%
<i>Риск ликвидности</i>			
2009	35%	34%	31%
2011	36%	26%	32%
2015	30%	54%	14%

Составлено авторами на основе [4, 5, 9].

¹ В части риска изменения рыночных цен на продаваемые товары.

Исходя из данных таблицы 2, можно сделать вывод, что в последние годы возрастает влияние валютного риска, а управлением процентным риском и риском ликвидности остается одной из приоритетных задач служб риск-менеджмента.

Процесс управления любым финансовым риском состоит из следующих этапов: идентификация и анализ риска, анализ методов управления риском, выбор метода управления риском, применение выбранного метода управления риском, мониторинг результатов и совершенствование СУР [8], ключевым из которых является выбор способов и методов, позволяющих в существующих экономических условиях снизить негативное влияние реализации данных рисков на финансовые результаты и финансовое положение организации.

Теоретические основы риск-менеджмента определяют лимитирование, хеджирование, резервирование (самострахование), страхование, диверсификация и избежание риска (отказ от операции) в качестве ключевых способов ограничения и управления рисками (таблица 3), каждый из которых включает определенный ряд инструментов. Стоит отметить, что степень использования данных способов и соответствующих им методов во времени различается, а наиболее подверженные риску направления деятельности определяются текущим состоянием и условиями функционирования финансовых рынков. Рассмотрим подробнее методы управления основными финансовыми рисками.

Наибольшее распространение среди компаний стран СНГ получили следующие методы управления риском ликвидности:

- бюджет движения денежных средств (платежный календарь);
- прогнозирование денежных потоков, в т.ч. анализ сценариев, возможности разрывов ликвидности, стресс-тестирование;
- формирование и поддержание альтернативных внешних источников ликвидности, в т.ч. возобновляемые кредитные линии, овердрафты, альтернативные провайдеры банковских продуктов и услуг;
- аккумулялирование и перераспределение денежных ресурсов между дочерними организациями внутри холдинга (группы компаний) (pooling);
- использование высоколиквидных финансовых инструментов;
- оптимизация цикла использования оборотного капитала;
- система «раннего оповещения» о нехватке ликвидности и мониторинг соответствующих сигналов;
- лимитирование разрывов ликвидности;
- условное аккумулялирование и перераспределение денежных ресурсов между компаниями группы (notional pooling).

Таблиця 3

Основные способы управления рисками

Наименование	Описание
Лимитирование	установление предельных значений (лимитов) величины открытой валютной позиции с целью ограничения величины возможных потерь
Хеджирование	ограничение уровня рисков срочных сделок с финансовыми инструментами путем заключения противоположных контрактов с целью компенсации возможных потерь при неблагоприятном изменении курсов иностранных валют
Резервирование (фондирование)	создание собственных фондов или резервов на покрытие ожидаемых и непредвиденных потерь с целью поддержания непрерывного функционирования организации
Страхование (гарантирование)	перекладывание за определенную плату частично или в полном объеме собственного риска на специализированную страховую организацию
Диверсификация	снижение совокупного валютного риска за счет использования инструментов, валютные курсы которых слабо коррелированы между собой
Избежание риска	уклонение от связанных с риском действий: отказ от реализации операции, сделки, проекта и т.д., связанных с неприемлемо высоким уровнем риска

Составлено авторами на основе [10, с. 126–130].

На рисунке 1 представлена динамика распространенности наиболее известных методов управления риском ликвидности, которые соответствуют лучшей мировой практике в области управления риском ликвидности.

Управление валютным риском осуществляется, как правило, путем планирования, прогнозирования и регулирования денежных потоков. При этом инструменты, применяемые для управления валютным риском, могут быть различными (рисунок 2).

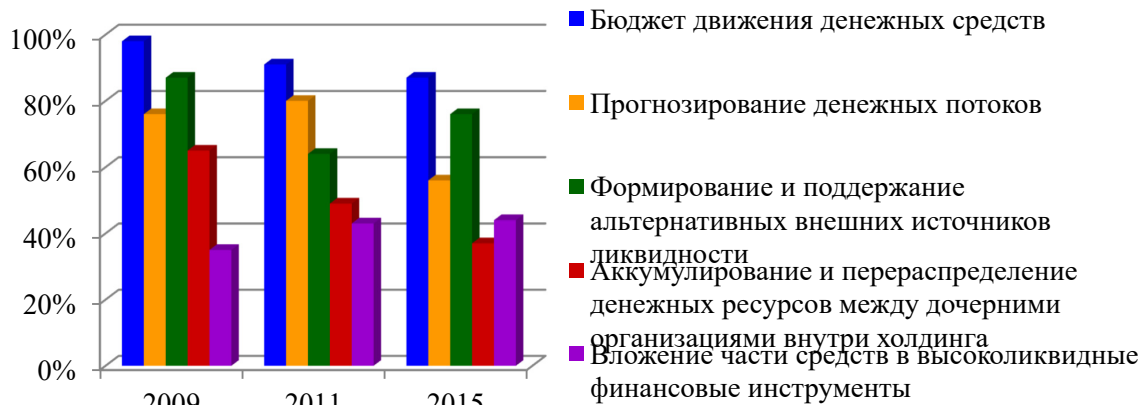

Рисунок 1. Методы управления риском ликвидности и их распространенность в странах СНГ, 2009–2015 гг.
Составлено авторами на основе [4, 5, 9]

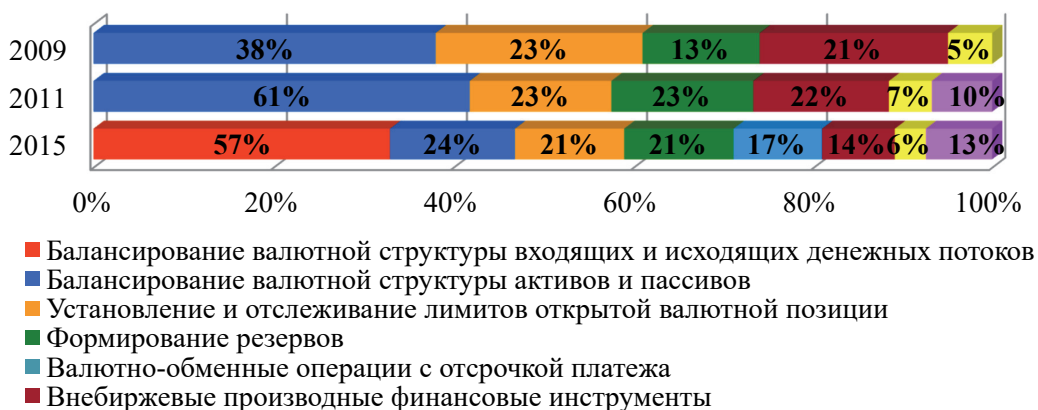

Рисунок 2. Методы управления валютным риском и их распространенность в странах СНГ, 2009–2015 гг.
Составлено авторами на основе [4, 5, 9]

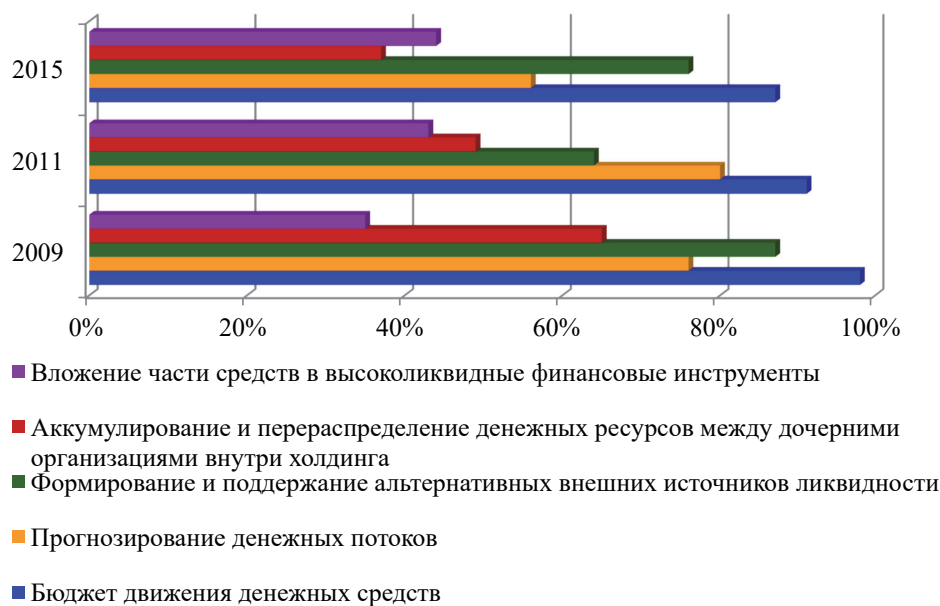

Рисунок 3. Методы управления риском ликвидности и их распространенность в странах СНГ, 2009–2015 гг.
Составлено авторами на основе [4, 5, 9]

Наиболее популярным инструментом является так называемый «естественный хедж», который включает в себя два подхода:

- 1) балансирование валютной структуры входящих и исходящих денежных потоков,
- 2) балансирование валютной структуры активов и пассивов.

Возрастающая популярность отмечается в отношении такого инструмента, как формирование резервов (с 13% в 2009 году до 21% в 2015 году). Производные финансовые инструменты в целях снижения подверженности валютному риску используются лишь четвертью компаний. Как отмечают специалисты «KPMG», росту востребованности деривативов препятствуют следующие причины: неразвитость местных финансовых рынков, относительно высокая стоимость использования таких инструментов, отсутствие достаточных навыков и знаний у руководства и специалистов компаний, а также значительные риски, которым данные инструменты подвержены [6].

Процентный риск, необходимость управления которым обусловлена в том числе наличием в структуре финансового портфеля компаний заимствований в иностранных валютах и финансовых инструментов с базисом в виде процентных ставок, предполагает применение различных методов минимизации возможных убытков, из которых наибольшее распространение получили: поиск и использование источников более дешевых заимствований; оптимизация цикла использования оборотного капитала; анализ, лимитирование и отслеживание величины процентной мар-

жи; биржевые и внебиржевые деривативы; формирование резервов (рисунок 3).

Как видно из представленной информации, три инструмента: бюджет движения денежных средств, прогнозирование денежных потоков и формирование и поддержание альтернативных внешних источников ликвидности, остаются наиболее востребованными при управления компаниями стран СНГ риском ликвидности.

По мнению авторов, в условиях отсутствия у организаций Республики Беларусь накопленного опыта ключевым ориентиром эффективной организации и функционирования систем риск-менеджмента может служить текущее состояние и тенденции развития практики управления финансовыми рисками в странах СНГ.

В Республике Беларусь финансовый риск-менеджмент находится на начальном этапе развития, при этом, если организация и функционирование системы управления рисками в банках нормативно закреплены и подвергаются надзору со стороны регулирующего органа в лице Национального банка Республики Беларусь, то в нефинансовых организациях данное направления деятельности только формируется. Отсутствие эффективных систем риск-менеджмента в нефинансовых организациях связано, также с недостатком квалифицированных кадров с соответствующими теоретическими знаниями и практическими навыками по управлению рисками, что, вероятно, обусловлено в том числе наличием правового вакуума в сфере регулирования СУР нефинансовых организаций и отсутствием рекомендаций регулирующих органов по вопросам управления финансовыми рисками.

Целям развития и эффективного функционирования систем управления рисками в Республике Беларусь, по мнению авторов, будет способствовать проведение мероприятий по трем основным направлениям:

первое — совершенствование законодательной базы, в рамках которого целесообразным видится разработка Министерством финансов совместно с иными заинтересованными органами государственного регулирования и специализированными организациями нормативных правовых актов, регулирующих создание и функционирование систем риск-менеджмента в нефинансовых организациях Республики Беларусь, а также применение процедур контроля и надзора за функционированием таких систем;

второе — проведение обязательного аудита специализированными компаниями систем управления рисками и предоставление результатов аудиторского заключения регулирующим органам и инвесторам;

третье — проведение регулирующими органами и аудиторскими компаниями ряда семинаров для руководителей организаций и специалистов по риск-менеджменту по вопросам грамотной организации и эффективного функционирования систем управления рисками.

Реализация данных направлений позволит сформировать единый подход к процессу организации систем финансового риск-менеджмента, повысить финансовую грамотность организаций Республики Беларусь в сфере управления финансовыми рисками, а также усилить их ответственность и дисциплинированность, что в свою очередь станет импульсом к поступательному развитию корпоративного риск-менеджмента в Республике Беларусь и в конечном итоге будет способствовать повышению эффективности функционирования и прибыльности организации страны, а также усилению их инвестиционной привлекательности.

Литература

1. Шапкин, А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: 9-е изд. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2013. — 544 с.
2. Атавова, А. Построение системы управления рисками на предприятии / А. Атавова // Финансовый директор. — Режим доступа: <https://www.fd.ru>. — Дата доступа: 16.10.2016.
3. Смирнова, Г. А. Риск-менеджмент как составная часть корпоративной системы управления / Г. А. Смирнова // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. — Режим доступа: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>. — Дата доступа: 15.10.2016.
4. Исследование практики управления финансами и казначейством в России и СНГ, 2014–2014 гг. / АО «КПМГ». — Режим доступа: <https://www.kpmg.com>. — Дата доступа: 25.09.2016.
5. Исследование практики управления финансами и казначейством, 2009 г. / АО «КПМГ». — Режим доступа: <http://smao.ru/>. — Дата доступа: 25.09.2016.
6. Управление рисками как основной элемент борьбы с неопределенностью / АО «КПМГ». — Режим доступа: <https://www.kpmg.com>. — Дата доступа: 25.09.2016.
7. Гуляев, Е. А. Формирование и развитие финансового риск-менеджмента на предприятиях: автореф. — Режим доступа: <https://http://economy-lib.com>. — Дата доступа: 17.10.2016.
8. Бочаров, С. А. Основы бизнеса: учебно-методический комплекс / С. А. Бочаров, А. А. Иванов, С. Я. Олейников. — Режим доступа: <http://studlib.com>. — Дата доступа: 15.10.2016.
9. Исследование практики управления финансами и казначейством в России и СНГ, 2011 г. / АО «КПМГ». — Режим доступа: <https://www.kpmg.com>. — Дата доступа: 25.09.2016.
10. Матросов С. В. Международные финансы: учебник. — М.: Прометей, 2011. — 194 с.

Вдовенко Наталія Михайлівна

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри глобальної економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Богач Лариса Володимирівна

*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри глобальної економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

**ПРІОРИТЕТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПІДПРИЄМСТВ
НА ОСНОВІ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**ПРИОРИТЕТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
НА ОСНОВЕ АРЕНДЫ ЗЕМЕЛЬ: ВЫЗОВЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

**PRIORITIES OF AGRIBUSINES COMPANIES ON THE BASIS OF RENT LAND:
CHALLENGES OF GLOBALIZATION**

Анотація. Досліджено стан розвитку земельних орендних відносин сільськогосподарських підприємств. Висвітлено організаційно-економічні особливості та обґрунтовано пріоритети функціонування вітчизняних аграрних формувань на основі оренди сільськогосподарських земель.

Ключові слова: оренда землі, пай, аграрне підприємство, земельно-орендні відносини, орендна плата.

Аннотация. Исследовано состояние развития земельных арендных отношений сельскохозяйственных предприятий. Освещены экономические особенности и обоснованно приоритеты функционирования отечественных предприятий на основе аренды сельскохозяйственных земель.

Ключевые слова: аренда земли, пай, аграрное предприятие, земельно-арендные отношения, арендная плата.

Abstract. Analyzes the development of land lease relations in agricultural enterprises, as well as organizational and economic characteristics and priorities of functioning of enterprises on the basis of lease of agricultural land.

Key words: land rent, share, agricultural company, land leases, rents.

Трансформація земельних відносин завжди належала до складних проблем і важливих напрямів реалізації аграрної політики. Це зумовлено питаннями власності на землю як основного засобу виробництва в сільському господарстві, володіння, користування і розпорядження земельними ресурсами. У сільському господарстві орендні земельні відносини є основними складовими елементами у формуванні нових умов господарювання. Оренда землі набула проблемного характеру та змісту.

Проблеми земельних відносин висвітлені у працях вітчизняних вчених. Серед них Д. І. Бабміндра, В. Будзяк, В. Галушко, О. Єрмаков, Д. Добряк, Ю. Гуцуляк, М. Калінчик, С. Кваша, В. Месель-Веселяк, А. Мірошниченко, Л. Новаковський, П. Саблук, А. Третяк, В. Трегобчук, М. Федоров, М. Хвесик, О. Шкільов та інших дослідників. Позитивно оцінюючи надбання вчених, акцентуємо увагу на те, що низка питань щодо формування та регулювання земельних відно-

син у сільськогосподарських підприємствах внаслідок глобальних трансформаційних процесів в країні потребує подальшого поглибленого вивчення. Дослідження підтвердили, що земельні відносини — це суспільні відносини щодо володіння, розпорядження і управління землею [2]. Вдале, на наш погляд, визначення запропонував М. М. Федоров. Вчений трактує земельні відносини як «суспільні відносини щодо володіння» розпорядженні і управлінні землею на державному, регіональному, господарському рівнях як об'єктом господарювання і засобом виробництва у сільському господарстві» [5]. При тому, що оренда землі стає результатом відповідної добровільної співпраці орендарів і орендодавців, у відносинах, що складаються навколо неї, винятково важливою є участь у них держави. Формуючи відповідну нормативно-правову базу, вона покликана здійснювати контроль за її дотриманням у процесах оренди землі, регулювання її тощо.

Оренда землі є специфічною формою землекористування. В її основі строкове, платне володіння та користування на основі відповідного договору земельною ділянкою сільськогосподарського призначення, що передбачає передачу її власником орендареві для здійснення діяльності за умови раціонального використання природних властивостей земельних ресурсів [1]. Аналіз статистичних даних підтвердив, що нині в Україні близько 90% сільськогосподарських підприємств функціонують на засадах орендних земельних відносин. Протягом 2001–2015 рр. в Україні на території колишніх колгоспів і радгоспів було створено близько 37,6 тисячі нових агроформувань ринкового типу, у власності та користуванні яких знаходиться 37,7 млн га земель. З них, 8,7 тисячі (23,2%) товариств з обмеженою відповідальністю в обробітку яких 9,1 млн га та 5,6 тисячі (15,0%) приватних підприємств площею 3,2 млн гектарів. Також засновано 0,7 тисячі (1,8%) акціонерних товариств площею 832,2 тис. га та 0,8 тисячі сільськогосподарських кооперативів (2,2%) площею 807 тис. гектарів. Господарюють на площі 3,0 млн га фермерські господарства. Їх близько 15,3 тисячі (40,8%). Нині є 6,4 тисячі (17%) інших суб'єктів господарювання, які обробляють 1,7 млн га [4]. Як показує оброблення даних Держкомзему України, у 2015 році власниками земельних паїв було здано в оренду 17,4 млн га землі (або 62% площі розпайованих земель). Для унаочнення отриманих результатів, було проведено анкетування для 340 мешканців різних областей України (рис. 1).

В результаті проведеного аналітичного дослідження виявлено, що переважну більшість земель землевласники передають в оренду фермерським господарствам. Середній розмір земельної ділянки (паю) на території України становить 4 га, а в деяких регіонах менше 1 га, ефективно господарювати на таких площах досить складно (рис. 2).

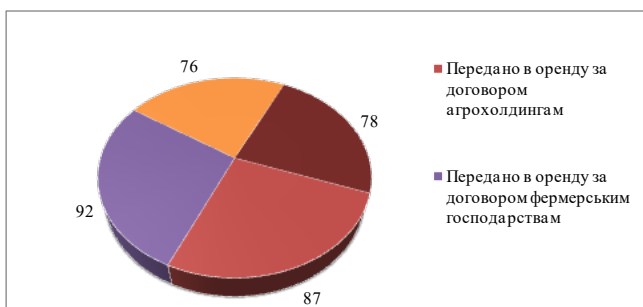

Рис. 1. Використання земельних часток (паїв) в Україні

Характеризуючи розвиток орендних відносин зазначимо, що на 1 липня 2015 року власники права на земельну частку (пай), засвідченого сертифікатом або державним актом на право власності на землю, уклали 4,8 млн договорів оренди земельних паїв. Переважна більшість цих договорів укладена на термін 6–10 років (46,4%).

У 2015 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» № 191-VIII від 12.02.2015 р. Законом встановлено мінімальний термін оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства на рівні 7 років [3]. Це надало можливість орендарю: вводити раціональні сівозміни; проводити землевпорядкувальні роботи; вкладати кошти в підвищення родючості ґрунтів та поліпшення сільськогосподарських угідь; підвищувати рівень інтенсивності виробництва; здійснювати стратегічне планування господарської діяльності; іпотечне кредитування операцій, зокрема, застави права оренди земельних ділянок; підвищувати ефективність використання земельних ресурсів. Орендар сам мотивує інтерес власника земельної ділянки у продовженні терміну договору оренди землі. Він може пропонувати вирішення проблем соціальної сфери села, в якому живе орендар земельної ділянки. [1]. Поліпшення соціальної сфери впливатиме на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Ураховуючи вище викладене, зробимо висновок, що орендні земельні відносини дадуть бажаний ефект за умов державної фінансової, правової та організаційної підтримки; соціальної справедливості; впевненості селянина у стабільності аграрної політики держави.

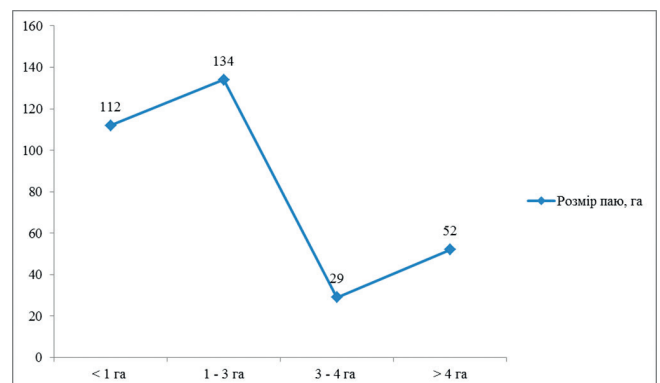

Рис. 2. Розмір земельного паю в Україні

Література

1. Єрмаков О. Ю. Розвиток орендних земельних відносин сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / О. Ю. Єрмаков, Л. В. Богач. — К., 2013. — 225 с.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оренду землі» від 24 листопада 2015 р. № 818-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 2. — С. 16.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція): Закон України від 12.02.2015 № 191-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 21. — С. 133.
4. Оренда земельних часток (паїв) у 2015 р. в Україні: офіційна інформація Державного комітету України із земельних ресурсів станом на 1 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. — <http://www.mylanl.org.ua>.
5. Федоров М. М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М. М. Федоров // Матеріали Других річних зборів Північно-Східного відділення Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників, 5 лютого 2009 року. — Х.: ХНТУСГ, 2009. — 222 с.

Гаврилко Петро Петрович,

*кандидат економічних наук, професор,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Чорний Роман Степанович,

*доктор економічних наук, доцент,
Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Шевчук Ярослав Васильович,

*доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Гаврилко Петр Петрович,

*кандидат економічних наук, професор,
Ужгородський торгово-економічний інститут
Київського національного торгово-економічного університету*

Черный Роман Степанович,

*доктор економічних наук, доцент,
Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Шевчук Ярослав Васильевич,

*доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент
Ужгородський торгово-економічний інститут
Київського національного торгово-економічного університету*

Gavrilko Petro,

*Candidate of Economics Sciences, Professor
Uzhgorod Trade and Economics Institute
of Kyiv National University of Trade and Economics*

Chorny Roman,

*Doctor of Economics Sciences, Associate Professor
Novovolynsky Educational Institute of Economics and Management
of Ternopil National Economics University*

Shevchuk Yaroslav

*Doctor of Economics Sciences, Senior Researcher, Associate Professor
Uzhgorod Trade and Economics Institute
of Kyiv National University of Trade and Economics*

**РОЗВИТОК ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ
В ДОМОГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ**

**РАЗВИТИЕ И ВНЕДРЕНИЕ СОЛНЕЧНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ
В ДОМОХОЗЯЙСТВАХ УКРАИНЫ**

**DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF SOLAR ENERGY
IN HOUSEHOLDS OF UKRAINE**

Анотація. У статті досліджено особливості розвитку, сучасний стан та перспективи впровадження сонячної енергетики в домогосподарствах України. Проаналізовано ефективні періоди для експлуатації сонячних модулів та середньорічну кількість електроенергії, котру можуть отримувати регіони нашої країни від використання сонячної енергії. З'ясовано потужність об'єктів, які виробляють і продають електроенергію за «зеленим» тарифом. Побудовано схему сонячної системи приватного домогосподарства. Виявлено проблеми та оцінено можливості перетворення сонячної енергетики у потужний фактор енергетичної незалежності домогосподарств від впливу монополістів. Зроблено акцент на необхідності прискорення розвитку та впровадження сонячної енергетики в домогосподарствах України у найближчій перспективі.

Ключові слова: сонячна енергетика, електроенергія, сонячні панелі, альтернативна енергетика, домогосподарства, енергетична незалежність.

Аннотация. В статье исследованы особенности развития, современное состояние и перспективы внедрения солнечной энергетики в домохозяйствах Украины. Проанализированы эффективные периоды для эксплуатации солнечных модулей и среднегодовое количество электроэнергии которую могут получать регионы нашей страны от использования солнечной энергии. Выяснено мощность объектов, которые производят и продают электроэнергию по «зеленому» тарифу. Построено схему солнечной системы частного домохозяйства. Выявлены проблемы и оценены возможности преобразования солнечной энергетики в мощный фактор энергетической независимости домохозяйств от влияния монополистов. Сделан акцент на необходимости ускорения развития и внедрения солнечной энергетики в домохозяйствах Украины в ближайшей перспективе.

Ключевые слова: солнечная энергетика, электроэнергия, солнечные панели, альтернативная энергетика, домохозяйства, энергетическая независимость.

Annotation. In the article was investigated the features of a modern state and prospects of implementation of solar energy in households of Ukraine. It was analyzed the effective period for the operation of solar modules and average amount of electricity which regions of our country can receive from solar energy. It was shown facilities power that produce and sell electricity by «green» tariff. It was paint a scheme of the solar system of private households. Was found the problems and was estimated the possibility of converting solar energy into a powerful factor of energy independence of households from the influence of monopolies. It was focused on the need to accelerate the development and implementation of solar energy in households of Ukraine in the near future.

Keywords: solar energy, electricity, solar panels, alternative energy, households, energy independence.

В Україні та світі з кожним роком відбувається зростання цін на енергоресурси, що своєю чергою підкреслює актуальність питань енергетичного балансу та енергетичної незалежності. Останніми роками енергоносії безпосереднім чином впливали на соціально-економічне становище населення України, розвиток держави та її регіонів. Одним з ключових факторів, який в подальшому може суттєво вплинути на питання енергозбалансованості та дотримання енергетичного балансу країни є стимулювання впровадження сонячної енергетики в домогосподарствах країни.

Дослідженням впровадження технологій енергозбереження, альтернативних джерел енергії та сонячної енергетики в Україні займалися такі вчені, як: Б. Басок, О. Башта, Є. Борщук, Б. Буркінський, В. Ільясов, А. Касич, В. Мікловда, Д. Нестеров, С. Савчук, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, А. Фризоренко, Л. Шевчук. В цих дослідженнях переважали публікації, які доводили необхідність впровадження та реалізації окремих технічних та інноваційних рішень альтернативних видів енергетики.

Одним з перспективних та екологічно чистих напрямів розвитку та впровадження відновлюваної енергетики в Україні — є сонячна електроенергетика. В Україні найбільш ефективним періодом для експлуатації сонячних модулів є термін від 5 до 7 місяців, що залежить від регіону з Півночі на Південь. Середньорічна кількість електроенергії, котру отримують регіони нашої країни від використання енергії сонця, становить приблизно 1200 кВт год. на квадратний метр.

Ефективність впровадження розвитку сонячної енергетики також підтверджують дані Державної служби статистики України. Згідно з статистичними даними станом на 1 березня 2016 року потужність об'єктів, які працюють за «зеленим» тарифом, становить 1492 МВт. [3]. З них 36% (839 МВт) — це об'єкти сонячної енергетики (рис. 1.). В Національному плані дій з відновлюваної енергетики до 2020 року заплановано збільшити потужність об'єктів сонячної електроенергетики до 2300 МВт. [9].

Кількість сонячних панелей, що були встановлені домогосподарствами, у 2015 році зросла в 11 разів, порівняно з 2014 роком. На це суттєво впливає вартість

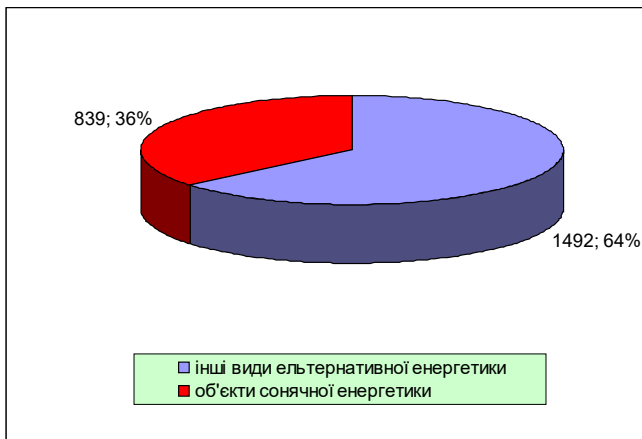

Рис. 1. Потужність об'єктів, які працюють за «зеленим» тарифом*
* Побудовано за даними [9].

прийнятого «зеленого» тарифу 20,03 євроценти за 1 кВт*год, виробленої електроенергії приватними домогосподарствами. Згідно з положеннями Закону України № 514-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії», прийнятого Верховною Радою України 04.06.2015 року для сонячних електростанцій приватних домогосподарств потужністю до 30 кВт, було введено «зелений» тариф, який розраховується відповідно до курсу євро, що нівелює ризики інфляції.

Схему сонячної електростанції малої потужності, які використовують в домогосподарствах, будують двох типів – на 12 або 24 вольт. Сонячна електростанція складається з генерувальних модулів, контролюючих пристроїв, накопичувальних елементів та інверторів. До генерувальних модулів відносять сонячні панелі, які саме і генерують електроенергію. Їх сьогодні, як правило, виробляють двох типів – полікристалічні та монокристалічні. Монокристалічні панелі дещо дорожчі ніж полікристалічні і є ефективнішими при генеруванні електроенергії в похмуру погоду. До контролюючих пристроїв (контролери) відносять такі пристрої, завданням яких є стеження за ефективним зарядом акумулюючих елементів та захист їх від перезаряду. Акумулюючими є елементи, які накопичують і зберігають електроенергію, вироблену генерувальними модулями.

В сонячній енергетиці, як правило, використовують акумуляторні батареї двох типів – мультигелеві AGM та гелеві GEL акумулятори. Гелеві акумулятори є дорожчими і мають вдвічі більший термін експлуатації, котрий сягає 10 років. Інвертуючі пристрої (інвертори) – це такі пристрої, які перетворюють акумульовану електроенергію постійного струму в побутовий змінний струм 220 вольт правильного або модифікованого синусу. Дорожчими є інвертуючі

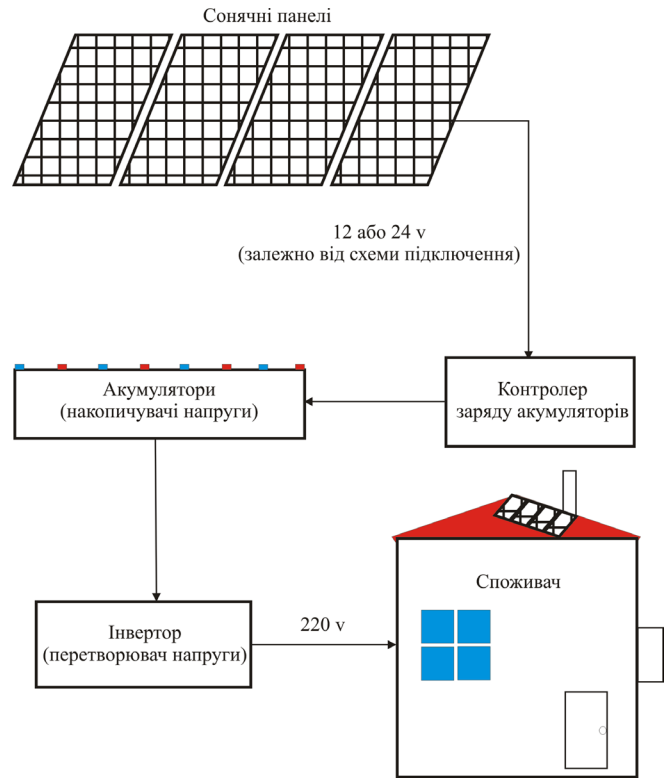

Рис. 2. Схема сонячної системи приватного домогосподарства*
* (Розробка Шевчука Я.В.)

пристрої, котрі перетворюють постійний струм в змінний з правильною синусоїдою. Такий струм найбільш подібний до струму побутової мережі і підходить для всіх сучасних електроприладів. Зараз на ринку сонячної енергетики з'явилися комбіновані пристрої, які поєднують в собі контролери і інвертори, що значно спрощує побудову сонячної електростанції малої потужності. Схема сонячної системи представлена на рисунку 2.

Сонячні панелі електростанції малої потужності домогосподарства для найбільш ефективного використання розміщують на південній стороні даху, або іншої конструкції під кутом від 15 до 64 градуси в залежності від пори року. Якщо сонячні панелі використовують протягом цілого року, то перевагу віддають куту нахилу в 15°, для найбільш ефективного надходження сонячного світла та меншого забруднення пилом і снігом. Інша частина обладнання знаходиться в середині приватного будинку. Приклад сонячної електростанції, розміщеної на балконі приватного будинку максимальною потужністю 0,7 кВт*год з перетворювачем споживання 2 кВт 220 в показано на рис. 3.

На розрахунки ефективності та потужності сонячної системи впливає багато факторів. Одними з головних є вибір типу сонячних панелей, кут їхнього нахилу, кліматичні умови, географічна широта знаходження об'єкту, рельєф місцевості, погодні умови та ін.

Рис. 3. Сонячна електростанція на приватному будинку
потужністю 0,7 кВт*год*
*(Фото та монтаж Шевчука Я.В.)

При виборі потужностей сонячних панелей необхідно враховувати прогнозований середньомісячний виробіток електроенергії. В таблиці 1 представлено прогнозований середньомісячний виробіток електроенергії сонячними панелями при використанні кута нахилу в 64 градуси, з південним напрямком. Його використовують при виборі сонячних панелей для різних споживачів приватних домогосподарств.

У зв'язку з тим, що в сонячних системах використовують акумулятори накопичувачі напругою в 12 вольт, схеми будують кратними в 12, 24, 48, 96 вольт. При збільшенні напруги знижуються робочі струми, що робить систему ефективнішою. Але це своєю чергою збільшує вартість обладнання. Тому найбільш оптимальними є системи з напругою 24–48 вольт. Напруга сонячних панелей повинна бути завжди трохи вища за напругу акумуляторів накопичувачів — 17В, 30В, 55В, 110В.

В таблиці 2 наведено співвідношення сонячних панелей до напруги сонячної системи.

В Сполучених Штатах Америки зараз укладено великі контракти на поставку «зеленої» енергії за вкрай низькими цінами. Як повідомляє New York Times, техаська компанія Austin Energy навесні цього року підписала 20-річний контракт на поставку сонячної електроенергії з ціною менше 5 центів за кВт/год. [10].

Рис. 4. Сонячна електростанція на приватному будинку
потужністю 10 квт. 31 сонячна панель від фірми Sunpower
по 330 Вт*

*(Фото: [10]).

Дешевшає також сонячна енергетика на дахах (Rooftop solar PV — фотоелектричні панелі невеликої потужності, що розміщуються приватними споживачами на дахах будівель) вже досягла мережевого паритету в 10 штатах США з 50, а в решті, за прогнозами аналітиків Deutsche Bank, добереться до цього показника у 2018 році. Не дивно, що тільки в 2013 році американці встановили на своїх дахах 1 ГВт сонячних панелей, а в 2016 році їх сукупна потужність зростає в шість разів. На рисунку 4 показано невеликий приватний будинок з потужною сонячною електростанцією в 10 кВт.

Основними факторами, які суттєво впливають на зменшення вартості та ефективність впровадження сонячної енергетики на дахах домогосподарств, є здешевлення технологій і нових підходів до фінансування та експлуатації об'єктів, втілення нових технологій в галузі акумулювання електроенергії (гелеві та мультигелеві акумулятори), та подорожчання вартості електроенергії, яка надходить до споживачів з центральної мережі.

Так, з 1 вересня в Україні діють нові тарифи на електроенергію. Згідно до цих тарифів вартість електроенергії зростає на 26 відсотків. Тепер середня вартість спожитої кіловат-години буде коштувати 97,3 копійки. Це є четвертим, етапом подорожчання електроенергії. Наступне зростання цін заплановано в березні 2017 року [7]. Нові тарифи поділяють на окремі категорії:

До першої категорії відносять тарифи для споживачів до 100 кВт*год. на місяць. Відповідно ціна зростає з 57 до 71,4 копійки за 1 кВт*год. До другої категорії віднесли споживачів від 100 до 600 кВт*год. з платою 1,29 грн. за 1 кВт*год. В третю категорію увійшли споживачі котрі споживають більше 600 кВт*год. із ставкою 1,64 грн. за 1 кВт*год. У четверту категорію входять мешканці сіл, котрі споживають до 150 кВт*год. на місяць. Для цих споживачів ставка становить, як і для першої категорії, 71,4 копійки за 1 кВт*год.

Таблиця 1

Потужність сонячних батарей та прогнозований середньомісячний виробіток електроенергії сонячними панелями кВт/год в міс.*

Пори року	Січ.	Лют.	Бер.	Квіт.	Трав.	Чер.	Лип.	Сер.	Вер.	Жов.	Лис.	Груд.
Сумарна добова інсоляція кВт*год/м.кв.	1,19	1,93	2,84	3,68	4,52	4,75	4,76	4,40	3,06	2,00	1,20	0,94
400 Вт	мало	мало	мало	мало	мало	авар.	авар.	мало	мало	мало	мало	мало
500 Вт	мало	мало	мало	авар.	авар.	авар.	авар.	авар.	мало	мало	мало	мало
600 Вт	мало	мало	мало	авар.	авар.	авар.	авар.	авар.	мало	мало	мало	мало
800 Вт	мало	мало	авар.	авар.	базов.	базов.	базов.	базов.	авар.	мало	мало	мало
1 кВт	мало	авар.	авар.	базов.	базов.	базов.	базов.	базов.	авар.	авар.	мало	мало
1,2 кВт	мало	авар.	базов.	базов.	базов.	базов.	базов.	базов.	базов.	авар.	мало	мало
1,4 кВт	мало	авар.	базов.	базов.	комф.	комф.	комф.	базов.	базов.	авар.	мало	мало
1,6 кВт	мало	авар.	базов.	базов.	комф.	комф.	комф.	комф.	базов.	авар.	авар.	мало
1,8 кВт	авар.	базов.	базов.	комф.	комф.	комф.	комф.	комф.	базов.	базов.	авар.	мало
2,0 кВт	авар.	базов.	базов.	комф.	комф.	комф.	комф.	комф.	базов.	базов.	авар.	авар.
2,5 кВт	авар.	базов.	комф.	комф.	повн.	повн.	повн.	повн.	комф.	базов.	авар.	авар.
3,2 кВт	базов.	комф.	комф.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	комф.	базов.	базов.	авар.
5,3 кВт	базов.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	комф.	базов.
8,0 кВт	комф.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	повн.	комф.	комф.

* Побудовано за даними [2].

Таблиця 2

Співвідношення сонячних панелей до напруги сонячної системи*

Потужність сонячних батарей, кВт	Рекомендована напруга системи, В
0–1	12–24(залежно від напруги сонячної батареї)
1–2	24
3–6	24–48(залежно від вибраного інвертора)
більше 6	96

* Джерело: [2].

Таблиця 3

Тарифи для мешканців будинків обладнаних електричними плитами*

кВт•год./міс.	Мешканці міст	Мешканці сіл
До 100	0,714	0,714
Понад 100 до 150	1,29	0,714
Понад 150 до 600	1,29	1,29
Понад 600	1,64	1,64

* Побудовано за даними: [7].

Тарифи для мешканців будинків, обладнаних електричними плитами, показані в таблиці 3.

Згідно з даними НКРЕКП Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сферах енергетики та комунальних послуг, зростуть також тарифи для споживачів котрі опалюють свої помешкання електричними котлами. Так вартість споживання до 3600 кВт*год. на місяць буде дорівнювати 71,4 копійки за 1 кВт*год. Для тих хто буде споживати більше 3600 кВт*год. на місяць оплата становитиме 1,64 грн. за 1 кВт*год. Полегшення будуть мати споживачі, які встановили дво- чи тризонні лічильники, з 23:00 до 7:00, для них тариф буде вдвічі нижчим [7].

З 1 березня 2017 року наступить п'ятий етап зростання тарифів на електроенергію. Так, ціни зростуть ще на 26 відсотків. Тоді вартість електроенергії для міських та сільських споживачів, котрі будуть використовувати до 100 кВт*год. на місяць буде дорівнювати 90 копійок за 1 кВт*год. Якщо буде використано більше 100 кВт*год., то доведеться заплатити 1,68 грн. за 1 кВт*год.

В своїх офіційних поясненнях комісія НКРЕКП називає чотири причини зростання цін на електроенергію:

1. Необхідність приведення тарифів до економічно обґрунтованих показників. За даними НКРЕКП, до підвищення цін населення України сплачувало лише 21% від собівартості електроенергії;
2. Зростання надходжень від продажу електроенергії дозволить унеможливити віялові відключення;
3. Електроенергія дорожчає через зростання вартості імпортованого пального: природного газу, вугілля та інших видів пального;

4. Необхідні гроші на модернізацію об'єктів енергетики. [7].

Необхідно також зазначити, що реально середньостатистична українська сім'я з трьох чи чотирьох осіб споживає більше ніж 100 кВт*год. Тобто дана градація схвалена національною комісією, що здійснює державне регулювання в сферах енергетики та комунальних послуг, заздалегідь передбачає, що більшість українських сімей буде платити по завищених тарифах, і також дає можливості для енергетичних компаній маніпулювати показниками лічильників для отримання завищених прибутків за рахунок споживачів.

Наголосимо, що всі ці негативні фактори будуть суттєво впливати на матеріальний стан українських домогосподарств і будуть пришвидшувати розвиток та впровадження сонячної енергетики та інших видів альтернативних джерел.

Підсумовуючи вищесказане, хочемо наголосити, що розвиток сонячної енергетики — це не тільки фактор зменшення енергетичної залежності українських домогосподарств від монополістів, але це також суттєво вплине на збалансованість цін на ринку енергоносіїв країни. Тому для забезпечення її належного розвитку необхідно об'єднати зусилля вчених, бізнесменів, управлінців, з врахуванням зарубіжного досвіду в цій галузі. При цьому, держава та монополісти ринку не повинні мати важелів впливу на заборону чи стримування цього розвитку. Сьогодні важливо здійснювати наукові дослідження, які необхідно спрямовувати на швидке і ефективно розв'язання цих важливих теоретичних і практичних проблем. Це дозволить в перспективі забезпечити розвиток економіки країни та покращити життя її населення.

Література

1. Гаврилко П. П. Альтернативна енергетика як фактор енергетичної незалежності України / Гаврилко П. П., Шевчук Я. В., Шевук А. В. — Сучасні тенденції розвитку України: збірник матеріалів Десятої Загальнофакультетської науково-практичної конференції. Випуск 10. — Нововолинськ, НФ ТНЕУ, 2015. — 475 с. С. 19–27.
2. Вибір потужності сонячних батарей та кута нахилу панелей. СТЕМ — Інтелектуальні системи. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sitem.com.ua/932alten.php>
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Закон України Про альтернативні джерела енергії. Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 24. — Ст. 155.
5. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 33, ст. 324.
6. Закон України Про електроенергетику. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 1, ст. 1.
7. Нові тарифи на «світло». Скільки доведеться платити за електроенергію з 1 вересня. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/publications/novi-tarifi-na-svitlo-skilki-dovedetsya-platiti-za-elektroenergiyu-z-1-veresnya-370083.html>
8. Сонце проти Газпрому. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://texty.org.ua/>
9. Сонячна енергетика — один з перспективних напрямів розвитку відновлюваної енергетики в Україні. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248970577
10. Энергетическая революция в США: ветряки побеждают уголь и газ. Обозреватель. 28 марта 2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://finance.obozrevatel.com/>

Heraimovych Violeta*Ph.D., Associate Professor of the Department of Global Economics**National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv*

EFFICIENCY OF INVESTMENT ACTIVITY REGULATION IN THE SPHERE OF AGROINDUSTRIAL PRODUCTION

Abstract. *The efficiency of investment resources attraction into agro industrial complex of Ukraine and Kiev oblast is analyzed. The rates of investment resources growth and agro industrial production values are studied and compared. The ways to improve the investment process regulation efficiency are developed for both state and regional levels. The main methods of investment process regulation, priority directions of state and non-state financing sources utilization are defined. Main factors slowing down the process of investment attraction are summarized.*

Keywords. *Resources, investment policy, investments, state regulation, investment process, state support.*

Formulation of the problem. Broadly recognized, that investments are able to solve a number of key problems of development, among which the most crucial for the agroindustrial complex of Ukraine and its regions is world leading technologies application and productive funds upgrading and, on this basis, increase of production, sales and income, increase of profitability of branch constituents of agrarian production. There is a necessity to analyze the efficiency of investment resources attraction in agroindustrial complex of the region with the comparison of indices of agroindustrial production development.

State statistics monitors such indices as amounts of capital investments in the fixed assets of region's economy and direct foreign investments flow, their territorial and branch distribution, origin, volume of import and export of products and services by enterprises with foreign investments, and also the interest of investors from different countries in the investment of capital into certain industries. The forms and currency of investing are additionally monitored. The attention is concentrated first of all on the overall indices of investment processes and on their distribution structure, while efficiency of their functioning actually remains beyond the attention of authorities and experts.

The issues of investment activity regulation system improvement in agroindustrial complex draws much attention, that is explained by first of all growing necessity in the resources to upgrade the material and technical base of the agrarian industry, facilitation of investment activity. The problems of state regulation, development and implementation of investment policy in the agrarian sector of economy of Ukraine are studied within the works of many scientists: K. Berestovoho, O. Bobrovoy, O. Bondarenka, O. Bondarchuka, S. Hutkevych, O. Dufeniuk, M. Kisilia, V. Kovalova, M. Kodenskoi, H. Laiko, O. Mohylnoho, N. Vdovenko, N. Korobova,

H. Pidlisetskoho, H. Sieninoy, A. Chupisa, V. Shebanina and others. However many questions related to the increase of efficiency of investment processes regulation mechanism in agroindustrial complex of Ukraine and its regions need further research. The problem of transformation of organization-economic mechanism of regulation of investment activity of agrarian enterprises into the effective system able to mobilize all internal possibilities to make sure agrarian economy development and create conditions for external investment inflow remains extremely actual. The aim of the article is a methodological and practical analysis of modern investment policy in agroindustrial complex of Ukraine and Kiev oblast and development of ways to increase investment processes regulation efficiency both on state and regional levels.

Presentation of basic material. The economic category of investment process efficiency must be examined differentially from the point of view of dialectical intercommunication between the micro level of agrarian enterprise, mezzo level of the region and macro level of the state. The achievement of the integrated result of investment process efficiency (economic, budgetary, organizational, and social) in a decisive level will depend on the reasonable state, regional and branch policy of investment processes regulation.

From national economic policy and its part – investment policy aims and principles of regional investment activity regulation can be derived.

The primary objective of investment policy, that is transformed into regional and branch, is the resource support of positive structural changes in the agrarian economy of the region and support of the economic growth processes that include:

- Determination of region's agroindustrial branches priority;

- Investment support of branch structure of regional agroindustrial complex regarding branch priority;
- Stimulation of agroindustrial complex raw material base development processes;
- Creation of favorable investment climate;
- Stimulation of capital investments in agroindustrial production;
- Mobilization of all investment resources and their effective use;
- Creating conditions for the internal investment resources growth;
- Securing increase of gross regional product.

The problem of the effective regional investment process regulation system is one of the most actual in a period of integration of the Ukraine's economy into international market. Its improvement and development must be held through study, analysis and creative comprehension of both national legislation and world experience in an investment sphere.

Within the framework of investment processes regulation it is necessary to facilitate the economic activity increase, market conditions favorable for the development of priority industries of agrarian economy, regulation of proportions in the economic pattern of production and exchange, proportions in the development of productive forces, implementation of the balanced social policy.

Reasonable and effective mechanism of investment processes regulation in a region has to form a favorable investment climate that is characterized by the following terms: availability of domestic savings and their mobiliza-

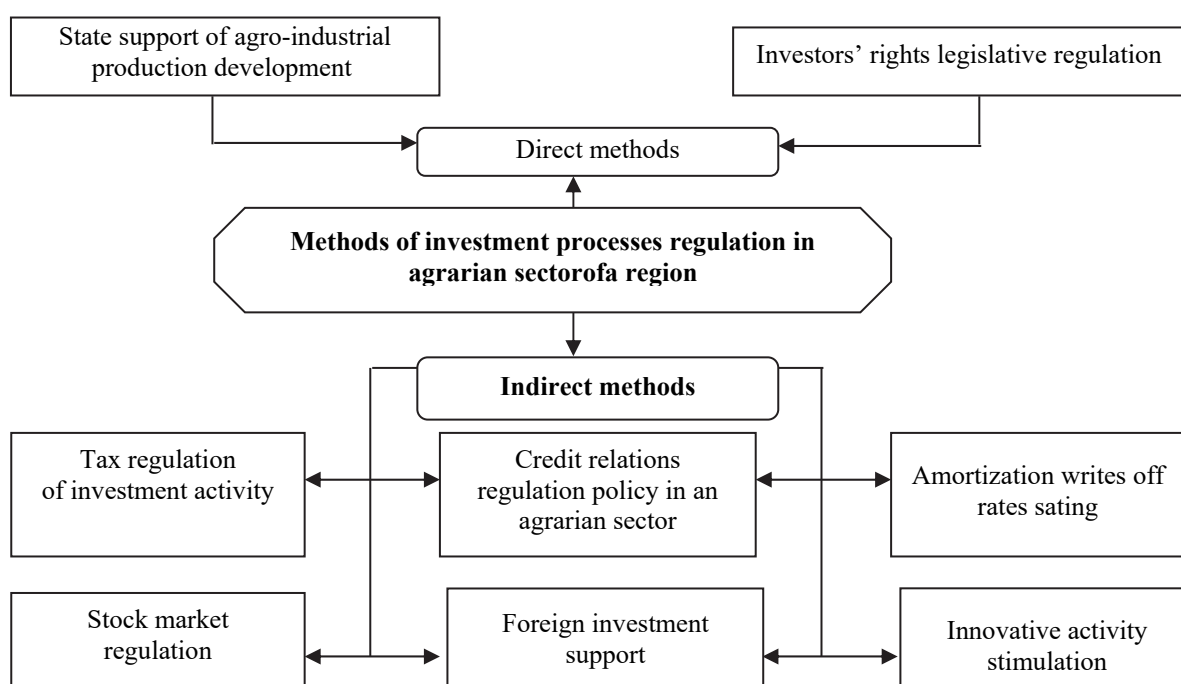
tion into investment; affordability of credit resources for businesses; foreign capital inflow into a regional economy.

Also for the improvement of investment climate in a region, the investment policy has to focus on consolidation of investment resources both from internal (domestic) and external (foreign) sources. For this purpose the state have levers of direct action as the centralized state capital investments in the objects of national importance and development of public sector of economy as well as the indirect measures of investment environment regulation by means of the budgetary and monetary policy. The basic methods of investment processes can be presented as follows (picture.1)

When forming the state investment policy it is necessary to take into account the following priority ways of state and non-state sources exploitation:

- Transition from the administrative methods of investment processes management to market methods through taxes, amortization write off rates and credit rates;
- Improvement and development of the system of budget financing of priority directions of development of agro-industrial complex of the region;
- Transition to cost and profit based investing into promising export-oriented agribusiness sector in the region;
- Sufficient priority financing of social sphere development in rural areas.

The important aspect of the investment policy is assistance to the investment resources inflow from non-residents, which play a considerable role in the investment

Picture 1. Basic methods of investment processes regulation

process activation in the country. Also an important role in the investment policy is played by the taxation system, monetary system, amortization writes off rates, stock market and innovation policy.

Analyzing the practice of investment processes regulation in Kiev oblast, we have to point out, that the regional Rada ratified the Program for investment attraction and improvement of investment climate in Kiev oblast for 2013–2015 [6]. The Program for investment attraction and improvement of investment climate in Kiev oblast for 2013–2015 is developed on the basis of the complex approach to the problem of activation of the investment maintenance of economy and determines the aim, measures and basic tasks set to create a favorable organizational and economic conditions to increase of receivables' the amount of investments in the economy of Kiev oblast, to

use industrial, agro technological, scientific and intellectual potential of the region more effectively.

The Program is based on the conditions of Laws of Ukraine “About local state administrations”, “About the foreign investment procedure”, “About investment activity”, “About stimulation of investment activity in the priority industries of economy with the aim to create new workplaces” [6]. The primary objective of the Program is to form favorable conditions for the improvement of investment climate, increase the level of investment attractiveness of the region, activate investment processes for the attraction of domestic and foreign investment resources to make sure the sustainable growth of economy and upgrade of population life quality level.

Kiev oblast has all possibilities for mutually beneficial and fruitful international cooperation. As a confirmation

Table 1

List of the biggest investment objects implemented in Kiev oblast in 2011–2014

Investor	Amount of investments, million \$ USA	Expected results	Place of implementation
1	2	3	4
“Nibulon” LLC (Ukraine)	50	Building of 2 grain elevator silos. Capacity 150 ktons. 200 workplaces	Pereyaslav-Khmelnytsky and Tetiiv rayon's
“Complex” Agromars” LLC (Denmark, Ukraine)	170	Slaughter plant. Capacity 9000 heads per hour. Broiler farms. Capacity 760 ths. heads a year. Incubation plant. Total 400 workplaces	Vyshgorod rayon
“Kegichevske” Farming enterprise (Ukraine)	45	Construction of Kiev regional bakery. Capacity 320 tons per day. 3500 workplaces	Vasilkiv rayon
“Niva Pereyaslavshchyny” LLC (UK)	16	Another pig farm № 4 put in operation. 30 workplaces Construction of pig farm № 6. Capacity 30 ths. Heads. 100 workplaces	Zguriv rayon Baryshivka rayon
“Mareven Food Ukraine” (Vietnam)	30	Instant food factory, 600 workplaces	BilaTserkva
“PepsiCo” (USA)	15	Construction of baby food plant “Agusha” 58 workplaces	Kiev Svyatoshynskiy rayon
“Coca-Cola Beverages Ukraine Limited” (Netherlands)	26	Construction of energy saving power plant for its own production, 100 workplaces	Brovary rayon
“Capital comfort” company (Ukraine)	170	Construction of wholesale agricultural market “Capital”, 4000 workplaces	Kiev Svyatoshynskiy rayon
“Baryshivka grain company” LLC (Ukraine)	2,5	Construction of cow barn for 500 heads, 50 workplaces	Baryshivka rayon
“First Capital bakery” LLC (Ukraine)	15	Construction of Bakery. Capacity 130 tons per day, 110 workplaces	Vyshgorod rayon
“Agro Holding” LLC (Ukraine)	75 n	Construction and reconstruction of fresh vegetables distribution complex. Capacity 72 ktons. 1-st section capacity of 14 ktons and 2-nd section capacity of 5 ktons are put in operation. 100 workplaces	Irpin rayon Gostomel
“SintalAgricole” company (Ukraine)	40	Construction of feed mill, pig farm, dairy farm, grain elevator silo capacity of 50 ktons 200 workplaces	Ivankiv, Polisia rayon's
“Agrotrade 2006” Farming enterprise (Ukraine)	5	Elevator silo, capacity 60 ktons	BilaTserkva rayon

there are over 800 joint ventures successfully working on territory of Kiev oblast in different industries and spheres. In the region the steps are constantly taken to further increase the investment inflow in the economy of Kiev oblast by the active work aimed at creation of favorable investment climate and stimulation of investment activity of enterprises and organizations. For the period of 2011–2014 in the sphere of agro-industrial complex of the region investment projects of total value over 1 billion US dollars were implemented (table 1).

As of 01.01.2013, at the stage of implementation there were still 58 agricultural projects: 15 – construction of dairy complexes, 8 – construction of pig farms, 7 – construction of vegetable storages, 5 – construction of grain silos, 7 – construction of food industry facilities.

The main factors hampering investment attraction are:

- Inadequate and inconsistent legislation governing the process of capital investment in Ukraine and taxation legislation;
- Untimely VAT refund mechanism and lack of transparency of its mechanism;
- Irregular, and in some cases totally absent funding of investment programs and activities promotion;
- Lack of insurance of commercial risks during the implementation of investment projects;
- Lack of innovation and refinancing stimulation mechanism;
- Underdeveloped mechanisms of public-private partnerships.

In order to provide scientifically-methodical bases for the effective regional agri-production investment development management organization it is necessary to substantiate the mechanism of current process efficiency level calculation. In our opinion, this complex index must embrace and take into account factors that influence the productivity of exploitation of economic and investment resources of a regional agro-industrial enterprise.

The efficiency of exploitation of region's agriculture and food sectors enterprises economic resources can be estimated through the assessment operational performance and efficacy of companies. A complex quantitative assessment of the investment process efficiency in the region can be measured by such an index that considers the impact of all factors forming this level.

In order to assess the impact of operational efficiency, investment agility and market adaptability on the investment process efficiency in the agricultural sector of Kiev oblast, which is estimated by a single complex index, we have to apply the integral-index method. The essence of this method is to calculate coefficients of operational efficiency and investment agility, their further integration (multiplication) and finding the root of corresponding degree. Complex criterion may be obtained by determining the arithmetical or geometrical average of the parameters. Thus, the model for calculation of the complex index, which provides a comprehensive quantitative assessment of the investment process regulation efficiency in agriculture, will be as follows:

$$K_{\text{int}} = \sqrt{K_{\text{oe}} \cdot K_{\text{ia}}} \quad (1)$$

K_{int} – criterion for investment process regulation efficiency assessment;

K_{oe} – operational efficiency rate;

K_{ia} – investment agility coefficient.

The first of the factors in the formula reflects the operational performance of agriculture and food industry in the region. In our opinion, the most universal indicator of operational efficiency is the ratio of the profits from all activities to the costs that were incurred:

$$K_{\text{oe}} = P / C, \quad (2)$$

where P – profit received;

C – costs incurred.

The next factor in the formula describes the inclination of regional agro-industrial production to the strategic investment development, which includes the impact of the investment process and market adaptability of enterprises. The basis of the adaptability is proactive investment activity of agricultural commodity and food producers focused on R&D, industrial, institutional, financial and other aspects of business. Efficiency of investment resources exploitation by enterprises engaged in agriculture and food industry has to reflect in the permanent technical, technological and organizational improvement of production. The presence of such trends in the production and efficiency of their implementation are the keys to successful survival and sustainable growth of agro-industrial production.

References

1. Gordienko T.M. The development of the regional economy in the context of the economic crisis / T.M. Gordienko // urgent problems of the economy. — 2010. — № 6. — S. 162–167.
2. Pistun M.D. The main provisions of the concept of regional development in Ukraine: social and geographical aspects / M.D. Pistun // Ukrainian Geographical Journal. — 2008. — № 4. — P. 22–28.
3. Korneev N.A. Organizational principles of statistical analysis of investment attractiveness narehionalnomu level / N.A. Korneev // Formation of market relations in Ukraine. — 2007. — № 5. — P. 73–76.
4. Kasil M.I. Problems of investment support agriculture and cross-sectoral imbalances // Bulletin KhAI series and Environmental Economics APC / KhAI, 2004. — № 7. — S. 89–94.
5. Вдовенко Н.М. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства / Н.М. Вдовенко, Ю.А. Хижняк // Science Rise. — 2015. — № 2/3 (7). — С. 20–26.
6. Kasil M.I. On the need to address the inter-sectoral imbalances for the purpose of investment support for agricultural development // Proceedings KNTU: Economic Science. — Kirovograd: KNTU, 2004. — Issue 6. — S. 226–233.
7. Вдовенко Н.М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу // Н.М. Вдовенко // ScienceRise. — 2015. — № 5/3 (10). — С. 39–45.
8. Vdovenko N.M. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture / N. Vdovenko // Ekonomichniy chasopis XXI. — 2015. — № 5–6. — С. 53–56.
9. Ofitsynny site Kyiv regional council [electronic resource] — Access: <http://kor.gov.ua/node/5802>
10. Vdovenko N.M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards / N. Vdovenko, N. Korobova // Wspolraca Europejska. — 2015. — № 3 (3). — Vol. 3 — С. 23–33.
11. Statistical Yearbook of Ukraine in numbers in 2011 / State Statistics Committee of Ukraine; Ed. O. G. Osaulenko. — Kyiv, 2012. — 250 p.
12. Statistical Yearbook of Kyiv region in 2011 / State Statistics Committee of Ukraine; Ed. S. I. Kohanchuk. — Kyiv, 2012. — 503 p.

Dubykivskiy S. L.

PhD, Director of the Institute of Social and Economic Development (Kyiv)

Holub S. V.

*D. Sc, Professor of the Department of intellectual systems of decision-making
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky,*

THE STUDY OF THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF INFORMATION ECONOMY AND SOCIETY

Abstract. *This research describes the technology of processing historical data through multilevel modeling of leading countries' information economy indices. This helps avoid the need to agree the distribution of data with Gaussian law and obtain models with acceptable errors. The use of the obtained models makes it possible to use cliometric studies to forecast the consequences of planned decisions.*

Keywords: *information economy, cliometric, processing of historical data, multilevel modeling, error.*

As early as the end of the XXth century, academician A.V. Glushkov introduced the concept of 'information barriers' [1]. It symbolizes the controversy between the society's information demands and its technical means to meet them. According to this concept, there have been three information barriers throughout history:

- the first information barrier was that the human mind was the only media for storing information. It was overcome in the Vth century B.C. thanks to inventing writing, which made it possible to store and pass on knowledge;
- the second information barrier was that the ways and methods of spreading knowledge were limited. This was overcome in the XVth century due to Johannes Gutenberg's invention of printing as well as later inventions, such as the telegraph, telephone, photography, films and television;
- the third information barrier was that the human mind was limited to perceive and process vast information scopes, which made certain managerial decisions impossible. This was overcome after the computer was invented.

It is the overcome of the third barrier that laid the foundation for a new type of economy, the information economy, which, in its turn, gave rise to the information and post-industrial society.

This time also saw the wide-spread use of cliometrics, an interdisciplinary trend primarily related to using mathematical methods in studying economic history. Cliometrics received the greatest recognition due to awarding the Nobel Prize in Economics to R. Fogel and D. North (the editor of 'Journal of Economic History') in 1993.

Thanks to applying statistical information and methods (regression, correlation and functional analysis), economic history scholars developed cliometrics to a totally new level. The reliability of cliometric research results is considerably

affected by the limitations of the input data which is processed statistically. This entails the normal Gaussian index distribution law. However, the authors of cliometric studies did not manage to find the description of statistic data processing, which make the economic indexes agree with the normal law. Thus, the conclusions drawn on the basis of statistic processing of economic indexes may be inadequate.

The objective of this research is to study the processes of applying the methods of multilevel information transformation in the context of information economics.

Four hypotheses have been suggested.

Hypothesis 1. Overall, the economic results of observations are far from agreeing with the normal law and significant amount of data is lost if they are made to agree with it.

It is expected that model synthesis methods which do not involve agreeing the input data with the normal law should be used in cliometric studies. There is a number of methods that do not make use of the external criteria of model qualities. An example of these could be inductive methods and the Group Method of Data Handling (GMDH) in particular [2].

Hypothesis 2. Historical data often lacks too much information for adequate precise and stable models to be built even if the GMDH is used, and it is impossible to obtain any additional data.

In this case, it is necessary to increase the variety of synthesis models, for example, by using multilevel modeling technology.

Hypothesis 3. Input data bodies (IDB) are known to reflect the data qualities in various states. A single model does not have enough variety of the existing model synthesis means to reflect all the qualities of an object contained in an IDB even if it is the multilevel modeling technology.

In this case, the input data to be processed with the model synthesis should only describe one state of an object. In order to do this, it is necessary to find out which state is described by each item of the data.

Hypothesis 4. We need to use history as a source of information to describe future events (extrapolation). In order to do this, we need to test the models on future data which was not involved in building the given models and which was obtained later.

The speed of object qualities change is increasing (1–2 years) as technologies fundamentally change along with the development of the information society.

These four hypotheses have been tested in experiments. Table 1 provides the quantitative indices (characteristics) of information economic development of the world leading countries and Ukraine (for 2000–2011 years) [3], which were used in the modeling process.

Table 1

Indices of the input data body

№	Index	Variable
1	Life Expectancy Index	y_1
2	GDP, mln.\$	y_2
3	GDP per capita, mln. \$	y_3
4	Foreign debt mln. \$	y_4
5	Monitoring location	x_1
6	High-Tech commodity export, mln. \$	x_2
7	ICT commodity export, mln. \$	x_3
8	ICT commodity import, mln. \$	x_4
9	GERD, Gross Expenditure on R&D, mln. \$	x_5
10	ICT service export, mln. \$	x_6
11	ICT service import, mln. \$	x_7

Source: Compiled by the author

The indices obtained during 2011 were used to test the models and were not involved in studying the models.

To synthesize the models, the least square method was used for building multiple regression, multi-row algo-

rithm GMDH [2], multilevel modelling technology with consecutive testing of several inductive model synthesis algorithms and neuronets of different topologies [4] as well as clustering IDB observation points [5].

Table 2 provides the results of the experiments. The model characteristics were defined through calculating the ratio error of economic index modelling in comparison with their real values.

The use of GMDH which uses the external quality criterion to synthesize models makes it possible to decrease the modelling error to 11–71% compared with regression models. Thus, the first hypothesis was experimentally proved.

Still, despite the use of GMDH to synthesize models, the modelling error for indices y_3 (GDP per capita) and y_4 (foreign debt) is still significant. This calls for increasing the variety of model synthesis means. The multilevel modelling was used for this purpose, which lowered the modelling error for index y_3 by 10% and that for y_4 by 50%. Thus, hypothesis 2 was proved experimentally.

The use of clustering for cliometric data drastically lowered the modelling error for every index, which experimentally proves hypothesis 3. However, clusters among historical data were not found for every observation point from the examined sequence, which leaves this a subject for future research.

The use of the most recent observation points as the examined sequence proves that it is possible to use the described the cliometric data modeling technology to forecast the consequences of decisions. Thus, hypothesis 4 was proved experimentally.

Conclusion. The use of multilevel modelling technology along with clustering IDB makes it possible to overcome the problem of having to agree the IDB index distribution with the Gaussian law. This provides an effective tool for decision-making support in the field of information economy based on the results of processing historical data.

References

1. Glushkov V.M., (1987) 'Основы безбумажной информатики' (The Basics of Paperless Computer Science) (pp. 9–11). 'Nauka'.
2. Ivahnenko A.G., (1981) 'Индуктивный метод самоорганизации моделей сложных систем' (The Inductive Method of Complex System Self-organization) (p. 296). 'Naukova Dumka'.
3. Dubyktivskiy S.L., (2014) 'Особенности моделирования экономической безопасности стран с информационной экономикой' (Features of modeling economic security of countries with information economies) (p.370–373). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_27_57.
4. Holub S.V., (2007) 'Багаторівневе моделювання в технологіях моніторингу оточуючого середовища' (Multilevel Modelling in the Technologies of Monitoring the Environment) (p.220). Cherkassy National University Publishing House.
5. Holub S.V., (2014) 'Застосування кластеризації при формуванні моделей інформаційних систем багаторівневого моніторингу пожежної безпеки' (Application of clusterization is at forming of models of the informative systems of the multilevel monitoring of fire safety) (pp.203–208). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_2014_4_43.

Table 2

The results of the experiments

Modelled index	Method of synthesis of models	Monitoring point												Middle error, %
		Singapore	Sweden	Netherlands	Norway	USA	Canada	Japan	New Zealand	China	Ukraine			
y1	Actual	81,98	80,86	79,40	79,95	78,11	81,23	82,12	80,36	73,47	69,60			
y2	Actual	2,67E+05	5,72E+05	8,58E+05	4,79E+05	1,51E+07	1,70E+06	5,86E+06	1,69E+05	6,99E+06	1,63E+05			
y3	Actual	0,0525	0,0565	0,0499	0,0992	0,0498	0,0519	0,0462	0,0369	0,0054	0,0036			
y4	Actual	1,11E+06	1,02E+06	3,66E+06	6,50E+05	1,48E+07	1,18E+06	2,72E+06	2,05E+05	7,01E+05	1,18E+05			
y1	Regression	80,91	81,47	80,30	79,73	77,57	77,55	80,67	75,76	75,59	74,48	2,61		
y2	Regression	2,65E+05	6,81E+05	8,90E+05	4,41E+05	1,48E+07	1,18E+06	5,01E+06	1,94E+05	6,48E+06	3,05E+05	18,95		
y3	Regression	0,04	0,0474	0,0399	0,0411	0,0376	0,0303	0,0347	0,0235	-0,0082	0,0177	90,05		
y4	Regression	5,39E+05	2,11E+06	2,96E+06	1,52E+06	1,91E+07	2,13E+06	3,24E+06	1,37E+05	1,75E+06	-4,19E+04	75,78		
y1	GMDH	80,64	80,90	81,36	80,62	79,49	80,45	80,99	78,73	72,12	68,18	1,50		
y2	GMDH	2,77E+05	4,00E+05	7,29E+05	3,80E+05	1,57E+07	1,43E+06	4,72E+06	1,41E+05	6,49E+06	1,10E+05	16,81		
y3	GMDH	0,03	0,0462	0,0430	0,0680	0,0611	0,0403	0,0306	0,0322	0,0082	0,0033	25,63		
y4	GMDH	9,99E+05	1,02E+06	2,18E+06	5,99E+05	1,63E+07	1,18E+06	1,78E+06	3,07E+05	2,69E+06	2,23E+05	52,67		
y1	Multilevel	80,02	81,05	81,27	81,03	78,58	80,72	80,95	79,20	71,91	68,26	1,45		
y2	Multilevel	2,77E+05	4,00E+05	7,29E+05	3,80E+05	1,57E+07	1,43E+06	4,72E+06	1,41E+05	6,49E+06	1,10E+05	16,81		
y3	Multilevel	0,03	0,0549	0,0486	0,0595	0,0397	0,0480	0,0332	0,0269	0,0089	0,0037	23,01		
y4	Multilevel	7,07E+05	1,24E+06	1,86E+06	9,13E+05	1,52E+07	1,28E+06	2,60E+06	1,03E+05	6,71E+05	6,52E+04	26,23		
y1	Multilevel with a clusterization IDB	Cluster not found	80,82	79,97	80,18	78,13	81,16	81,66	79,92	73,19	68,87	0,41		
y2	Multilevel with a clusterization IDB	2,65E+05	5,59E+05	8,61E+05	4,73E+05	1,52E+07	Cluster not found	Cluster not found	Cluster not found	7,00E+06	1,59E+05	1,13		
y3	Multilevel with a clusterization IDB	Cluster not found	0,055	0,049	Cluster not found	0,048	0,050	Cluster not found	Cluster not found	0,006	0,004	2,29		
y4	Multilevel with a clusterization IDB	1,12E+06	1,01E+06	Cluster not found	Cluster not found	1,47E+07	1,18E+06	2,69E+06	Cluster not found	6,92E+05	Cluster not found	0,65		

Жовтанецька Ярина Всеволодівна

аспірант ДУ «Інститут регіональних досліджень НАН України» ім. М.І. Долишнього

Жовтанецкая Ярына Всеволодовна

Аспирант ГУ «Институт региональных исследований НАН Украины» им. М.И. Долишнего

Zhovtanetska Yaryna Vsevolodivna

postgraduate student Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine

ІНСТРУМЕНТАРІЙ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В КОНТЕКСТІ ВИЯВЛЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

ИНСТРУМЕНТАРИЙ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ В КОНТЕКСТЕ ВЫЯВЛЕНИЯ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ

TOOLS COMPLEX EVALUATION OF FINANCIAL BANKS IN THE DETECTION CRISIS

Анотація. Представлено авторський підхід до оцінювання фінансової діяльності банків з позицій ідентифікації кризових явищ і загроз. Запропоновано дієві інструменти антикризового управління фінансовою діяльністю банків.

Ключові слова: криза, антикризове управління, фінансова діяльність, ефективність, ризик.

Аннотация. Представлен авторский подход к оценке финансовой деятельности банков с позиций идентификации кризисных явлений и угроз. Предложены эффективные инструменты антикризисного управления финансовой деятельностью банков.

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, финансовая деятельность, эффективность, риск.

Summary. The author's approach to the assessment of the financial position of banks to identify crises and threats. An efficient financial instruments of crisis management of banks are offered.

Keywords: crisis, crisis management, finance, efficiency, risk.

Фінансова діяльність банківських установ супроводжується зростанням негативних результатів діяльності, які спричинені незбалансованою ліквідністю, погіршенням якості активів, збільшенням обсягів негативно класифікованих кредитів й неефективною та ризиковою інвестиційною діяльністю. Такі умови акцентують увагу на необхідності впровадження інструментарію антикризового управління фінансовою діяльністю банків з використанням як реактивного, так і превентивного видів антикризового менеджменту.

Теоретичні та прикладні аспекти антикризового управління діяльністю банків на макро- й мікрорівнях досліджені у працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: О. Барановський, Л. Примостка, М. Суганяка, Ю. Ребрик, Н. Шульга, І. Ларіонова, Дж. Шарп та ін. Проте, в умовах інституційних перетворень банківського сектора економіки, різкого скорочення кількості установ (до 105 од. на 01.01.2016р.) та недостатнього рівня їх капіталізації питання комплексного оцінювання діяльності банків в контексті

розробки методичного інструментарію для швидкого реагування на кризові явища і загрози набувають практичної значимості.

Метою статті є оцінювання фінансової діяльності банків в контексті виокремлення інструментарію антикризового менеджменту.

Теоретичні підходи до розкриття інструментарію антикризового управління фінансовою діяльністю банків дозволяють стверджувати, що в сучасній науці не існує уніфікованого підходу як до розкриття його змісту, так і форм та видів.

Основними елементами управління фінансовою банків на макrorівні є інструменти, які являють собою засоби досягнення цілей і завдань антикризового менеджменту. Ці інструменти на макроекономічному рівні, на нашу думку, доцільно систематизувати на адміністративні та ринкові.

Адміністративні інструменти — це обмежувальні заходи превентивного характеру з боку НБУ щодо банківської конкуренції й запобігання системним

кризовим явищам. Обмеження банківської конкуренції передбачає запровадження макроекономічного регулювання валютних операцій, валютних інтервенцій НБУ та процентних ставок, особливі умови функціонування санаційного й державних банків тощо. Антикризові заходи запобігання системним кризовим явищам охоплюють критеріальні ознаки визнання системно важливих банківських установ за величиною їх активів, формою власності, обсягами кредитного й інвестиційного портфелів та напрямками діяльності, спрямованими на формування інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання [3].

На наш погляд, ринкові інструменти антикризового управління фінансовою діяльністю банків доцільно систематизувати на фінансові, організаційні та реструктуризаційні [1].

Фінансові інструменти пов'язані з сучасними методами антикризової підтримки ліквідності комерційних банків шляхом надання з боку НБУ кредитів рефінансування, кредитів овернайт, репо-угод та стабілізаційних кредитів й запровадженням дієвої централізованої системи гарантування вкладів фізичних осіб у разі настання ситуації їх недоступності, методів реорганізації банків за принципом мінімізації витрат чи їх ліквідації у разі проблемності й неплатоспроможності. Доцільно зазначити, що основним антикризовим інструментом процентної політики НБУ в умовах запровадження режиму інфляційного таргетування залишається процентна політика. В рамках такої політики основними інструментами визначено: ключову процентну ставку та процентні ставки постійного доступу до рефінансування [5]. Слід зазначити, що ключова процентна ставка НБУ — це ставка за основними операціями центрального банку з підтримки або обмеження ліквідності. Проведення операцій за цією ставкою слугує орієнтиром для ключових змін на ринку процентних ставок, тобто ставки міжбанківського кредитного ринку орієнтуються на її значення та межі. Варто відмітити, що роль ключової процентної ставки монетарної політики НБУ відіграє облікова ставка, яка визначально впливає на стан грошово-кредитного ринку і забезпечує проведення основних операцій з регулювання ліквідності. Змінюючи ключову процентну ставку монетарної політики, Національний банк впливає на короткострокові процентні ставки на міжбанківському грошово-кредитному ринку, які, в свою чергу, трансформуються в зміни процентних ставок за іншими фінансовими активами (зокрема, державними цінними паперами) та процентними ставками за кредитами та депозитами. Ці ставки мають безпосередній вплив на обсяги споживання та інвестицій домогосподарств і підприємств, а отже і на інфляцію. Інструментами постійного доступу з під-

тримання ліквідності банків, які спрямовані на оперативне підтримання НБУ ліквідності комерційних банків є кредити овернайт та розміщення депозитних сертифікатів НБУ [2]. В умовах структурного профіциту ліквідності, який спостерігається в банківській системі України, основними операціями монетарної політики залишаються операції з розміщення депозитних сертифікатів Національного банку на 14 днів. Іншими інструментами антикризового управління ліквідністю банків на макрорівні в неокризових умовах вважаємо: тендери з підтримання ліквідності, операції із депозитними сертифікатами НБУ, операції РЕПО, операції з купівлі/продажу державних облігацій України, обов'язкові резерви, інтервенції на валютному ринку.

Організаційні антикризові інструменти — це здійснення трансформаційних заходів у функціонуванні банківської системи, її організаційна перебудова на загальнодержавному, регіональному й локальному рівнях.

Реструктуризаційні антикризові інструменти — це комплекс міроприємств, спрямованих на структурну перебудову, зміну організаційно-правових форм функціонування та покращення фінансової стійкості банківської системи [4]. В умовах сьогодення такі заходи спрямовані на утвердження ролі системних та державних банків, установ за участю іноземного капіталу й великих за обсягом активів банків, які займають вагомі позиції у структурі банківської системи України і справляють значний вплив на її кредитно-інвестиційний потенціал.

На мікроекономічному рівні суб'єктом антикризового управління визначено безпосередньо комерційний банк, керівний склад якого здійснює фінансово-економічний моніторинг діяльності, виявлення кризових явищ і ситуацій й розробку заходів із їх подолання. Відповідно об'єктом управління є кризові явища і процеси, які супроводжують фінансову діяльність конкретної банківської установи.

Інструментами антикризового управління на рівні комерційного банку визначено обмеження ризиків активних операцій, встановлення лімітів окремих видів операційної діяльності, зниження загальноадміністративних витрат, скорочення організаційних підрозділів банку, реорганізація й ліквідація, кожен з яких спрямований на відновлення позитивної динаміки фінансово-економічних показників діяльності банківської установи.

На основі виявлених проблемних аспектів діяльності банківських установ виникає необхідність здійснення аналізу та оцінювання фінансової діяльності банків в контексті діагностики кризових явищ і загроз, що передбачає оцінку кризових явищ та

ситуацій, ідентифікацію загроз і небезпек, типу й глибини кризи та існуючого рівня якості антикризового менеджменту. Аналітичний інструментарій оцінювання фінансово-економічної діяльності банків вважаємо за доцільне представити у розрізі методичного підходу, який включає 6 груп показників, які систематизовані за предметною ознакою і дозволяють ідентифікувати реальні й потенційні кризові явища й загрози, зокрема: 1) рівень капіталізації; 2) якість активів; 3) кредитно-інвестиційна діяльність; 4) ліквідність; 5) депозитна база банків; 6) прибутковість та ефективності банківської діяльності.

Показники оцінювання рівня капіталізації банків охоплюють визначення таких коефіцієнтів: платоспроможності, співвідношення регулятивного капіталу до активів, залежності від акціонерів, співвідношення власного капіталу до валюти балансу, співвідношення регулятивного й балансового капіталу, мультиплікатора капіталу, фінансового важеля. Такий підхід забезпечує ідентифікацію проблем у рівні капіталізації установ та корпоративного управління, пов'язаних із необхідністю нарощення рівня капіталу за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел його залучення та планування додаткових емісій акцій.

Показники якості активів базуються на визначенні таких коефіцієнтів: ризикості активів, витратності активів, ділової активності банку, вартості працюючих активів, співвідношення дохідних активів до балансового капіталу. Ці показники дозволяють передбачати «життєспроможність» активів, а також їх здатність до продукування прибутку із врахуванням ліквідності та ризиків. Категорія якості активів тісно взаємопов'язана із ризиками, які в умовах сьогодення диверсифіковані на мінімальні, помірні, значні, високі й реалізовані ризики (найнижча категорія якості).

До показників кредитно-інвестиційної діяльності банків віднесено коефіцієнти: кредитної активності, проблемних кредитів, співвідношення наданих кредитів та залучених депозитів, недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу, недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів, інвестиційної активності, вкладень в цінні папери до сукупних активів. Оцінювання дохідності й ризику кредитно-інвестиційної діяльності банків дозволяє охарактеризувати масштабність, галузеву спрямованість та рівень диверсифікації й концентрації кредитних вкладень з позицій їх проблемності та впливу на фінансову стабільність банків з визначенням кризових явищ у цій сфері діяльності.

Показники ліквідності ґрунтуються на визначенні низки коефіцієнтів, таких як: співвідношення ліквідних до сукупних активів, співвідношення ліквідних

активів до короткострокових зобов'язань, загальної ліквідності установ. Ліквідність банків — це не лише їх здатність розраховуватись за своїми зобов'язаннями, але й спроможність трансформації активів у високоліквідну й ліквідну форму в контексті задоволення як миттєвих, так й поточних потреб у ліквідних коштах. Оцінка кризових явищ діяльності банківських установ у сфері їх ліквідності є визначальною з позицій подальшого ідентифікування проблем ліквідності та прибутковості. Це дозволяє констатувати, що ліквідність є первинною по відношенню до платоспроможності та дохідності банківських установ.

Показники депозитної бази банків охоплюють низку коефіцієнтів: співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських), залучених ресурсів до сукупних зобов'язань, зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань, депозитів фізичних осіб до зобов'язань, депозитів юридичних осіб до зобов'язань, строкових депозитів до сукупних зобов'язань банку, строкових та депозитів до запитання, міжбанківських кредитів до зобов'язань, міжбанківських кредитів отриманих та наданих. Дані показники є важливими для оцінювання кризових явищ в аспекті забезпечення стабільності ресурсної бази банків та прогнозування відтоку депозитів й можливого зняття коштів клієнтів в умовах заострення кризових явищ на макро- й мікрорівнях.

Показники прибутковості та ефективності банківської діяльності охоплюють такі коефіцієнти як: прибутковість активів, прибутковість капіталу, співвідношення процентної маржі до валового доходу, непроцентних витрат до валового доходу, вартості ресурсів, ефективності використання платних пасивів, ефективності використання сукупних зобов'язань, дієздатності банків, чиста процентна маржа, чистий спред. Ці узагальнюючі показники дозволяють констатувати рівень прибутковості чи збитковості банківської діяльності в абсолютному та відносному вимірах й миттєво реагувати на кризові явища, зумовлені неефективною діяльністю у операційній, інвестиційній та фінансовій сферах діяльності.

На підставі отриманих розрахункових значень коефіцієнтів здійснюється порівняння їх значень з оптимальними та розрахунковими і визначається тип та глибина кризи, яка, на нашу думку, може бути: 1) потенційною в умовах стабільності функціонування банків; 2) прихованою (латентною) у разі наявних деструктивних значень аналітичних коефіцієнтів, що потребує розробки антикризових програм, які базуються на використанні превентивних методів антикризового управління банківською діяльністю; 3) гострою у випадку критичних значень більшості аналітичних коефіцієнтів, що підтверджують проблемність у всіх 5

ключових сферах банківського бізнесу та вимагають розробки програм й застосування реактивних методів антикризового менеджменту; 4) критичною у разі настання ситуації глибокої фінансової неспроможності та нежиттєздатності й критичного значення аналітичних коефіцієнтів.

Подальші дослідження в контексті впровадження антикризового управління фінансовою діяльністю банків мають бути спрямовані на: розробку й реалізацію програм антикризового управління, впровадження програм капіталізації і санації банків, розробку та впровадження інструментарію роботи з проблемними активами.

Отже, запропоновано авторський підхід до формування інструментарію антикризового управління

фінансовою діяльністю банків, який дозволить комплексно діагностувати кризовий стан банків, здійснювати оцінку їх фінансової діяльності з позицій ідентифікації кризових явищ та загроз та розробляти форми й методи, які дозволять реалізовувати поставлені цілі і завдання в рамках системного підходу.

Конструктивним напрямом подальших досліджень, які матимуть прикладне значення вважаємо визначення інтегрального показника фінансової стабільності банків у розрізі державних, банків за участю іноземного капіталу, установ I й II груп в контексті ідентифікації глибини кризи з виокремленням потенційних, прихованих, гострих та критичних проявів фінансових негараздів та ознак кризових явищ.

Література

1. Жовтанецька Я. В. Механізм антикризового управління діяльністю банків / Я. В. Жовтанецька // Бізнес Інформ. — 2015. — № 6. — С. 187–192.
2. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи: затв. Постановою Правління НБУ від 17.09.2015 р. № 615 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15>.
3. Положення про порядок визначення системно важливих банків: затв. Постановою Правління НБУ від 25.12.2014 р. № 863 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14/print1402575733494288>.
4. Положення про схвалення методичних рекомендацій про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків: затв. постановою Правління НБУ від 09.10.2000 року № 395 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Стратегія монетарної політики на 2016–2020 роки // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985218>.

Кучінка Тетяна Василівна

аспірант кафедри фінансів

Малець Станіслав Станіславович

аспірант кафедри фінансів,

Мукачівський державний університет

Кучинка Татьяна Васильевна

аспирант кафедры финансов

Малец Станислав Станиславович

аспирант кафедры финансов,

Мукачевский государственный университет

Kuchinka Tatiana

Postgraduate Department of Finance

Malets Stanislav

Postgraduate Department of Finance,

Mukachevo State University

**БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ЯК ФОРМА
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КРИЗОВИМИ ПРОЦЕСАМИ
БЮДЖЕТНО-НАЛОГОВОЙ РЕГУЛІРОВАНИЯ, КАК ФОРМА
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ КРИЗИСНЫХ ПРОЦЕССОВ
FISCAL ADJUSTMENT, AS A FORM OF
CRISIS MANAGEMENT PROCESS**

В статті досліджено бюджетно-податкове регулювання як важлива форма державного управління кризовими процесами. Розкрито механізм, цілі, завдання та принципи антикризового управління із застосуванням інструментів бюджетно-податкової політики. Доведено, що ефективно бюджетно-податкове регулювання сприяє забезпеченню виходу з кризових порочесів країни.

Ключові слова: державне управління, бюджетно-податкове регулювання, економічна криза, управління кризовими процесами.

В статье исследованы бюджетно-налоговое регулирование как важная форма государственного управления кризисными процессами. Раскрыт механизм, цели, задачи и принципы антикризисного управления с применением инструментов бюджетно-налоговой политики. Доказано, что эффективное бюджетно-налоговое регулирование способствует обеспечению выхода из кризисных порочесив страны.

Ключевые слова: государственное управление, бюджетно-налоговое регулирование, экономический кризис, управление кризисными процессами.

In the article the fiscal adjustment as an important form of crisis management processes. The mechanism, aims, objectives and principles of crisis management using tools of fiscal policy. It has been proved that effective fiscal adjustment contributes to exit the crisis porotsesiv country.

Keywords: governance, fiscal adjustment, economic crisis, crisis management processes.

В сучасних умовах держава виступає регулятором, який повинен здійснювати управління під час виникнення кризових процесів. Всі інструменти та методи держави спрямовані на забезпечення найшвидшого виходу з кризових умов та мінімізації їх наслідків. Для забезпечення комплексного та системного

підходу до вирішення цієї проблеми необхідно умовою є створення оптимальної моделі державного управління кризовими процесами.

Така модель формується із застосуванням таких форм державного управління кризовими процесами: бюджетно-податкового регулювання, грошово-кредитного регулювання, зовнішньоекономічного та соціального регулювання. Застосування їх у комплексі дає можливість урахувати всі аспекти прояву кризових процесів (рис. 1).

Рис. 1. **Форми та інструменти механізму державного управління кризовими процесами** (розробка авторів)

Протягом останніх років економісти приділяють значну увагу вивченню інструментів бюджетно-податкового регулювання. Зокрема, комплексне та системне визначення механізму даної форми регулювання здійснено у своїх працях Завгородня О.О., Паєнтко Т.В., Тропіна В.Б., Тріпак М.М., Черничко Т.В. (табл. 1).

Черничко Т.В. пропонує визначення, бюджетно-податкового регулювання, як комплексу взаємопов'язаних між собою заходів, які включають податкове регулювання, регулювання створення та використання фінансових ресурсів держави [1].

У більшості випадків науковці розділяють окремо поняття «бюджетне регулювання» та «податкове регулювання». На нашу думку дане розмежування носить умовний характер, оскільки дані елементи є взаємо-

пов'язаними і функціонують паралельно. Саме застосування терміну бюджетно-податкове регулювання вказує на сферу впливу державної політики в процесі регулювання кризових процесів.

До елементів бюджетно-податкового регулювання відносяться визначення джерел надходження коштів у державну казну, формування системи оподаткування, визначення об'єктів та рівня їх оподаткування, регулювання процесу формування витрат господарських суб'єктів через норми амортизації, відрахування у різні фонди, визначення статей державних витрат, регулювання дефіциту державного бюджету (рис. 2).

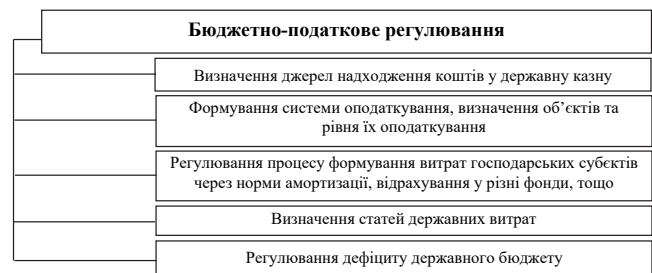

Рис. 2. **Елементи бюджетно-податкового регулювання** (розробка авторів)

Основними законодавчими актами бюджетно-податкового регулювання є Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, рішення органів місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Складовими бюджетно-податкового регулювання є податкове та бюджетне регулювання. Метою податкового регулювання є сприяння економічному зростанню та надходженню фінансових ресурсів до державного бюджету. Податкове регулювання залежить від вибраної податкової політики, системи оподаткування, податкових пільг.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «бюджетно-податкове регулювання»

Автори	Визначення
Черничко Т. В. [1]	Зміна структури бюджету країни з метою вирішення тактичних і стратегічних цілей державного регулювання економіки
Завгородня О. О. [4]	Система державних заходів щодо змін в умовах оподаткування та в обсягах і структурі державних видатків з метою нормального протікання розширеного відтворення й забезпечення динамічної макроекономічної рівноваги
Паєнтко Т. В. [5]	Сукупність інструментів і важелів, за допомогою яких держава створює умови для мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів та їх ефективного використання з метою забезпечення сталого економічного зростання
Тріпак М. М. [6]	Процес формування розподілу та використання фондів грошових коштів адміністративно-територіальних формувань

Рис. 3. Основні складові бюджетно-податкового регулювання (розробка авторів)

Метою бюджетного регулювання є сприяння фінансовому забезпеченню соціально-економічного розвитку країни. Бюджетне регулювання полягає у розподілі фінансових ресурсів з метою вирішення стратегічних і тактичних цілей державного регулювання економіки; в можливості концентрації необхідних фінансових ресурсів в руках держави і спрямуванні їх на вирішення пріоритетних економічних і соціальних проблем; у стимулюванні або стримуванні розвитку економіки країни; у вирішенні соціальних проблем суспільства шляхом перерозподілу фінансових потоків між окремими категоріями населення та за допомогою системи трансфертних платежів [2].

На рис. 3 подано огляд основних цілей, завдань, принципів, функцій та інструментів бюджетно-податкового регулювання в Україні.

Дослідження дало змогу окреслити такі основні функції бюджетно-податкового регулювання:

- акумулятивна (вплив на розподіл обмежених фінансових ресурсів з метою вирішення стратегічних і тактичних цілей державного регулювання економіки);
- розподільча (полягає в можливості концентрації необхідних фінансових ресурсів в руках держави і спрямуванні їх на вирішення пріоритетних економічних і соціальних проблем);
- стимулююча/стримувальна (дозволяє застосовувати бюджетно-податкове регулювання як фактор стимулювання або стримування розвитку економіки країни);
- соціальна (дозволяє вирішити блок соціальних проблем суспільства шляхом перерозподілу фінансових потоків між окремими категоріями населення та за допомогою системи трансфертних платежів).

Найбільш вагомою є регуляторна функція, яка дозволяє шляхом визначення специфічної комбінації інструментів бюджетно-податкового регулювання ринкової економіки (як елементу механізму державного регулювання) та в залежності від моделі соціально-економічного розвитку, впливати на темпи зростання основних макроекономічних показників [3].

Отже, бюджетно-податкове регулювання дає можливість регулювати фінансові потоки між секторами національної економіки, формувати необхідні фінансові ресурси і забезпечувати можливість здійснення основних соціально-економічних функцій держави.

Література

1. Черничко Т. В. Застосування інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання в умовах перехідного періоду / Т. В. Черничко, С. Ф. Черничко // Вісник Технологічного університету. — № 4. Частина 2. Економічні науки. — Хмельницький, 2002. — С. 275–280.
2. Черничко Т. В. Використання важелів податкового регулювання на розвиток економічної системи / Т. В. Черничко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. — № 13. — Львів, 2003. — С. 196–200.
3. Черничко Т. В. Вплив бюджетно-податкового регулювання економіки на активізацію інвестиційних процесів в Україні / Т. В. Черничко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. Економічна. — 2004. — № 76. — С. 80–88.
4. Завгородня О. О. Фіскальне регулювання: зміст, основні форми та напрямки впливу на соціально-економічні процеси / О. О. Завгородня // Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми перехідної економіки України», присвяченої 100-річчю Державної металургійної академії України. — Дніпропетровськ: Січ, 1998. — С. 136–139.
5. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків [Електронний ресурс]. / Т. В. Паєнтко // Електрон. наук. фахове видання «Ефективна економіка» — 2011. — № 8. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
6. Тріпак М. М. Бюджетне регулювання в період трансформації міжбюджетних відносин / М. М. Тріпак, О. Й. Тимчук // Наукові записки. Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. — № 11. — 2002. — С. 67–70.

Ладика Лев Володимирович
Аспірант
Чернівецький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНТЕРНЕТ-ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ FEATURES OF INTERNET TRADE IN UKRAINE

Анотація. У статті розглядаються особливості Інтернет-торгівлі як специфічного виду діяльності. Зазначено види підприємницької діяльності в Інтернеті. Проаналізований стан розвитку Інтернет-торгівлі в Україні. Відмічено основні переваги та проблеми розвитку електронної комерції.

Ключові слова: електронна комерція, Інтернет-банкінг, Інтернет-бізнес, Інтернет-торгівля.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности Интернет-торговли как специфического вида деятельности. Отмечены виды предпринимательской деятельности в Интернете. Проанализировано положение развития Интернет-торговли в Украине. Выделены основные преимущества и проблемы развития электронной коммерции.

Ключевые слова: электронная коммерция, Интернет-банкинг, Интернет-бизнес, Интернет-торговля.

Summary. The article is devoted to the features of electronic trading as a specific type of activity. The types of entrepreneurial activity in the Internet are marked. The article analyzes the situation of e-trading in Ukraine. Advantages and problems of development of electronic commerce are distinguished.

Key words: e-commerce, e-banking, e-business, e-trading.

Розвиток ринкових відносин та вдосконалення інформаційних технологій спричинили появу багатьох нових видів бізнесу, одним з яких є Інтернет-торгівля. Особливого значення вона набуває в період нестабільної ситуації в Україні, адже дозволяє працювати на віртуальному ринку, що значною мірою знижує витрати підприємств малого бізнесу, дає змогу істотно і швидко розширити коло потенційних клієнтів. Однією з вигідних для України властивостей даного бізнесу є те, що він надзвичайно привабливий для інвесторів, оскільки дає їм можливість отримати додатковий прибуток за рахунок стійких конкурентних переваг та досягнення довгострокових маркетингових цілей.

На даний час в Україні поки ще не повністю сформувалося нове покоління управляючого і обслуговуючого персоналу, здатного ефективно працювати на ринку електронних послуг. Але конкурентна боротьба спонукає підприємства використовувати і вдосконалювати існуючі технології, адже успішне існування економічних суб'єктів господарювання в Інтернет-середовищі має стратегічне значення для формування їхньої конкурентоспроможності у майбутньому. Адже відсутність діяльності будь-якого характеру у всесвітній мережі для підприємств нині розцінюється як недолік.

За останнє десятиріччя значно зросла кількість користувачів Інтернету не лише у світі, але й в Україні. Кількість Інтернет-користувачів в Україні невинно збільшується, в свою чергу зростає інфраструктура Інтернет-торгівлі та її обсяги.

Люди дедалі частіше купують та продають у віртуальній мережі. Там можна придбати від маленької запчастини для фотоапарата до подарунків дружині, дитині, товарів для дому, відпочинку. Проте купувати можна не лише у віртуальних магазинах, але й на сайтах приватних оголошень, де люди продають вживані товари. На таких ресурсах можна придбати й нові речі з етикетками, упакованнями від виробника. Трапляється, людині щось не підійшло, вона виставляє товар у мережу за нижчою ціною. Іноді ціни на один і той самий товар дуже серйозно відрізняються.

За таким же принципом працюють й Інтернет-магазини. Наприклад, широкої популярності набув ресурс AliExpress, який входить до поштової служби Китаю ChinaPostGroup. Ресурс став популярним, незважаючи на тривалий термін доставки товарів: від трьох тижнів до півтора-двох місяців. Торік запит українців на послуги цієї Інтернет-мережі став таким затребуваним, що Укрпошта підписала угоду з ChinaPostGroup.

Згідно з угодою, посилки вагою до двох кілограмів мали би надходити до України за рекордно короткі терміни. Говорили навіть про відкриття спеціального каналу для швидкої доставки невеликих товарів з китайських Інтернет-магазинів, які мали би надходити до клієнта за 7–10 днів.

Найбільша частка продажів у світі, яка припадає на Інтернет, спостерігається в секторах медіа, спортивних товарів (близько 33%), електроніки (близько 24%), меблів (близько 15%). Дещо рідше в мережі купують одяг, засоби особистого догляду, їжу і напої [1]. Що стосується України, то тут електронна комерція знаходиться на етапі становлення, тому, як вважають експерти, учасникам варто використовувати можливості для розвитку, особливо з урахуванням все більшої зацікавленості споживачів в онлайн-купівлях.

Компанія EVO проаналізувала, як змінилося ставлення українців до Інтернет-торгівлі. Її фахівці зазначають, що в останні два роки до покупок в мережі Інтернет долучилося й старше покоління. У компанії порахували, що середній чек замовлення зріс на 39%. Якщо 2014 р. середня сума чеку онлайн-шопінгу становила 550 грн., то в 2015 р. уже 900 грн. Щоправда, це можна «списати» на знецінення гривні, бо кількість замовлень, порівняно з 2015 р. зменшилась. Причому спостерігається спад за всіма групами товарів. Незважаючи на те, що товари в Інтернеті дешевші, ніж на реальному ринку, дається ознаки погіршення добробуту населення.

Аналіз статистичної інформації свідчить, що загалом у світі частка Інтернет-торгівлі в загальному роздробі стабільно зростає на 10% за рік. Згідно з прогнозом від DigitalGuru тренд у 10% буде спостерігатися і надалі. Дану ситуацію можна прослідкувати на рис 1.

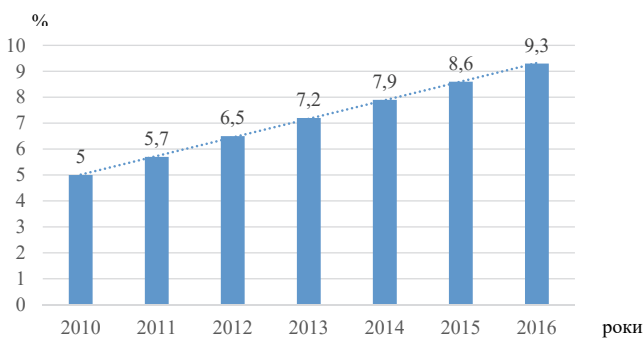

Рис. 1. Частка Інтернет-торгівлі в роздрібній торгівлі у світі, % [2]

Система електронної комерції, поєднуючи в собі можливість як дистанційної оплати, так і дистанційної купівлі, набуває останнім часом все більшого поширення, особливо з розвитком Інтернету. В Україні близько 14% населення користуються послугами Інтернет-торгівлі, тоді як, наприклад, у Німеччині, Ве-

ликобританії, США частка Інтернет-покупців сягає в середньому 75%.

В основному, людей стимулює звертатися до Інтернет-мережі те, що там продають дешевше. Адже Інтернет-магазинам не потрібно оплачувати оренду, зарплати продавцям, комунальні рахунки. Крім того, швидко розвинулась послуга покупки у кредит. Товар можна отримати, але ще певний час за нього платити. Чимало Інтернет-магазинів поруч із ціною товару розміщують віконечко, де вказано суму, яку потрібно буде сплачувати упродовж кількох наступних місяців. Зазвичай, ділять суму на рівні частини і без відсотків.

За статистикою сервісу «Оплата частинами» в Інтернет-мережі українці купують у кредит найчастіше ввечері та в обідню пору. Найбільша активність спостерігається з 08:00, піку сягає з 13:00 до 14:00 та після 18:00. Крім того, кількість товарів, які купують у кредит, зросла з 9,5% до 17,1% у 2015 р. Найчастіше так купують комп'ютери, побутову техніку, планшети і смартфони.

Одним із основних елементів інфраструктури електронної комерції є платіжні системи. Платіжні інструменти, що набули найбільшого поширення в Інтернет-комерції — пластикові карти. У більшості розвинених країн, наприклад Великобританії та Німеччині, на кожного жителя припадає в середньому по 3–4 пластикові картки, за допомогою яких здійснюються більшість купівель (рис. 2).

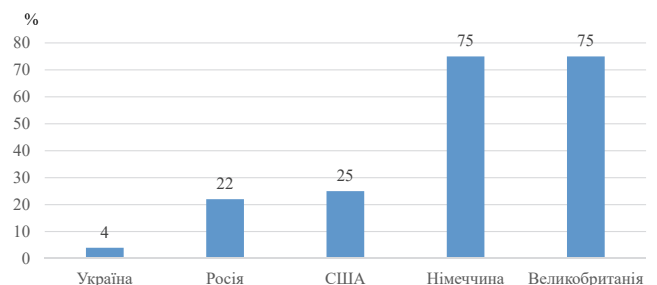

Рис. 2. Частка купівель, що сплачені банківськими картками, % [2]

В Україні компанія Gemius Ukraine з 2005 р. проводить повний набір досліджень Інтернет-ринку, як на замовлення, так і розробляючи власні ініціативні проекти, наприклад, вивчення електронної комерції. Користувачі Інтернету, за результатами досліджень компанії Gemius Ukraine, основним стримуючим фактором здійснення купівель через Інтернет визначають ризикованість таких дій [3, с. 2–5].

В свою чергу дослідження компанії «Українська маркетингова група» (UMG) показало перелік стримуючих факторів, які обмежують українців у здійсненні купівель через Інтернет, серед яких головним є той, що в мережі неможливо переконатися в якості товару.

Рис. 3. Стримуючі фактори купівлі товарів в Інтернеті [4]

Ризикованість онлайн купівель знаходиться на другому місці у переліку (рис. 3).

Необхідною умовою розвитку Інтернет-торгівлі та просування продукції через Інтернет є підвищення ступеня довіри користувачів до продавців у мережі. Зі збільшенням попиту на Інтернет-торгівлю збільшалося й скарг. Наприклад, розповідають про те, що посилки з покупками часто не доходять. Насправді, відправлення за індивідуальним номером можна відстежити, сервіс працює добре. І навіть у разі проблем можна отримати назад вартість товару. Але в межах України вони чомусь губляться, особливо товари замовлені в Китаї.

Компанія TNS Infratest провела дослідження поведінки українського користувача Інтернету. Відповідно до цього офлайн-покупки, як і раніше, домінують над купівлями он-лайн, але частка останніх продовжує зростати. Продовжує зростати відповідно і число користувачів, які з допомогою Інтернету просто обирають товар [5].

Новим модним трендом у Інтернет-торгівлі є маркетинг у соціальних медіа. Хоча використання соціальних мереж для маркетингу на повну потужність вимагає наявності попереднього досвіду, проте його основні елементи доступні кожному. Це допоможе користувачам цих соціальних мереж легше знайти підприємство, навіть якщо корпоративний сайт зна-

ходиться низько у результатах пошуку. Додавання інформації про діяльність компанії на сторінках соціальних медіа дозволить потенційним клієнтам більше дізнатися про повсякденну діяльність фірми та сприятиме створенню позитивного іміджу компанії у всесвітній мережі [6, с. 49].

Нові канали продажу повинні доповнювати і розвивати старі. Інтернет лише зміцнює імідж та інформаційну підтримку марки, дає можливість використовувати гнучкішу систему ціноутворення. Враховуючи вимоги покупців, доставка товару повинна здійснюватися якісно і в найкоротші терміни. Для цього виробник повинен ефективно використовувати мережу розподілу.

Головним інструментом, який нейтралізує вплив фактору ризикованості є повнота інформації про підприємство, її відкритість та доступність. Це знову доводить те, що однією із складових конкурентоспроможності підприємства в електронному бізнесі є його інформаційні конкурентні переваги. Адже досить часто інформація в Інтернеті використовується споживачем для вибору продукції, з подальшим придбанням її у звичайному магазині, тому інформаційну конкурентну перевагу отримує той, хто надав більш детальні відомості про продукцію, місця її продажу та партнерів.

Висновки. Таким чином, в Україні існують сприятливі передумови для розвитку Інтернет-торгівлі. У той же час, є ряд стримуючих факторів, які можуть стати серйозною перешкодою для розвитку цього виду бізнесу. Вивчення цих факторів, їх нейтралізація за допомогою використання перелічених в статті інструментів потрібне для того, щоб сформувати середовище, сприятливе для впровадження і розвитку електронної комерції як актуального і перспективного напрямку бізнесу в Україні.

Література

1. Дослідження ринку електронної комерції в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ain.ua/2013/04/11/120835>.
2. Полоник В. 15 слайдів про те, як розвивається ринок електронної комерції в Україні [Електронний ресурс] / В. Полоник. — Режим доступу: <http://blog.netpeak.ua/15-slaydov-o-tom-kak-razvivaetsya-rynok-elektronnoy-kommercii-v-ukraine/>.
3. Електронна комерція в Україні [Електронний ресурс]: Офіційний сайт компанії Gemius. — Режим доступу: <http://gemius.com.ua/ua/raporty/2011-05/03>.
4. Костинян М. Що купують українці в Інтернет-магазинах [Електронний ресурс] / М. Костинян // Watcher. — 23 грудня 2011 р. — Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2011/12/23/scho-kupuyut-ukrayintsi-v-internet-mahazynah/>.
5. Саваневський М. Українці частіше шукають товари за допомогою мобільних пристроїв [Електронний ресурс] / М. Саваневський // Watcher. — 12 липня 2012 р. — Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2012/07/12/ukrayintsi-chastisheshukayut-tovary-z-domohoyu-mobilnyh-prystroyiv/>.
6. Литовченко І. Л. Інтернет-маркетинг як інструмент антикризових програм підприємства / І. Л. Литовченко // Маркетинг в Україні. — 2009. — № 5. — С. 49.

Lendiel O. M.

*Ph.D. student, Mukachevo State University,
Mukachevo*

Лендел О. М.

*аспирант кафедри финансов
Мукачевский государственный университет,
г. Мукачево*

FDI AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMICS

ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИКИ

Abstract. Foreign investment as an important factor of the countries' international economic development has been considered in the article. The condition of foreign direct investment (FDI) and changes in national investment policies in the world and Ukraine for 2001–2016 years has been analyzed. The main advantages achieved by attracting foreign direct investments have been determined. Further research questions in the area of foreign investment are to improve the legislative framework and a mechanism of risk insurance for foreign investors.

Keywords: foreign investment, foreign direct investment (FDI), investment climate, economics, economic growth, development, foreign trade activity.

Аннотация. В статье рассмотрены иностранные инвестиции как один из важнейших факторов международного экономического развития стран. Проанализировано состояние прямых иностранных инвестиций (ПИИ) и изменения в национальной инвестиционной политике мира и Украины в частности за 2001–2016 годы. Определены основные преимущества, достигаемые за счет привлечения прямых иностранных инвестиций. Дальнейшие вопросы исследования в области иностранных инвестиций предполагают совершенствование законодательной базы, а также механизма страхования рисков для иностранных инвесторов.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), инвестиционный климат, экономика, экономический рост, развитие, внешнеторговой деятельности.

Formulation of the problem. Foreign investments act as one of the most important factors of economic development of the state. In recent years, the role of foreign investment in the economy is even more important because many countries passing through the stage of economic processes towards integration into the international economy. Under these conditions attraction of foreign investment is a major step to ensure the conditions of the exit from the economic crisis, growth of financial and economic indicators of the state, attracting new technologies and providing structural changes in the economy. In this way, there are some problems, particularly in the legislation that do not allow to fully ensure the effective conditions for foreign investment activity.

Analysis of recent research and publications. The issue of involvement foreign investment and some of the problems associated with it have been studied by many foreign and national scientists, such as: P. Lindert,

T. Levitt, D. Bryson, E. Blakely, V. Fedorenko, T. Kublikova, O. Shapovalov, A. Boyko and others.

The aim of the article is to study and analyze attracting foreign investment in the world countries compared to previous years, formulating our own vision of the main factors affecting the investment climate in the state, as well as directions for their improvement.

Presenting main material. Investment activity is one of the driving forces of the state economic development. Attracting investments in certain sectors of economy is a priority task for the country, because the result of this investment activity has many positive effects, including social.

Improving the economic level of the state is largely dependent on attracting foreign investment, because their influence extends to the state of national production, the degree of technological development, the level and pace of structural adjustment of the economy.

Foreign investment is usually carried out in countries with open economies with the presence of a skilled workforce and an open space for growth.

According to the Law of Ukraine “On foreign investment” [1], foreign investment are interpreted as “all kinds of values invested by foreign investors in business and other activity for profit or achieving social effect. Foreign investments may be made in the form of currency or property values, stocks, bonds and other securities, intellectual property rights”.

Foreign investments are made not only in the form of money, they increasingly include advanced manufacturing and information technology, modern management techniques etc.

Government supports the attraction of foreign investment in the state economy, but anyway, there are many difficulties in this way for foreign investors.

Today the main problem in area of investing is reducing the demand for manufactured products. This is caused by a low paying capacity of the population at the internal markets of individual countries and the decline of export prices in world commodity markets. The main investment risks are concluded as certain institutional conditions, such as political and economic instability, corruption at the national and everyday level, imperfect governance and deficient organizational framework. This all affects the perspectives of attracting foreign investment to the countries.

In 2015, global flows of foreign direct investment rose by about 40 per cent, to \$1.8 trillion, the highest level since the global economic and financial crisis began in 2008. Inward FDI flows to developed economies almost doubled to \$962 billion. As a result, developed economies tipped

the balance back in their favour with 55 per cent of global FDI, up from 41 per cent in 2014. Strong growth in inflows was reported in Europe. In the United States FDI almost quadrupled, albeit from a historically low level in 2014. Outward FDI flows from developed economies jumped by 33 per cent to \$1.1 trillion. With flows of \$576 billion, Europe became the world’s largest investing region. [2]

Looking ahead, FDI flows are expected to decline by 10–15 per cent in 2016, reflecting the fragility of the global economy, persistent weakness of aggregate demand, sluggish growth in some commodity exporting countries, effective policy measures to curb tax inversion deals. Over the medium term, global FDI flows are projected to resume growth in 2017 and to surpass \$1.8 trillion in 2018, reflecting an expected pick up in global growth. [2]

FDI flows to transition economies declined further, to levels last seen almost 10 years ago owing to a combination of low commodity prices, weakening domestic markets and the impact of restrictive measures/geopolitical tensions. Outward FDI from these regions also slowed down, hindered by the reduced access to international capital markets. After the slump of 2015, FDI flows to transition economies are expected to increase modestly. FDI flows to structurally weak and vulnerable economies as a group increased moderately by 2 per cent to \$56 billion. Developing economies are now major sources of investments in all of these groupings. [2]

National investment policies continue to be geared towards investment liberalization and promotion. In 2015, 46 countries and economies adopted 96 policy measures affecting foreign investment. Of these measures, 71 related to liberalization, promotion and facilitation of investment, while 13 introduced new restrictions or regulations

Table 1

Changes in national investment policies, 2001–2015 [2]

Item	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Number of countries	51	43	59	79	77	70	49	40	46	54	51	57	60	41	46
Number of regulatory	97	94	125	164	144	126	79	68	89	116	86	92	88	72	96
Liberalization promotion	85	79	113	142	118	104	58	51	61	77	62	65	64	52	71
Restriction regulation	2	12	12	20	25	22	19	15	24	33	21	21	21	11	13
Neutral indeterminate	10	3	-	2	1	-	2	2	4	6	3	6	3	9	12

on investment (table 1). The share of liberalization and promotion reached 85 per cent, which is above the average between 2010 and 2014 (76 per cent) [2].

Another investment policy feature in 2015 was privatization. Developed countries were most active, in particular with regard to some infrastructure services, such as transportation and telecommunication. Ukraine developed a list of approximately 300 State-owned enterprises to be privatized, by adopting a resolution on conducting a transparent and competitive privatization process.

For potential investors a priority in the implementation of investment decisions is protection of their own interests, proper support from the state and minimizing of risks – financial, political, legal, environmental and others.

The objective of the investment policy is to regulate investment activities, including financial. The system of financial regulation includes the subjects of fiscal, social, tax, customs, foreign trade sector, i.e. state legal authorities, defining investment principles of foreign economic activities within the country.

Considerable role in attracting foreign capital into economy of the country also plays investment climate of the state – the set of factors (political, social, economic, institutional and legal, etc.) that are specific to that country and affect investment activity.

The main advantages achieved by attracting foreign direct investments are the following:

- Infusion of additional financial resources in the economy;

- Increasing revenues from taxes;
- Introduction of new methods of management;
- Modern production technologies;
- Increased competition in the internal markets;
- creating new jobs and upgrading qualifications on the basis of foreign experience.

The market transformation in Ukraine, which includes the area of foreign investment, is very slow, with the deepening of structural imbalances and increasing gap in technological development with the developed countries. Ukraine today is attractive to investment in terms of access to resources and outlet markets. The availability of cheap labor and plenty of undeveloped local markets are helping to attract more foreign investment into our country.

Conclusions. Based on this research can be noted that the issue of attracting foreign investment occupies a special place in the system of factors of economic growth of the state. For optimal use of foreign capital it is necessary, first of all, to create the proper conditions for foreign investors. This applies to improving the legal framework and implementation of mechanism of risks insurance that in modern conditions is an extremely important issue. Investments, especially foreign ones, are the basis for the development of the state economy and improving quality of life for the population as a result. From the effective realization of the investment policy depends not only state and scale of production, innovation, scientific and technological progress, but also solving certain social and environmental problems.

References

1. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. // Закон України. // – 1997. – Т. 10. – С 111–118.
2. World Investment report 2016 [electronic resource] – Access: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf (Retrieved 2016–10–12).

Лойко Валерія Вікторівна

доктор економічних наук, професор

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Лойко Валерия Викторовна

доктор экономических наук, профессор

ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК»

Loiko Valeriia

Doctor of Economics, professor

Universities «University of Economics and Law «KROK»

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РИНОК СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И РЫНОК СТАРТАПОВ В УКРАИНЕ

INNOVATIVE ACTIVITIES AND MARKET IN UKRAINE STARTUP

Анотація. У статті розглянуто стан та перспективи розвитку інноваційної діяльності та розвиток ринку стартапів в Україні; проведено аналіз місця України у рейтингу Всесвітнього економічного форуму, динаміки кількості поданих заявок та отриманих охоронних документів на винаходи, корисні моделі та промислові зразки в Україні, проаналізовано динаміку кількості інноваційно активних промислових підприємств за 2011–2015 рр. та напрями інноваційних витрат, переваги та недоліки у розвитку ринку стартапів в Україні та визначено подальші перспективи розвитку.

Ключові слова: Україна, інноваційна діяльність, стан, патенти, об'єкти промислової власності, ринок стартапів, перспективи розвитку.

Abstract. The article examines the state and prospects of innovation and development of start-ups in Ukraine; the analysis of Ukraine's place in the World Economic Forum, the speakers and the number of applications received protection for inventions, utility models and industrial designs in Ukraine, analyzes the dynamics of the number of innovative active industrial enterprises in 2011–2015 and areas of innovation costs, advantages and disadvantages in the development of start-ups in Ukraine and identified future prospects.

Keywords: Ukraine, innovation, state, patents, industrial property market startups prospects.

Актуальність теми. За світовими рейтингами Всесвітнього економічного форуму та Глобального звіту про конкурентоспроможність українська економіка останніми роками позиціонується на рівні нижче середнього. Наслідки економічної кризи та військові дії на території держави негативно впливають на рівень національної конкурентоспроможності країни. Проте багато експертів вважають, що кризові умови змушують шукати шляхи до більш раціонального інвестування коштів з максимальним рівнем віддачі, розробки та впровадження інновацій і переходу на якісно нові форми господарювання.

Постановка проблеми. Урядом України інноваційну стратегію розвитку економіки країни визначено провідною. Розвиток освіти, науки, промисловості та сфери обслуговування на основі розробки та впровадження інновацій дозволить Україні ввійти у число економічно розвинених країн з високою конкуренто-

спроможністю. В цьому аспекті особливої актуальності набуває питання дослідження стану інноваційної діяльності в Україні, ринку стартапів та визначення подальших перспектив розвитку.

Результати дослідження. Дослідженням теоретичних та прикладних аспектів інноваційної діяльності займався цілий ряд зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: Гальчинський А. С., Геєць В. М., Грищенко І. М., Денисенко М. П., Кінах А. К., Кондратьєв Н. Д., Семіноженко В. П., Сухоруков А. І., Тарасенко І. О., Твісс Б., Чухрай Н. І., Чумаченко М. Г., Шумпетер Й. А. та інші. У науковій літературі існує велика кількість досліджень теоретичних та прикладних аспектів інноваційної діяльності, проте потребує подальшого дослідження питання особливостей сучасного стану інноваційної діяльності, перспектив її розвитку в Україні та розвитку ринку стартапів.

У рейтингу Всесвітнього економічного форуму в 2015 р. Україна за показником «інновації» займає 54 місце, що є сферою відносної конкурентної переваги [1]. Вагомість показників «наявність наукових та інженерних кадрів» та «можливість для інновацій» виділяються експертами Всесвітнього економічного форуму як переваги української економіки. За показником «наявністю наукових та інженерних кадрів» Україна має рівень 4,4 і випереджає країни СНД (3,9) та країни новачки ЄС (4,3), проте за показником «можливість для інновацій» у кількісному вимірі Україна значно відстає від середньоєвропейського (32 місце, 3,7 Україна, 4,6 ЄС). За показниками «державні закупівлі високотехнологічної продукції» Україна займає 85 місце, «витрати компаній на наукові та дослідницькі розробки» — 69 місце, «співпраця між університетами та бізнесом у дослідницькій діяльності» — 64 місце, «патенти та винаходи на 1 млн населення» — 64 місце. Необхідно відмітити, що Україна знаходиться у першій половині списку за фактором «інновації». Експерти Всесвітнього економічного форуму, враховуючи значний інноваційний потенціал України, вважають доцільним прискорити темпи активізації інноваційної діяльності та укріплення позицій держави на ринку високотехнологічної продукції.

Аналіз динаміки надходження заявок та видачі патентів на об'єкти промислової власності (табл. 1) дозволяє зробити наступні висновки.

За період 2011–2015 рр. кількість поданих заявок зменшилась: на винаходи на 14,29%, на корисні моделі на 17,45%, а на промислові зразки зросла на 18,11%. Аналіз ситуації щодо реєстрації та видачі охоронних документів за період 2010–2014 рр. (табл. 1) дозволяє зробити наступні висновки: значно зросла кількість патентів на промислові зразки — на 88,56%, проте

кількість виданих патентів скоротилася: на винаходи на 25,78%, на корисні моделі — на 20,78%. Ця ситуація пов'язана із процедурою оформлення заявок (на промислові зразки простіше оформити заявку, ніж на винахід та корисну модель) і терміном отримання підтвердження на право промислової власності (середній термін очікування патенту на винахід до 2 років, на корисну модель — до 6 місяців).

Статистичні дані щодо кількості поданих заявок на винаходи, корисні моделі та промислові зразки і отримані патенти на них вважається основним показником інноваційного потенціалу країни та ключовим показником рівня її технологічного розвитку. Рейтинг країн за кількістю патентів публікується за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності. За останнім звітом, що було опубліковано у 2015 р. Україна займала 23 місце із 103, що характеризує патентну активність в країні як високу [3]. Проте згідно оцінок міжнародних організацій сучасний стан розвитку України не можна вважати таким, що базується на інноваціях [4]. Для реалізації стратегії інноваційного розвитку Україна має всі необхідні передумови, що визначають її конкурентні переваги, а саме виробничий, кадровий та науково-технічний потенціали.

За статистичними даними 2015 р. Української асоціації венчурного та приватного капіталу в українські компанії інвестовано 132 мільйони доларів венчурного капіталу. У порівнянні з даними 2014 р. зростання обсягів інвестицій склало 237% [5].

Показником результативності науково-інноваційної діяльності та інноваційності ринку країни є показник, який характеризує частку підприємств, що впроваджують інновації. За даними табл. 2 питома вага підприємств України, що займались інноваціями зросла за період 2011–2015 рр. на 6,79%. Проте

Таблиця 1

**Надходження заявок та видача патентів на об'єкти промислової власності в Україні
(складено автором за даними [2])**

Об'єкт промислової власності	2011	2012	2013	2014	2015	Відхилення даних 2015 р. від даних 2011 р., %
Подано заявок на:						
винаходи	5247	4944	5418	4813	4497	- 14,29
корисні моделі	10437	10229	10175	9384	8616	- 17,45
промислові зразки	1761	1851	3778	2664	2080	18,11
Зареєстровано та отримано охоронних документів на:						
винаходи	4061	3405	3635	3319	3014	- 25,78
корисні моделі	10291	9951	10137	9196	8153	- 20,78
промислові зразки	1337	1541	2010	2464	2521	88,56

Таблиця 2

**Динаміка показників інноваційної активності промислових підприємств України за 2011–2015 рр.
(складено автором на основі даних [6])**

Назва показника	2011	2012	2013	2014	2015	Відхилення даних 2015 р. від даних 2011 р., %
Питома вага підприємств, що займались інноваціями, %	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3	6,79
Впроваджено нових технологічних процесів, кількість	2510	2188	1576	1743	1217	-51,51
Впроваджено у виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	3238	3403	3138	3661	3136	-3,15
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	-63,17
Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості, млн грн.	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7	-3,63
У тому числі:						
– внутрішні науково-дослідні роботи, %	5,8	8,4	13,7	15,87	13,28	229,0
– зовнішні науково-дослідні роботи, %	1,7	2,0	3,4	6,93	1,49	-12,36
– придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, %	73,2	70,1	58,0	66,47	80,65	10,18
– придбання інших зовнішніх знань, %	2,3	0,4	0,9	0,6	0,6	-76,92
– інші, %	17,0	19,1	24,0	10,12	3,97	-76,64

* дані 2014, 2015 рр. наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

питома вага підприємств що займались інноваціями у загальній кількості підприємств України є низькою і у 2015 р. склала тільки 17,3%. Аналіз динаміки кількості інноваційно активних промислових підприємств за 2011–2015 рр. (табл. 2) надає можливість зробити висновок, що інноваційний аспект вітчизняної економіки носить пасивний характер і не забезпечує інтенсивного розвитку промислових підприємств за рахунок інновацій.

За період 2011–2015 рр. значно знизилось впровадження нових технологічних процесів на 51,51%, питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової зменшилась на 63,17%. Треба зауважити, що загальний обсяг інноваційних витрат на внутрішні науково-дослідні роботи зріс у 2,29 рази. Більша частка інноваційних витрат вітчизняних підприємств традиційно направляєється на придбання машин та програмного забезпечення 80,65%. Яка за останні 5 років зросла на 10,18%. Частка інноваційних витрат на придбання інших зовнішніх знань за досліджуваний період зменшилась на 76,92%.

В Національній доповіді Інституту економіки та прогнозування НАН України «Інноваційна Україна 2020» визначено пріоритети інноваційного розвитку України: розвиток державних наукових та науково-технічних програм, які відповідають напрямам світової науки та повністю фінансуються за кошти

державного бюджету; конкурсних інноваційних проєктів та програм, які фінансуються на паритетних началах, інноваційних програм, які спрямовані на вирішення екологічних та соціальних проблем [7]. В Доповіді звернено особливу увагу на формування умов для здійснення програм пріоритетного інноваційного розвитку України.

На тлі уповільненого розвитку державних інноваційних програм звертає на себе увагу ринок стартапів, який розвивається в Україні швидкими темпами. Більшість успішних компаній починали свій розвиток із стартапів. Перевагою розвинутих країн є постійна підтримка високотехнологічних компаній на всіх етапах розвитку. Ринок стартапів в Україні в 2013–2014 рр. розвивався уповільнено. У 2015 р. експерти відмітили зростання ринку стартапів на 20–30%, але на 2016–2017 рр. прогнозують падіння ринку із-за виходу на цей ринок європейських гравців [8]. Статистика реалізації стартапів свідчить, що 9 із 10 українських стартапів реалізуються за кордоном. Це пов'язано з високим платоспроможним попитом на високотехнологічні товари, вагомою підтримкою інноваційних підприємств законодавством інших країн (наприклад, Китаю, Польщі, США), наявністю розгалуженої інноваційної інфраструктури та законодавством, що сприяє інвестуванню в інноваційні проєкти. Реалізація успішних стартапів за межами країни

є негативним явищем для української економіки: це не тільки відтік кваліфікованих кадрів з інноваційним мисленням, а й недоотримання у бюджет країни податкових надходжень.

Аналіз ринку стартапів в Україні свідчить, що більшість з них — це стартапи в ІТ-секторі. Розвиток стартапів в ІТ-галузі є перспективним як в середині країні так і в світовому вимірі. За даними Світового банку, середньорічні темпи зростання стартапів в ІТ-галузі за останні десять років становлять 25%. Недоліками для стабільного розвитку українського ринку стартапів є наступні: відсутність в Україні національної інноваційної системи та Програми державної підтримки стартапів, відсутність належної інфраструктури, яка б поєднувала стартапи з потенційними інвесторами, відсутність достатньо кваліфікованих кадрів у існуючих бізнес-інкубаторах та венчурних фірмах, щоб оцінити перспективність проєктів, ризики та доцільність вкладання коштів, відсутність належного інформаційного забезпечення стартапів в Україні.

Висновки. За даними рейтингу Всесвітнього економічного форуму в 2015 р. Україна знаходиться у першій половині списку за фактором «інновації», зайнявши 54 місце у світі. Проте згідно оцінок міжнародних організацій сучасний стан розвитку України не можна вважати таким, що базується на інноваціях.

За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності Україна у 2015 р. займала 23 місце із 103, що

характеризує патентну активність в країні як високу. Проте аналіз динаміки надходження заявок та видача патентів на об'єкти промислової власності в Україні за 2011–2015 рр. свідчить про уповільнення темпів та зниження кількості поданих заявок і отриманих охоронних документів на винаходи і на корисні моделі майже на чверть та збільшення заявок та виданих охоронних документів на промислові зразки.

Аналіз динаміки показників інноваційної активності промислових підприємств України за 2011–2015 рр. дозволив зробити висновок про зростання частки підприємств, що впроваджували інновації на 6,79%, проте частка інноваційно активних підприємств в Україні залишається стабільно невисокою, за даними 2015 р. — 17,2%.

За проведеним аналізом темпів розвитку ринку стартапів в Україні можна зробити висновок, що ринок стартапів розвивається більш швидкими темпами починаючи з 2015 р. Основними недоліками для розвитку ринку стартапів в Україні є наступні: відсутність сприятливого інвестиційного клімату всередині країні, що є причиною відтоку нового бізнесу за межі держави, нерозвинута інфраструктура між стартапами та інвесторами, недостатній рівень підтримки держави. Необхідно зауважити, що кількість стартапів в Україні з кожним роком зростає, тому можна вважати ринок стартапів перспективним шляхом розвитку інноваційної діяльності.

Література

1. Agency of European Innovations [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://aei.org.ua/>
2. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут промислової власності» за 2015 рік. — К., 2016—47 с.
3. The World Intellectual Property Organization (WIPO) is the global forum for intellectual property services, policy, information and cooperation -[Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.wipo.int/>
4. World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior / World Bank. — Washington, DC and New York - [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/>
5. Українська асоціація венчурного та приватного капіталу. Офіційний сайт. —[Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://uvca.eu/ua/>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Основні показники соціально-економічного розвитку України: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
7. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. — К., 2015. — 336 с.
8. Украинский рынок стартапов вырос за прошлый год вырос на 20–30%. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://delo.ua/tech/ukrainskij-rynok-startapov-za-proshlyj-god-vyros-na-20-30-316167/>

Мельник Веніамін Васильович,
*Кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Мельник Вениамин Васильевич,
*кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой,
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Venjamin V. Melnik,
*Ph.D., Associate Professor, Chair,
Kyiv National University of Technology and Design*

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

STRATEGIC GUIDELINES FOR ECONOMIC DEVELOPMENT OF TOURISM

У науковій праці визначені роль та місце туризму у сучасній економіці. Внесено пропозиції щодо удосконалення державної політики підтримки розвитку ринку туристичних послуг.

Ключові слова: туристична послуга, туристичні продукти, державне регулювання туристичної діяльності.

В научной работе определены роль и место туризма в современной экономике. Внесены предложения по совершенствованию государственной политики поддержки развития рынка туристических услуг.

Ключевые слова: туристическая услуга, туристические продукты, государственное управление туристической деятельностью.

In scientific work defined the role and place of tourism in the modern economy. Proposals for improving public policies that support the development of the tourist market.

Keywords: tourist services, tourist products, government regulation of tourism.

Актуальність теми дослідження. Україна має значний туристичний та курортно-рекреаційний потенціал, що обумовлюється особливостями географічного становища країни, наявністю об'єктів оздоровлення та відпочинку, курортних територій, об'єктів екскурсійних показів тощо. В той же час сфера туризму і курортів в Україні не відіграє значної економічної ролі. За таких обставин дослідження щодо обґрунтування напрямів та важелів стимулювання розвитку сфери туризму і курортів представляє значний теоретичний, науково-практичний та прикладний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до питань туристичної сфери значно підвищився у період здобуття Україною національної незалежності. Проблематика становлення механізмів регулювання розвитку туризму і курортів як соціально-економічної сфери досліджується у працях українських науковців Н. Ведмідь, С. Захаріна, К. Лебедева, М. Суботи, Т. Ткаченко та ін. В той же час у зв'язку із

загостренням негативних наслідків економічної кризи, у тому числі кризою державних фінансів, можливості держави щодо стимулювання окремих сфер економічної діяльності є значно звуженими.

Мета статті — викласти результати дослідження з проблематики державного регулювання розвитку сфери туристичних послуг в сучасних умовах, у тому числі щодо застосування важелів стимулювання розвитку сфери туризму і курортів.

Виклад основного матеріалу. Для багатьох країн міжнародний туризм став найприбутковішою галуззю економіки, а доходи від нього — важливою складовою національних бюджетів. Подорожі та туризм стимулюють розвиток інвестиційних проектів з розбудови транспортної та готельно-туристичної інфраструктури (зокрема, аеропортів, шляхів, морських портів, реставрацію історичних пам'яток, музеїв, розвиток природних охоронних зон), що підвищує і якість життя корінного населення, і рівень обслуговування туристів [4; 7].

Високий рівень туристичного та курортного потенціалу України виступає необхідною складовою формування сучасної національної економіки. Нині у туристичній і курортній галузях України нараховується понад 8 тис. підприємств, з яких майже 4 тис. — суб'єкти туристичної діяльності (ліцензійні турагентства і туроператори), понад 1,5 тис. готелів, близько 4 тис. санаторно-курортних і оздоровчих закладів [7]. Україна поки що не належить до світових лідерів за кількістю відвідань туристами. В той же час особливості її географічного розташування та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу створюють можливості для інтенсивного розвитку багатьох видів і внутрішнього, і іноземного туризму.

Ситуація у сфері туризму та діяльності курортів характеризується такими основними чинниками:

- низьким рівнем усвідомлення населенням країни та органами, що здійснюють регулювання у сфері туризму і діяльності курортів, ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку держави [6];
- відсутністю сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання, невизначеністю напрямів їх освоєння та розвитку, неефективним та позазаконним використанням унікальних природних та історико-культурних ресурсів [2; 6];
- відсутністю ефективної системи захисту прав та інтересів туристів, забезпечення безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань та за напрямками туристичних маршрутів, своєчасного надання усіх видів невідкладної допомоги особам, які постраждали під час подорожі [3; 8];
- відсутністю належного прогнозування та планування розвитку туризму, параметрів туристичного потоку у відповідності до наявних ресурсних можливостей, потреб населення та економіки держави, узагальненим і фрагментарним підходом до розроблення та реалізації державної і місцевих програм розвитку туризму [4; 7];
- недосконалістю організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму і діяльності курортів, слабкою міжвідомчою координацією та взаємодією між органами державної влади та місцевого самоврядування [3; 5];

– відсутністю цілісної та комплексної системи управління туристичними ресурсами країни, різним відомчим підпорядкуванням туристичних ресурсів, відсутністю спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань діяльності курортів [1; 8];

– недостатнім нормативним, методичним та інформаційним забезпеченням діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності у сфері туризму і діяльності курортів [4].

Як наслідок, сфера туризму не забезпечує повноцінного виконання економічних, соціальних і гуманітарних функцій, зокрема, підвищення якості життя населення; формування гармонійно розвиненої особистості; збереження довкілля та культурної спадщини; наповнення бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць; збільшення питомої ваги сфери послуг у структурі ВВП.

Висновки. Виходячи з положень чинного законодавства України, державна політика туризму і рекреації в Україні в найближчій перспективі має реалізовуватися за такими напрямками: оптимізація структури та режиму функціонування туристичного та курортно-рекреаційного комплексів у регіонах; удосконалення структури управління в туристично-рекреаційній галузі на обласному та районному (міському) рівнях, координування дій місцевих органів виконавчої влади з цього питання; розробка механізму координування діяльності місцевих органів державної виконавчої влади та суб'єктів туристичного підприємництва. Для досягнення цих завдань визначені основні цілі: продовження роботи щодо роздержавлення підприємств туристичної сфери, сприяння підприємствам середнього та малого бізнесу; надання нормативно-правової, методичної, організаційної та інформаційної підтримки суб'єктам туристичного підприємництва; аналіз економічної діяльності туристичних підприємств та розробка за його результатами заходів щодо підвищення ефективності роботи на ринку туристичних послуг; посилення контролю за діяльністю туристичних підприємств, їхньою звітністю та додержанням вимог чинного законодавства.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому мають бути виконані дослідження з моделювання динаміки ринку туристичних послуг з урахуванням завдань підтримки сталого економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. — Доступний з: www.rada.gov.ua.
2. Захарін С. В. Сталій розвиток сфери туристичних послуг: глобальні тенденції, міжнародна взаємодія, уроки для України / С. В. Захарін, В. П. Соболев, Ю. В. Мельник // Економічний вісник університету. — 2013. — № 20/3. — С. 297–303.
3. Каплан Ф. Аналіз залежностей між прибутками від туризму та економічним зростанням на прикладі окремих середземноморських країн / Ф. Каплан, А. Акташ // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 3. — С. 33–42.
4. Лебедев К. А. Маркетинговые технологии стимулирования рекреационно-туристического потенциала регионов / К. А. Лебедев // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 11. — С. 186–190.
5. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. — К.: Знання, 2008. — 661 с.
6. Розвиток туризму в Україні [Електронний ресурс]. — Доступний з: http://pidruchniki.com/1806020343752/turizm/rozvitok_turizmu_ukrayini
7. Статистичний щорічник України за 2014 рік [статистичне видання]. — К.: Держстат, 2015. — 556 с.
8. Субота М. В. Державна підтримка інновацій у курортній справі / М. В. Субота // Проблеми науки. — 2013. — № 2. — С. 8–12.

Мельник Веніамін Васильович,

*Кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Мельник Вениамин Васильевич,

*кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой,
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Venjamin V. Melnik,

Ph.D., Associate Professor, Chair,

Kyiv National University of Technology and Design

УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

УПРАВЛЕНИЕ УЧЕБНЫМ ЗАВЕДЕНИЕМ НА ОСНОВЕ МЕТОДОЛОГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ

SCHOOL MANAGEMENT BASED ON THE METHODOLOGY OF ECONOMIC DIAGNOSTICS

Анотація. *Висвітлено методологічні засади розробки стратегії розвитку навчального закладу. Обґрунтовано методичні положення щодо стратегічної програми розвитку навчального закладу як специфічного інструмента стратегічного управління.*

Ключові слова: *стратегія, навчальний заклад, економічний розвиток.*

Аннотация. *Освещены методологические основы разработки стратегии развития учебного заведения. Обоснованы методические положения по разработке стратегической программы учебного заведения как специфического инструмента стратегического управления.*

Ключевые слова: *стратегия, учебное заведение, экономическое развитие.*

Summary. *The article deals with the methodological basis of designing development strategy for education. Methodical provisions for the strategic program of education as a specific tool of strategic management.*

Keywords: *strategy, institution of education, economic development.*

Сучасними інструментами стратегічного розвитку навчальних закладів в умовах сучасних глобальних викликів є впровадження у навчальну практику концепції «освіта протягом життя», створення та впровадження принципово нових освітніх технологій (у тому числі впровадження так званої «відкритої освіти»), використання інформаційно-комунікаційних технологій в якості джерела стратегічного розвитку вищих навчальних закладів, моніторинг та оцінювання стратегічної (ринкової) позиції закладів на основі розрахунку рейтингів (рейтингування) та інші.

Результати емпіричного аналізу засвідчують, що окремі навчальні заклади України мають практику розробки стратегічних рішень, але вони не оформлюються у вигляді окремого документу (стратегії). З метою налагодження успішного механізму стратегічного

управління навчальним закладом необхідно організувати системну та цілеспрямовану роботу щодо моніторингу кон'юнктури ринку освітніх послуг, ідентифікації ринкових та позаринкових викликів, оцінки та результативної протидії різним ризикам.

В процесі реалізації програм і заходів стратегічного управління заклади сегменту вищої та професійної освіти мають своєчасно реагувати на зовнішні виклики, при цьому з урахуванням проголошеної місії та статутних завдань знаходячи додаткові джерела для підтримки стратегічного розвитку.

Обґрунтовано, що проектування стратегій розвитку навчального закладу доцільно здійснювати на основі методології економічної діагностики, що широко описана у спеціальній літературі. Зокрема, слід використовувати «діагностичні» економічні показники,

що дають уяву про стан та характер економічних процесів у внутрішньому та зовнішньому середовищі закладу. В процесі розробки стратегічних рішень та реалізації стратегії розвитку навчального закладу на основі використання методології економічної діагностики доцільно розглядати навчальний заклад як специфічну «освітню корпорацію», яка надає освітні послуги відповідно до державних стандартів, а також інші послуги відповідно до статуту.

З метою вирішення наявних проблем на рівні навчального закладу доцільно розробити інтеграційну стратегію (програму інтеграційної взаємодії, програму співробітництва), яка передбачатиме реалізацію низки проектів та заходів із інституціями, що знаходяться у зовнішньому середовищі. Серед вказаних проектів та заходів мають бути наступні [1; 2]: формування інтеграційної стратегії (програми інтеграційного співробітництва), розробка показників (критеріїв) результативності інтеграційного співробітництва, створення структурного підрозділу або призначення посадової особи, відповідальною за координацію та моніторинг результативності робіт у сфері інтеграційного співробітництва, розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із науковими установами, розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із суб'єктами корпоративного сектору (бізнес-структурами), у тому числі роботодавцями, розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із закладами інших секторів освіти, розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із іноземними навчальними закладами.

На рівні навчального закладу доцільно розробити механізм стимулювання співробітників, які ініціюють та беруть участь у реалізації програм інтеграційного співробітництва. Необхідно також розробити нормативну базу, у тому числі методичні рекомендації, щодо провадження діяльності із різними партнерами. Корисним буде здійснення загального моніторингу за діяльністю інших вищих навчальних закладів у сфері реалізації інтеграційних заходів (програм співробітництва). Результати цієї роботи мають розглядатися регулярно, а за наслідками моніторингу наявних процесів ухвалюватися необхідні управлінські рішення.

Новітньою освітньою технологією в системі вищої та професійної освіти є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання. Методи дистанційного навчання активно впроваджують і корпоративні університети. У 2010 р.

92% американських корпорацій, що входять до списку Fortune 500, брали участь у реалізації проектів Web-навчання. «Віртуальне навчання» дозволяє слухачу (споживачу) отримувати послугу у зручний для нього час, у звичній обстановці, а також суттєво знижує витрати. Крім того, віртуальний майданчик навчання надає усі переваги, які взагалі можуть надати цифрові технології, включаючи проведення інтерактивних опитувань, надання довідкової інформації в режимі он-лайн, електронне спілкування, створення мереж, перегляд навчальних фільмів, проектування власних продуктів тощо. При цьому кожному слухачу, що отримує освіту у «віртуальному просторі», викладач має змогу приділити більше уваги [178, с. 85].

Окрім того, українські вищі навчальні заклади, що функціонують у висококонкурентному середовищі, можуть ініціювати проекти із створення на своїй базі корпоративних університетів.

Ми виходимо з того, що менеджмент (управлінський персонал) сучасного навчального закладу має адекватно та гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища, у тому числі намагатися мінімізувати дію негативних (несприятливих) факторів та максимізувати дію позитивних (сприятливих) факторів. З іншого боку, зовнішнє середовище будь-якої організації може слугувати джерелом формування конкурентних переваг та зміцнення ринкової позиції. Вказане цілком справедливо і для вищого навчального закладу.

Економічна діагностика дозволяє вчасно ідентифікувати виклики зовнішнього та внутрішнього середовища, що стануть основою для коригування програм стратегічного розвитку навчального закладу.

Також запропоновані головні принципи стратегічного розвитку навчальної діяльності університету як специфічного навчального закладу:

1. Безперервність освіти, її системність та систематичність.
2. Інноваційність змісту освіти.
3. Єдність фундаментальності та фаховості змісту освіти.
4. Корпоративність, партнерство всіх учасників освітньої діяльності в університеті.
5. Гнучкість освітньої діяльності.
6. Урахування ефекту співнавчання (peer егіесі).
7. Діяльнісний принцип навчання.

Неоцінна розробка методичних документів проектування стратегічного розвитку навчального закладу на основі методології економічної діагностики.

Список літератури

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. — К., 2006. — 324 с.
2. Повышение качества высшего образования и Болонский процесс / В. А. Трайнев, С. С. Мкртчян, А. Я. Савельев. — М.: Дашков и К., 2010. — 392 с.

Мухсинова Лейла Хасановна

*доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента
Оренбургский государственный университет, институт менеджмента*

Ахметова Зейна Анваровна

*аспирант
Уфимский технический университет*

Mukhsinova L. H.

*doctor of economic Sciences, Professor, Department of management
Orenburg state University, Institute of management*

Akhmetov Z. A.

*graduate student
Ufa technical University*

КОСМИЧЕСКАЯ ЭНЕРГИЯ – ФУНДАМЕНТ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ЭНЕРГЕТИКИ COSMIC ENERGY IS THE FOUNDATION FOR THE DEVELOPMENT OF MIRO-ING ENERGY

Аннотация. В статье обоснованы необходимость и возможность перевода мировой энергетики на использование космической энергии. Показаны, что сложившиеся тенденции развития энергетики на рубеже нескольких столетий на нерациональном сжигании угля, нефти и газа привели к катастрофическому разрушению здоровья самой Земли и ее населения. Цивилизация не может жить дальше так, как сегодня: нужно переходить на использование космической энергии.

Ключевые слова: энергия, мировая энергетика, цивилизация, окружающая среда, возобновляемые источники энергии, космическая энергия.

Abstract: In the article the necessity and possibility of the transfer of world energy for the use of cosmic energy. It is shown that the current trend of energy development at the turn of the centuries on wasteful burning of coal, oil and gas has led to catastrophic destruction of the health of the Earth and its population. Civilization can not live like today: you have to use cosmic energy.

Keywords: energy, global energy, civilization, environment, renewable energy, cosmic energy.

Человечеству для коренного решения сложных и больших социально-экономических и научно-технических проблем никак не обойтись без колоссальных количеств энергии. Энергия — это источник эволюции. Именно благодаря мощным потокам тепловой и электромагнитной энергии, получаемой Землей от Солнца, возникли на нашей планете живые организмы. И не только Солнце, но и тепло вулканов, подземных источников и мн.др. дарят живым организмам тепло, так необходимое для выживания, развития и воспроизводства организма. Но процесс протекал периодически всплеск и вымирания. Вспомним расцвет земноводных рептилий и их исчезновение, вызванное стойким увеличением радиации. Потребовалось около 200 млн лет для начала появления современной фауны и флоры.

Первобытный человек еще до одомашнивания животных, освоил сжигание топлива, как источник получения тепла. С тех времен люди для удовлетворения своих энергетических нужд постоянно что-то сжигали. Идут века, развивается цивилизация, процесс сжигания продолжается, вырисовываются только новые виды топлива — уголь, нефть, газ ... И сегодня благополучие мировой энергетики зависит от увеличения добычи этих видов топлива и доставки их странам — потребителям. Развитие цивилизации ведет к росту мирового энергопотребления. Важными условиями появления и развития этого процесса являются: рост численности населения, моторизация, развитие нефтедобычи, нефтепереработки, нефтехимии, металлургии, которые на собственные нужды

потребляют значительное количество энергии. В настоящее время именно страны с развитием таких производств продолжают предъявлять возрастающий спрос на энергоресурсы, что резко увеличивает экспортные поставки нефти и газа из нефте-газодобывающих стран. Развивающийся Китай обогнал Японию в качестве второго по величине мирового потребителя энергоресурсов после США. В свою очередь, удовлетворение потребностей в энергоресурсах активизирует ориентацию на развитие геологоразведочных работ на нефть и газ, усиление потенциала добывающих компаний, повышение эффективности хозяйственной деятельности и укрепление конкурентоспособности, применение новых видов оборудования и технологий в добыче, расширение строительства различных видов транспорта, широкий спектр оказываемых сервисных услуг. За год мир потребляет количество энергии, эквивалентной в энергетическом эффекте использованию свыше 11 млрд.т нефти (для сравнения: добыча нефти в 2014 г. в мире составила 4,2 млрд.т). Это энергия не только от сжигания угля, нефти и газа, но и атомная, возобновляемых источников.

Энергоресурсы являются ключевым звеном среди различных групп сырья и материалов, используемых в мировом ВВП и промышленном производстве. Если в 1950 г. на мировой рынок поступало 28,8% добываемого из недр земли минерального топлива, в 1970 г — до 35%, то в начале XXI века экспорт минерального топлива составил не менее 40% мировой добычи горно-рудного сырья. Именно мощный рост научно-технического прогресса в XX веке привел к увеличению потребления энергетических ресурсов. Хотя и в прошлые века в мире были взлеты и падения, оказавшие влияние на процветание земного человечества, но XX век был воистину веком техники. Пять из великих свершений века относятся к медицине и биологии, семь — физике и технике. Сказать, что XX век был морем справедливости, значит, ничего не сказать. Но земное человечество не сидело, сложа руки, а развивало технику и технологии, что вывело его на полосу дальнейшего развития и средством его осуществления явилось возрастание потребления энергоресурсов: с 2,7 млрд.т условного топлива в 1950 г., 9 млрд.т в 1975 г. до 11,3 млрд.т в 1995 г. и 13 млрд.т в 2000 г. Если в 1970 г. доля нефти и газа в производстве энергии составляла 60%, угля — 25%, то в настоящее время, соответственно, 70% и 17%. Доминирование ресурсов нефти и газа, как источников энергии, будет укрепляться и в ближайшем будущем — до 2035 г. [1]. Увы, востребованными для мировой энергетики они останутся, по-видимому, и до конца нашего века. Но нефть, газ и уголь являются ресурсом исчерпаемым [2]. К тому же запасы энергетического ископаемого сырья размещены не-

равномерно. Из 262 стран только 100 из них обладают залежами нефти и 102 — газа [3]. Одни месторождения характеризуются благоприятными условиями залегания нефти и газа, что обуславливает исключительно низкую стоимость добычи, другие — требуют колоссальных затрат. Поэтому кто-то энергоресурсы экспортирует, а кто-то покупает. В целях повышения стабильности поставок энергоресурсов из крупных месторождений идет расширение строительства трубопроводов. И в будущем закономерна значительная зависимость регионов от импорта нефти и газа, что требует расширения поиска новых месторождений не только в пространстве суши, но и во всей гидросфере. Сегодня в успехах и достижениях мировой добычи нефти содержится большая доля труда морских нефтяников: в 1965 г. пять стран осуществляли морскую добычу нефти, в 1968 г. — 21, 1973 г. — более 30, 1984 г. — 40, сегодня — более 50 стран.

Для большинства нефтедобывающих стран характерно истощение запасов гигантских месторождений. В странах ОПЕК оно составляет 2–3%, в других странах — 7–8%, в мире — 4–5%. Преобладающими выступают средние и малые месторождения. В структуре добычи в США на их долю приходится 60%, в Канаде — 33%, в мире в целом — 15%.

Несомненно, и то, что развитие научно-технического прогресса рождает новые технические средства, а это требует роста потребления энергоресурсов. Но спрос мировой экономики на нефть зависит и от множества других факторов: роста цен, вызванный политическими угрозами вторжения в ту или иную страну, богатой ресурсами нефти, или решением Организации ОПЕК о сокращении добычи «черного золота» за счет собственного прогноза сокращения потребления; негативных факторов, как аварии на трубопроводах, увеличение летнего спроса на бензин др. Страны-потребители нефти заинтересованы в снижении цен на «черное золото» и направляют на это свои усилия. На возрастание цены на нефть влияют и такие факторы, как, например, стремление крупных стран-потребителей замораживать свой стратегический нефтяной запас. Часто прибегают к таким приемам США, Саудовская Аравия. Перебои в снабжении могут быть вызваны частыми природными явлениями. В начале 2000 г. страшный ураган «Иван» пронесся над нефтеносными регионами Мексиканского залива и южными штатами Америки, где размещены центры нефтепереработки, что привело к сокращению запасов нефти и нефтепродуктов в США. А ураган «Лири» (2002 г.) нарушил поставки нефти через порты Мексиканского залива.

Для многих стран наличие нефти стало проклятием. Примеров тому много. Это Ирак — благодатная страна междуречья Тигра и Евфрата с его теплым

климатом, плодородными почвами, трудолюбивым народом. Нострадамус точкой отсчета конца света назвал момент, когда захотят умертвить правителя на Евфрате Хусейна. Все предсказания Нострадамуса сбывались и это то же сбылось. По запасам нефти (42 млрд.т) Ирак занимает второе место в мире после Саудовской Аравии. У Ирака есть уникальные качества, чего нет ни у Саудовской Аравии, ни у других стран Персидского залива. Основные из них: большой опыт, традиции в коммерческой и промышленной деятельности, давняя роль в экономической жизни региона. Они сформировались не стихийно и не сегодня. Еще в средние века багдадские купцы путешествовали по всему миру, повсюду славилось фабричное производство тканей, изделия ремесленников этой страны. В IX–X Багдад был центром арабской цивилизации. Багдад был и столицей халифата. Национальный характер иракцев — с большей уверенностью можно сказать, что для них характерна известная суровость, но она сочетается в нем с предприимчивостью, активностью, стремлением к образованию, к знаниям. Эти свойства и сейчас крепнут от поколения к поколению. «Цивилизованному», «демократичному» современному капитализму Ирак, богатый нефтью и развивающийся, не понравился. Это ясно показали бомбардировки США и Великобритании этой страны в 2003 г. Логика вторжения «сильных» стран была такова: Ирак производит оружие массового уничтожения. Ничего похожего здесь, конечно, не нашли. Иракская нефть с низким содержанием серы читается самой лучшей в мире. К тому же нефть залегают на небольшой глубине и затраты на ее добычу составляют 12,5 долл./т. (для сравнения: нефть на шельфах Восточно-Арктического района — 170 долл./т, на шельфе Каспия — 44 долл./т) [4]. Или взять события в Ливии, стране африканского континента, то же обладающей залежами нефти и газа. Этим странам для возобновления добычи до прежних объемов потребуются колоссальные средства на восстановление инфраструктуры. Необходима и стабилизация положения в этих странах. Но от поставки нефти на внешний рынок зависит социально-экономическое развитие этих стран, и нефтяники стараются обеспечивать бесперебойную добычу (в 2014 г. Ирак добыл более 160 млн.т). По мнению аналитиков, отличное качество и иранской нефти. До снятия санкций с Ирана, иранскую нефть покупали многие страны, как Япония, южная Корея, Италия, Франция, Тайвань, Германия, ЮАР и др. Не закупили США, ряд стран Европы и Новая Зеландия.

Некоторые страны не могут удовлетворить полностью свои потребности в черном золоте за счет собственных ресурсов. Осуществляют нефтяную «интервенцию» в другие страны, создавая специаль-

ные подразделения в составе своих крупных нефтяных компаний для участия в реализации нефтяных мегапроектов нефтедобывающих государств, чтобы добывать здесь нефть, предложив странам-производителям полный пакет опыта, навыков, технологий, инвестиций. Сегодня в мире порядка 1500 действующих нефтегазовых проектов. В «интервенции» участвуют Индия, Китай и др.

По прогнозам Международного энергетического агентства и американского Управления энергетической информации мировое потребление электроэнергии к 2025 г. увеличится более чем в 1,5 раза. По оценкам аналитиков, спрос на энергоресурсы будет опережать добычу углеводородных ресурсов [5]. По оценкам Международного энергетического агентства, при современном уровне потребления топлива запасов угля хватит на 250–500 лет, нефти — на 40, природного газа — на 65 лет. По данным Американского Института Нефти 95% доступных месторождений нефти в мире будут исчерпаны в ближайшие 56 лет, оставшиеся 5% иссякнут через 88 лет. Прогнозы разных организаций сходятся в одном — у человечества максимум 50 лет, чтобы определиться в замене нефти на какой-то другой надежный источник, чтобы не остаться миру надолго во мгле.

Наиважнейшей в решении проблемы увеличения добычи нефти — является ее интенсификация. Эту проблему удается успешно решать тем странам, где развито машиностроение. Именно в странах с развитым машиностроением лучше представлено высокое качество нефтепромыслового оборудования, технологии бурения. Ныне 90% новых технологий, техники, производимой в мире, приходится на долю стран-семерки. Именно эти страны дали сильный импульс развитию глобализации в международном плане, экспортируя продукцию машиностроения. Доля продукции машиностроения в экспорте России составляет 0,3% (для сравнения: Японии — 78%, Германии — 55%, США — 53%).

К тому же жестокая реальность ныне такова: мир характеризуется неэффективным уровнем потребления энергоносителей. Об этом свидетельствуют не только потери больших объемов энергоносителей, но и значительное загрязнение окружающей среды. Сегодня (2014 г.) свыше 60% всей добываемой нефти в мире дают порядка 10 стран (сюда входит и Россия, занимая в десятке второе место). Возглавляет десятку Саудовская Аравия (543,4 млн.т) с долей 20%, а завершает — Венесуэла (139,5 млн.т). Во многих странах попутные нефтяные газы сжигаются на факелах, поскольку в свое время не додумались построить хранилища для их сбора. Таким путем ежегодно в мире сжигается до 170 млрд куб. м попутного газа, загрязняя

атмосферу и принося ущерб экономике и здоровью населения планеты. Из этого количества более 14 млрд куб. м приходится на долю России. Между тем его можно улавливать и получать из него сжиженный нефтяной газ, и использовать для промышленных и бытовых нужд. Так поступает ряд стран.

Нефтяные компании стремятся увеличивать добычу нефти. Странам-производителям крайне необходимы нефтедоллары на решение социальных проблем, закупку оружия (как Саудовская Аравия), импорт потребительских товаров (как Россия), а также как ОАЭ — на развитие других отраслей — например, туризма, высоких технологий. Для многих нефтедобывающих стран ресурсы нефти и газа определяющий фактор внутренней и внешней политики. Достаточно богатые страны залежами нефти и газа могут обеспечить безбедную жизнь на ближайшие 50–60 лет, самостоятельно принимая решение либо об увеличении, либо сокращении объемов добычи, о строительстве трубопроводов. Богатых манит идея — стать мировым лидером-экспортером нефти и газа, или хотя бы региональным экспортером. Сегодня из-за нехватки энергоресурсов 2 млрд человек на Земле живут без электричества. «Энергетическая бедность» таких стран «умоляет» об оказании им помощи извне. Еще 1,2 млрд человек — жители нескольких десятков беднейших стран голодают, поскольку их ежедневный доход составляет менее одного доллара (данные января 2001 г.). Самое ужасное то, что это число остается стабильным с 1987 г. Младший современник Гиппократ — Аристотель как-то сказал: «О боги, лишайте меня всего, но только не разума». Богатой части цивилизации следует просить о прощении, рыдать о судьбе этих несчастных, которые составляют почти треть численности населения Земли. Нефть и газ — это дар небес. Возникает очень неудобный вопрос: может быть, вымолить на коленях двум миллиардам человек этот дар небес у богатой части населения? Цивилизация должна научиться жить на этой планете, иначе может повториться судьба Атлантиды. Можно предположить и другое: бедным странам не нужна будет их нефть. Это неизбежно потому, что разум человека может найти дешевый, очень надежный, эффективный источник для развития энергетики своей страны. Ум людей вполне способен пересмотреть фундаментальные цели и стратегические подходы в развитии энергетического баланса своей страны, если очень захотеть. Всегда среди людей есть умники, энтузиасты-новаторы. Эти страны могут определить для себя выбор: они бедны ресурсами, но богаты людьми, обладающими умом и просто не могут не стремиться к осуществлению своих целей, но и великих общечеловеческих идей на улучшение условий жизни на Земле

от загрязнений вредными выбросами в атмосферу и сбросов в водоемы. А пока в бедных странах, добывающих нефть, населенные поселки часто остаются без электричества и почти повсеместно без газоснабжения. Территории загрязнены нефтяными лужами, вышками. Нефть сама по себе радиоактивна. Большую часть радионуклеидов несут пластовые воды. У многих нефтяников онкологические заболевания — рак для них профессиональная болезнь. Здоровье населения слабое, распространены заболевания крови. В местах добычи нефти не должны размещаться населенные пункты. Такие поселения необходимо срочно переселять и начать очистительные работы.

Окрыленные запасами нефти и газа, страны-производители всеми силами стараются выходить на мировые рынки Европы, Азии и США. Но стран-потребителей помимо цены на нефть интересуют ее конкретные сорта. В удовлетворении этого стремления для них есть большой выбор. В мире существует более 150 сортов нефти [6]. Из 30 сортов нефти в России, пять из них получили маркировку — Urals, Siberian Light, Rebko, Sokol, Blend. (среди них самая качественная нефть Siberian Light). В странах ОПЕК — 11 сортов нефти. Мировые сорта нефти, в зависимости от региона и источника, отличаются физическими свойствами и химическим составом, которые оказывают существенное влияние на ее цену. Цена на нефть устанавливается за 1 баррель (159 л). На цену нефти влияние оказывает спрос на тот или иной сорт. Исследование состояния добычи нефти и газа по странам показывает неоднородность пространственного распределения качественных характеристик и технологических параметров сырьевой базы углеводородного сырья, что является одной из прочных основ, влияющих на экономическую эффективность инвестиций. Помимо этого различия наблюдаются в нормативных и правовых актах в сфере недропользования, регламентирующие процессы освоения ресурсов нефти и добычи, блоках законодательств по вопросам налогообложения и ценообразования. На фоне перечисленных особенностей нефтедобывающие страны фокусируют внимание либо: на расширение сырьевой базы с ориентацией на производство электроэнергии, как основном источнике энергии, используемой в экономике и населением; на экспорте энергоносителей; на переработке нефти с последующей поставкой нефтепродуктов на внешний рынок.

В XXI веке потребление энергии в мире будет в 15 раз больше энергии, израсходованной в течение прошлого века, и потребует использования около 80% возможных запасов жидкого топлива, для вовлечения которых востребуются колоссальные инвестиции в инновационную сферу нефтяных компаний,

на формирование новых крупных центров нефтяной промышленности. Именно в нашем столетии, по мнению аналитиков, ожидается максимальное падение мировой добычи нефти. К этому времени снизится и число стран неэкспортирующих, но добывающих нефть, с нынешних 35 из 100 стран, до 28 к 2030 г., что обуславливается увеличением внутреннего потребления нефти. Поэтому к обеспечению устойчивого развития мировой энергетики надо подойти с двух позиций. Первое — обеспечить эффективную добычу энергоресурсов. Второе — стать энергоэффективным и экологически рациональным регионом в мире. Нужны интеллектуалы, энтузиасты-новаторы для поиска новых источников энергии и технических решений по их использованию на уровне Т. Эдисона, А. Попова, С. Королева и О. Антонова и др.

Основа энергобаланса мира сегодня зиждется на работе тепловых электрических станций (ТЭС), сжигающих органическое топливо — уголь, нефть и газ (в России из общей установленной мощности электростанций 70% — тепловые). При их сжигании образуются десятки миллионов тонн летучей золы, окислов азота, шлака, на которые приходится 98% вредных выбросов в атмосферу и сбросов в водоемы, а улавливается лишь их незначительное количество. При сжигании на ТЭЦ мазута в количестве 40 млн.т с содержанием 2,5% серы данный ресурс выбрасывает в атмосферу 2,4 млн.т окислов серы. Наиболее опасные загрязнители атмосферы — это соединения серы, прежде всего сернистый газ (SO_2). Он мешает солнечным лучам проникать на поверхность суши и воды. Более того, концентрация углекислоты ведет к проявлению «парникового эффекта». В настоящее время среднегодовая температура Земли составляет 18 градусов. За последние 11 лет зафиксировано семь максимумов среднегодовой температуры. Среднегодовая температура на планете в 1990 г. была плюс 27,8 градуса Цельсия.

Следствием потепления климата Земли стало ускоренное таяние ледников Арктики и Антарктиды [7]. Тают ледники гор: Эверест, Альп, Килиманджаро, Анд, Тибета. В итоге общее потепление приведет к повышению уровня мирового океана на 64 метра [8]. Окажутся затопленными многие территории Земли.

Большинство предприятий энергетики, металлургии, химической и нефтехимической промышленности, транспорт, производство аэрозолей во всевозможных целях и др. выбрасывают в атмосферу тяжелые металлы — свинец, марганец, хром, мышьяк, кадмий, фреон. Все эти элементы оседают в почве, попадают в растения и уже с пищей — в наш организм, вызывая нарушения центральной нервной системы. По мнению специалистов, если количество свинца в организме

выше 10 мкг/дл, то коэффициент интеллектуального развития падает на 3–5 единиц. Было бы опростачиво считать, что это не болезненно для отдельного человека. Вряд ли кому-то захочется расстаться со своими потенциальными способностями и возможностями. В расчете на 100000 человек эта цифра уже весьма пугающая — означает двукратное сокращение числа одаренных детей. Это уже тревога — оно подрывает основы народов на социальный и культурный прогресс. Нельзя ли помочь беде? Можно помочь рождением новых идей, которая должна носить не индивидуальный опыт, а мировой. Вывод один: рождением идей медлить больше нельзя. Необходимо выработать плодотворную идею, которая заменила бы ныне применяемые нефть, газ и уголь в производстве энергии на другой ресурс. Принцип меньше потреблять углеводородные ресурсы не изменит состояния окружающей среды. Человек может умерить загрязнение, соорудив 300 метровые трубы теплоэлектростанций, над металлургическими, медно-никелевыми, алюминиевыми и прочими комбинатами, которые выбрасывают миллионы тонн окислов на большую высоту, оттуда ветры будут разносить их за сотни километров. Эти миллионы тонны окислов, где-то превращают выпадающие дожди во что-то вроде уксуса. Когда в озера, реки систематически проливаются кислые дожди, погибают обитатели водоемов, гибнет планктон, составляющий основу пищевой пирамиды. Опасными являются токсичные металлы: алюминий, ртуть, свинец, кадмий, олово, бериллий, никель из выхлопных газов автомобилей, металлургических, алюминиевых и химических заводов, чем сама по себе высокая кислотность пресноводных озер и рек. В итоге вымирают все микроорганизмы. От кислых дождей страдают почвы, растительность. Зоны кислых дождей продолжают расширяться, представляя угрозу здоровью людей, живым ресурсам, водным экосистемам, памятникам, конструкциям. Конечно, возможно снижение парниковых газов: для этого нужны были лишь установки очистки дымового газа, высокоэффективные электрофильтровальные оборудования, которые должны были бы быть при сдаче объектов, но их не доставало. С такими отклонениями сдавались и другие объекты. Были и другие проблемы. Для обслуживания объектов надо было готовить квалифицированных операторов, электронщиков и инженерные кадры. Их тоже не хватало. Поэтому серьезное влияние на формирование положительной тенденции в защите окружающей среды это не оказало. И не только вследствие этих факторов. Проблемы защиты окружающей среды удастся успешно решать, там, где активно действуют международные усилия, которые пока не получили должное развитие. Для окружающей среды

нет государственных границ. Решение проблемы потребовало международных усилий, развития такого типа экономической культуры, которая заставляла бы систему управления стран сильнее давить на экологическую составляющую электростанций, промышленных предприятий, транспорта, чтобы быстрее возникла у них потребность по организации защиты окружающей среды. Это весьма трудно решаемая проблема в раздираемом мире одновременно глобализацией и раздробленностью. В этих условиях остается все меньше возможностей заставить кого-либо силой принять то или иное решение. Задача очень и очень непростая, но она обязательно должна быть решена. Необходимо развивать сотрудничество между странами. Нужна общечеловеческая солидарность в спасении нашей планеты. От этого зависит жизнеспособность цивилизации.

Озабоченность вызывают стремительные темпы урбанизации планеты, в результате чего идет обвальная автомобилизация и резкое увеличение выбросов в атмосферу. Смог и пробки стали повседневным явлением в больших городах. Вследствие автомобильных заторов города теряют значительную часть своего экономического роста. Аналитики прогнозируют, что к 2050 г. автопарк планеты возрастает в два раза и достигнет одного миллиарда. Если учесть, что каждая машина в день расходует 10 литров бензина, то в течение года только от одной машины образуется 1 кг свинца, а миллиард автомобилей на дорогах может привести к массовому свинцовому отравлению цивилизации. Может быть, по примеру многих стран, ввести «День без маши», как Нидерланды (в 1972 г.), городов Италии — Рим, Флоренция Генуя), Швейцарии (1974 г.), Колумбии (город Богота), ЕС (1994 г.).

Идеальные очистители городского воздуха — каштаны Листья одного дерева высотой в десять метров впитывают и нейтрализуют автомобильные выхлопы, содержащиеся в более чем в 100 кубических метрах загрязненного воздуха. Такой вывод сделали сотрудники биохимической лаборатории при Стокгольмском техническом университете после проведения целого ряда экспериментов на улицах столицы Швеции.

В мире уже пользуются способом, который предложили китайские исследователи: в изобретенной ими нагревательной системе (двух видов — для промышленного применения и бытовых нужд) с помощью особого катализатора поджигается смесь воды и горючего. В результате получается уже топливо на воде — новый источник энергии. Его использование приводит к экономии нефти, нефтепродуктов и соответственно снижению выбросов. Есть принципиальная схема по замене автомобильного бензина на

30% — ную воду из-под крана, при этом CO_2 уменьшается в два раза. К этому способу прибегают многие города. И еще: все чаще конструкторская мысль обращается к солнечным батареям. Солнечные автомобили сейчас можно встретить в Германии, Швейцарии, Японии и в др. странах. Есть самолеты на солнечных батареях. Везде они нужны, т.е. должны развиваться в планетарном масштабе.

В современной экономике слишком многое работает на нефти и газе и продуктах их переработки. За последние несколько десятилетий мир не раз был свидетелем того, как найденные нефть и газ меняли облик и положение целых государств и народов. Поэтому вопрос о нефти и газе — особый. Важно не только добыть нефть и газ, но и транспортировать их на мировые рынки. Экспорт нефти и газа имел немалое значение в экономических успехах Саудовской Аравии, Великобритании, Канады, Австралии, Норвегии, Нидерландов и др. стран. И сейчас экспорт энергоресурсов для многих стран создает возможности для развития национальной экономики. Современные технологии и оборудования позволяют наращивать производственные мощности в области добычи энергоресурсов, развития нефтепереработки, нефтехимии. Энергоемким объектом выступает и сама нефтегазодобыча. Значительная часть добытых энергоресурсов потребляется на нужды самой энергетики. Сжигание нефти и газа загрязняет атмосферу, воздух, которым мы дышим. Миру еще далеко до перевода своих энергетических предприятий на выработку электроэнергии за счет альтернативных источников. Но выход из этого положения есть. Тот, кто инициирует высвобождение нефти и газа из энергетики, использует эти ресурсы для развития новых технологий и создания новых видов продукции, уже сегодня формирует будущее цивилизации.

Наукой давно доказано, что отапливать углем, нефтью или дровами котлы для добычи пара, вещь не совсем хорошая. Во-первых, оно создает немалые трудности для сохранения природы и человеческой жизнедеятельности. Во-вторых, химическими процессами из этих веществ можно добыть столько разнообразия продуктов и такого качества, что они, в конечном счете, дадут больше пользы, чем работа от простого сжигания их в топках и превращения в тепло, энергию. Еще в начале XX века военно-химический потенциал стран определялся не только уровнем развития экономики, но и мощностью химической промышленностью и сырьевой базы — резервами не восполняемых ресурсов нефти и газа. Место и значение этих ресурсов в войне 1914–1918 гг. весьма специфично выразил английский министр лорд Керзон, сказав это так: «союзники приплыли к победе на волнах нефти»...

Необходимо нефть и газ направлять на производство иных продуктов. Для этого научный потенциал цивилизации должен решить энергетическую проблему, переориентировав ее на такой источник, потенциал которого безграничен, доступен в любом месте Земли, экологичный, эффективный. Именно от решения этой проблемы будет зависеть жизнеспособность народов, цивилизации в целом. Для предотвращения климатической катастрофы следует потреблять меньше нефти, газа и угля в производстве энергии. Такое уменьшение просто силовым решением, допустим, принятием закона, маловероятно. Государство должно дать импульс использованию других малоиспользуемых источников энергии.

Анализ человеческой деятельности свидетельствует, что существует множество способов уменьшения грязных выбросов. Можно уменьшить выбросы, если осуществлять обессеривание мазута до 1 процента. За рубежом отработана технология обессеривания мазута. Здесь есть угольные и газовые электростанции, которые ничего не выбрасывают в атмосферу. Это угольные электростанции США и Германии, на природном газе — действующая электростанция на севере Англии мощностью 900000 кВт, ее называют даже «зеленая». За этой особенностью стоит многое: она работает на благо экологии благодаря агрегатам газовых турбин комбинированного цикла практически не выбрасывает в атмосферу сернистого ангидрида, который содействует всемирному потеплению. В России в системе «Башкирэнерго» действуют четыре газопоршневые и три газотурбинные станции в Агидели. На один кубометр сжигаемого газа на газотурбинных станциях выбрасывается в атмосферу 50 мг окислов азота, в то время как обычные ТЭЦ или ГРЭС — около 450 мг. Если для газопоршневых станций оборудование поставляли австрийские, финские и американские фирмы, то для ГТУ-ТЭЦ «Агидель» поставлялось российское оборудование — двигатели из Перми. В плане экологии такие электростанции дают минимальные выбросы. Известна технология бездымного производства дизельного топлива. Расширение введения в строй блоков по переработке высокосернистого газа увеличит выработку жидкой серы для химической промышленности. Повышение степени извлечения серы из газа заметно сократит выброс ее в атмосферу электростанциями, и воздух станет чище.

Миру необходим совершенно новый концептуальный подход к удовлетворению своих энергетических нужд. Если в производстве электроэнергии больше будет потребляться углеводородных ресурсов, то возрастет поступление углекислого газа в атмосферу, ужесточая эффект ее перегрева. Окружающая среда достигла уже роковой черты. Об этом свидетельству-

ет истощение способности атмосферы поглощать выбросы парниковых газов электростанций, сжигающих органическое топливо — уголь, мазут, газ. Значительно возросшее потепление растапливает «гигантский холодильник» столь быстро, что результатом таяния льдов станет нарушение сложного строения Земли: затопление территорий, увеличение количества штормов, ураганов, тайфунов и цунами. Идет ускоренное разрушение озонового слоя, озонового пояса, как иногда его называют. Именно он играет незаменимую роль в защите жизни на Земле — защищает нашу планету от вредного воздействия ультрафиолетового излучения Солнца. Из-за повышенной радиации атмосферы под угрозой жизнь цивилизации, животного мира.

Одним из интереснейших обобщений советского ученого В.И Вернадского является его заключение о том, что «в мире организмов в биосфере идет жесточайшая борьба за существование — не только за пищу, но и за нужный газ, и эта последняя борьба более основная, так как именно она нормирует размножение. Дыханием определяется максимально возможная геохимическая энергия на гектар площади». А чем дышит цивилизация? И когда медики Мехико «бегающим за здоровьем» рекомендуют отказаться от утренних пробежек и заниматься спортом только дома и только при закрытых окнах и это действительно не шутка: в столице смог стелется над городом, учащенное дыхание может нарушить работу легких, нервной системы, ухудшить орошение мозга кровью, увеличить онкологические болезни.

Есть и другая грань опасности для человечества — это электромагнитное излучение, создаваемое электропроводами. Любой электрический ток создает магнитное поле. Эти поля слабее магнитного поля Земли, но более устойчивее. Исследования последних лет показывают, что длительное воздействие магнитных полей так уж небезопасно. Исследователь-биофизик Росс Эди (штат Калифорния) считает, что эти поля в сочетании с химическими веществами, загрязняющие окружающую среду, представляют серьезную угрозу здоровью — способствует развитию раковых заболеваний. Поля подавляют иммунную систему. Подобные свидетельства получены при лабораторных исследованиях. Это еще один факт, призывающий цивилизацию к пересмотру современных источников получения энергии и переходу на беспроводную передачу энергии потребителям, учитывая, что электросети мира раскинулись на гигантские расстояния.

Нынешний путь развития мировой энергетики еще раз подтверждает, что все мы, и «цивилизованный» Запад, и «нецивилизованный» Восток находимся на краю пропасти. Чтобы остановить дальнейшее загрязнение планеты, необходимо, чтобы интеллектуальное

мировое сообщество выработало путь к наиболее надежному источнику энергии. Здесь вырисовываются несколько направлений. По мнению ученых, отказ от использования угля, нефти и газа вполне реален: мир не останется во мгле. По мнению профессора Вольфа Хэфеле, председателя правления Центра ядерных исследований в Юлихе, это возможно только за счет дополнительного расширения строительства атомных электростанций. Сырьевая база для получения атомной энергии — уран. Этой идеи придерживаются и многие другие ученые. Но АЭС отличаются высокой стоимостью создания и эксплуатации. АЭС с реакторами на тепловых нейтронах могут использовать лишь один урана — ^{235}U . Его содержание в природном уране составляет лишь 0,7% и запасы его в мире ограничены. Ориентация на атомную энергию — это не лучшее решение проблем мировой энергетики на ближайшее будущее с расширением строительства. К тому же атомные электростанции таят в себе элементы риска. И это еще не все. По мнению ученых, даже без аварий, подобных в Харрисбурге (авария на АЭС «Три Майкл Айленд»), Чернобыле и АЭС Фокусима, радиационные отходы и продукты распада способны превратить планету в полигон для мутации человека в динозавра или обезьяны! Аварии на АЭС привели мир в шоковое состояние. Авария на Фокусима нанесла удар по планам развития атомной энергетики в мире [9]. КПД урана высок. Сегодня из 100 г урана производят столько же энергии, сколько из 1 т нефти. И, наконец, это не избавит цивилизацию от электромагнитного излучения. Человечество вправе отказаться от использования атомной энергии как основного источника развития мировой энергетики.

Энергетика на возобновляемых источниках энергии (воды, солнца, ветра, приливов, на использовании водорода) может сыграть важную роль в локальном обеспечении потребителей энергией, пока не будут найдены более надежные источники энергии, исключаяющие эмиссию парниковых газов. Мир в принципе может это сделать. Уже сейчас многие страны уделяют решению этой проблемы большое значение. К примеру, в Германии доля возобновляемых видов энергии в производстве энергии к 2020 г. должна быть увеличена с 13% в настоящее время до 25–30%, в производстве тепла — до 14%. Ключевой недостаток возобновляемых источников энергии — это их непостоянство. Энергоустановки по их использованию являются науко- и капиталоемкими, что делает получаемую энергию более дорогой по сравнению с энергией на нефти и газе. Сейчас в мире многое делается для снижения затрат в производстве энергоустановок. Эффективно использовать солнечную энергию с помощью солнечных коллекторов можно для обогрева отдельных домов, объектов,

в домах отдыха, гостиницах, кемпингах. Выработка солнечной энергии в промышленных целях, эффективна лишь для очень солнечных стран. Директор разработок и исследований компании «Санто» (Япония) Юкинори Куано подсчитал эффективность получения солнечной энергии в пустынных регионах планеты: размещенная в пустыне солнечная батарея площадью 800 квадратных миль может за год выработать количество энергии эквивалентное сжиганию 12000 млрд литров нефти. Реальностью наших дней является и то, что слишком дорогими являются и ветроустановки. Если для выработки 1 кВт на электростанции на органическом топливе необходимы инвестиции в 500–600 долл., то для производства 1 кВт на ветровых станциях объем капиталовложений составляет 1200 долл. Но нельзя забывать об экологических сторонах. Именно эта сторона ветроустановок составляет своеобразный резерв для их удешевления. Технологией по производству ветровой энергии сегодня обладают США, Нидерланды, Дания, Япония, Индия, Германия. Прежде чем решить на какой возобновляемый источник энергии переключиться, страны рассчитывают ущерб, наносимый окружающей среде от функционирования ТЭС. Так поступают многие страны. К примеру, в начале 90-х годов прошлого столетия Германия провела такой расчет: ущерб от ТЭС в год составил 474 млрд марок. При этом было установлено, что 2/3 ущерба приходится на транспорт. Есть страны, которые стимулируют частных производителей электроэнергии на вовлечение возобновляемых источников. В этом отличаются США. Так в Национальном энергетическом законе США имеется специальная статья о финансовом поощрении малой гидроэлектростанций (МГЭС). Эту страну отнюдь не назовешь энергодефицитной, а наоборот энергоизбыточной, но здесь выдаются целевые ссуды для технико-экономических обоснований, а также ссуды на финансирование до 75% стоимости строительства МГЭС. Преимущество у малых ГЭС достаточно: они не испытывают влияния инфляции, роста цен на топливо. На нее не влияет сокращение импорта-экспорта органических энергоносителей. И потом: каждый мегаватт мощности ГЭС при коэффициенте загрузки на 50% заменяет в год 12 тонн нефти. Сейчас именно это необходимо: меньше потреблять нефть, чтобы меньше загрязнять атмосферу.

Список растущего многообразия используемых видов возобновляемых источников энергии расширяется и за счет использования тепла самой Земли, где под тонким слоем коры содержится раскаленная магма. Если на глубине 35 метров температура около 10 градусов, то на большой глубине она повышается. Геотермическую установку на использование тепла Земли разработал немецкий горный инженер Ханс

Хильдебранд. Его установками уже пользуются несколько сот потребителей, среди которых банки, гостиницы.

Крупным источником для производства электро — и теплоэнергии являются низкопотенциальные геотермальные ресурсы. Мировой потенциал геотермальной энергии оценивается в 32 млн.мегаватт. В мире есть города, где административные здания отапливаются теплом грунтовых вод (Манчестер). В 300 городах Японии геотермальная энергия используется исключительно для подачи горячей воды в плавательные бассейны. Используется геотермальная энергия для отопления, в сельском хозяйстве, для производства морепродуктов, таяния снега, в промышленности и мн.др. целей. В России геотермальными ресурсами богаты Дальний Восток, Курильские острова, Красноярский и Ставропольский края, Калининградская область, республика Дагестан.

Энергетические проблемы с позитивным экологическим воздействием можно решать путем вовлечения в использование гравитационных сил Земли. Это неиссякаемые источники энергии. Энергия гравитационных сил — это реальная альтернатива ядерной энергии. По сравнению с ядерной энергией гравитационные силы более дешевы и экологически безупречно чисты. Идея и разработка оборудования для получения электроэнергии на использовании гравитационных сил планеты принадлежит московскому инженеру-электрику Виктору Миронову. В. Миронов 1991 г. изложил свой способ использования гравитационных сил планеты для получения электроэнергии. Он создал оригинальный генератор, могучий преобразовать энергию земного тяготения в механическую, а затем электрическую. Станция с его генератором может быть установлена в любой точке земли — на поездах, автомобилях, кораблях, в военных частях, на полярных станциях под водой и даже на луне, марсе, других планетах. Он не требует специальных ЛЭП. Изобретение Миронова защищено патентами, опытным путем на лабораторном уровне подтверждены параметры работы генератора. Однако существует фактор, сдерживающий запуск генератора в эксплуатацию — это отсутствие инвестиций у автора, внешнего финансирования (спонсора).

Можно сказать, что страны, использующие возобновляемые источники энергии, поступают мудро. Чем больше таких стран, тем реальнее защищенность цивилизации от бед и страданий.

Источником мировой энергетики должна стать космическая энергия — энергия за пределами атмосферы, о способах получения которой было известно со времен существования Атлантов. Историки читают, что эти знания оставшимися в живых атлантами скры-

ты. Нострадамус считал, что главной виной человечества является умышленное скрывание знаний. Атланты скрывали свои знания от других народов. В одной из величайших индийских поэм «Рамаяна» рассказывается история путешествия на Луну и битвы вимана (летательные железные машины древних индийцев) с асвином (летательным аппаратом из Атлантиды). На виманах древние индийцы летали по всей Азии и достигали Атлантиды. Древние индийцы — жители империи Рама, существовавшая около 15 тысяч лет назад на территории современной Северной Индии и Пакистана, владели аэрокосмической антигравитационной техникой. Виманы летали со скоростью ветра. Десять или двенадцать тысяч лет назад происходит война между Атлантидой (она использует страшное оружие — снаряд, заряженный энергией небес) и империей Рама. Империя Рама была побеждена и после тектонической катастрофы погрузилась на дно океана. И мир вернулся в каменный век. Но не все виманы были разрушены. Историки отмечают, что когда Александр Македонский вторгся в Индию более двух тысяч лет назад его атаковали виманы, которые испугали кавалерию.

Самый важный аспект знаний Атлантов — что Вселенная состоит из энергии. Если отсутствует загазованность, то на Землю падает порядка 35% энергии от той, которая попала в атмосферу. Если фотоэлектрические панели установить на высоте 36000 км, то они получают в 8 раз больше света, чем панели на поверхности Земли.

В разгар энергетического кризиса 1970-х годов в США зарождается идея об использовании космической энергии. С этой целью правительство страны выделяет 20 млн долл. космическому агентству NASA и компании Boeing для исследования и расчета целесообразности проекта гигантского спутника SPS (Solar Power Satellite). Впрочем, проект оказался не слишком обнадеживающим по стоимости и от него отказались. Однако разработчики проекта выделили пять основных направлений, на решение которых следует сосредоточить умы ученых, чтобы сделать возможным использование космической энергии. Было бы глубоким заблуждением упрощать всю грандиозность предложенных направлений. Чтобы их реализовать нужны поиски, смелые инициативы, которые могут проявлять и реализовать люди увлеченные, умеющие действовать смело. Но нависшая над Землей экологическая катастрофа требует незамедлительного рассмотрения предложенных направлений. Сегодня зоны экологического бедствия стремительно расползаются по Земле. Если этот процесс не остановить — гибель цивилизации не минуема. Сердцевинной, как считают авторы проведенного исследования,

несомненно, является первое направление — это организация производства эффективных фотоэлектрических и электронных компонентов. В мире над решением этой проблемы трудятся многие ученые. Есть успехи в этом направлении, и цены на изготовление солнечных элементов уже снижаются. Чтобы с высочайшей эффективностью работали солнечные элементы на регион, город, страну, видимо, это должен быть какой-то монстр по мощности. Теперь обратимся ко второму направлению — точная и безопасная доставка энергии потребителям. На сегодня известны два способа беспроводной передачи энергии: лазерный и СВЧ-излучения. Специалисты считают, что второй способ менее эффективный. Если знали Атланты секреты гравитации, а древние индийцы владели аэрокосмической антигравитационной техникой, то разум человека XXI века обязательно решит эту проблему. Решение третьей задачи — производство космических станций не должно быть дорогим. Это чем-то напоминает лозунг бывшего развитого социализма — «экономика должна быть экономной». Можно понять, что речь идет не о том, как быстрее и лучше использовать космическую энергию, а насколько правомерна эта форма получения энергии с экономической точки зрения. Несомненно, сооружение космических станций для одной страны будет весьма затратной. А. Н. Вигнер утверждал, что человек никогда не пробовавший выйти за пределы своих явных возможностей и гордящийся тем, что в списке его достижений нет ни одной ошибки, так и не испытал вероятно своих сил до конца. Такой человек заслуживает скорее не похвалы, а порицания за то, что предпочел душевное спокойствие выполнению духовного долга. Думается, появлению подобного образа действия ответственны семья, общество. Но согласиться с такой точкой тоже трудно.

Для ответа по третьему направлению нужно стать на точку зрения исследователей древних Атлантов, которые свидетельствуют, что на летательных аппаратах Атлантов были установлены двигатели внутреннего сгорания, а также ракетные двигатели, работающие на топливе. Следует изучать древние источники о летательных аппаратах. Есть сведения о том, что индийский император Ашока организовал тайное общество «Девяти неизвестных» для изучения древних источников о летательных аппаратах, куда входили лучшие ученые Индии. Было бы неплохо создать такое общество, куда вошли бы умы мировой цивилизации различных специальностей. Человеческий разум носит творческий характер. Когда происходит обмен идеями, это может породить и эффект синергии. Четвертая — достижение низкой стоимости космических ракето-носителей. Можно быть уверенным: мировому

сообществу ученых под силу решение этой проблемы. И, наконец, пятая — космическая станция должна иметь постоянное положение над приемником энергии. Поддержат равновесие станции, когда космическая энергия постоянно сталкивается с частицами солнца, видимо здесь сам вопрос выбора постоянного положения станции требует нахождения для нее золотой пропорции. Это должно быть такое оборудование, которое не подвергалось бы колебаниям под влиянием различных космических частиц и не меняло бы своего расположения в космосе точно передавало энергию землянам. Есть еще вторая половина этой задачи: энергия, передаваемая земным потребителям, будет толкать станцию от Земли. Думается, сочетая теоретический анализ, научные обобщения, с древними документами о секретах гравитации, разум человека найдет решение и этой пятой проблемы. Вспомнился простой прибор — компас. К стрелкам компаса пристраиваются демпферы, амортизирующие колебания и позволяют добиться правильного расположения стрелок.

В 1990 г. Исследовательский Центр имени М. В. Келдыша (1911–1978), выдающегося советского ученого, организатора индустрии открытий, разработал концепцию энергоснабжения Земли с космоса с использованием низких околоземных орбит. Основное содержание концепции: создание в период 2020–2030 гг. 10–30 космических станций с суммарной мощностью вне атмосферы Земли 1,5–4,5 ГВт с доведением их количества к 2050–2100 гг. до 800 единиц. Но уже конечная мощность у потребителя на Земле для 10–30 космических станций составит 0,75–2,25 ГВт и до 960 ГВт для 800 единиц станций. Но пока даже нет проекта на основе этой концепции [10]. Если будет разработан такой проект, его реализация позволит освоить колоссальный потенциал космической энергии. Речь идет о завораживающем воображении космической станции, обеспечивающей потребности человечества в энергии.

И в наши дни ученые мира продвигаются в решении этой проблемы. Фирмы выпускают электростанции с магнитным двигателем. Изобретатель Ванга (Китай) создал «жидкие» магниты, на основе которых сделаны двигатели на 100 кВт. До настоящего времени учеными мира (В. А. Ацюковский, А. Е. Акимов и др.) научно доказано, что один кубический сантиметр любого космического пространства содержит энергии столько, что если ее использовать, то хватит человечеству на десять лет. Сколько таких кубических сантиметров во Вселенной?

Решение этой проблемы требует слияния в единый поток величайших гениев. Гений, прежде всего, должен быть творческой натурой. Гении не решают существующие проблемы. Они находят новые.

Космос и его энергия не могут быть привилегией какого-либо одного государств, одного этноса. Только объединив достижения науки, человечество сможет за счет космической энергии обеспечить свои потребности в энергии на тысячу лет вперед, поднять уровень

жизни, резко улучшить среду обитания цивилизации, ее материальную, природную и духовную жизнь.

Лучшего рецепта для сохранения Земли и цивилизации не существует, иначе человечество не переживет XXI век.

Литература

1. IEA-Prognose: Bis 2035 Oil und Kohle unverzichtbar. Brennstoffspiegel und Mineral- olrdsch.2010, № 12, с. 8.
2. Джонстан Диниел. Анализ экономики голгоразвдки, рисковй исоглашений в международной нефтгазовой отрасли. — М., Олимп-Бизнес. — 2005. — 152 с.
3. Die Probleme der Roh öl versorgung liegen über der Erdöl-Erdgas-Kohle. 2008, 124, № 7–8, с. 294. Ergasreserven der Welt. Erdöl-Erdgas-Kohle.2008, № 3, с. 106.
4. Дякин Б. Г., Дякин Д. Б., Дякин С. Б. Россия и глобльная энергетическая безопасность //Мировая экономика и международный бизнес. Сборник научных трудов. Ч. 2. М.: МИЭП, 2006. С. 5–28.
5. Dargay Joyce M., Gotely Dermot. World oil demands shift growing and less price-responsiveproducts and regions. Energy Policy.2010.38, № 10, с. 6261–6277.
6. Rohцлsorten Wrlches darfs denn sein? Buchman Helmut F // Brennstoffspiegel und Mineralцлrdsch. — 2008, — № 7. — С. 12–13.
7. Арктика почти полностью растает Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.com/travel/arctica>.
8. Бабицкий, Александр. Таяние Антарктиды: таймер катастрофы запущен? Режим доступа: <https://jandex.ru/chchotezvous.ru>.
9. Поляков В. И. Закат «страны восходящего солнца» и евроамерики. Атом.стратегия XXI. 2011, Апр. — 8 С.
10. Космическая энергетика. Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.

Павленко Марина Миколаївна

асистент кафедри глобальної економіки

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ОЦІНКА ПРИКЛАДНИХ ПРОБЛЕМ ЗОВНІШНОЇ ТОРГІВЛІ ЗЕРНОВИМИ КУЛЬТУРАМИ УКРАЇНОЮ

ОЦЕНКА ПРИКЛАДНЫХ ПРОБЛЕМ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ ЗЕРНОВЫМИ КУЛЬТУРАМИ УКРАИНОЙ

ASSESSMENT OF APPLIED PROBLEMS OF FOREIGN TRADE CEREALS OF UKRAINE

Анотація. Досліджено та проаналізовано специфічні особливості зовнішньої торгівлі зерновими культурами в Україні. Обґрунтовано прикладні проблеми доведення зерна до високих кондицій та утримання його на елеваторах для можливості наступної реалізації навесні за вищими цінами. Враховано, що такі заходи потребуватимуть матеріальних витрат та залучення значних фінансових ресурсів. Проаналізовані дані показали, що основу експорту зернових у наступному маркетинговому році за прогнозом становитимуть кукурудза, пшениця й меслин, як фуражна суміш пшениці й жита.

Ключові слова: експорт, імпорт, зовнішня торгівля, зерно, ресурси, ціна, пшениця, меслин, прогноз.

Аннотация. В статье исследованы и проанализированы специфические особенности внешней торговли зерновыми культурами в Украине. Обоснованно прикладные проблемы доведения зерна до высоких кондиций и удержания его на элеваторах для возможности последующей реализации весной по более высоким ценам. Учтено, что такие меры потребуют материальных затрат и привлечения значительных финансовых ресурсов. Проанализированы данные показали, что основу экспорта зерновых в следующем маркетинговом году составят кукуруза, пшеница и меслин, как фуражная смесь пшеницы и ржи.

Ключевые слова: экспорт, импорт, внешняя торговля, зерно, ресурсы, цена, пшеница, меслин, прогноз.

Abstract. In the article investigated and analyzed the specific features of foreign trade of grain crops in Ukraine. Grounded applied problems of bringing grain to the high condition and keeping it in silos to enable implementation of the next spring at higher prices. Taking into account that such measures will require material costs and attract significant financial resources. The analyzed data showed that the basis of grain exports in the next marketing year is forecast to amount to corn, wheat and meslin, as Fodder mixture of wheat and rye.

Keywords: export, import, foreign trade, grain resources, the price of wheat, meslin.

Україна є одним з найбільших постачальників зернових культур на світовому ринку та найбільшим експортером фуражного ячменю. Загальний обсяг експорту зернових культур за 7 місяців поточного року перевищив – 16 млн тонн на загальну суму понад 3,4 млрд дол. США. Це на 22,3% більше за аналогічний показник попереднього року [1; 5]. Середня експортна ціна реалізації зернових порівняно з аналогічним періодом попереднього року знизилась на 22%, тобто на 58 дол. США/т до 213 дол. США/т. Частка зернових культур у загальному експорті товарів з України перевищила – 10,2%, поступившись лише металургії (табл. 1).

Дослідження підтверджують, що згідно даних Української зернової асоціації у 2013/2014 маркетинговому році з України було експортовано 32,3 млн тонн зерна, більше продали лише США (72,3 млн тонн) та ЄС (38,5 млн тонн). За прогнозами Мінагропроду експорт зерна з України у 2014/2015 маркетинговому році становить 32 млн тонн. У 2014 році фактичні обсяги експорту зернових нового урожаю склали – 9975 тис. тонн, з них: пшениці – 5877 тис. тонн; кукурудзи – 900 тис. тонн; ячменю – 3068 тис. тонн та інших зернових – 130 тис. тонн; завантажено на кораблі – 193 тис. тонн. Таким чином, обсяги експортованих та підготовлених до експорту зернових

Тенденції зовнішньої торгівлі зерновими культурами

Найменування	Експорт, за 7 місяців 2014 р.			Імпорт, за 7 місяців 2014 р.			Сальдо, тис. дол. США
	кількість, тис. т	ціна, дол. США/т	вартість, тис. дол. США	кількість, тис. т	ціна, дол. США/т	вартість, тис. дол. США	
Пшениця та меслин	3246,9	246,6	800560,9	0,2	1258,9	258,4	800302,5
Жито	54,3	157,4	8544,4	0,0	620,4	22,8	8521,6
Ячмінь	1470,9	209,1	307572,6	6,7	358,8	2386,1	305186,6
Овес	4,0	198,5	785,0	-	-	-	785,0
Кукурудза	11113,9	204,0	2266961,3	50,3	5838,6	293793,7	1973167,6
Рис	3,4	579,8	1996,9	47,6	522,2	24841,7	-22844,8
Сорго зернове	134,2	199,5	26783,3	0,4	4540,8	1643,1	25140,2
Гречка, просо та інші	4,1	402,5	1653,1	12,8	264,5	3394,0	-1741,0
Всього:	16031,8	213,0	3414857,4	118,0	2766,1	326339,8	3088517,6

Джерело: складено на основі використання матеріалів Державної служби статистики України, Держмитслужби України.

складають загалом – 10168 тис. тонн (пшениці – 5993 тис. тонн, ячменю – 3123 тис. тонн та кукурудзи – 922 тис. тонн).

Імпорт зернових культур в Україні за 7 місяців поточного року становив загалом – 118 тис. тонн на загальну суму – 326,3 млн дол. США [2]. При цьому висока середня вартість імпортованих зернових культур (2766 дол. США/т) пояснюється тим, що переважну їх частку становило насіння дорогих високоефективних гібридних сортів кукурудзи, а також проса й рису (рис. 1).

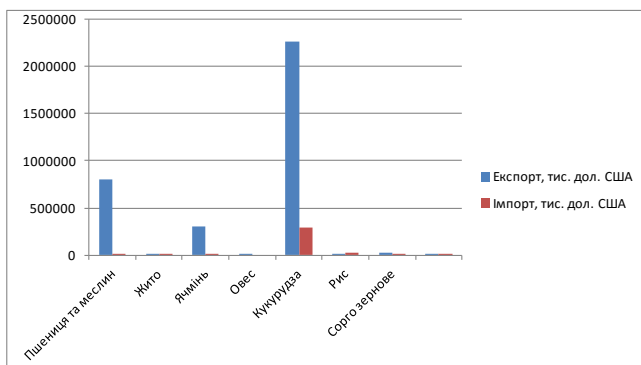

Рис. 1. Зовнішня торгівля експорту та імпорту зерновими культурами нового урожаю.

Джерело. Матеріали Державної служби статистики України.

Як показують дослідження, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі зерновими в Україні за 7 місяців 2014 року досягло майже 3,1 млрд дол. США. Згідно інформацією «Зерно UA» у 2013/2014 маркетинговому році питома частка компаній-трейдерів у загальному обсязі експорту зерна в Україні перевищила 85%. 7 найбільших експортерів у загальному обсязі експорту зернових культур з України становила – 72%. Серед них «Нібулон» – 13,9% (4,5 млн тонн), «ADM» (Аль-

фред Сі Топфер) – 12,7% (4,1 млн тонн) та «Луї Дрейфус» – 10,8% (3,5 млн тонн), «Кернел» – 10% (3,1 млн тонн), державна компанія «ДПЗКУ» – 9,0% (2,9 млн тонн), «Серна» («Glencore») – 8,0% (2,6 млн тонн) та «Сантрейд» («Бунге Україна») – 7,7% (2,5 млн тонн). Це свідчить про збереження консолідації ринку експортних поставок української сільськогосподарської продукції.

Вивчення даних Державної служби статистики України та Держмитслужби України обсяги експорту продуктів рослинного походження у 2013 році становили загалом – 8876 млн дол. США, або 89,1% від загального експорту сільгосппродукції, у т.ч. частка зернових злаків була найбільшою у загальному обсязі експорту сільськогосподарської продукції з України й перевищила – 63,9% (71,8% від загального обсягу експорту продукції рослинництва). Експорт зерна в натуральному вимірі за 2013 рік – 27,1 млн тонн. Основними експортними зерновими культурами були кукурудза та пшениця. Кукурудзи було експортовано 16,7 млн тонн (найбільші поставки здійснювалися до Єгипту, Іспанії, Ірану, Кореї, Японії), пшениці 7,8 млн тонн (Єгипту, Сирії, ПАР, Кенії, Таїланду). Обсяги імпорту продукції рослинництва становили – 2670 млн дол. США, або 58,5% до всього імпорту сільгосппродукції.

Суттєвому нарощуванню експорту зернових на початку 2014/2015 маркетингового року (у липні-жовтні 2014 р.) завадили низький рівень закупівельних цін на фоні збереження традиційних проблем із логістикою (низька пропускна спроможність автошляхів, дефіцит вантажних вагонів-зерновозів, автовозів та перевалочних потужностей у портах) [3; 5; 6]. За таких умов перед виробниками постає дилема – продати збіжжя «вже й за недорого» та отримати кошти на проведення посівної й розрахунків з кредиторами

(у т.ч. й за банківськими кредитами), або (хто має таку можливість) — довести зерно до високих кондицій та утримувати його на елеваторах для наступної реалізації навесні за вищими цінами, що потребуватиме матеріальних витрат та відповідних фінансових ресурсів. За оцінкою USDA Україна є найбільшим експортером зернових (30,1 млн тонн) у світі після США (73,2 млн тонн) випередивши Росію (29,7 млн тонн) та Аргентину (27,5 млн тонн) [4; 6].

Таким чином, ми в своїх дослідженнях мали можливість прийти до висновку, що проаналізовані дані у прогнозах показують основу експорту зернових у наступному 2016 маркетинговому році становитиме, перш за все, кукурудза. Її частка в грошовому вимірі буде досягати близько 55–60% та близько 25% — пшениця й меслин, як фуражна суміш пшениці й жита.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2014 рік, за ред. Жук І. М., Державна служба статистики України, 2015.
2. Сільське господарство України за 2013 р.: Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2014.
3. Вдовенко Н. М. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства / Н. М. Вдовенко, Ю. А. Хижняк // Science Rise. — 2015. — № 2/3 (7). — С. 20–26.
4. Vdovenko N. M. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture / N. Vdovenko // Економічний часопис XXI. — 2015. — № 5–6. — С. 53–56.
5. Кваша С. М. Напрями удосконалення механізмів формування ринкової рівноваги на ринках сільськогосподарської продукції / С. М. Кваша // Економіка АПК, 2011. — № 2. — С. 161–167.

Poyda-Nosyk N. N.,
Candidate of Economic Sciences (PhD),
Associated Professor
Uzhhorod National University

RISKS OF EUROPEAN INTEGRATION FOR FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

Abstract. *The author investigates the stages of Ukraine's joining the European integration space and outlines the benefits of European integration for Ukraine. The article presents the classification of risks of European integration that generate threats to financial security of Ukraine. It has been stressed the need for effective economic and financial policies for ensuring financial security of the state was stressed.*

Key words: *European integration, financial security of the state, integration risks, globalization.*

Ukraine has made a European choice as the main direction of its state policy, both internal and external, whose ultimate goal should be the full membership in the European Union. It should be emphasized that the European choice presupposes, above all, economic and social transformations. Moreover, Ukraine's aims and objectives include deep and qualitative transformations in all spheres of public life. This coincides with the EU accession criteria (Copenhagen criteria), according to which the right of the country to join the EU is recognized exceptionally on the condition of meeting these criteria: in the economic, political and legal spheres.

The current legal basis of relations between the EU and Ukraine is the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) issued on 14 June 1994 (entered into force on 1 March 1998), which establishes the cooperation on a wide range of political, trade-economic and humanitarian issues. Concluding the PCA has allowed to establish a regular bilateral dialogue between Ukraine and the EU on political and sectoral levels, to implement trade regulations between the two parties on the principles of GATT / WTO, to define priorities of adaptation of Ukrainian legislature to the standards and norms of the European Community (*acquis communautaire*) in priority sectors of Ukrainian economy. The way of Ukraine to European integration can be submitted through the stages, which are presented on the next table 1.

The European Union and Ukraine started negotiations on the Association Agreement in 2007. After the accession of Ukraine to the World Trade Organization on 18 February 2008, the negotiations were launched concerning the creation of the wide and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU that paves the way for the liberalization of the movement of goods, capital and services as well as the broadened harmonization of non-tariff instruments of economic regulation.

On the 9 of September, 2008 at the Paris summit Ukraine and the EU reached a political agreement on concluding the future agreement in the form of an Association Agreement, which is based on the principles of political association and economic integration. During the 15th Ukraine – EU Summit in Kyiv, December 19, 2011, the parties announced the completion of negotiations on the future Association Agreement, on the 30th of March, 2012 the text of the future agreement was initialed by the heads of the negotiating teams of Ukraine and the EU. The signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU had occurred in 2014.

Of course, there are a lot of positives in the Association of Ukraine with EU, among which: 1) The possibility of expanding trade with one of the largest and richest markets in the world (500 million consumers, a fifth of world gross product); The internationalization of entrepreneurship, – stimulation of economic growth; 2) The possibility of attracting foreign investment, as well as the resumption of lending from the IMF and other international financial institutions which provide loans under the lowest percentage in the world. During the years of independence Ukraine has received the biggest share of foreign direct investment from the EU, even more than from Russia or any other CIS countries; 3) The possibility of modernization of the economy according to the world's best standards.

On the other hand, Ukraine's access to international markets as well as forming an open economy also mean that the state economy should be internally stable, able to withstand the risks that accompany the processes of globalization and European integration. Unfortunately, the financial system of Ukraine in modern conditions is influenced by a number of threats, including the growing political instability, debt burden, imperfect fiscal policy,

Table 1.

The stages of Ukraine's joining the European integration space*

Stages	Content
14 June 1994	The signing between Ukraine and the EU Agreement on partnership and cooperation (PCA) , which entered into force on the 1st of March 1998. <i>Advantages:</i> The agreement allowed establishing a regular bilateral dialogue between Ukraine and the EU on political and sectoral levels, to implement the streamlined trade regime between the two sides on the basis of the principles of the GATT/WTO, to determine the priorities of adaptation of Ukrainian legislation to the standards and norms of the European Community (acquis communautaire) in the priority sectors of the Ukrainian economy.
2007	started negotiations on the conclusion of the Association Agreement (AA) between Ukraine and the EU
5 February 2008	in Geneva, the President of Ukraine V. Yushchenko and General Director of the World Trade Organization (WTO) Pascal Lamy signed the Protocol on Ukraine's accession to the WTO (<i>preparatory work lasted 14 years</i>).
18 February 2008	It has been commenced negotiations regarding the establishment of deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU.
9 September 2008	At the Paris Summit Ukraine and the EU reached political agreement on the conclusion of a future agreement in the format of the Association Agreement, which will be based on the principles of political association and economic integration.
19 December 2011	During the 15th Summit Ukraine – EU in Kiev, the parties announced the conclusion of negotiations on the future Association Agreement.
30 March 2012	The text of the future Agreement was initialed by the heads of negotiating teams of Ukraine and the EU.
Signing of the Association Agreement	
The first stage – March 21, 2014	the signing of the political part of the Agreement and the Final act of the Summit, which on behalf of Ukraine signed by the Prime Minister of Ukraine A. Yatsenyuk.
The second stage – June 27, 2014	the signing of the economic part of the Agreement – Sections III “Justice, freedom and security,” IV “Trade and issues related to trade” V “Economic and sectoral cooperation” and VI “Financial cooperation and regulations regarding anti-fraud”, which together with the remainder of the Transaction constitute a single document.
16 September 2014	The Verkhovna Rada of Ukraine and the European Parliament synchronously ratified the Association Agreement between Ukraine and the EU.

* compiled by the author.

the shadow economy, a significant level of corruption in all levels of the financial system, the instability of the banking sector, etc. All these threats adversely affect the level of the state's financial security. In addition to these there are also many integration risks for Ukraine, which could be altogether classified by the following features: 1) by the stage of the integration process – the *risks of entry* and the *risks of functioning* (or membership). Risks of entry and risks of functioning are closely related, the difference is due only to the integration phase; 2) by the level of coverage of economic agents – *unsystematic* (diversified) risks and *systematic* risk. *Unsystematic (diversified)* risks are risks related to the activities of individual countries, specified by their financial, economic, social, legal, political, environmental and other characteristics. *Systematic* risks depend on the specifics of the global economic environment functioning. Mostly they apply to all participants in the world economy (e.g., coverage of most countries of the global financial crisis); 3) for the period – *static risks* and *dynamic risks*. These risks reproduce

the dependence of the uncertainty of the integration consequences from the period of time. Static risks are used to analyze during a year, and dynamic risks – over a longer period.

Separately we should notice risks of globalization. *Globalization* to the OECD's point of view [1] is the process by which markets and manufactures in different countries become increasingly interdependent due to dynamics of trade in goods, services, mobility of capital and technology. OECD among global risks chose such main groups: Systemic Financial Risks, Pandemics, Cyber Risks, Social Unrest, Anticipating Extreme Events. We can add to it problems of migration. Besides globalization concerns not only economic and financial markets, but also terrorism, crime, environmental degradation. All of these are systematic risks which relate to Ukraine as well. The global financial-economic crisis of 2008–2009, which had a negative impact on the socio-economic development of Ukraine demonstrated the vulnerability of the domestic financial system, its dependence on the external

influence. In addition, during 2010–2015, Ukraine experienced an unprecedented combination of political, financial, economic and banking crises. The crisis of the banking system was accompanied by numerous defaults of financial institutions.

Under these conditions, the problem of protecting national interests in the financial sector and ensuring the financial security of the state is extremely important. As never before, the basic provisions of the Concept of national security in the financial sector [2] (issued 15.08.2012) become relevant. Concept developers emphasized the need to solve the basic problem – the insufficient effective use of mechanisms aimed at neutralizing, minimizing the impact and eliminating the phenomena and factors that lead to the creation of external and internal threats to national security in the financial sector. One way of solving the determined problem is implementing structural reforms in the national economy and ensuring price and financial stability. What conclusions can we do out of this? There are such main factors that hinder the move-

ment of Ukraine to EU. First, it is slowness of economic reforms, the absence of noticeable results of internal socio-economic transformations. Secondly, high levels of corruption and economic crime. Thirdly, there is a clear deficit of experienced specialists on European integration, especially among the political elite and civil servants of Ukraine.

So, in order to integrate into the EU, Ukraine should significantly change the process of implementing economic and financial policies. Actually need to abandon protectionist measures in the field of export-import operations, to legalize the shadow economy, to comply with the requirements for the protection of human rights. The biggest change needs to happen in the financial market. We need to change the tools for regulating the foreign exchange market and create conditions for the merger of our financial market with the globalized world. In practice, this can radically change the financial services market in the country and especially the banking system.

References

1. Managing globalization and the role of the OECD. Retrieved from: <http://www.oecd.org/corruption/managingglobalisation-andtheroleoftheoecd.htm>
2. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p>

Семчук Жанна Віталіївна

*кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету економіки та підприємництва,
Львівський університет бізнесу та права*

Семчук Жанна Витальевна

*кандидат экономических наук, доцент,
декан факультета экономики и предпринимательства,
Львовский университет бизнеса и права*

Semchuk Zhanna V.

*PhD (Economics), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Economics and Business,
Lviv University of Business and Law*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПІДВИЩЕНОГО РИЗИКУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ПОВЫШЕННОГО РИСКА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT RESOURCES OF EDUCATIONAL SERVICES OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF ENHANCEABLE RISK IN CONTEXT OF DEVELOPMENT OF EUROINTEGRATION PROCESSES

Анотація. Проаналізовано сутність механізмів розвитку інвестиційних ресурсів освітніх послуг підприємств у складних економічних умовах. Для їх реалізації на підприємстві наведено систему математичних співвідношень, які описують інвестиційні ресурси освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику в контексті розвитку євроінтеграційних процесів з урахуванням цільового капіталу ендавмент-фонду. Запропоновано оптимізаційну модель, яка пов'язує інвестиційні ресурси підприємства, спрямовані на підвищення продуктивності праці працівника (персоналу), який навчався на курсах підвищення кваліфікації, і дохідністю облигації вкладачів, що активно співпрацюють з підприємством і за результатами співпраці формують оригінальні авторські освітні програми.

Ключові слова: інвестиційні ресурси, підприємство, освітні послуги, ризик, ендавмент-фонд, оптимізаційна модель, авторські освітні програми.

Аннотация. Проанализирована сущность механизмов развития инвестиционных ресурсов образовательных услуг предприятий в сложных экономических условиях. Для их реализации на предприятии приведена система математических соотношений, которые описывают инвестиционные ресурсы образовательных услуг предприятий в условиях повышенного риска в контексте развития евроинтеграционных процессов с учетом целевого капитала ендавмент-фонда. Предложена оптимизационная модель, которая связывает инвестиционные ресурсы предприятия, направленные на повышение производительности труда работника (персонала), который учился на курсах повышения квалификации, и доходностью облигаций преподавателей, которые активно сотрудничают с предприятием и по результатам сотрудничества формируют оригинальные авторские образовательные программы.

Ключевые слова: инвестиционные ресурсы, предприятие, образовательные услуги, риск, ендавмент-фонд, оптимизационная модель, авторские образовательные программы.

Summary. *Essence of mechanisms of development of investment resources of educational services of enterprises is analysed in difficult economic terms. For their realization around to an enterprise the system of mathematical correlations that describe the investment resources of educational services of enterprises in the conditions of an increase risk in the context of development of eurointegration processes taking into account the having a special purpose capital of endowment fund is brought. An optimization model, that links the investment resources of enterprise, sent to by the increase of the labour of worker (personnel), that studied on the courses of in-plant training, and profit bond of teachers that actively cooperate with an enterprise and on results a collaboration form the original authorial educational programs, productivity, is offered.*

Key words: *investment resources, enterprise, educational services, risk, endowment fund, optimization model, authorial educational programs.*

Постановка проблеми. Щоб успішно конкурувати на ринку, підприємства повинні забезпечити підбір висококваліфікованих працівників, здатних кваліфіковано виконувати свої обов'язки на всіх рівнях виробничого процесу. Відповідний навчальний заклад (НЗ) чи заклад курсів підвищення кваліфікації (КПК) повинен сформувавши перелік освітніх програм, здатних підвищувати кваліфікацію фахівців відповідно до тенденцій розвитку науково-технічного прогресу і вимог підприємств. Для цього в сучасній епосі інформаційних технологій доцільно залучати додаткові інвестиційні, зокрема, і спонсорські кошти із середовища бізнесу. Євроінтеграція є важливим фактором у цьому напрямку і має сприяти процесу створення якісної продукції на перспективу [1].

При оптимізації освітніх процесів на підприємстві необхідно удосконалювати механізми розвитку інвестиційних ресурсів освітніх послуг з урахуванням економічної кризи, політичної нестабільності, цивілізаційних ризиків, пов'язаних з воєнними діями на Сході України [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково обґрунтовані методичні підходи щодо удосконалення системи механізмів розвитку інвестиційних ресурсів освітніх послуг на підприємствах промислового комплексу доцільно пов'язати з реалістичними моделями інтелектуально-особистісного потенціалу особистості [3].

Перша модель — введення державних кредитів, що було втілено у межах фінансування вищої освіти, але не принесло відчутних результатів [3]. Відсутність ефективності такого заходу спричинили низький рівень заробітної плати випускників, проблеми їх працевлаштування, інфляційний вплив, що ставить під загрозу повертання бюджету держави кредитних коштів протягом 5–10 років [3].

Друга модель — організація системи приватних фондів для фінансування витрат (система грантів) не набула поширення, адже необхідні законодавчі податкові пільги для інвесторів та правові засади діяльності таких фондів так і не було розроблено [3].

Третя модель — комбінована державна система, яка передбачає компенсацію певного обсягу поточ-

них витрат з вибірковою (конкурсною) підтримкою розвитку конкретних закладів через державні цільові програми [3]. Але й ця модель не виявилась достатньо ефективною через дефіцит коштів, високий рівень корумпованості й суб'єктивності прийняття управлінських рішень щодо їх розподілу, відсутність механізмів відбору об'єктів інвестування [3].

Вдосконалити систему навчання, зокрема, механізми розвитку персоналу, можна за допомогою створення власного Корпоративного університету (КУ), який існує в провідних зарубіжних компаніях [4]. Він надасть змогу працівникові оволодіти тими знаннями, яких не вистачає йому для якісного виконання поставлених задач [4]. Якщо ж підприємство з певних причин не здатне створити власний навчальний центр, вдосконалити професіоналізм співробітників можна за допомогою КПК, тренінгів, коучингу та ротачії [4].

Метою даної праці є розроблення та удосконалення теоретично-методологічних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів розвитку інвестиційних ресурсів освітніх послуг на підприємстві у контексті розвитку євроінтеграційних процесів за умов політичної нестабільності, економічної кризи та воєнних дій.

Виклад основного матеріалу. Слід доповнити третю модель [3] тим, що пропонується комбінована система приватних фондів та державних інвестицій, яка передбачає компенсацію певного обсягу поточних витрат з вибірковою (конкурсною) підтримкою розвитку конкретних закладів через цільові проекти та програми.

Методи удосконалення професіоналізму співробітників (менеджерів, службовців, робітників) [4] доповнимо лекціями, семінарами, діловими іграми, наставництвом, інструктажами.

Обмежимо розглядом механізмів розвитку інвестиційних ресурсів освітніх послуг (ОП) на підприємстві в рамках другої моделі [3] і третьої удосконаленої. Відповідні механізми фінансування ОП доцільно пов'язати з наступними обставинами [5].

По-перше, нова технологічна хвиля, прискорення світового інноваційного процесу у сфері виробництва

скорочує терміни морального старіння людського капіталу, викликаючи необхідність підвищення і оновлення освіти упродовж усього людського життя. Якщо знання і навички працівників не почнуть своєчасно оновлюватися, то окремі працівники і національні економіки почнуть втрачати конкурентоспроможність [5].

По-друге, попит у розвинених країнах на високі стандарти якості життя супроводжується значними інвестиціями в соціальну сферу і зумовив зростання тривалості життя, зокрема, активної її фази — трудової. Демографічна структура населення трансформується у напрямі збільшення чисельності осіб старшого віку, відповідно, пенсійний вік зростає. Збільшення активної фази життя зумовить не лише необхідність оновлення або підвищення рівня освіти в процесі життєдіяльності, але і підвищення середнього віку формування професійної компетентності [5].

По-третє, очікується зміщення інноваційної активності в нові сектори економіки — сферу послуг (передусім, інформаційних), у сферу енергозбереження і екології — галузей, безпосередньо пов'язаних з підвищенням якості життя [5]. Країни, які вступили на шлях розвитку, який адекватний новій технологічній хвилі, стикаються з новим типом своєрідного розподілу праці — національною сегментацією спеціальностей в контексті глобалізації ринку праці і ринку освіти, коли на тлі загального зростання міжнародного ринку послуг освіти зростають транснаціональні потоки студентів та спеціалістів [5].

По-четверте, новий тип конкуренції — у сфері інновацій — не відкидає конкуренції на рівні економії витрат, зокрема, на працю. Одним з шляхів в цьому напрямі стає використання можливостей аутсорсингу і дистанційної форми зайнятості. Ринок праці набуває глобального характеру, коли для багатьох професійних когорт вже не існує національних меж, а людські ресурси характеризуються лише набором знань, навичок і компетенцій [5].

Вказані обставини і відповідні тенденції призводять до зміни джерел і структури інвестицій у сферу освіти, посилюють конкуренцію на ринку освітніх послуг, вимагають організаційної перебудови системи професійної освіти і формування нових механізмів фінансування освітньої діяльності [5].

У найбільш концентрованому виді суть модернізації фінансових механізмів системи професійної освіти в сучасних умовах можна звести до наступних трьох [5].

По-перше — розширення автономії і відповідальності НЗ (КУ, коледжу, КПК) при вирішенні питань бюджету, організаційної структури і кадрової політики. Це сприятиме зростанню конкурентоспроможності НЗ (в частині проведення досліджень), підвищенню якості фінансового (бухгалтерського

і управлінського) обліку і звітності, застосуванню у сфері ОП сучасних методик стратегічного і операційного менеджменту [5].

По-друге — впровадження сучасних методик фінансового менеджменту, орієнтованих на досягнення заданих результатів діяльності, що припускає перехід від кошторисного принципу фінансування до бюджетування [5].

По-третє — удосконалення системи оцінювання якості діяльності НЗ за допомогою внутрішнього і зовнішнього моніторингу із залученням зовнішніх експертів, що займаються оцінюванням якості освітніх послуг на основі міжнародних (зокрема, європейських) принципів і методик [5].

Доцільно додати четвертий механізм — впровадження сучасних методик освітнього менеджменту, орієнтованих у перспективі на підвищення якості життя працівників підприємств, викладачів НЗ (КУ, КПК), дотримання екологічних стандартів. В цьому плані велика перспектива належить ендавментам. Ендавмент — найбільш прозорий інструмент доброчинності, цільовий фонд, тобто сума коштів або цінних паперів у безстроковому фонді, який створюється на основі благодійних внесків від донорів і призначений для використання відсотків у некомерційних цілях [6]. Особливістю такого фонду є те, що набувач благодійної допомоги має право на використання відсотків або дивідендів, нарахованих на основну суму пожертви, при цьому не маючи права витрачати основну суму ендавменту без згоди благодійника [6].

Щодо кадрової політики слід відзначити, що кваліфікованим викладачам (професорам, доцентам) у вік інформаційних технологій та економіки знань варто зменшити (зі сторони міністерства освіти) тягар друкованої документації, обмежившись необхідним мінімумом електронної документації для дистанційного навчання, а більше уваги сконцентрувати на удосконаленні механізмів проведення лекційних, практичних та лабораторних (аудиторних) занять. Такого типу фактори мають економічний та екологічний підтексти, оскільки зменшуються витрати на виробництво папера і зберігаються дерева.

Форма накопичень у вигляді ендавментів дає установі-власнику значну кількість переваг, таких як фінансова стабільність, незалежність від зовнішніх чинників і прозорість фінансової діяльності університетів та інших організацій [6]. Навіть беручи до уваги «скептичні» прогнози щодо розвитку ендавментів в Україні — це явище, за умови використання закордонного досвіду з урахуванням українських реалій, має значний потенціал, тим паче, що в нашій державі вже існують приклади ефективного використання таких фондів [6].

Загальна сума ендаумент-фонду буде створена за формулою (1) [7]:

$$E = a \times P + b \times V, \quad (1)$$

де a – сума грошових внесків від фізичних осіб (грн),
 b – сума грошових внесків від юридичних осіб, (грн),

P – кількість фізичних осіб, які надають грошові внески (чол.)

V – кількість юридичних осіб, зовнішніх вкладників (благодійників).

Наприклад, це можуть бути організації, які отримують від університету наукові послуги, чи випускники.

Нехай колектив менеджерів НЗ покладе дану сформовану суму на депозит у комерційний банк, під 15% річних, з виплатою відсотків у кінці періоду (наприклад, року). Тоді цільовий капітал буде розраховуватися за формулою (2) [7]:

$$SUM_n = SUM_0 \times (1 + PS/100)^n, \quad (2)$$

де SUM_n – значення майбутньої суми грошей з урахуванням інфляції, грн,

SUM_0 – значення актуальної (початкової) суми грошей, грн,

PS – процентна ставка, %, n – число років.

Ендаумент-фонд має забезпечити такі цілі [7]:

- впровадження нових технологій, придбання сучасного наукового обладнання;
- стимулювання наукових досліджень слухачів КПК (чи КУ) для організації;
- покращення методичної бази НЗ.

Депозитний шлях отримання прибутку (відсотків) від ендаумент-фонду є доцільним лише коли він суттєво перевищить мільйон гривень [7].

Слід зазначити, що не можна просити благодійні внески від студентів, оскільки це заборонено нормативними документами, і не варто просити благодійні внески у професорсько-викладацького та обслуговуючого персоналу, оскільки з їхньої зарплати нараховувати благодійні внески складно [7]. Цільовий капітал ендаумент-фонду може сприяти підвищенню іміджу закладу освіти і це буде запорукою фінансової стійкості НЗ (КУ, КПК) та підтримки високої якості майбутніх освітніх послуг.

Критерієм ефективності затрачених фондів на ОП, витрачених підприємством для НЗ (КПК, КУ), є відношення – формула (3):

$$W_{EF} = (E_{EC} - E_K) / E_K, \quad (3)$$

де E_{EC} – річна економія як результат витрат на ОП в розрахунку на одного працівника, який пройшов курс навчання в КПК (КУ); E_K – витрати на навчання одного працівника. Підготовка працівників ефективна, якщо $W_{EF} > 1$.

Річна економія E_{EC} пов'язана з підвищенням продуктивності праці працівника підприємства (4) має вигляд – формула (4):

$$E_{EC} = \Delta E_{ER} + \Delta E_{EV}, \quad (4)$$

де ΔE_{EC} , ΔE_{EV} – економія ресурсів та експлуатаційних витрат за рахунок підвищення продуктивності праці слухачів КПК (КУ) відповідно; $\Delta E_{EV} = E_2 - E_1$; E_1 та E_2 – експлуатаційні витрати до та після проходження працівником підприємства курсу навчання у КПК (КУ).

Частина зекономлених коштів доцільно спрямувати на підвищення заробітної плати Z_P працівника підприємства (зокрема, відсотка премії P), яку подамо у вигляді – формула (5):

$$Z_P = \sum_{i=1}^n Z_G T_i \left(1 + \frac{\Phi_S}{100} \right) \left(1 + \frac{P}{100} \right). \quad (5)$$

тут Z_G – погодинна заробітна плата працівника, який пройшов передпідготовку у КПК (КУ); T_i – локальний термін праці, це може бути, зокрема, кількість відпрацьованих годин протягом тижня; n – число часових інтервалів, це може бути, наприклад, число тижнів протягом місяця (року); F_S – відсоток відрахувань у фонд соціального страхування.

Іншу частину коштів E_{EC} можна вкласти в облігації викладачів КПК (КУ, коледжів). Облігації могли би стати перспективним інструментом організації взаємовідносин автономного закладу (зокрема, КПК) з викладачами, які активно співпрацюють з підприємством і за результатами співпраці формують оригінальні авторські освітні програми (АОП). Такі програми повинні враховувати умови кризи, економічні шоки, ризики інвестиційної діяльності, масове безробіття, війну, загрози інфляції. Вони, як правило, короткострокові.

Суть механізму полягатиме в тому, що автор оригінальної АОП, що реалізовується при наданні платних ОП, окрім заробітної плати отримує від автономної установи іменну облігацію в документарній чи бездокументній формі, що гарантує його право на отримання від освітньої установи (чи підприємства) її вартості, а також доходу по облігації [8]. Дохід облігації має бути змінною величиною і визначатися залежно від доходу освітньої організації від реалізації АОП, що розраховується у вигляді відсотка за формулою (6) [8]:

$$ОСД - ЗООП - ДПОО = DOB, \quad (6)$$

де ОСД – загальна сума доходу, отримана освітньою організацією від реалізації АОП у відповідному періоді, що припускає отримання доходу (місяць, квартал, рік); ЗООП – витрати організації на реалізацію відповідної АОП; ДПОО – доля прибутку освітньої організації від реалізації АОП; DOB – доходність облігації у відповідному періоді (рік, квартал тощо), що припускає отримання доходу (відсоток від доходу організації).

Для оптимізації механізмів розвитку інвестиційних ресурсів ОП підприємств уведемо співвідношення

зв'язку між E_{EC} (4) і DOB (6), а також використовуємо аналогічно як у [9] функціонал якості з урахуванням оберненого зв'язку та ризиків R :

$$\alpha \times E_{EC} + \beta \times DOB_R \Rightarrow opt, \alpha + \beta = 1, \quad (7)$$

$$J(P_k, FB(P_k)) = \int_{t_0}^{t_k} f(\bar{y}, \bar{u}, \bar{s}, Q) dt \Rightarrow opt. \quad (8)$$

$$\alpha \sum_{i=1}^{zp} E_{RCi} + \beta \sum_{j=1}^{zv} DOB_{Rj} \Rightarrow opt, \quad (9)$$

де DOB_{R^i} , DOB_{R^j} – дохідність облігацій одного викладача протягом року; α , β – коефіцієнти вагомості; \bar{y} – вектор заданих впливів ($y_j(t)$ – компоненти вектора, $j = 1, 2, \dots, n$); \bar{u} – вектор керувань; \bar{s} – вектор невизначених збурень; $[t_0, t_k]$ – інтервал часу, в якому розглядається процес (формування оптимальних значень інформаційних та фінансових потоків P_k , $k=1, 2, \dots, m$); m – загальне число інформаційних та фінансових потоків, які мають відношення до даного підприємства і КПК (КУ); Q – коефіцієнт чутливості, який пов'язаний із співвідношеннями (7), (9), ризиками R , перспективами отримання європейських грантів; $f(\bar{y}, \bar{u}, \bar{s})$ – функція, що відображає показник якості; $FB(P_k)$ – функція, яка характеризує обернений зв'язок (*Feed-back*) між потоками P_k підприємства і НЗ (коледжа, КПК, КУ) з урахуванням думок експертів; zp – загальне число працівників підприємства, яких направляються на підвищення кваліфікації у НЗ(КПК, КУ, ...) протягом року; zv – загальне число викладачів, яких стимулює підприємство і НЗ. Співвідношення (9) є узагальненням (7). Воно (9) дозволяє оптимізувати число працівників, яких доцільно направляти у НЗ і при цьому стимулювати викладачів ($zp+zv \Rightarrow opt$). Необхідно відзначити, що співвідношення (7)–(9), а також попередні (1)–(6) мають відношення до організаційної структури «підприємство – НЗ». Тут термін «організаційна структура» вживається у сенсі моделі організації функціональних відносин між підприємством і НЗ. При такій моделі передбачається, що кожний управлінський елемент структури спеціалізується на виконанні окремих видів функцій, а виконання завдань функціонального органу в межах компетенцій є обов'язковим для виробничих підрозділів [10]. Одна з функцій – виділення технологічної та освітньої складових ОП. З технологічною складовою пов'язані технополіси та технопарки. Основними умовами формування технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів, регіонів науки, зон розвитку нових і високих технологій є збереження та розвиток виробничого та економічного потенціалу, ділової і соціальної інфраструктури, створення виробничих підприємств нових високотехнологічних та наукоємних галузей, більш органічне включення міжнародного

поділу праці, поява додаткових джерел формування регіонального бюджету і розвитку, ослаблення соціального напруження [11].

Друга функція організаційної структури «підприємство – НЗ» – виділення технологічної та когнітивної складових цінності ОП аналогічно як у праці – формула (10) [12, с. 205–217]:

$$BCI = f(CI_{mc}; CI_{kc}; R) \Rightarrow opt. \quad (10)$$

тут BCI – величина споживчої цінності ОП; CI_{mc} ; CI_{kc} – величини технологічних і когнітивних складових відповідно. Когнітивна складова у формуванні споживчої цінності відповідає за можливість задоволення індивідуальних потреб споживачів на основі специфічних властивостей ОП [12]. Вона оцінюється шляхом споживчого аналізу продукції конкурентів, оцінки сильних і слабких сторін продукції підприємства, її цінних параметрів, а також через встановлення безпосередніх зв'язків з потенційними споживачами продукції, що дає змогу прогнозувати їх потреби і оцінити місткість ринку [12, с. 206]. Порівняно з аналогічним [12, с. 205]. співвідношення (10) узагальнено, оскільки в ньому враховано ризики R . Врахування ризиків пов'язано із зміщенням цінності освітніх послуг, яке характерне для соціальних нематеріальних проєктів (зокрема, в освітніх проєктах враховано безплатне навчання для дітей-сиріт, дітей учасників АТО тощо).

Відповідно до співвідношень (1)–(10) можна побудувати інноваційний проєкт, який характеризується кількісними показниками, аналогічними як у [13]. Ймовірність відхилення від них приводить до чинників ризику R . Для оцінювання цієї обставини пропонується ввести поняття надійності інноваційного проєкту, яка показує міру упевненості в його успішній реалізації [13]. Основними кількісними критеріями для оцінювання надійності інноваційного проєкту виступають: $DROI$ – дисконтований коефіцієнт рентабельності інвестицій в проєкт; DPP – термін окупності проєкту з урахуванням дисконтування; чутливість проєкту SR – запас міцності проєкту за його ключовими параметрами [13].

Оптимізаційний критерій повинен враховувати коефіцієнт якості семантичної інформації освітніх послуг та його зв'язок з елементами ціннісно-орієнтованого управління. При цьому доцільно враховувати також міру незбалансованості фінансів, рейтинг НЗ, який пов'язаний з аспектами внутрішньої структуризації, рівень комфортності споживача освітніх послуг у НЗ.

Існує великий потенціал розвитку та поглиблення співробітництва Латвії і України в освітньо-науковій сфері, що обумовлено подібністю культурно-ментальних рис, сучасних проблем функціонування і розвитку систем освіти [14]. Зокрема, у науковому плані це стосується взаємозв'язків щодо нанотехнологій

і розроблення нових композиційних матеріалів. З 2014 року відкриваються перспективні можливості для Латвії, України та інших країн у зв'язку з новою євроінтеграційною програмою Горизонт 20 [14]. В цьому контексті важливою є участь України у різних проєктах фондів ЄС, формування механізмів трансферу технологій і комерціалізації результатів наукових досліджень, отримання міжнародних грантів, диверсифікація джерел фінансування інноваційної діяльності навчальних закладів тощо [14].

Наведені вище формули (1)–(10) є основою математичної моделі оптимізації механізмів розвитку інвестиційних ресурсів ОП підприємств в умовах підвищеного ризику в системі забезпечення вищої якості життя у контексті розвитку євроінтеграційних процесів.

Висновки. Розроблено теоретично-методологічні положення математичної моделі оптимізації механізмів розвитку інвестиційних ресурсів освітніх послуг підприємств в умовах підвищеного ризику у контексті розвитку євроінтеграційних процесів. У цьому плані запропоновано систему математичних співвідношень

(1)–(10) і відзначено, що доцільно звернути увагу на цільовий капітал ендаумент-фонду, який сприятиме підвищенню іміджу закладу освіти, а це буде запорукою фінансової стійкості навчального закладу (КУ, коледжу, КПК) та високої якості майбутніх освітніх послуг.

В основі оптимізаційної моделі співвідношення зв'язку між річною економією, пов'язаною з підвищенням продуктивності праці працівника підприємства, який навчався на курсах підвищення кваліфікації, і дохідністю облигації викладачів, які активно співпрацюють з підприємством і за результатами співпраці формують оригінальні авторські освітні програми. При цьому враховуються функціонал якості, обернені зв'язки між інформаційними та фінансовими потоками, ризики, перспективи отримання європейських грантів.

Перспектива. Доцільно використовувати запропоновану оптимізаційну модель освітніх послуг підприємств, в основі якої співвідношення (1)–(10), для оптимізації інноваційного розвитку корпоративних регіональних університетів в контексті формування освітньо-наукових кластерів, технополісів.

Література

1. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: Монографія / За ред. С. І. Здіорука. — К.: НІСД, 2006. — С. 235–236.
2. Воєнні дії на сході України — цивілізаційні виклики людству. Посібник. — Львів: Екологія-Право-Людина, 2015. — 136 с.
3. Олефір В. О. Інтелектуально-особистісний потенціал: структура та діагностика / В. О. Олефір // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. — 2012. — Вип. 44(2). — С. 150–160.
4. Красношарпа В. В. Навчання та розвиток персоналу в контексті конкурентоспроможності підприємства / В. В. Красношарпа, А. О. Коваленко // Молодий вчений. — 2014. — № 12 (15). — С. 162–165.
5. Юрга В. А. Структура и механизмы финансирования системы высшего профессионального образования как условие инновационного развития высшей школы (российский и зарубежный опыт) / В. А. Юрга // Сибирская финансовая школа. — 2011. — Вип. № 3. — С. 183–188.
6. Рябков К. Ендаумент у вищій освіті: світова практика і українське сьогодення / К. Рябков, В. Подікіна // Проект «Популярна економіка: ціна держави». — К.: CASE Україна, 2015. — Вип. № 3. — 18 с.
7. Мокін Б. І. Ендаумент-фонд як альтернативне джерело для підвищення фінансової стійкості вищого навчального закладу / Б. І. Мокін, Н. С. Гончарук // Вісник Хмельницького національного університету. — 2012. — Т. 1, № 2, — С. 131–135.
8. Чеха В. В. Механизмы инвестиций в сферу образования: проблемы и решения // Вопросы образования. — 2010. — № 1. — С. 134–150.
9. Юзевич В. М. Економічний аналіз рівнів ефективності та якості інтернет-платіжних систем підприємства / В. М. Юзевич, О. В. Ключак // Бізнес Інформ. — 2015. — № 1. — С. 160–164.
10. Шорохов В. Порівняльний аналіз лінійно-функціональної та дивізійної організаційних структур управління / В. Шорохов // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». — 2015. — № 43. — С. 201–210.
11. Пастушенко М. А. Нові інноваційні форми регіонального розвитку / М. А. Пастушенко // Теорія та практика державного управління. — 2011. — Вип. 3 (34). — С. 1–7.
12. Замазій О. В. Формування ціннісно-орієнтованого управління промисловими підприємствами: дис. ... доктора екон. наук: 08.00.04 / Замазій Оксана Василівна. — Хмельницький, 2015. — 442 с.
13. Горбунов Д. В. Риски инновационных проектов и методы их оценки / Д. В. Горбунов // Вектор науки ТГУ. — Тольятти, 2014. — № 3 (29). — С. 123–126.
14. Дьякон Д. Р. Преимущества развития высшего образования Латвии в условиях евроинтеграции / Д. Р. Дьякон // Конкурентоспособность национальной экономики: Материалы 16 Міжнародної науково-практичної конференції, 7–8.04.2016. — К., 2016. — С. 102–104.

Шешукова Екатерина Сергеевна

студент

Сыктывкарский государственный университет им. Питирима Сорокина

Научный руководитель:

Швецова Ирина Николаевна

кандидат экономических наук, доцент

Sheshukova Ekaterina Sergeevna

student

Syktovkar State University

Scientific director:

Shvetsova Irina Nikolaevna

candidate of economics, associate professor

BIG DATA В СТРАХОВАНИИ: ОПЫТ США И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УСПЕШНЫХ ПРАКТИК В РОССИИ

BIG DATA IN INSURANCE: EXPERIENCE OF THE U.S. AND USE OF SUCCESSFUL PRACTICES IN RUSSIA

Аннотация. В данной статье приведен сравнительный анализ уровня развития технологий Big Data в сфере страхования в США и в России, выделены успешные практики применения инновационных технологий США, которые может перенять Россия для развития страхового рынка.

Ключевые слова: технологии Big Data, страхование, США, Россия.

Summary. In this article the comparative analysis of the level of development of Big Data technologies is provided in the sphere of insurance in the U.S. and in Russia, successful practices of use of innovative technologies of the U.S. are marked. Russia can assimilate these practices for development of the insurance market.

Key words: Big Data technologies, insurance, the U.S., Russia.

В XXI веке в условиях формирования информационного общества в различных отраслях экономики создается и накапливается огромное количество разнообразных данных. Объем используемых данных на сегодняшний день достигает сотен терабайт и петабайт. В промышленности, бизнесе, медицине, страховании непрерывно растет поток текстовой, цифровой, аудио-, фото-, видеоинформации, необходимой для управления и принятия стратегических решений.

В результате развития интернета, социальных сетей, видео-, аудио- и геолокационных сервисов непрерывно растут потребности в информационных продуктах и услугах. Чтобы предлагать клиентам такие услуги, предприятиям и компаниям приходится анализировать большие объемы данных из различных источников. В результате для органов государственной власти и управления, телекоммуникационных и интернет-компаний, банков, предприятий розничной торговли, энергетики, ЖКХ накопленная инфор-

мация становится стратегически важным активом, от эффективности управления которым существенно зависят результаты их деятельности.

Рост объемов информации сопровождается появлением аппаратных и программных средств, способных оперативно обрабатывать большие объемы информации, а также значительным снижением стоимости сбора, обработки, хранения и передачи единицы информации.

В результате соединения этих двух процессов — роста потребности бизнеса в обработке и хранении больших объемов данных и появления технических средств, способных оперативно обрабатывать такие данные с минимальными затратами появилось одно из наиболее интересных и перспективных направлений развития услуг, получившее название Big Data («Большие данные»).

Данная тема является актуальной в настоящее время, особенно в России, когда страна переживает

непростые, с экономической точки зрения, времена. Самое интересное, что позитивная динамика в секторе Big Data сохраняется даже в условиях общей стагнации экономики, т.к. именно в период кризиса отрасли экономики предъявляют высокий спрос на решения, позволяющие повысить эффективность работы, оптимизировать расходы, улучшить точность прогнозирования и минимизировать возможные риски компании. Инструменты Big Data позволяют решать данные задачи, а также таргетировать предложения вплоть до конкретного клиента, не давая конкурентных преимуществ другим поставщикам данной услуги.

Термин Big Data появился относительно недавно, поэтому его общепринятого определения пока не сложилось.

Следует отметить, что термин «большие данные» относится к наборам данных, размер которых превосходит возможности типичных баз данных (БД) по занесению, хранению, управлению и анализу информации. Источником Big Data являются не только корпоративные базы данных и массив социального Веба, но и весь поток информации от разнообразных датчиков, измерительных устройств, сенсорных сетей. Для обработки Big Data используются инновационные инструменты и методики, разрабатываемые на базе методов искусственного интеллекта, статистического анализа, математической лингвистики, краудсорсинга, предиктивной аналитики и так далее. Как правило, большие данные используются для получения неизвестной, но необходимой для бизнеса информации. [8]

В то же время в публикации [21] отмечается, что некоторые ИТ-специалисты воспринимают словосочетание Big Data как сугубо маркетинговое понятие, несущее в себе сообщение: «Мы можем обработать любые данные».

Если обратиться к зарубежным авторам, то феномен больших данных определяется с помощью «трех V»: volume, velocity and variety (объем, скорость, разнообразие), которые создают новые возможности для конкурентной борьбы. [2]

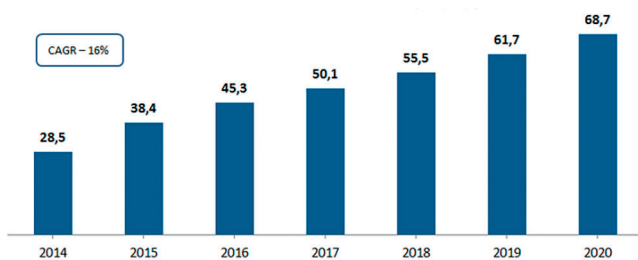

Рис. 1. Объем рынка Big Data 2014–2020 гг. (млрд долл. США)

Мировой спрос на технологии Big Data неуклонно растет. По данным отчета Консалтинговой компании IDC, мировой рынок технологий и услуг на основе Big Data на 2015 год составил \$38,4 млрд, к 2020 году прогнозируется, что эта цифра вырастет примерно на 50% и составит \$68,7 млрд. [17]

Если сравнивать эффективность применения технологий «Больших Данных» в России и зарубежных странах, то Россия на данном этапе развития очень сильно отстает по уровню внедрения новых технологий, т.к. внедрение новых технологий требует больших расходов и квалифицированных кадров. В настоящий момент российский рынок составляет примерно 2,4% от мирового (\$0,92 млрд, но для развивающегося рынка эта цифра значительна).

Согласно результатам исследования, проведенного в рамках «Года Big Data в России» (2014 год), объявленного Oracle, готовность к проектам Big Data в России возрастает. В исследовании приняли участие 108 крупных российских компаний ИТ-емких отраслей: телеком, банки, ритейл, транспорт, промышленность, энергетика, нефтегаз. [2]

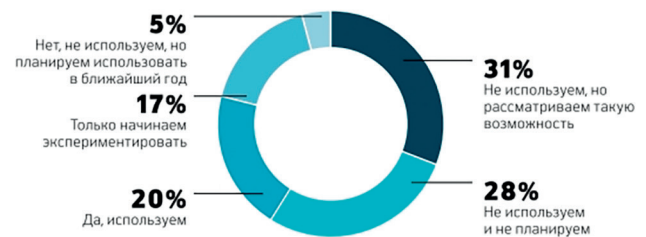

Рис. 2. Используете ли Вы уже технологии работы с Big Data?

Анализируя полученные данные, можно сделать вывод, что более 1/3 опрошенных компаний (37%) приступили к работе с технологиями Big Data, среди которых 20% уже используют такие решения, а 17% начинают экспериментировать с ними. Еще более 1/3 (36%) респондентов в настоящий момент рассматривают такую возможность.

Опираясь на вышеуказанный отчет Консалтинговой компании IDC, которая прогнозировала рост использования компаниями технологий Big Data на 50% за 5 лет, можно предположить, что к 2020 году процент российских компаний, использующих технологии Big Data, возрастет до 72%, а остальные 28% компаний начнут экспериментировать с данной технологией.

Для того, чтобы наметить вектор развития на ближайшие годы развивающихся стран, в частности России, нужно обратиться к опыту развитых стран.

Следуя прогнозам аналитиков, рост рынка Big Data примерно с 2017 года будет осуществляться за счет внедрения технологий Big Data именно

развивающимися странами мира. Прогнозируемый объем рынка будет зависеть от того, как развивающиеся страны воспримут технологии Big Data, будет ли они также популярны как в развитых странах. [2]

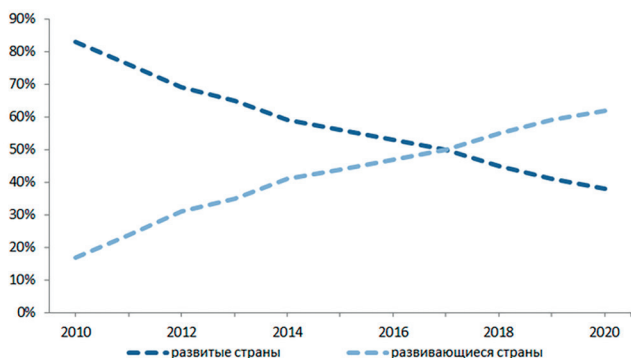

Рис. 3. Доля развитых и развивающихся стран в общем объеме Big Data

Анализируя график, можно сказать, что в 2014 году развивающиеся страны мира занимали 40% от объема накопленной информации. По прогнозу ЕМС, нынешняя структура рынка, с преобладанием развитых стран, изменится уже в 2017 году. Согласно аналитике ЕМС, в 2020 году доля развивающихся стран будет более 60%. По мнению Cisco и ЕМС, развивающиеся страны мира будут достаточно активно работать с Big Data, во многом это будет связано с доступностью технологий и накоплением достаточного объема информации до уровня Big Data.

* * *

В настоящее время в США в области страхования успешно развиваются такие инновационные инструменты и методики, как: Cyber Insurance, Peer-to-Peer Insurance, Gamification, Internet of Things (IoT). [28]

Как отмечают аналитики: в скором времени примерно 40% деятельности в области страхования будут иметь цифровой формат.

Области применения Big Data в страховании США, инновационные инструменты и методики:

1. Increased use of Internet of Things by Insurers

В настоящее время набирает популярность такая концепция как Internet of Things (IoT или «Интернет вещей»), т.е. концепция вычислительной сети физических предметов («вещей»), оснащённых встроенными технологиями для взаимодействия друг с другом или с внешней средой. [27]

Часть страховых организаций, специализирующихся на страховании жизни и автомобилей, презентуют клиентам новый продукт. Страховщики отслеживают активность и поведение своих клиентов с помощью технологий IoT, а затем предлагают им персональные страховки с дополнительными бонусами и скидками. Количество бонусов и процент скидки

зависят от образа жизни клиента и принципов личной безопасности.

Также в США технологии IoT позволяют прогнозировать дальнейшие события, например, перемены в погоде. Это в свою очередь дает возможность страховым фирмам грамотно формировать ценовую политику, подготавливать клиентов к возможным рискам.

IoT оказывает огромную помощь страховой сфере. IoT не только выявляет возможные риски и предупреждает об их опасности, но и исключает их в будущем. [28]

2. Auto-Insurers Are Shifting toward Usage-Based Insurance

Ключевой в данном случае является концепция Usage-Based Insurance (UBI), которая реализуется путем Pay-as-you-drive (PAYD), т.е. «Плати, как едешь».

Возможность заключения договора «умного страхования» является одной из главных тенденций развития автострахования в США. Бизнес-модель PAYD уже успешно функционирует в США и странах Европы.

Благодаря телематике технология PAYD успешно используется страховыми компаниями. Данная технология позволяет существенно снизить стоимость полиса КАСКО автомобиля, а также упростить и ускорить решение спорных вопросов в случае ДТП.

Европейские специалисты отмечают, что внедрение системы PAYD отразилось на поведении клиентов самым положительным образом. Сократилось количество случаев мошенничества, да и сами водители стали более аккуратными. [6]

3. Focus on Gamification of Processes

«Gamification («игрофикация») — применение подходов, характерных для игр, в неигровых процессах с целью привлечения пользователей и потребителей, повышения их вовлечённости в решение прикладных задач, использование продуктов, услуг» — Helen Popkin.

Основной принцип «игрофикации» — обеспечение получения постоянной, измеримой обратной связи от пользователя, обеспечивающей возможность динамичной корректировки пользовательского поведения и, как следствие, быстрое освоение всех функциональных возможностей приложения и поэтапное погружение пользователя в более тонкие моменты.

Страховщики применяют Gamification для повышения качества обслуживания клиентов, а также для обучения и мотивации своего персонала. Gamification позволяет повысить производительность труда и увеличить в разы прибыльность фирмы.

4. Increasing Demand for Cyber Insurance

Cyber Insurance («Кибер-страхование») — это новый в зарубежной практике продукт, защищающий

оператора персональных данных третьих лиц от возможных расходов и прямых убытков, связанных с нарушением этих данных как со стороны внешних угроз, так и по причине сбоя собственной IT-инфраструктуры.

Cyber Insurance становится всё более популярным, т.к. набирают темпы такие преступления как: мошенничество, нарушение конфиденциальности, повреждение активов, сбой сети, потери данных и т.д.

Страховые компании ежегодно теряют \$40 млрд дохода из-за страховых мошенничеств, поэтому технологии Big Data начинают использовать в качестве новой стратегии для борьбы с мошенниками. [28]

Итак, США двигается по инновационному пути развития, внедряя в сферу страхования самые новейшие технологии. Технологии IoT многим еще до сих пор не знакомы, а в США данная технология успешно используется во многих отраслях экономики. Использование телематики, дронов, игр, «умного страхования» делает США лидером в страховании по применению технологий Big Data. Благодаря инновациям страховые компании США в состоянии выявлять и устранять страховые риски, формировать индивидуальные предложения клиентам, минимизировать затраты, бороться с Кибер-преступностью.

Что касается России, то на данном этапе развития сфера технологий Big Data в России отстает от США на 3–5 лет, что по меркам ИТ — огромный срок. [1]

Примеров успешного внедрения Big Data в области страхования пока единицы. Приведем некоторые из них:

1. «ВТБ Страхование применяет корпоративную BI-систему для аналитики, отчетности, дашбордов,

регламентной отчетности, а также для рассылок и светок», — Александр Языков (главный специалист отдела финансовых систем ДСиИТ «ВТБ Страхование»).

2. «Тинькофф-Страхование» запускает продукт CarMatic, которое поможет снизить риски в автостраховании с помощью технологии «Интернет вещей». [10]

3. Компания «Ренессанс Страхование» в конце сентября 2016 года запустила КАСКО с телематикой для водителей в возрасте до 29 лет в Москве и Санкт-Петербурге.

4. «Сбербанк страхование» разрабатывает КАСКО с помощью Big Data. В данном продукте будет использоваться телематика. [11]

Страховая телематика — вид автострахования, при котором на машину устанавливается специальное устройство для отслеживания стиля вождения страховщика. Это позволяет страховой компании лучше понимать риски и снизить цену полиса для ответственных водителей. [20]

5. «Ингосстрах» и ЕРАМ выдвинули на конкурс совместный проект по разработке системы Ingogate.

Ingogate — это веб-приложение для более чем 10 000 агентов, субагентов и партнеров компании «Ингосстрах». Приложение используется для страхового учета и последующего взаимодействия. Запуск Ingogate позволил страховщику унифицировать на базе единой технологической платформы взаимодействие с удаленными каналами продаж и снизить затраты на их поддержку и развитие. В свою очередь агенты, субагенты и партнеры компании получили возможность вести свою деятельность в любом месте при наличии мобильного устройства и интернета. [19]

Таблица 1

Сервисы крупных российских системных интеграторов

Страховая компания	Ключевые сценарии	Продукты и технологии
«Альфа Страхование»	– управление бизнесом страховой компании – полный комплекс услуг — от разработки ИТ-стратегии и внедрения прикладных систем до построения информационной инфраструктуры корпоративного уровня	IBS Инфосистемы Джет
«ВТБ Страхование»	– консалтинг, разработка, тестирование и внедрение ИТ-продуктов	Ай-Теко
«Ингосстрах»	– консалтинг, разработка, тестирование и внедрение ИТ-продуктов – обеспечение непрерывного оказания страховых услуг, организация прямой связи с клиентами и усиление позиций на розничном рынке, создание управляемой информационной среды, обеспечение информационной безопасности систем и персональных данных клиентов и развитие филиальной сети	Ай-Теко КРОК
«Ренессанс Страхование»	– консалтинг, разработка, тестирование и внедрение ИТ-продуктов	Ай-Теко
«РЕСО-Гарантия»	– консалтинг, разработка, тестирование и внедрение ИТ-продуктов	Ай-Теко
«Росгосстрах»	– полный комплекс услуг — от разработки ИТ-стратегии и внедрения прикладных систем до построения информационной инфраструктуры корпоративного уровня	Инфосистемы Джет

Составлено автором на основе [4].

6. «Ингосстрах», внедрив технологии виртуализации баз данных Delphix, значительно ускорила процесс разработки и тестирования основной бизнес системы компании. Новое решение также предоставляет возможность значительно экономить ИТ-бюджет, предусмотренный на модернизацию систем хранения данных. [5]

Также рассмотрим сервисы крупных российских системных интеграторов и проанализируем количество заказчиков со стороны страховой отрасли (Табл. 1).

Крупнейшие российские системные интеграторы имеют многолетнюю историю работы с отечественными финансовыми организациями. В арсенале таких компаний — системы автоматизации банковской деятельности, автоматизации работы страховых компаний, проекты по развертыванию и оптимизации ИТ-инфраструктуры. Можно предположить, что основная масса новых проектов по внедрению решений

по работе с БД достанется уже зарекомендовавшим себя на рынке сервисным компаниям, которые будут проводить эти работы совместно со своими зарубежными партнерами. [4]

Анализируя представленные данные, можно сказать, что крупные страховые компании России (Росгосстрах, ВТБ Страхование, Ингосстрах, Тинькофф-Страхование и др.) делают серьезные шаги в области Big Data. Несмотря на кризис, российские компании инвестируют большие суммы в эту область, а СПАО «Ингосстрах» назвал внедрение новых цифровых технологий — главным принципом стратегии развития компании. (А. Литвин — заместитель директора департамента информационных технологий СПАО «Ингосстрах»).

По результатам сравнительного анализа США и России можно сделать вывод о том, что российский рынок Big Data все еще находится на стадии формирования. Долгосрочные проекты начинают создаваться

Таблица 2

Инструменты и новые источники информации в деятельности страховых фирм с помощью Big Data

№	Цель	Инструмент	Обоснование
1.	Привлечение будущих клиентов	Социальные сети, сайт страховой компании	Благодаря сбору и анализу сведений о поведении будущего клиента на сайте компании, изучению данных из социальных сетей, система управления маркетинговыми коммуникациями готовит персональные рекламные предложения, которые отправляются будущему клиенту компании по наиболее эффективному каналу (письмом по электронной почте, sms, используя рассылку, социальные сети и т.п.).
2.	Оперативная маркетинговая реакция на интерес клиента	Сайт страховой компании	На основе анализа данных о посещении клиентом сайта компании и страницы по заинтересовавшей его услуге, система управления маркетинговыми коммуникациями формирует персонализированное предложение по данной услуге. Это предложение клиент получает при переходе на другой сайт, размещающий контекстную рекламу, или на свои странички в социальных сетях.
3.	Побуждение клиента к определенным действиям	Call-центр	Технологии Big Data могут использоваться для анализа телефонных разговоров операторов call-центра с клиентами. При этом оператору оперативно в процессе разговора предоставляется необходимая информация предыдущей истории отношений с клиентом, формируются подсказки, позволяющие уточнить запросы клиента и побуждающие его к определенным действиям.
4.	Эффективная работа сотрудников	Датчики входа/выхода, камеры видеонаблюдения, прогноз погоды	Анализ данных датчиков прохода, счетчиков и камер, прогноза погоды позволяет вывести закономерности и в дальнейшем работать без очередей. Система автоматически прогнозирует, сколько операторов и когда должно работать в отделении компании.
5.	Выгодное автострахование	Телематика, интернет вещей	Анализ данных телематики позволяет включить в определение стоимости страховки дополнительные параметры, сделать ценообразование более гибким. Например, можно отслеживать, насколько водитель соблюдает правила ПДД, и использовать эту информацию в определении стоимости страховки.
6.	Сайт компании — залог успеха	Платформа «Атом»	В ближайшие годы планируется использовать большие данные, чтобы улучшить существующие сервисы и технологии. В перспективе с учетом Big Data будет развиваться платформа «Атом», позволяющая веб-мастерам адаптировать свои сайты под интересы пользователей за счет экспресс-анализа профилей посетителей сайтов.

Составлено автором на основе [3, с. 103].

и тестироваться, многие компании начинают экспериментировать в этой области, когда в США уже многие долгосрочные проекты осуществлены и успешно функционируют.

Используя продукты Big Data, возможно разработать и реализовать различные инновационные сценарии взаимодействия с клиентами, найти скрытые взаимосвязи, новые источники информации, разработать новые уникальные продукты и услуги, которыми успешно пользуется США.

Сейчас является актуальным обозначить цели деятельности страховых фирм с помощью Big Data, также обозначить инструменты, новые источники информации, обосновать их состоятельность в России.

В основном, в данной таблице приведены долгосрочные проекты, которые требуют высококвалифицированных кадров и больших финансовых затрат. Целесообразно начинать с небольших краткосрочных пилотных проектов с четкими критериями успеха, которые сейчас используют такие компании как: «ВТБ Страхование», «Тинькофф-Страхование» и т.д., а в дальнейшем переходить к крупным долгосрочным проектам.

Почему нужно начинать с краткосрочных пилотных проектов?

Для того, чтобы ответить на этот вопрос, нужно остановиться на некоторых проблемах применения «Больших Данных».

Одна из основных проблем — оценка эффективности проектов Big Data. Технологии Big Data позволяют сократить затраты и время анализа больших объемов данных и быстро подготовить информацию для принятия оперативных решений. Также применение Big Data обеспечивает индивидуализацию и персона-

фикацию услуг на рынках. Вместе с тем, несмотря на декларируемую экономическую эффективность и целесообразность, рассчитать экономическую эффективность проектов Big Data достаточно сложно.

Вторая проблема связана с подготовкой специалистов, способных применять технологии Big Data в сфере сервиса. Такие специалисты, с одной стороны, должны иметь подготовку в области математической статистики, обработки и анализа данных, уметь работать с аппаратно-программными комплексами, предлагаемыми такими компаниями, как IBM, Oracle, HP, SAS, SAP, Informatica, Open source и др. С другой стороны, они должны обладать навыками постановки маркетинговых задач, для решения которых будут применены технологии Big Data на конкретных предприятиях сферы сервиса. Они также должны знать методы, сценарии, алгоритмы маркетинговой деятельности, уметь сформулировать требования к функциональным характеристикам аппаратно-программных комплексов и систем, реализующих технологии Big Data, обеспечивая создание конкурентных преимуществ сервисных предприятий.

Подводя итог, можно сказать, что Россия пока не может преодолеть вышеуказанные проблемы. Нехватка квалифицированных кадров — одна из главных проблем развития рынка Big Data в России. По оценке аналитического подразделения департамента информационных технологий Москвы, спрос на аналитиков данных (data scientist) на московском рынке труда за 2014 год вырос на 102% и продолжает расти до сих пор.

По данным исследования IDC крупные компании России также называют следующие проблемы:

- 1) недостаточность накопленных информационных ресурсов;
- 2) сложность внедрения новых технологий;
- 3) высокая стоимость новых технологий;
- 4) сложность обеспечения безопасности и конфиденциальности данных;
- 5) отставание развития всего рынка ИТ, вследствие роста цен на импортную продукцию и всплеск инфляции.

Поэтому в настоящее время, в период кризиса в России, стоит остановиться на краткосрочных пилотных проектах.

Какой опыт США можно перенять России для развития страхового рынка и внедрения в него технологий Big Data?

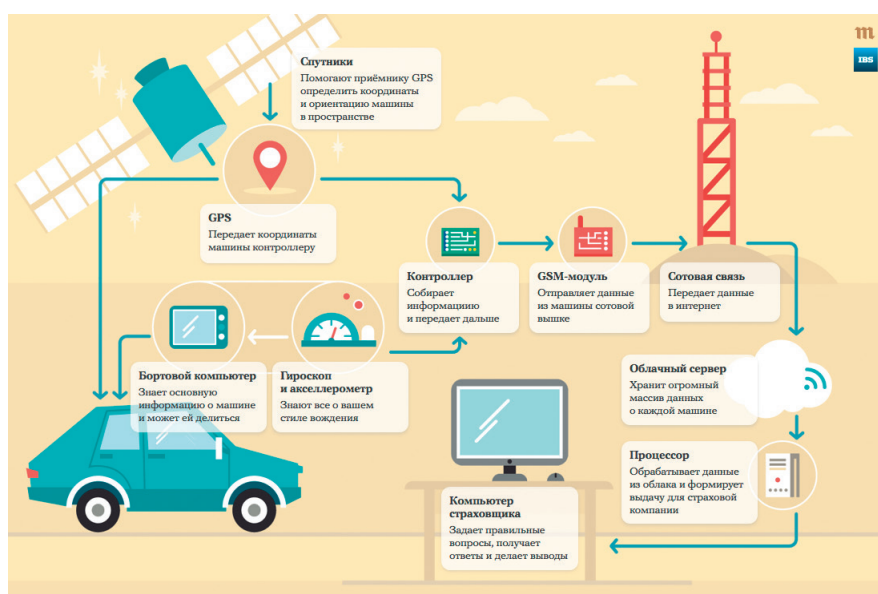

Рис. 4. Пример долгосрочного проекта «Автострахование будущего» (версия IBS)

«Один из барьеров страхования в России — непонятно, за что я плачу!» Поэтому страховая телематика, «Интернет вещей» и технологии «Pay-as-you-drive» («плати, как едешь») должны стать главной тенденцией развития автострахования в России. «В настоящее время количество активных телематических автомобильных устройств, использующихся для страховой телематики, в России составляет около 30 тысяч», — Алексей Шипулин (старший вице-президент по развитию телематики компании Meta System). Т.к. страховые компании «Тинькофф-Страхование», «Сбербанк Страхование», «Ренессанс Страхование», «Ингосстрах» и др. уже экспериментирует в данной области, планируется, что к 2020 году количество телематических автомобильных устройств возрастет до 100 тысяч. Опыт США показывает, что в данные технологии нужно инвестировать, т.к. «умное страхование» выгодно и страховым компаниям, и клиентам.

* * *

Итак, «Большие Данные» — новый рубеж для инноваций, конкуренции и производительности. («Big Data: The next frontier for innovation, competition and productivity»). [24]

«Для среднестатистической компании, всего 10% увеличение в доступности данных приведёт к увеличению их чистой прибыли более чем на 65 миллионов долларов», — предсказывают аналитики. Те компании, которые проигнорируют новые технологии, несомненно потеряют конкурентные преимущества.

Несмотря на определенные сложности и проблемы развития, технологии «Big Data» становятся одним из важнейших направлений формирования новых сервисов, повышения конкурентоспособности сервисных предприятий, создания инновационных маркетинговых инструментов, продвижения услуг в экономике знаний.

После сравнения таких стран, как Россия и США можно сказать, что будущее Big Data в России за такими явлениями, как обработка данных в режиме реального времени (Realtime Data), и платформами, позволяющими проводить анализ данных любого объема, также применение таких технологий, как: Internet of Things, Cyber Insurance, Peer-to-Peer Insurance, Gamification, т.к. все эти технологии уже много лет успешно функционируют в развитых странах и доказывают свои конкурентные преимущества. Также можно отметить новые тренды в развитии Big Data: ориентация на «самообслуживание» при подготовке данных, повышение уровня «мобильности» аналитических инструментов.

Если посмотреть на десятилетия вперед, то можно предположить, что понятие «Большие Данные» совсем исчезнет, останутся или просто «данные» или «умные данные», а такие объемы данных, как тысячи петабайт и зетабайт уже никого не будут удивлять.

Литература

1. Абрамов А. «За «большими данными» — большое будущее!» [Электронный ресурс]. URL: <http://ict-online.ru/interview/i119436/> (дата обращения: 15.10.2016).
2. Аналитический обзор рынка Big Data. [Электронный ресурс]. URL: <https://habrahabr.ru/company/moex/blog/256747/> (дата обращения: 15.10.2016).
3. Бабурин В. А. Технологии Big Data в сервисе: новые рынки, возможности и проблемы / В. А. Бабурин, М. Е. Яненко // Техничко-технологические проблемы сервиса. 2014. № 1(27).
4. Большие данные в финансовой отрасли: обзор и оценка перспектив развития мирового и российского рынков. [Электронный ресурс]. URL: <fs.moex.com/files/11391> (дата обращения: 15.10.2016).
5. В «Ингосстрах» внедрены технологии виртуализации баз данных Delphix. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.pcweek.ru/idea/news-company/detail.php?ID=187585> (дата обращения: 15.10.2016).
6. Внедрение технологии «Pay-as-you-drive» (PAYD) на страховом рынке позволит снизить стоимость КАСКО. [Электронный ресурс]. URL: <http://forinsurer.com/news/13/07/16/29560> (дата обращения: 15.10.2016).
7. Воронин А. Рынок бизнес-аналитики: бизнес растет, аналитика умнеет / А. Воронин // PC Week/RE. 2013. № 5(825).
8. Демидов М. Big Data в России: оцениваем возможности и риски. [Электронный ресурс]. URL: http://www.cnews.ru/articles/big_data_v_rossii_otseivaem_vozmozhnosti (дата обращения: 15.10.2016).
9. «Ингосстрах» совершенствует ИТ-инфраструктуру с помощью решений IBM. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ingos.ru/ru/company/news/detail/673727/> (дата обращения: 15.10.2016).
10. «Интернет вещей» поможет страховщикам снизить риски в автостраховании — «Тинькофф-Страхование» запускает CarMatic. [Электронный ресурс]. URL: <http://forinsurer.com/news/16/04/13/33737> (дата обращения: 15.10.2016).

11. Каверина М. Сбербанк страхование» разработает каско с помощью big data [Электронный ресурс] / М. Каверина // газета «Ведомости». 2016. URL: <http://www.vedomosti.ru/finance/articles/2016/06/23/646423-sberbank-strahovanie-kasko> (дата обращения: 15.10.2016).
12. Коломыченко М. Big Data сдвинули с места [Электронный ресурс] / М. Коломыченко // газета «Коммерсант». 2016. URL: <http://www.kommersant.ru/doc/3076807> (дата обращения: 15.10.2016).
13. Лалу Ф. Открывая организации будущего / Ф. Лалу; пер. с англ. В. Кулябиной; [науч. ред. Е. Голуб]. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. 432 с.
14. Майер-Шенбергер В. Большие данные. Революция, которая изменит то, как мы живем, работаем и мыслим / В. Майер-Шенбергер, К. Кукьер; пер. с англ. Инны Гайдюк. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 240 с.
15. Медетов А. А. Термин Big Data и способы его применения / А. А. Медетов // Молодой ученый. 2016. № 11. с. 207–210.
16. Рассказова Ю. Big Data в деле / Ю. Рассказова // Информационные технологии. 2015. № 1.
17. Сколько стоит Big Data? [Электронный ресурс]. URL: http://www.cnews.ru/articles/skolko_stoit_big_data (дата обращения: 15.10.2016).
18. Смирнов Е. Страховые компании встают на путь Big Data. [Электронный ресурс]. URL: http://www.cnews.ru/news/top/strahovye_kompanii_vstayut_na_put_big_data (дата обращения: 15.10.2016).
19. Совместный проект «Ингосстраха» и ЕРАМ признан Лучшим ИТ-проектом для страховых компаний» в 2015 году. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ingos.ru/ru/company/news/detail/765322/> (дата обращения: 15.10.2016).
20. Соколова А. Big data для банкиров и страховщиков. [Электронный ресурс]. URL: <http://rb.ru/news/big-data-for-banks-and-insurance/> (дата обращения: 15.10.2016).
21. Яндекс: Технологии Big Data уже помогли нам увеличить рыночную долю. [Электронный ресурс]. URL: http://www.cnews.ru/articles/yandeks_tehnologii_big_data_uzhe_pomogli (дата обращения: 15.10.2016).
22. Bernard Marr How Big Data Is Changing Insurance Forever. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2015/12/16/how-big-data-is-changing-the-insurance-industry-forever/#2b24756a435e> (дата обращения: 15.10.2016).
23. Big Data в отраслях экономики России // ИКС Медиа. 2015. № 5.
24. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity. — McKinsey Global Institute, 2011.
25. Breeding M. Big Data in Insurance. Beyond Experimentation to Innovation / M. Breeding. SMA. 2014.
26. Finos Ralph. Big Data Adoption Progress Across Industries. [Электронный ресурс]. URL: <http://wikibon.com/big-data-adoption-progress-across-industries/> (дата обращения: 15.10.2016).
27. Internet Of Things. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.gartner.com/it-glossary/internet-of-things/> (дата обращения: 15.10.2016).
28. Kumaresan A. Top 10 Trends in Insurance in 2016 / A. Kumaresan // Capgenimi. 2016.
29. Schroeck M. Analytics: The real-world use of big data / M. Schroeck, R. Shockley, Dr. Janet Smart // IBM. 2012.

Леськів Соломія Романівна

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури,
Львівський університет бізнесу та права*

Леськив Соломия Романовна

*кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры судостройства, прокуратуры и адвокатуры,
Львовский университет бизнеса и права*

Leskiv Solomiya R.

*PhD (Law),
lecturer in the judiciary, prosecution and advocacy,
Lviv University of Business and Law*

КОРУПЦІЯ У СФЕРІ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ

КОРРУПЦИЯ В СФЕРЕ СУДОПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕШЕНИЯ

CORRUPTION IN THE FIELD OF JUDICATURE IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF ITS SOLUTION

Анотація. У статті досліджено поняття «корупція». Проаналізовано акти чинного законодавства України, міжнародно-правові акти, вітчизняну та зарубіжну наукову літературу стосовно особливостей корупції, причин виникнення та розвитку корупції. Наведено показники рівня корупції в Україні. Визначено особливості корупції серед суддів. Виявлено вплив правового статусу судді на поширення корупції. Виокремлено роль дискреційних повноважень судді в контексті виникнення корупційних правопорушень. Запропоновано способи запобігання та протигії корупції на основі наукових досліджень та міжнародно-правових рекомендацій.

Ключові слова: влада, судова гілка влади, суд, судді, корупція.

Аннотация. В статье исследовано понятие «коррупция». Проанализированы акты действующего законодательства Украины, международно-правовые акты, отечественную и зарубежную научную литературу по особенностям коррупции, причин возникновения и развития коррупции. Приведены показатели уровня коррупции в Украине. Определены особенности коррупции среди судей. Выявлено влияние правового статуса судьи на распространение коррупции. Выделены роль дискреционных полномочий судьи в контексте возникновения коррупционных правонарушений. Предложены способы предотвращения и противодействия коррупции на основе научных исследований и международно-правовых рекомендаций.

Ключевые слова: власть, судебная ветвь власти, суд, судьи, коррупция.

Summary. This article is devoted to concept of «corruption» There are analyzed acts of the current legislation of Ukraine, international acts, scientific literature of domestic and foreign scientists concerning characteristics of corruption and causes of corruption. There are shown metrics of corruption in Ukraine. There are determined peculiarities of corruption among judges. We've found the influence of the legal status of judges on corruption. There is determined the role of the judges discretionary powers in the context of the emergence of corruption. There are presented ways of preventing and combating corruption based on scientific research and international legal advices.

Key words: government, judiciary, court, judge, corruption.

Постановка проблеми. Термін «корупція» походить від латинського «corruptio», що в перекладі означає «псувати». Дане явище нівелює кроки, які робить Україна на шляху до побудови правової та демократичної держави на протязі багатьох років та проникає у кожен гілку влади.

Україна, у зв'язку з останніми подіями, пов'язаними з діями держави-агресора Росії на теренах нашої держави, перебуває під пильним наглядом європейської спільноти. У зв'язку із складною політичною та економічною ситуаціями, Європейський Союз надавав Україні численні транші, кредити та іншого роду цільові позики для стабілізації становища нашої країни. Однак, через корупційні схеми, дані кошти не завжди використовуються за призначенням, що суттєво підриває імідж України на світовій арені. Також, за даними міжнародної організації Transparency International, за рівнем корумпованості рейтинг України становить 26 балів із 100 можливих балів, яка стабільно перебуває в групі «підвищеного ризику» [1, с. 160; 2].

Суд — як орган, покликаний здійснювати справедливе та неупереджене правосуддя, не може виконувати свою основну функцію до тих пір, поки це явище не буде ліквідоване у повній мірі. Адже виносити справедливі та законні рішення може особа, яка є безсторонньою та не переслідує корисливі мотиви при вирішенні судових спорів. Фактично викривлюється роль судді у суспільстві. Низький рівень довіри суспільства до судової гілки влади свідчить про те, що люди зневірилися у тому, що суд може стати справжнім гарантом охорони та захисту їх законних прав та інтересів.

Як влучно зазначають науковці, попри те, що на сьогодні прийнято нове антикорупційне законодавство, ведуться переговори з європейською спільнотою, здійснюються дослідження протидії та запобігання корупції, формується публіцистика антикорупційного характеру, корупція залишається нагальною проблемою українського суспільства [3].

Саме тому, дана проблема має глобальний характер та потребує наукового дослідження та вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням корупції займалися такі провідні вітчизняні і зарубіжні науковці як О.З. Захарчук, який детально проаналізував корупційні злочини на підставі ґрунтовного аналізу кримінального законодавства, О.В. Шевченко навів основні принципи протидії корупції, Е.С. Молдован дослідив основні напрямки протидії корупції серед державних службовців з точки зору морально-ідеологічного аспекту, Є.В. Невмержицький дослідив корупцію як соціально-правовий феномен, також дослідженням вищевказаного явища займалися В.І. Гладкіх, А.І. Долгова, Д.Г. Заброра, О.Г. Кальман, В.В. Лунєєв, М.І. Мельник та ін.

Однак, попри вагомий напрацювання науковців, проблематика корупції серед суддів залишається на сьогодні малодослідженою ділянкою у правовій сфері дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. На рівні Конституції закріплені положення з метою зменшення рівня концентрації корупції серед суддів. Зокрема у ст. 127 Конституції України (далі — ККУ) [4] передбачена заборона суддям мати представницький мандат, обіймати будь-яку оплачувану посаду та виконувати оплачувану роботу, окрім викладацької, творчої та наукової. Також, у ст. 129 ККУ закріплено основні засади судочинства, серед яких змагальність сторін, гласність судового процесу, фіксування судового процесу технічними засобами тощо.

Чинне законодавство також надає визначення терміну «корупція». У Законі України (далі — ЗУ) «Про запобігання корупції» [5] корупція визначається як використання службовою особою службових повноважень і пов'язаних можливостей з метою одержання неправомірної вигоди та або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 ЗУ «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

До недавніх часів у Кримінальному Кодексі України (далі — КК України) [6] не було переліку злочинів, які можна було віднести до корупційних. Це створювало значні проблеми із покаранням винних осіб, оскільки, як правило їх діяння кваліфікували як адміністративне правопорушення, а не злочин. Це свідчило, на нашу думку, про невідповідність діяння покаранню, адже корупція є своєрідною «раковою пухлиною» нашого суспільства. На сьогодні дана проблема була вирішена шляхом доповнення змісту ст. 45 КК України приміткою, викладеною у ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України».

До корупційних можна віднести злочини, що передбачені у: ч. 2 ст. 191 («Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»); ч. 2 ст. 262 («Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом зловживанням службовим становищем»); ч. 2 ст. 308 («Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем»); ч. 2 ст. 312 («Викрадення,

привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем»); ч. 2 ст. 313 («Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням»); ч. 2 ст. 320 («Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»), ч. 2 ст. 357 («Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження»), ч. 2 ст. 410 («Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем») ККУ у випадку, якщо вказані злочини вчинено зі зловживанням службовим становищем; та злочини, передбачені ст. 210 («Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»); ст. 354 («Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»); ст. 364 («Зловживання владою або службовим становищем»); ст. 364-1 («Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»); 365-2 («Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги»); ст. 368 («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»); ст. 368-2 («Незаконне збагачення»); ст. 368-4 («Підкуп особи, яка надає публічні послуги»); ст. 369 («Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»); ст. 369-2 («Зловживання впливом»); ст. 370 («Провокація підкупу») ККУ.

У наукових джерелах корупцію прийнято розглядати як високий рівень використання хабарів у суспільстві. У професійній діяльності судді, яка характеризується дискреційними повноваженнями є широкий спектр можливості здійснення корупційних діянь. С. О. Шатрова при цьому зазначає, що при здійсненні дискреційних повноважень (вирішення судової справи на підставі внутрішнього переконання судді, тобто на «власний розсуд»), важливим є не зловживати владою [7] і вирішувати справи на підставі фактичних обставин та згідно чинного законодавства.

Якщо розглядати шляхи вирішення проблеми корупції в Україні, то доданої проблеми неодноразово

зверталися не лише науковці, а і європейська спільнота. Як правило початок змін розпочинається з нормативного врегулювання тої чи іншої проблеми.

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією визначено термін «корупція» як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [8]. Держава, ратифікуючи вищезазначену конвенцію бере на себе обов'язок встановити на рівні внутрішнього законодавства ефективні засоби захисту осіб, що постраждали від корупції. В українському законодавстві на сьогодні встановлені санкції для осіб, що вчинили корупцію у формі адміністративної чи кримінальної відповідальності, однак норми, яка б регулювала особливості відшкодування шкоди особі, що могла морально чи матеріально постраждати від даного явища немає. Вищевказана конвенція містить положення, що така компенсація включає: компенсацію за моральну шкоду, компенсацію за матеріальну шкоду, компенсацію за упущену вигоду. Тому, ми вважаємо доцільним доповнити чинне законодавство вищевказаною нормою.

У Великобританії науковцями було здійснено детальний аналіз причин судової корупції, зокрема було виокремлено наступні:

1. *Вплив виконавчої та законодавчої влади.* Попри відокремленість трьох гілок влади, в деяких країнах законодавча та виконавча влада здійснюють глобальний вплив на судову гілку влади. У країнах із слабким статусом судді, вони часто можуть бути політично пов'язані із виконавчою та законодавчою гілками влади. Часто судді приймають рішення, що зміцнюють їх статус перед представниками органів виконавчої та законодавчої влади, а ніж рішення, що відповідають нормам законів, принципам справедливого та неупередженого вирішення справи, захисту прав та інтересів особи.

2. *Соціальна толерантність до корупції.* Часто для судді більш ганебним є відмова близьким родичам у прийнятті упередженого рішення на їх користь, а ніж порушення закону. Рішення базуються більше на особистому інтересі певних осіб, аніж праву. Також існує практика підкупу суддів для більш швидкого розгляду справи та економії порівняно з винесенням рішення не на користь заінтересованих осіб. На нашу думку, в даному випадку йде мова про правову культуру та правову свідомість особи, що здійснює правосуддя. Для особи з високою правовою культурою, право є основним критерієм для вирішення конкретної справи, навіть, коли закон не врегулює ті чи інші правові явища.

3. *Страх відплати.* Інколи судді переживають, що у випадку прийняття справедливого рішення їх чекатиме відплата зі сторони представників вищих органів державної влади, апеляційних судів, впливових бізнесменів або засобів масової інформації. Під страхом дисциплінарної відповідальності, переводу чи звільнення судді часто приймають політично прийнятне рішення, яке не відповідає фактичним обставинам справи та нормам чинного законодавства. Для прикладу, у Болгарії, судді приймають рішення по кримінальних справах, правильно застосовуючи норми права, однак такі рішення отримують осуд зі сторони засобів масової інформації. Це зумовлює практику винесення популярних рішень, з метою уникнення осуду з боку громадськості та засобів масової інформації.

4. *Низька судова та суддівська заробітна плата.* Заробітна плата вважається низькою, у випадку, коли судді не в змозі матеріально забезпечити себе та своїх рідних; а також, коли у співвідношенні розмір заробітної плати суддів та працівників приватного є значно меншим. У таких країнах як Еквадор, Грузія, Нігерія та Перу за останні роки можна помітити стрімке збільшення заробітної плати суддів. Для прикладу, у Грузії впродовж останніх років розмір заробітної плати виріс на 400%, однак суспільство думає, що органи правосуддя і надалі залишаться корумпованими. Хоча не можна стверджувати, що цей фактор повністю викоренив корупцію, але він має значний вплив на процес прийняття справедливих рішень органами Феміди. Також належна винагорода суддів та працівників суду сприяє утвердженню незалежності судової гілки влади у співвідношенні із законодавчою та виконавчою гілками влади.

5. *Відсутність належного навчання та заохочень за належну поведінку.* У деяких країнах судді, що приймають рішення виключно на підставі фактів та законів не мають впевненості у тому, що їх праця буде належно оцінена. Етична поведінка суддів частіше карається, аніж винагороджується. У корумпованих країнах, де правомірні рішення суддів першої інстанції скасовуються апеляційними судами, які є упередженими щодо певних справ, кваліфікують рішення нижчих судів як некомпетентність при вирішенні справи.

6. *Змова серед суддів.*

7. *Неадекватний моніторинг адміністративного процесу.*

Науковці зазначають, що у країнах, де процвітає корупція, судді часто не орієнтуються у законодавчих актах, поправках до них, що приводить до винесення необґрунтованого та незаконного рішення, або знають про них, та неправильно тлумачать вищезазначені акти.

Ми вважаємо, що доцільним є також контроль за діяльністю суддів ззовні. В Україні впродовж останніх років громадськість почала активніше спостерігати за діяльністю органів державної влади. Слід взяти до уваги досвід зарубіжних країн. Судді багатьох країн прислухаються до позиції Асоціації суддів, які представляють інтереси суддів нижчих та окружних суддів, які часто не приймаються до уваги. Адвокатські об'єднання, сформовані із адвокатів, які можуть захищати інтереси суддів у випадку, якщо їх рішення суперечать інтересам органів державної влади та забезпечують необхідне лобіювання їх інтересів. Вони також супроводжують судовий процес у випадку, якщо певна особа підозрюється у вчиненні корупційних дій. Журналісти також відіграють значну роль. Часто висвітлюють інформацію щодо гучних кримінальних справ, пов'язаних із вчиненням корупційних дій. Публічний розголос підтримує суддів у справедливому вирішенні справи. Громадські організації допомагають пересічним громадянам у тлумаченні законодавства, роз'яснюють особливості процесу та координують їх участь. Також громадські організації здійснюють контроль за справедливістю розгляду справи та допомагають громадськості у разі упередженого розгляду справи. За даними соціологічного опитування найменший рівень корупції є в Данії, найбільший у Парагваї. Ця дає підстави стверджувати, що рівень розвитку держави безпосередньо впливає на рівень корупції.

В.І. Іванюк пропонує регламентувати чітку структуру мотивувальної частини судового рішення та розширити її, де будуть зазначатися та обґрунтовуватися підстави винесення рішення суддею. У разі, якщо виникнуть сумніви у обґрунтованості та законності рішення — застосувати догану, якщо вказані дії вчинені повторно — звільнення, якщо вищенаведені діяння пов'язані із корупційним злочином — кримінальна відповідальність.

Слушною є також думка О.В. Шевченка, який зазначає, що протидія корупції повинна бути заснована на принципах законності, об'єктивності, системності, об'єктивності, комплексності, радикальності заходів, практичної спрямованості, наукової обґрунтованості, оптимальності, ефективності, взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням [10, с. 129]. Автор наголошує, що у правовій державі засоби протидії корупції повинні бути, перш за все, правовими [10, с. 130]. Із вищенаведених принципів, думається, доцільним було б виокремити принцип практичної спрямованості, тобто чітке визначення суб'єктів протидії корупції, завдань, повноважень, конкретності та строків спланованих заходів. Адже, на нашу думку, Україна прийняла численні законодавчі акти, ратифікувала міжнародні договори, але на даний

момент, виконання відбувається де-юре, а де-факто процвітає корупція.

Висновки. Отже, на підставі вищенаведеного, слід зазначити, що основними засобами подолання корупції є встановлення судової системи таким чином,

щоб вона була наділена значною владою, яка не залежатиме від законодавчої та виконавчої гілок влади, здійснення незалежного та належного фінансування судової гілки влади. Важливим моментом є також підвищення якості знань суддів.

Література

1. Іванюк В. І. Дискреційні повноваження судді як одна з детермінант корупції судової гілки влади / В. І. Іванюк. // Прикарпатський юридичний вісник. — 2015. — № 3. — С. 160–163.
2. TransparencyInternational [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.
3. Молдован Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект [Електронний ресурс] / Е. С. Молдован — Режим доступу до ресурсу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mesmia.pdf>
4. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2806. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Про запобігання корупції: станом на 20.10.2016 р.: [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 1410. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
6. Кримінальний кодекс України: станом на 20.10.2016 р.: [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Шатрава С. О. Дискреційні повноваження працівників ОВС, як корупційний ризик в діяльності органів внутрішніх справ / С. О. Шатрава // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 2. — С. 276–277.
8. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] / Рада Європи. — 411. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
9. Diana Rodriguez. Global Corruption Report 2007 / Diana Rodriguez, Linda Ehrichs. // Cambridge University Press. — 2007. — р. 372.
10. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції / О. В. Шевченко. // Вісник Вищої ради юстиції. — 2011. — № 1. — С. 129–133.

Павловські Гжегож

*магістр з економіки,
власник компанії «Zakład Handlowo-Uslugowy BHP» (Польща)*

Крамар Руслана Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент
декан юридичного факультету,
Львівський університет бізнесу та права (Україна)*

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій,
Львівський університет бізнесу та права (Україна)*

Павловски Гжегож

*магістр економіки,
власник компанії «Zakład Handlowo-Uslugowy BHP» (Польща)*

Крамар Руслана Ивановна

*кандидат юридических наук, доцент,
декан юридического факультета,
Львовский университет бизнеса и права (Украина)*

Скрыньковский Руслан Николаевич

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий,
Львовский университет бизнеса и права (Украина)*

Pawłowski Grzegorz

*MSc (Economics),
Owner of the Company «Zakład Handlowo-Uslugowy BHP» (Poland)*

Kramar Ruslana I.

*PhD (Law), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Law,
Lviv University of Business and Law (Ukraine)*

Skrynkovskyy Ruslan M.

*PhD (Economics),
Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology,
Lviv University of Business and Law (Ukraine)*

**ДІАГНОСТИКА КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО
ПІДПРИЄМСТВА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
ТА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ¹**

**ДИАГНОСТИКА КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ
ПРАВОНАРУШЕНИЯ И ПРАВОНАРУШЕНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С КОРРУПЦИЕЙ**

**DIAGNOSTICS OF CORRUPTION RISKS IN ACTIVITY OF STATE ENTERPRISE AND
LIABILITY FOR CORRUPTION OFFENCES AND OFFENCES RELATED TO CORRUPTION**

¹ Роботу виконано в межах науково-дослідної теми Львівського університету бізнесу та права «Системи діагностики та управління діяльністю підприємств (за видами економічної діяльності)», затвердженої на засіданні Вченої ради університету (Протокол № 2 від 29.09.2016 р.).

Анотація. У статті представлено концептуальні засади діагностики корупційних ризиків в діяльності державного підприємства з метою вирішення проблем правового регулювання у сфері запобігання та протидії корупції у діяльності українських підприємств в межах економіки та управління підприємствами і права. На основі аналізу законодавчих і нормативно-правових актів України та документів юридичної практики представлено ключові прикладні аспекти юридичної відповідальності підприємства за порушення українського антикорупційного законодавства в контексті вдосконалення існуючих та розробки нових (сучасних) систем діагностики діяльності (економічної діагностики) підприємств.

Ключові слова: підприємство, корупційні ризики, економічна діагностика, правове регулювання у сфері запобігання та протидії корупції, юридична відповідальність.

Аннотация. В статье представлены концептуальные основы диагностики коррупционных рисков в деятельности государственного предприятия с целью решения проблем правового регулирования в сфере предотвращения и противодействия коррупции в деятельности украинских предприятий в рамках экономики и управления предприятиями и права. На основе анализа законодательных и нормативно-правовых актов Украины и документов юридической практики представлены ключевые прикладные аспекты юридической ответственности предприятия за нарушение украинского антикоррупционного законодательства в контексте совершенствования существующих и разработки новых (современных) систем диагностики деятельности (экономической диагностики) предприятий.

Ключевые слова: предприятие, коррупционные риски, экономическая диагностика, правовое регулирование в сфере предотвращения и противодействия коррупции, юридическая ответственность.

Summary. The article presents the conceptual framework of diagnostics of corruption risks in activity of state enterprise with the aim of solving problems of legal regulation in the sphere of corruption prevention and counteraction in the activities of Ukrainian enterprises within the framework of economy and management of an enterprises and law. Based on the analysis of legislative and regulatory legal acts of Ukraine and documents of legal practice presented the key applied aspects of legal liability of enterprise for Ukrainian anti-corruption law violation in the context of improving existing and developing new (modern) of diagnostic systems activities (economic diagnostics) of enterprises.

Key words: enterprise, corruption risks, economic diagnostics, legal regulation in the sphere of corruption prevention and counteraction, legal liability.

Постановка проблеми. Сучасна практика ведення бізнесу в Україні доводить, що підприємства (суб'єкти господарювання) зміцнюють свої позиції на ринку і поступово переходять на якісно новий рівень розвитку, спрямованого на цілеспрямоване зростання їх конкурентоспроможності, формування і утримання конкурентних переваг, підвищення ефективності функціонування тощо.

Поряд з тим, високий рівень корупції (корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією) в Україні у сферах політики, економіки та соціальної сфері створює обставини (умови) для активного переходу підприємств у тіньовий сектор економіки, що є ключовою перешкодою на шляху розвитку України та її співробітництва з країнами-членами Європейського Союзу. «Ми маємо три вороги: Росія, корупція, популізм. Це три повноцінні вороги, які сьогодні заважають розвитку України. ... Ми будемо боротися за Україну і за внутрішні реформи», — зазначив 17.06.2016 р. Прем'єр-міністр України В. Б. Гройсман в ході зустрічі у м. Нью-Йорку з постійним представником США С. Пауер (Samantha Power) (повідомлення Інтернет-видання «Українська правда»: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/06/18/7112190/>).

Звідси очевидно, що питання ідентифікації, аналізу і оцінювання корупційних ризиків в діяльності державного підприємства (з урахуванням юридичної відповідальності в Україні за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією) є надзвичайно важливими та актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що значний науково-практичний внесок у вирішення проблемних питань щодо виникнення та поширення корупції як на мікро-, так і на макрорівні, зробили такі науковці (економісти, юристи), як Д. Г. Заброда, О. М. Ігнатів, М. І. Копитко, Г. С. Крайник, Д. М. Лук'янець, В. Я. Настюк, В. І. Осадчий, С. В. П'ясецька-Устич, І. О. Ревак, Є. Д. Скулиш [1–10], Л. І. Сопільник, Л. А. Янковська та інші.

В свою чергу, на основі аналізу законодавчих і нормативно-правових актів України та документів юридичної практики з'ясовано, що ключові прикладні аспекти відповідальності за корупційні правопорушення та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, регулюються Законом України «Про запобігання корупції» [11], Постановою Кабінету Міністрів України «Питання запобігання та виявлення корупції» [12], Кодексом України про адміністративні

правопорушення (далі – КУпАП) [13] та Кримінальним кодексом України (далі – ККУ) [14] тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас, як свідчать результати досліджень наукових праць [1–10] українського законодавства [11–14] та світова практика у справах про корупційні діяння та правопорушення, пов’язані з корупцією у 2015 р. [15], недостатньо уваги приділено таким прикладним аспектам (питанням), як:

1) діагностика корупційних ризиків в діяльності державного підприємства (суб’єкта господарювання) в межах теорії і практики управління та адміністрування і права;

2) юридична відповідальність за порушення антикорупційного законодавства України в контексті вдосконалення існуючих та розробки нових (сучасних) систем діагностики діяльності (економічної діагностики) підприємств.

Метою статті є формування та розвиток теоретичних та методико-прикладних засад діагностики корупційних ризиків в діяльності державного підприємства з урахуванням існуючої нормативно-правової бази в Україні щодо юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та інші правопорушення, пов’язані з корупцією, в межах економіки та управління підприємствами і права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових праць [1–10] та діюча практика за проблемою засвідчує той факт, що сьогодні існує необхідність у розкритті сутності поняття (категорії) «діагностика корупційних ризиків в діяльності державного підприємства» на засадах уточнення її змістової характеристики і функціонального призначення

та з урахуванням особливостей корупції в Україні та її впливу на діяльність підприємств, зокрема державної форми власності.

Так, особливої актуальності та теоретичної і практичної значущості набуває представлення (розкриття) економічного змісту корупції (рис. 1), яка:

1) стала частиною сучасного державного та суспільного механізму;

2) постійно розвивається і змінюється разом із суспільством [1, с. 23].

Водночас, враховуючи результати вивчення наукової праці Є. Д. Скулиша [2], з’ясовано, що корупцію можна класифікувати за статусом, рівнем її суб’єктів, територіальним принципом, метою вчинення та рівнем (ступенем) суспільної небезпеки від здійснення корупційних дій [2, с. 214].

Поряд з тим встановлено, що корупція (корупційні дії), як і будь-яке інше соціально-економічне явище, виникає та поширюється під впливом різноманітних факторів, основні з яких приведено нижче.

Так, як свідчить аналіз літературного джерела [3], активному поширенню корупції сприяють такі основні фактори, як: 1) недосконале нормативно-правове поле; 2) монополізація бізнесу; 3) низький рівень захисту прав власності; 4) корумпованість бізнесу; 5) толерантне відношення (ставлення) громадськості до корупції; 6) низький рівень ефективності існуючих заходів щодо запобігання та протидії корупції тощо [3, с. 9] (С.В. П’ясецька-Устич). В контексті цього, слід також погодитись з думкою М.І. Копитко [4], що корупція суттєво впливає на: 1) рівень економічної активності підприємств (суттєво гальмує інноваційні процеси, сприяє активному зниженню рівня інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності тощо); 2) стан державних фінансів (призводить до зменшення надходжень у державний бюджет, зменшення асигнування бюджетних коштів на інвестиційні проекти, проблем у сфері державних закупівель (див. [16]), зменшення державних видатків на поточні потреби тощо); 3) розподіл доходів у суспільстві та людський розвиток [4, с. 285].

Звідси очевидно, що суб’єкти корупції функціонують в неофіційній системі суспільства, де, використовуючи статус (для прикриття) та власні повноваження, сприяють формуванню і/або розвитку своєї системи цінностей і досягненню своїх визначених

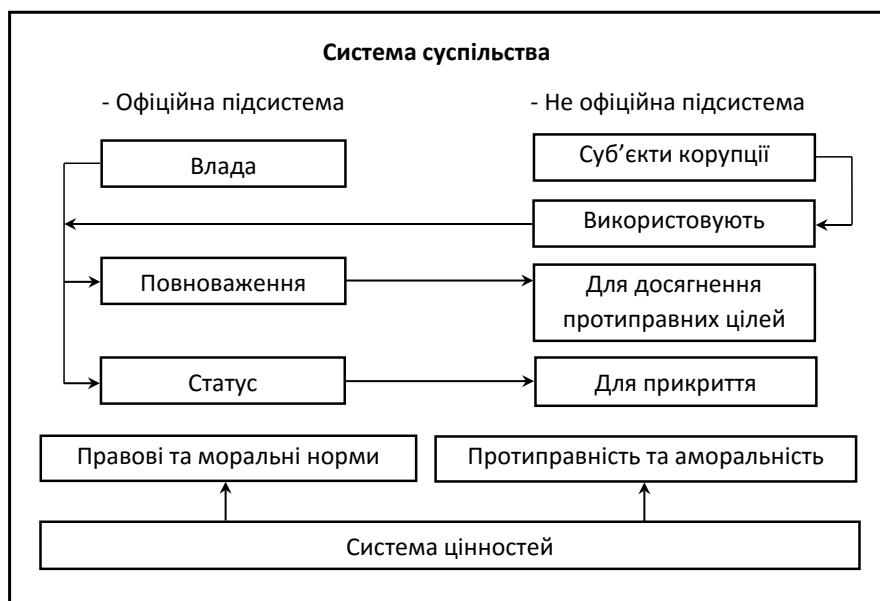

Рис. 1. Економічний зміст корупції
Джерело: [1, с. 22]

(конкретних) цілей (очікуваного результату) шляхом протиправних та аморальних дій (див. рис. 1) [1, с. 22].

Поряд з тим, М. І. Копитко у статті «Корупція як ключова загроза економічній безпеці промислових підприємств в Україні» [5], до основних наслідків впливу корупції на діяльність підприємств зараховує такі: 1) зростання цін на продукцію; 2) нерівномірний розподіл заробітної плати працівникам (управлінському персоналу, робітникам); 3) не виправдана кількість перевірок контролюючими органами; 4) низький рівень або відсутність модернізації виробництва через брак фінансових ресурсів; 5) створення обставин для переходу у тінювий сектор економіки; 6) формування непрозорого процесу приватизації об'єктів, що перебувають у державній (комунальній) власності; 7) зростання ймовірності укладення бізнесових угод неправомірних поглинань та злиттів; 8) обмеження доступу до ресурсів; 9) ускладнення процесу відшкодування податку на додану вартість; 10) складність виходу на міжнародні ринки; 11) зниження рівня економічної безпеки та фінансової стабільності; 12) ускладнення практики з пошуку бізнес-партнерів; 13) зниження загального рівня конкурентоспроможності підприємства за такими складовими його формування, як: ефективність функціонування (діяльності) підприємства; конкурентоспроможність продукції підприємства; концентрованість ринку, на якому підприємство здійснює свою діяльність [17; 18, с. 233]; 14) ускладнення процесу (або проблеми) отримання ліцензій та дозволів; 15) складність у вирішенні судових спорів; 16) підвищення рівня фінансових та комерційних ризиків; 17) зниження привабливості інноваційної діяльності; 18) скорочення надходжень прямих іноземних інвестицій тощо [5, с. 221] (М. І. Копитко).

Що стосується корупційних ризиків, то Д. Г. Заброна [6] дотримується думки, що їх доцільно поділяти відповідно до: 1) сфери перебування (приватизація, державні закупівлі, надання адміністративних послуг); 2) масштабності (загальні, часткові); 3) подальшого розвитку (корупційні ризики, що передбачають активну корупційну поведінку, та ті, що характеризують корупційну бездіяльність); 4) характеру усунення (корупційні ризики, що можуть бути усунуті внаслідок вжиття адміністративно-управлінських заходів, та ті, що потребують змін законодавчих чи нормативно-правових актів); 5) рівня об'єктивізації (наявні; потенційні: можливі, приховані) [6, с. 82].

Таким чином, аналіз літературних джерел за окресленою проблемою [1–10] дають можливість стверджувати, що:

1. Діагностика корупційних ризиків в діяльності державного підприємства являє собою дослідження наявних (минулих, існуючих) та потенційних (мож-

ливих, прихованих) корупційних ризиків в діяльності державного підприємства на основі пошуку (ідентифікації), аналізу і оцінки для формування прогнозу та розробки системи заходів їх нейтралізації (корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією) в контексті забезпечення якісно нового рівня розвитку підприємства та формування його перспективи з урахуванням наслідків за порушення антикорупційного законодавства.

2. Ключовими корупційними ризиками в діяльності українських державних підприємств є: ризик приватизації майна державних підприємств (або політика чи процес продажу або передачі державного чи комунального майна у приватну власність фізичних та недержавних юридичних осіб); ризик нецільового використання бюджетних коштів; ризик переходу діяльності підприємства у тінювий сектор економіки на засадах очікуваної користі від вчинення корупційних правопорушень та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, яка може бути представлена таким чином – формула (1) [20, с. 3–4; 21; 22, с. 53]:

$$EU = p U(Y - f) + (1 - p) U(Y), \quad (1)$$

де EU – очікувана корисність від злочину (expected utility), p – ймовірність засудження правопорушника (probability of conviction), f – покарання за злочин (severity of punishment (specifically a fine)), Y – дохід від злочину (gain from committing an offense), U – функція корисності злочинця (decision maker's utility index) [20, с. 3–4; 21].

Згідно з моделлю G. Becker-а, представленої у роботі «Злочин та покарання: економічний підхід» (Crime and punishment: an economic approach [21]) Лавреата Нобелівської премії з економіки (1992) Г. Беккера (Gary S. Becker), потенційний злочинець має такі дві альтернативи: 1) вибір злочинної діяльності (при $EU > 0$); 2) вибір законослухняної поведінки (при $EU < 0$) [20, с. 3–4; 21; 22, с. 53].

! *Для довідки:* За даними дослідження Міжнародної антикорупційної неурядової організації «Transparency International» за 2015 рік Україна зайняла 130 місце зі 168 позицій у світовому рейтингу сприйняття корупції (CPI), опинившись поруч з Іраном, Камеруном, Непалом, Нікарагуа та Парагваєм (рис. 2) [15]. «Корупція в Україні є не меншою загрозою, ніж військова агресія з боку Російської Федерації», – заявив віце-президент США Джо Байден (Joe Biden), виступаючи із промовою 08 грудня 2015 р. з трибуни Верховної Ради України [19].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що результати приведених вище науково-практичних досліджень доцільно було б використати для вирішення проблем нормативно-правового регулювання у сфері запобігання та

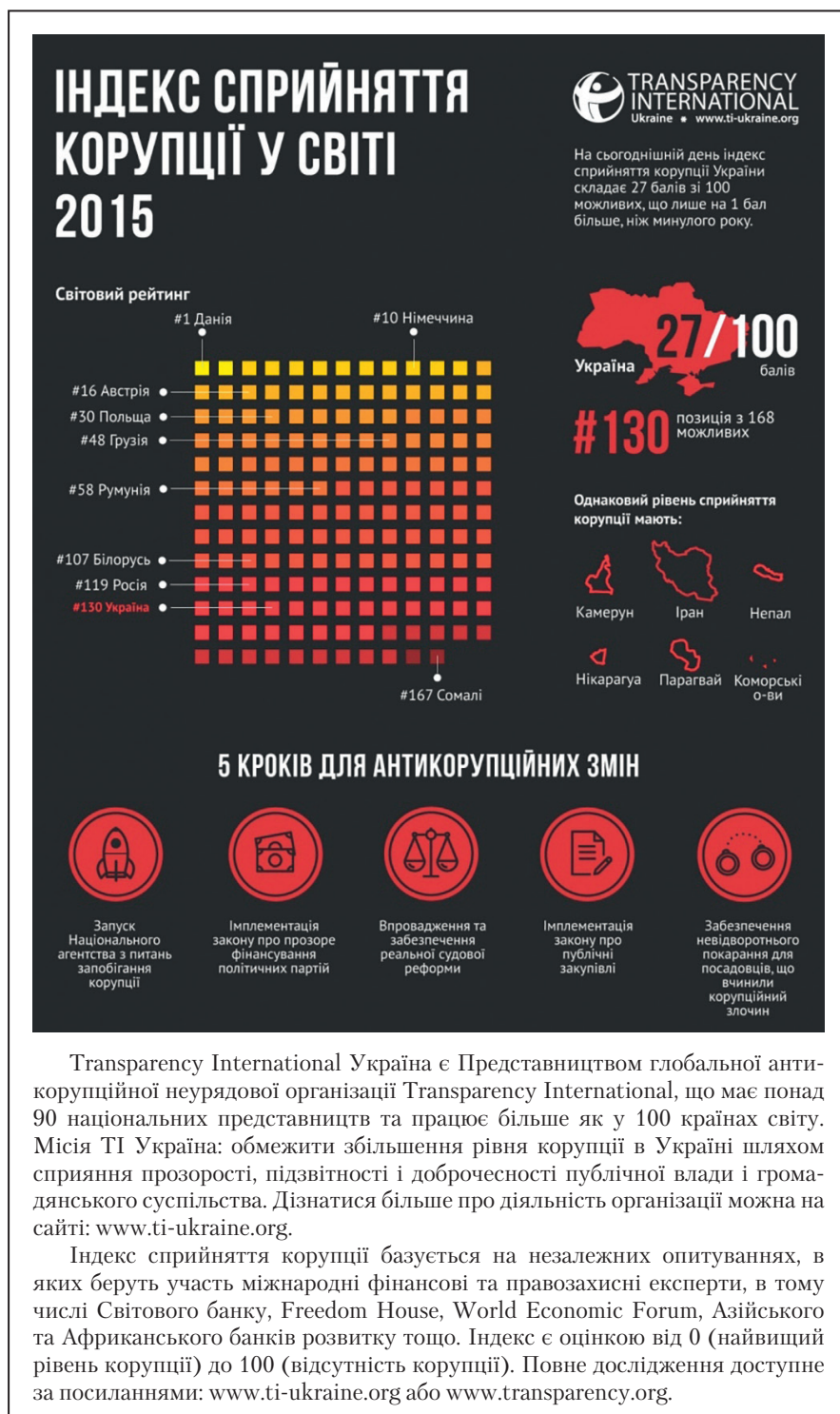

Рис. 2. Індекс сприйняття корупції у світі (CPI), 2015 р.

Джерело: [15]

протидії корупції у діяльності українських підприємств, особливо в умовах адаптації законодавства України до світової юридичної практики у справах про корупційні діяння та правопорушення, пов'язані з корупцією.

Беручи до уваги наведене вище, доцільно також зазначити, що згідно Закону України «Про запобігання корупції» [11], який визначає засади (правові, орга-

нізаційні) функціонування системи запобігання корупції в Україні, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією тощо, передбачено, що для виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи (державного підприємства) в обов'язковому порядку є розробка та реалізація на ньому антикорупційної програми (ст. 62 «Антикорупційна програма юридичної особи» цього Закону [11]), яка затверджується за результатами її обговорення із працівниками підприємства (п. 3 ст. 62 «Антикорупційна програма юридичної особи» цього закону) [11].

Поряд з тим, відповідно до п. 1. ст. 63 «Вимоги до антикорупційної програми юридичної особи» Закону України «Про запобігання корупції» [11], основними положеннями, які повинна містити антикорупційна програма юридичної особи (державного підприємства), є [11]:

1) сфера застосування та перелік (коло) осіб, на які поширюється положення антикорупційної програми;

2) вичерпний перелік антикорупційних заходів, стандартів, процедур із описом та порядком їх застосування (виконання);

3) норми дотримання працівниками (управлінським персоналом, робітниками) підприємства професійної етики;

4) права та обов'язки працівників та учасників (засновників) підприємства з метою запобігання та протидії корупції у його діяльності;

5) права та обов'язки відповідальної посадової особи (або уповноваженої особи) за запобігання та

протидію корупції у діяльності підприємства;

6) порядок регулярного звітування відповідальної посадової особи перед учасниками (засновниками) підприємства;

7) порядок проведення наглядових і контролюючих дій та моніторингу за дотриманням положень антикорупційної програми у діяльності підприємства;

8) умови конфіденційності інформування відповідальною посадовою особою працівниками про факти вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією;

9) процедури захисту осіб (працівників), що повідомили про факти вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією;

10) порядок проведення (здійснення) індивідуальних консультацій відповідальною посадовою особою з питань застосування (використання) антикорупційних процедур та стандартів;

11) порядок проведення перепідготовки та періодичного підвищення кваліфікації працівників підприємства у сфері запобігання та протидії корупції;

12) застосування заходів дисциплінарної відповідальності до працівників підприємства, які порушують положення антикорупційної програми;

13) порядок та умови вжиття заходів щодо виявлення фактів корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією;

14) порядок внесення змін до положень антикорупційної програми.

Варто також відмітити, що з метою підвищення ефективності здійснення заходів у сфері запобігання та протидії корупції Постановою Кабінету Міністрів України «Питання запобігання та виявлення корупції» [12] затверджено «Типове положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції», згідно якого передбачено утворення (визначення) і функціонування відповідних підрозділів (осіб) державного регулювання, на яких буде покладено функцію запобігання і виявлення корупції на підприємствах (в установах чи організаціях), які належать до сфери управління міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів виконавчої влади АР Крим [12].

Крім цього доцільно зазначити, що згідно ст. 65 «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» Закону України «Про запобігання корупції» [11], винні особи (працівники державних підприємств) за вчинені корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, притягаються до юридичної відповідальності згідно з українським законодавством, а саме до адміністративної, кримінальної, цивільно-правової і дисциплінарної відповідальності [11].

В контексті цього, Д. М. Лук'янець [8] акцентує увагу на тому, що інститут адміністративної відповідальності на сьогодні діє неефективно, оскільки, з однієї сторони адміністративну відповідальність за корупційні правопорушення досить легко уникнути, а з іншої — вона є причиною порушень зі сторони осіб, що здійснюють її запобігання та протидію. З метою

подолання цих недоліків необхідним є застосування можливостей інституту кримінальної відповідальності, бо він є більш дієвим механізмом [8].

Так, адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, регулюються гл. 13-А КУпАП [13], зокрема такими статтями: ст. 172⁵ «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків»; ст. 172⁶ «Порушення вимог фінансового контролю»; ст. 172⁷ «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів»; ст. 172⁸ «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень»; ст. 172⁸ «Невжиття заходів щодо протидії корупції» [13] тощо.

Щодо кримінальної відповідальності за корупцію, то згідно п. 1 ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» ККУ [14], за надання пропозиції або обіцянки працівникові підприємства (установи або організації), що не є службовою особою чи особою, що працює на користь підприємства (установи або організації) здійснити неправомірну вигоду йому (їй) чи третій особі, а також здійснення такої вигоди з ціллю вчинення або не вчинення працівником підприємства (установи або організації) відповідних дій із використанням службового становища чи особою, що працює на користь підприємства (установи або організації) в цілях тих, які пропонують, обіцяють або надають вигоду чи в цілях третьої особи, карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі — НМДГ) або виконання громадських робіт на термін до ста годин чи виправні роботи на термін до одного року чи обмеження волі на термін до двох років чи позбавлення волі на той самий строк [14]. Поряд з тим, ті самі дії, що вчинені повторно, караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот НМДГ або виконання громадських робіт на термін від ста до двохсот годин чи виправні роботи на термін до двох років чи обмеження волі на термін до трьох років чи позбавлення волі на той самий строк (п. 2. ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» ККУ) [14].

Крім цього, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства (установи або організації), передбаченої у п. 1 ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» ККУ [14], караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот НМДГ або виконання громадських робіт на термін від ста до двохсот годин чи обмеження волі на термін до двох років чи позбавлення волі на той самий строк (п. 3. ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» ККУ) [14]. Ті самі дії, що вчинені повторно, караються штрафом у розмірі від п'ятисот до семисот НМДГ або виконанням громадських

робіт на термін від ста шістдесяті до двохсот сорока годин чи обмеженням волі на термін до трьох років чи позбавленням волі на той самий строк (п. 4. ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» ККУ) [14].

Доцільно також відмітити, що згідно п. 1. ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» ККУ [14], за умисне зловживання владою чи службовим становищем з ціллю одержання відповідної неправомірної вигоди для себе чи іншої особи (інших осіб), винні особи (працівники підприємства) караються арештом на термін до шести місяців чи обмеженням волі на термін до трьох років чи позбавленням волі на той самий строк із позбавленням права обіймати відповідні посади або займатися певною діяльністю на термін до трьох років з штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти НМДГ [14]. За діяння, що спричинило тяжкі наслідки, винні особи (працівники підприємства) караються позбавленням волі на термін від трьох до шести років із позбавленням права обіймати відповідні посади або займатися певною діяльністю на термін до трьох років із штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (п. 2 ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» ККУ) [14].

Таким чином, виходячи із результатів дослідження наукових праць [1–10; 16–22], законодавства України за проблемою [11–14] та світової практики у справах про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією [15], можна зробити такі загальні **висновки**, а саме:

1. Внаслідок порушення вимог українського законодавства за вчинені корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, до винних осіб (керівників підприємств державної форми власності) може застосовуватись адміністративна, кримінальна, цивільно-правова і дисциплінарна відповідальності відповідальність з урахуванням результатів діагностики корупційних ризиків в діяльності державного підприємства.

2. Діагностика корупційних ризиків в діяльності державного підприємства являє собою дослідження наявних (минулих, існуючих) та потенційних (можливих, прихованих) корупційних ризиків в діяльності державного підприємства на основі пошуку (ідентифікації), аналізу і оцінки для формування прогнозу та розробки системи заходів їх нейтралізації (корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією) в контексті забезпечення якісно нового рівня розвитку підприємства та формування його перспективи з урахуванням наслідків за порушення антикорупційного законодавства. Ключовими корупційними ризиками в діяльності українських державних підприємств є: ризик приватизації майна державних підприємств (або політика чи процес продажу або передачі державного чи комунального майна у приватну власність фізичних та недержавних юридичних осіб); ризик нецільового використання бюджетних коштів; ризик переходу діяльності підприємства у тіньовий сектор економіки на засадах очікуваної користі від вчинення корупційних правопорушень та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, яка може бути представлена економіко-математичною моделлю G. Becker-а, представленої у роботі «Злочин та покарання: економічний підхід» (Crime and punishment: an economic approach) Лауреата Нобелівської премії з економіки (1992) Г. Беккера (Gary S. Becker).

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є удосконалення існуючих та розробки нової (сучасної) системи діагностики діяльності підприємства, сформованої на засадах виокремлення і систематизації його діагностичних цілей (комплексних, часткових, елементних) та з урахуванням такої часткової діагностичної цілі, як діагностика корупційних ризиків в діяльності державного підприємства з урахуванням відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією.

Література

1. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження: [монографія] / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. — Львів: ЛьвДУВС, 2011. — 220 с.
2. Скулиш Є. Д. Прояви корупції у сучасних умовах / Є. Д. Скулиш // *Право України*. — 2010. — № 11. — С 213–228.
3. П'ясецька-Устич С. В. Корупція як системне явище в економіці України / С.В. П'ясецька-Устич // *Причорноморські економічні студії: науковий журнал*. — 2016. — Вип. 6. — С. 5–10.
4. Копитко М. І. Наслідки впливу корупції на діяльність вітчизняних підприємств автотранспортної галузі / М. І. Копитко // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. — 2012. — № 2. — С. 283–292.
5. Копитко М. І. Корупція як ключова загроза економічній безпеці промислових підприємств в Україні / М. І. Копитко // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. — 2014. — № 1. — С. 211–224.
6. Заброра Д. Г. Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація: [монографія] / Д. Г. Заброра. — Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2013. — 368 с.
7. Настюк В. Проблеми адміністративної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в Україні / В. Настюк, Г. Крайник // *Право України*. — 2015. — № 12. — С. 48–55.
8. Лук'янець Д. М. Проблеми використання інституту адміністративної відповідальності в системі заходів запобігання та протидії корупції / Д. М. Лук'янець // *Правовий вісник Української академії банківської справи*. — 2011. — № 1 (4). — С. 32–35.
9. Осадчий В. І. Кримінально-правова характеристика та кваліфікація підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України) / В. І. Осадчий // *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. — 2015. — № 2 (35). — С. 145–151.
10. Ігнатів О. М. Соціальні та соціально-політичні принципи криміналізації незаконного отримання винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації / О. М. Ігнатів, О. О. Кашкаров // *Кримський юридичний вісник*. — 2010. — Вип. 3 (10), Ч. 2. — С. 72–79.
11. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
12. Питання запобігання та виявлення корупції: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 р. № 706 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-п>.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
14. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
15. Тимченко О. Індекс корупції CPI-2015 / О. Тимченко; Transparency International Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/%D0%A1PI-2015>.
16. Юзевич В. М. Діагностика системи взаємодії держави та бізнесу в аспекті електронних публічних закупівель / В. М. Юзевич, О. В. Ключак, Р. М. Скриньковський // *Економічний часопис-XXI*. — 2016. — № 160 (7–8). — С. 39–44. — DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V160-08>.
17. Скриньковський Р. М. Інструментарій діагностики конкурентоспроможності підприємств / Р. М. Скриньковський // *Економіка і Фінанси: науковий журнал*. — 2014. — листопад. — № 11. — С. 39–44.
18. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: [монографія] / О. Г. Мельник. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. — 344 с.
19. Корупція не менш страшна для України, ніж російська агресія, — Байден [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/12/10/korupciya_ne_mensh_strashna_dlya_ukrayiny_nizh_rosiyska_agresiya_bayden.
20. Haga, William James (1987). *A Survey of Economic Models of Criminal Behavior*. Personnel Security Research and Educational Center. Monterey, California, 27 p.
21. Becker G. Crime and punishment: an economic approach / G. Becker // *Journal of Political Economy*. — 1968. — Vol. 76. — № 2. — P. 169–217.
22. Скриньковський Р. М. Діагностика конкурентного потенціалу підприємства та відповідальність за порушення законодавства про захист економічної конкуренції / Р. М. Скриньковський, А. Г. Чубенко // *Підприємництво, господарство і право*. — 2016. — № 7. — С. 49–54.

Шаталова Лариса Миколаївна,
*асистент кафедри правового регулювання економіки,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

Шаталова Лариса Николаевна,
*ассистент кафедры правового регулирования экономики,
Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана,*

Syatalova L.,
*assistant of the Department of economy legal regulation
Kyiv Vadym Hetman National Economic University*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ВИЗНАННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРО ОСВІТУ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ АДМИНИСТРАТИВНОЙ УСЛУГИ ПРИЗНАНИЯ ДОКУМЕНТОВ ОБ ОБРАЗОВАНИИ

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS ADMINISTRATIVE PROCEDURES RECOGNITION OF DOCUMENTS ON EDUCATION

Анотація. У статті проаналізовані позиції сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо розмежування понять нострифікація, визнання, еквівалентність. Запропоновано класифікацію процедур визнання документів про освіту за критерієм вимоги ступеню подібності. Притрєлено увагу суб'єктам надання адміністративної послуги визнання документів про освіту та ролі Міністерства освіти і науки України у співпраці з вищими навчальними закладами в рамках проведення процедури визнання.

Ключові слова: процедура визнання, нострифікація, встановлення еквівалентності документів про освіту, строки, децентралізація.

Аннотация. В статье проанализированы нормативное определение и позиции современных отечественных и зарубежных исследователей по разграничению понятий нострификация, признание, эквивалентность. Предложена классификация процедур признания документов об образовании за критерием требования степени сходства. Уделено внимание субъектам предоставления административной услуги признания документов об образовании и роли Министерства образования и науки Украины в сотрудничестве с высшими учебными заведениями в рамках проведения процедуры признания.

Ключевые слова: процедура признания, нострификация, установления эквивалентности документов об образовании, сроки, децентрализация.

Summary: The article analyzes the legal definitions and positions of contemporary domestic and foreign researchers on the distinction between nostrification, recognition, equivalence. The classification procedures for recognition of education degrees similarity criterion requirements have formulated. The focus has been defined the role and characteristics of the Ministry of Education and Science of Ukraine in cooperation with universities as part of the recognition procedures.

Key words: recognition procedures, nostrification, equivalence of documents on education, the terms, decentralization.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження адміністративної процедури надання адміністративної послуги визнання документів про освіту зумовлена курсом України на європейську інтеграцію та необхідністю адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні»

(1997 р.) (далі — Лісабонська конвенція) є основним документом, який зобов'язує країни-учасниці про взаємне визнання документів про освіту громадян, на жаль, її положення є рамочними, тобто не мають обов'язкової сили, а носять рекомендаційний характер, а отже не позбавляє громадян від обов'язку проходження додаткових процедур щодо визнання

дипломів, ступенів тощо в інших країнах. Відповідно виникає необхідність визначення відповідності прав, наданих іноземним документом правам, які надаються власникам документів в Україні. Саме тому у сфері формальних міжнародних норм складається тенденція зосередження уваги на процедурі та критеріях визнання іноземних свідоцтв.

Метою статті є аналіз наукових праць та нормативно-правових актів щодо визначення проблемних питань теоретичного та практичного характеру процедури визнання документів про освіту, сутності та розмежування понять «визнання», «нострифікація» та «еквівалентність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим проблемам правового регулювання процедур визнання (нострифікації) приділяли увагу у своїх працях фахівці сучасної правової теорії та практики: І.І. Дахно, Г.С. Дьомкіна, В.К. Бугров В., Гожик А., Зарубінська І., Захарченко В., Калашникова С., Козієвська О., Луговий В., Шашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С. та ін. Проте майже відсутні публікації, в яких досліджувалися б особливості сучасної процедури визнання документів у сфері освіти і науки.

Виклад основного матеріалу. Проблемним питанням здійснення процедур визнання є неузгодженість термінології у національних та європейських документах, що породжує плутанину у розумінні змісту та реалізації адміністративної послуги визнання. Нормативно-правову базу з питань взаємного визнання освітніх документів складають норми Лісабонської конвенції, національного законодавства та двосторонніх або багатосторонніх угод про визнання. У міжнародних документах ЮНЕСКО і Ради Європи, таких як: «Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів» (1953 р.) »Європейська конвенція про еквівалентність періодів навчання в університетах» (1956 р.), «Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій» (1959 р.), «Конвенція про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону» (1979 р.), «Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах» (1990 р.), «Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні» (1997 р.) та інших прослідковується еволюція застосування термінів від еквівалентності дипломів, періодів навчання, курсів до визнання кваліфікацій. Лісабонська конвенція та додаткові юридичні документи прийняті на її виконання не передбачають використання термінів «нострифікація» та «еквівалентність». Отже, дані терміни походять з практики визнання, які широко використовувалися кілька десятиліть тому. Так, у національних законодавствах

деяких країн-учасниць використовується застаріла термінологія, що позначає застарілі процедури. Наразі допускається використання даних термінів на національному рівні за умови, що їх зміст є тотожним терміну «визнання». В міжнародному контексті терміни «нострифікація» і «еквівалентність» мають різне змістовне наповнення процедур оцінювання, які вказують на більш сильну вимогу подібності іноземних кваліфікацій і потребують різних умов застосування. Якщо у європейському законодавстві терміни «встановлення еквівалентності» і «визнання іноземної кваліфікації» розмежовуються та підкреслюється їх різниця, то в українському законодавстві вони вживаються синонімічно [1, с. 98]. У вітчизняній науковій доктрині та нормативно-правових актах для позначення адміністративної процедури надання адміністративної послуги визнання іноземних документів про освітні та освітньо-професійні ступені використовуються терміни «еквівалентність», «нострифікація» та «визнання». Термін «нострифікація» вживається у підзаконних нормативно-правових актах, прийнятих до 2010 року, «визнання» та «еквівалентність» використовується як у законодавчих, так і у підзаконних нормативно-правових актах КМУ та МОН протягом усього періоду незалежності України.

У науковій літературі зазначається, що визнання іноземних кваліфікацій може бути двох типів: 1) підтвердження еквівалентності (у разі наявності міждержавної угоди про взаємне визнання еквівалентності документів про освіту) та 2) визнання дійсності іноземного документа про освіту. Формальною процедурою визнання іноземного документа про освіту в Україні є його нострифікація [1, с. 96]. Нострифікація (від лат. *noster* — наш, *facere* — робити) — це процедура визнання іноземних документів про освіту, яка здійснюється шляхом встановлення відповідності академічних, професійних прав та освітніх, освітньо-кваліфікаційних рівнів іноземних документів про освіту (кваліфікації) державним стандартам освіти країни подання документів з метою забезпечення прав громадян, які здобули освіту в іноземних державах, на продовження освіти та професійну діяльність в країні подання і здійснюється у індивідуальному порядку [1, 96]. Відповідно нострифікація означає визнання повної ідентичності іноземної кваліфікації у всіх її аспектах, яке пов'язане з концепцією розпізнавання повної ідентичності іноземної кваліфікації. Кінцевим результатом процедури нострифікації є затвердження кваліфікації відповідної приймаючої країни або дозволу використання назви цієї кваліфікації. На нашу думку, процедура нострифікації застосовується до професій, порядок доступу до професійної діяльності яких визначаються національними законодавствами

та потребують спеціальних дозволів (наприклад, медичний працівник, викладач, юрист, психолог тощо). Еквівалентність більш пізній термін, що позначає дещо м'якшу процедуру, ніж процедура нострифікації. В економічних словниках термін «еквівалентність» походить від лат. *aequivalens* — рівносильний, рівнозначний і вживається для позначення можливих відношень типу рівності, тобто відношення, яким властиві рефлексивність, симетричність, транзитивність. У юридичних словниках еквівалентність визначається як достатність різних результатів оцінки відповідності для забезпечення одного і того ж рівня підтвердження відповідності стосовно одних і тих же встановлених вимог. Тобто характеризуються ступенем смислової спільності, співвідношенням між вітчизняними і зарубіжними навчальними програмами, навчальними планами та переліками вивчених дисциплін. У пояснювальній записці до Лісабонської конвенції зазначається, що термін «еквівалентність» пов'язаний з застарілими принципами і методологією, де основна увага при оцінці іноземних кваліфікацій приділялася детальному зіставленню навчальних програм і списків вивчених дисциплін («еквівалентності»), то сьогодні зводиться до ширшого порівняння кваліфікацій («визнання») [2, с. 25]. У цьому контексті у європейському законодавстві для позначення процедури визнання документів про освіту використовується термін «*recognition procedures*» — процедури визнання. Визнання — формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання і (або) здійснення фахової діяльності [1, с. 96]. «Формальне підтвердження» в контексті цього міжнародного документа не означає формальність самої процедури. Визнання підвищує шанси професійної мобільності для випускників та представляє адекватну міру досягнутого ступеня зближення та довіри. На рівні Європейського Союзу не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів, а у кожній країні регулюється самим ринком праці та здійснюються працедавцями.

Отже, термінологічна різноманітність дає можливість дійти висновку, що визнання іноземних кваліфікацій навіть у країнах Європейського Союзу не є автоматичним, а являє собою результат застосування певної формальної процедури. Процедура визнання іноземних кваліфікацій у країнах ЄС не є уніфікованою та однозначною. Її характер та відповідальні органи виконання залежать від типу документа про освіту, країни його походження та мети.

Таким чином, пропонуємо класифікувати процедури визнання іноземних кваліфікацій за критерієм вимоги ступеню подібності на: нострифікацію та встановлення еквівалентності. Вимога більш сильного

ступеню подібності властива нострифікації і потребує повної ідентичності (подібності) кваліфікації. На відміну від нострифікації, встановлення еквівалентності здійснюється шляхом детального порівняльного аналізу і допускає обсяг допустимих відмінностей, тобто відповідає меншому ступеню подібності. Сучасне розуміння та нормативне закріплення у національному новітньому законодавстві процедури визнання зводиться до більш ширшого порівняння кваліфікацій, що відповідає європейським стандартам. Так, нормативне визначення процедури визнання документів про освіту з урахуванням рівня та ступеня освіти міститься у підзаконних нормативно-правових актах. Аналіз п. 2 загальних положень Порядку визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти [3] (далі — Порядок 1) та Порядку визнання в Україні документів про середню, середню професійну, професійну освіту [3] (далі — Порядок 2) дозволяє сформулювати визначення процедури визнання. Це формальне підтвердження МОН чи ВНЗ іноземної програми середньої, середньої професійної, професійної освіти або якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання та/або здійснення професійної діяльності.

Отже, адміністративна процедура надання адміністративної послуги визнання — це послідовність процедурних дій, які здійснюються структурними підрозділами та уповноваженими посадовими особами МОН з метою легалізації документів про освітні та освітньо-професійні ступені полягає у встановленні еквівалентності змісту документу і здійснюється в індивідуальному порядку.

Новацією Закону України «Про вищу освіту» є принцип децентралізації надання послуги з визнання документів про освіту шляхом встановлення права здійснення та прийняття остаточного рішення вищим навчальним закладам (далі — ВНЗ) поряд з МОН України. Попередня практика показала, що документи заявника, які подавалися спочатку в МОН передавалися на експертизу у профільні ВНЗ України, які співставляли перелік навчальних дисциплін, кількість годин та інші особливості програми навчання в навчальному закладі іноземної держави і ВНЗ відповідного профіля України. Сьогодні відповідно до пп. 6 п. 2 ст. 32 Закону України «Про вищу освіту», ВНЗ має право приймати остаточне рішення щодо визнання, у тому числі встановлення еквівалентності, здобутих в іноземних ВНЗ ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника. Тобто може йтися не тільки про визнання кваліфікацій, присвоєних в Україні, а й кваліфікації,

присвоєної в Україні одного навчального закладу іншим. До того ж, суб'єктами наділеними компетенцією щодо надання адміністративної послуги визнання (нострифікації) є структурні підрозділи та посадові особи МОН та вчені ради ВНЗ [4]. При цьому, атестаційна колегія як дорадчий орган МОН наділений компетенцією щодо питань нострифікації атестатів про присвоєння вчених звань, виданих в інших державах [5], а Національний інформаційний центр академічної мобільності (ENIC Ukraine) як суб'єкт надання інформаційної підтримки — щодо забезпечення організації надання зазначених послуг документів (атестатів, дипломів) про середню загальну, професійну, професійно-технічну, вищу освіту [6].

Таким чином, законодавець легалізував діяльність ВНЗ з визнання дипломів про освіту на наукові досягнення та надав можливість одержувачам послуг обирати компетентний орган за власним бажанням та на власний розсуд. МОН фактично відмовилося від повноважень на монопольне прийняття рішень про визнання іноземних документів, які, за своєю суттю, мали дозвільний характер. Це стало реальним кроком в напрямку децентралізації функцій МОН та підвищення автономії українських ВНЗ.

Водночас існує проблема взаємної відповідальності та взаємної довіри до якості навчання у ВНЗ країн, що ратифікували Лісабонську конвенцію. При чому автономія ВНЗ не є підставою для невиконання Лісабонської конвенції. У цьому процесі держава має здійснювати контроль та давати оцінку діяльності ВНЗ з визнання дипломів у сфері освіти. Контроль діяльності реалізується МОН через механізми координації, співпраці та оскарження рішень ВНЗ. Поділяємо думку В. Сергієнко, яка вважає, що найпоширенішими моделями співпраці Центрів ENIC-NARIC з ВНЗ є: авторитетна; консультативна; методичне керівництво [7]. На нашу думку, дану класифікацію слід застосовувати для характеристики співпраці МОН з ВНЗ. Авторитетна модель застосовується у випадку, коли оцінка результатів МОН є обов'язковою. У цьому разі заявник подає документи до ВНЗ, ВНЗ надсилає запит до МОН, яке у свою чергу надсилає ВНЗ остаточне рішення. Консультативна модель співпраці застосовується, коли МОН надає необхідні рекомендації, а ВНЗ приймає остаточне рішення. Заявник подає документи до ВНЗ, ВНЗ надсилає запит до ENIC-Ukraine, яке у свою чергу надсилає ВНЗ рекомендації щодо прийняття остаточного рішення комісією ВНЗ. Модель методичного керівництва використовується у випадку, коли ВНЗ приймає остаточне рішення відповідно до норм законодавства, яке не вимагає здійснення оцінки МОН.

Отже, співпраця МОН та ВНЗ в рамках проведення процедури визнання за обсягом процедурних дій

може включати: 1) повний цикл процедури визнання МОН України; 2) виконання одного або кількох етапів процедури визнання; 3) надання висновку (оформлений документ) компетентному органу з визнання для прийняття остаточного рішення, включає: результати перевірки автентичності іноземного документа про освіту; результати перевірки статусу іноземної ВНЗ та (або) програми; встановлення еквівалентності кваліфікацій та/або визначення рівноцінності академічних та (або) професійних прав.

Строки надання адміністративної послуги нострифікації залежать від ступеню складності процедур та вчасності отримання МОН, Центром академічної мобільності, у разі необхідності, відповідей на запити від офіційних органів інших держав, іноземних навчальних закладів, акредитаційних рад та інформаційних центрів з академічної мобільності та визнання тощо. Проблемним питанням даного етапу є організація надання відповідей українськими закладами освіти на будь-який розумний запит суб'єктів оцінки освітніх кваліфікацій зарубіжних країн щодо інформації, необхідної для такої оцінки. У Лісабонській конвенції застосовуються терміни «розумний строк», «відповідна інформація», «розумний запит». Проблема створена різним рівнем організації діяльності компетентних органів країн-учасниць Лісабонської конвенції, різними строками встановленим у національних законодавствах. Згідно з принципами незалежної всесвітньої організації з прав людини ARTICLE19 загальний термін надання відповіді на запит не повинен перевищувати 10 робочих днів [8, с. 8]. У ст. 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [9] встановлено більш стислі строки надання публічної інформації запитувачу — протягом 5 робочих днів з дня одержання запиту. Також встановлено особливі строки на випадок, коли для надання інформації необхідно обробити великий обсяг даних, то строк розгляду запиту може бути подовжений до 20 днів. Отже, часові межі надання відповіді на запит, встановлені у національному законодавстві гарантують доступ до офіційної інформації та відповідають міжнародним принципам та стандартам і можуть застосовуватися щодо запитів інформації про освітні та наукові досягнення.

Вітчизняним законодавством, відповідно до п. 4 розділу IX Порядку 1 [3] встановлено загальний строк надання адміністративної послуги визнання документів у сфері освіти і науки, який не може перевищувати 45 календарних днів з дня отримання усіх необхідних документів для здійснення процедури визнання. Якщо аналізувати співвідношення загального строку надання адміністративної послуги визнання та строків надання відповіді на запит як окремої складової процедурної дії, то можна дійти висновку, що строк надання

відповіді на запит у межах 20 днів може бути скорочений, оскільки для надання відповіді на запит обробляється невеликий обсяг даних про освітні документи. Безперечно, це позитивне досягнення, оскільки попереднім законодавством строк проведення процедури нострифікації становив від 1 до 4 місяців, а на практиці процедура могла затягнутися й до 5–6 місяців. Слід зазначити, що у європейських країнах спостерігається скорочення строків надання адміністративної послуги визнання документів про освіту в країнах ЄС, яке обумовлено вимогою уніфікації та спрощення процедури відповідно до європейських стандартів. Наприклад, строк проведення процедури визнання у Кипрі та Швеції становить — 3 місяці; у Словенії, Боснії та Герцеговині — 2 місяці; Чеській Республіці, Литві, Ліхтенштейні та Швейцарії загалом потребує 1 місяць, а при необхідності може бути подовжений до 3-х місяців; у Бельгії, Франції, Італії та Польщі — 3 місяці. Хоча є також багато країн, які проводять процедуру визнання у значно стисліші строки: Джорджія в 15–30 днів, Мальта не більше ніж через 15 робочих днів, Ісландія — 15 днів (але це стосується процедури, яка надається центром ENIC / NARIC), Данія — 26 днів, Естонія — 30 днів і Латвія в більшості випадків 15 днів, в більш складних випадках більше, але не перевищуючи 3-х місяців (хоча закон дозволяє протягом 6 місяців) [2, с. 40]. Отже, можна дійти висновку, що строки надання адміністративної послуги визнання документів про освіту в європейських країнах встановлюються в межах від 15 днів до 3 місяців. При цьому у більшості країн становлять один або три місяці. На наш погляд, слід запозичити досвід країн, в яких дана послуга надається від 15 до 30 днів, а у разі необхідності передбачено можливість їх подовження до 3-х місяців. Безперечно, оптимізації процедур сприяє застосування комп'ютерних технологій та використання міжнародних систем електронних реєстрів центрів академічної мобільності.

Висновки. Розглянувши зарубіжний досвід з питань тлумачення процедур визнання іноземних кваліфікацій, пропонуємо класифікацію за критерієм вимоги ступеню подібності на: нострифікацію та встановлення еквівалентності. Вимога більш сильного ступеню подібності властива нострифікації і потребує повної ідентичності кваліфікації. На відміну від нострифікації, встановлення еквівалентності здійснюється шляхом порівняльного аналізу і допускає обсяг допустимих відмінностей, тобто відповідає меншому ступеню подібності.

Новація правового регулювання процедури визнання документів освіти шляхом надання повноважень на проведення процедури визнання ВНЗ України значно підвищило автономію українських ВНЗ та відповідає принципам децентралізації надання адміністративних послуг. МОН фактично відмовилося від повноважень на монопольне прийняття рішень про визнання іноземних документів, які, за своєю суттю, мають дозвільний характер.

Необхідно визначити важливість значення для удосконалення надання адміністративної послуги визнання документів про освіту в Україні застосування міжнародного досвіду комп'ютерних технологій у співпраці органів публічної адміністрації та ВНЗ, що суттєво вплине на зменшення строків її виконання відповідно до європейських стандартів.

Хоча строки надання відповіді на запит, встановлені у національному законодавстві відповідають міжнародним принципам та стандартам, пропонуємо запозичити досвід країн, в яких дана послуга надається у строки від 15 до 30 днів, а у разі необхідності передбачено можливість їх подовження до 3-х місяців. Оскільки для надання відповіді на запит про освітні документи обробляється достатньо невеликий обсяг даних.

Література

1. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Зарубінська І., Захарченко В., Калашникова С., Козієвська О., Луговий В., Орель О., Шашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашникової. — К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. — 156 с.
2. Andrejs Rauhvargers and Agnese Rusakova. Improving recognition in the european higher education area: an analysis of National action plans — Strasbourg/Paris 12 Oct 2008–99 p. / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Recognition/exp_text/Rauhvargers_Analysis_NAP_recognition.pdf
3. Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту: Порядок визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти: Наказ МОН України від 5 травня 2015 р. № 504 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 48. — Ст. 504.
4. Про затвердження Порядку визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах наукових ступенів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 серпня 2016 р. № 952 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 72. — Ст. 2434
5. Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 р. № 1059 // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. 2011. — № 12. — С. 18–19.
6. Питання національного інформаційного центру академічної мобільності: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 924 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 67. — Ст. 2585.
7. Сергієнко В. «Світовий досвід визнання, роль та можливості Національного інформаційного центру академічної мобільності ENIC-Ukraine у забезпеченні процедури визнання» Доповідь на зустрічі-семінарі для представників ВНЗ на тему: «Визнання іноземних документів про освіту в Україні вищими навчальними закладами» 1 липня 2016 року. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://enic.in.ua/attachments/article/140/%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
8. Access to Information: An Instrumental Right for Empowerment, ARTICLE19, Asociación por los Derechos Civiles (ADC), July 2007–37 p. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.article19.org/pdfs/publications/ati-empowerment-right.pdf
9. Про доступ до публічної інформації: Закон України № 2939-VI від 13 січня 2011 р. // Офіційний вісник України. — 2011. — № 10. — Ст. 446.

Штефан Олена Олександрівна

к.ю.н., доцент, с.н.с. відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права, судоустрою та судочинства

НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

Штефан Елена Александровна

к.ю.н., доцент, с.н.с. отдела юрисдикционных форм правовой защиты субъектов частного права, судоустройства и судопроизводства

НИИ частного права и предпринимательства имени академика Ф.Г. Бурчака НАПрН Украины

Shtefan Olena

Ph.D. in law, associate professor, senior research fellow

of department jurisdictional forms of legal protection of private law subjects, judicial system and judicial procedure of

Institute of private law and entrepreneurship name F. Burchak of NALS of Ukraine

**«ТЯГАР ДОКАЗУВАННЯ» ТА «ОБОВ'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ»
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ – СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ
«БРЕМЯ ДОКАЗЫВАНИЯ» И «ОБЯЗАННОСТЬ ДОКАЗЫВАНИЯ»
В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ – СООТНОШЕНИЕ ТЕРМИНОВ
«BURDEN OF PROOF» AND «DUTY OF PROVING» IN CIVIL PROCEEDING
OF UKRAINE – CORRELATION OF TERMS**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню різних підходів процесуалістів до розуміння сутності таких понять як «тягар доказування» та «обов'язок доказування» в цивільному судочинстві, а також проведений аналіз існуючих підходів розуміння зазначених термінів щодо їх відповідності цивільному процесуальному законодавству України і судовій практиці.

Ключові слова: тягар доказування, обов'язок доказування, сторони, цивільний процес, цивільне судочинство.

Аннотация. Статья посвящена изучению различных подходов процессуалистов к пониманию таких терминов как «бремя доказывания» и «обязанность доказывания», а так же проведен анализ на соответствие существующих подходов понимания данных терминов гражданскому процессуальному законодательству Украины и судебной практике.

Ключевые слова: бремя доказывания, обязанность доказывания, стороны, гражданский процесс, гражданское судопроизводство.

Summary. The article investigates different approaches of procedural law mavens to understanding of the essence of such concepts as «burden of proof» and «duty of proving» in civil judicial procedure, as well as the author made the analysis of existing approaches to understanding of these terms in regard to their conformity with the civil procedural legislation of Ukraine and court practice.

Key words: burden of proof, duty of proving, parties, civil proceeding, civil litigation.

Виконання завдань цивільного судочинства щодо захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів у справах з спірних авторських правовідносин залежить від всебічного, повного і об'єктивного розгляду та вирішення судом таких справ у повній відповідності з чинним законодавством.

Цивільними процесуальними засобами досягнення зазначеної мети є докази і доказування, здійснюване у порядку, передбаченому ЦПК України, і яке

складає основу принципу змагальності цивільного судочинства.

У теорії цивільного процесу питання доказів і доказування були широко розглянуті у численних наукових працях українських процесуалістів Д. О. Бочарова, Ж. В. Васильєвої-Шаламової, О. С. Захарової, В. В. Комарова, Д. Д. Луспеніка, В. В. Масюка, Р. В. Тертишнікова, С. Я. Фурси, Т. В. Цюри. Окремі питання доказів та доказування досліджували в своїх

роботах Н.Л. Бондаренко-Зелінської, Н.О. Кіреєвої, В.М. Кравчука, М.М. Михеєнка, В.В. Молдована, Л.К. Радзівєвської, О.І. Угриновської, В.І. Шишкіна, М.Й. Штефана та інші. Також питання доказів та доказування не обійшли своєю увагою й дореволюційні процесуалісти Є.В. Васьковський, А.Х. Гольмстен, В.М. Гордон, Л.А. Купернік, П.І. Люблінський, К.І. Малишев, Б.В. Попов, Т.М. Яблочков та інші, а також радянські і російські процесуалісти Г.О. Аболонін, О.В. Баулін, А.М. Безруков, Р.С. Белкін, А.Т. Боннер, О.В. Иванов, А.Ф. Клейнман, А.С. Козлов, С.В. Курильов, В.В. Молчанов, В.А. Новицький, Г.Л. Осокіна, В.К. Пучинський, І.В. Решетніков, Т.В. Сахнова, М.К. Треушніков, К.С. Юдельсон, В.В. Ярков та інші.

Незважаючи на досить високий рівень проведених досліджень в цивільній процесуальній доктрині проблем доказів та доказування, водночас науковцями не було приділено належної уваги термінологічним проблемам даного інституту цивільного судочинства. Безпосередню увагу привертає використання у спеціальній літературі термінів «обов'язок доказування» та «тягар доказування», тому саме на розкриття сутності цих понять буде спрямоване дане дослідження.

В теорії цивільного процесуального права досить часто застосовується словосполучення не «обов'язок доказування» а «тягар доказування» (*onus probandi*). Як зазначав Е.В. Васьковський тягар доказування є технічним терміном, який не є рівнозначним «обов'язку доказування»: такого обов'язку не існує, оскільки взагалі у сторін відсутні будь-які процесуальні обов'язки: вони можуть не вчиняти жодних процесуальних дій. Проте, оскільки сторона бажає виграти справу, вона повинна довести ті обставини, якими вона обґрунтовує свої вимоги або заперечення, тому й говорять, що на неї покладається «тягар доказування» цих обставин. Таким чином, під «тягарем доказування» слід розуміти необхідність для конкретної сторони встановити ті обставини, не з'ясування яких може потягнути за собою настання невігідних для неї наслідків [6, с. 295].

Така позиція була піддана критиці багатьма процесуалістами радянської доби. Різні підходи до розуміння тягара доказування та обов'язку доказування призвело до формування різних течій в теорії цивільного процесуального права. Так, на думку російського дослідника Я.А. Максимкіна в науці цивільного процесуального права існує два терміни: «тягар доказування» і «обов'язок доказування». Проте сам дослідник вважає що під тягарем доказування слід розуміти одночасно право і обов'язок по доказуванню [12, с. 219].

В цьому контексті більш об'єктивною видається точка зору сучасного дослідника проблем інституту

доказування в цивільному процесі В.Д. Андрійцьо, який вважає, що сформувався три підходи до розуміння тягара доказування [1].

Відповідно до першої точки зору, в цивільному процесуальному праві можна говорити про право, а не обов'язок доказування. Так, безпосередньо С.С. Бичкова, аналізуючи закріплений у ч. 2 ст. 27 ЦПК України обов'язок осіб, які беруть участь у справі, подавати докази, підтверджує, що тут мова йде про право, а не обов'язок доказування, оскільки даний обов'язок стосується не факту, а часу подання доказів [4, с. 90–91]. Подібну думку висловлювали й К.В. Гусаров [9, с. 137], В.В. Молчанов [13, с. 103–107], К.С. Юдельсон [21, с. 84–85] та ін.

Представники другого підходу, такі як В.В. Бутнєв [5, с. 57–62], М.А. Гурвич [8, с. 17], І.В. Решетникова [15, с. 155] вважають, що доказування є юридичним обов'язком, невиконання якого може призвести до настання несприятливих правових наслідків для сторони, яка його не виконує.

Третя концепція полягає у тому, що її прихильники вважають, що доказування одночасно є і правом, і обов'язком. Так, наприклад, В.П. Феннич вказує, що право доказування за своєю суттю є можливістю надання доказів, участі в їх дослідженні, попередній оцінці, що гарантована сукупністю процесуальних норм й особисто реалізується самими зацікавленими особами й у відповідності зі своїми процесуальними інтересами та вибором міри поведінки. Право реалізується з волі самих уповноважених осіб. Обов'язок доказування, на відміну від права, полягає в необхідності здійснення комплексу дій з доказування, який визначається не вибором або за розсудом суб'єкта доказування, а можливістю настання несприятливих наслідків у разі їх невиконання або іншими мірами впливу, наприклад, відмовою суду визнати існуючим факт, який підтверджує сторона, у випадку невиконання обов'язку з його доказування [19, с. 99].

Слід відзначити, що цей підхід до розуміння доказування співпадає із пануючим розумінням доказування у теорії німецького цивільного процесуального права. Так, за німецькою цивільною процесуальною доктриною, існує «тягарем доказування», оскільки кожна із сторін зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається. В той же час, німецьке цивільне процесуальне законодавство містить винятки із принципу диспозитивності, дозволяючи суду брати активну участь у збиранні доказів, якщо пред'явлені докази сторонами були недостатніми для переконання суду в дійсних обставинах справи [10, с. 104–105].

Визначаючи «тягар доказування» слід брати до уваги те, що зазначений термін не отримав свого закріплення в цивільному процесуальному законодавстві

та використовується виключно в теорії цивільного процесуального права. Виходячи із наведених розуміннь цього терміну під ним розуміють саме діяльність, пов'язану із доказуванням і саме характер цієї діяльності, науковцями сприймається по різному.

Якщо звернутися до ЦПК України то можна зустріти, що дії суду та осіб, які беруть участь у справі щодо доказування, законодавець формулює як обов'язок (наприклад, ст.ст. 10, 27, 60, 131 ЦПК України та ін.) і як право (наприклад, ст.ст. 27, 136, 137, 143 ЦПК України та ін.). Такий підхід законодавця не сприяє однозначному розумінню процесу доказування.

Так, ті вчені, які підтримують точку зору, що доказування є обов'язком заінтересованих осіб звертаються до ознак диспозитивності цивільного процесу і роблять висновок, що в цивільному процесі на заінтересованих осіб покладаються «диспозитивні цивільні процесуальні обов'язки [2].

Безпосередньо С.Л. Дегтярьов вважає, що диспозитивність процесуального характеру (свобода вибору) закінчується з визначенням певного варіанту поведінки, тому, що в подальшому ця особа зіштовхується з необхідністю виконати відповідні обов'язки та умови, що передбачені законодавством [11, с. 10).

Сучасний український дослідник В.Д. Андрійцю підтримуючи точку зору, відповідно до якої доказування розглядається як обов'язок вважає, що подання доказів до суду слід розглядати як один із способів доказування, призначення експертизи — ще один спосіб [1].

Наведені позиції процесуалістів підтримати не можна. Вбачається, що їх головна помилка полягає у тому, що докази, доказування та доведення обставин, на які заінтересована особа посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, виходячи із наведених тверджень практично розглядається як одна процесуально-правова категорія. Натомість «подання доказів», «доведення обставин» і «доказування» є різними як за своїм змістом, так і процесуальними строками здійснення. Так, само по собі доказування, за своїм змістом є найбільш широким цивільно-процесуальним терміном, який характеризується як діяльність (процесуально-розумова), що складається з окремих стадій, включаючи у себе як подання доказів, так і доведення обставин, на які заінтересовані особи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень. В цій діяльності беруть участь як сторони та треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору так й суд. Відповідно, розглядати «доказування» обов'язок сторін та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору не можна.

Для того щоб зрозуміти зміст словосполучень «подання доказів» та «доведення обставин» слід звернутися до загальновідомої в теорії права догми — кожне

право кореспондується з відповідним обов'язком. Такими чином, подання доказів (ч. 1 ст. 27 ЦПК України), як самостійний термін цивільного процесуального права є правом заінтересованої особи, якому відповідає обов'язок по доведенню обставин, на які посилається ця заінтересована особа як на підставу своїх вимог і заперечень (ч. 1 ст. 60 ЦПК України).

Не реалізація заінтересованою особою свого права щодо подання доказів тягне за собою невиконання обов'язків по доведенню обставин, що призводить до настання негативних для такої особи наслідків. Негативні наслідки будуть полягати не у застосуванні цивільно-процесуальних санкцій, а у втраті можливості захистити своє право, яке заінтересована особа вважає порушеним, тобто її право залишається не захищеним. Також така особа втрачає можливість повторно звернутись із вимогами до того самого відповідача, про той самий предмет і з тих самих підстав, а також втрачає час і свої кошти. В свою черг, якщо відповідач не доводить обставини, які складають підставу його заперечень, він може стикнутися із досить серйозною проблемою при оскарженні рішення суду першої інстанції. Оскільки відповідачу необхідно буде, окрім доказів, які він не подав до суду першої інстанції, в апеляційній скарзі обґрунтувати поважність причин їх неподання (п. 6 ч. 1 ст. 295 ЦПК України).

Правильність висловленої точки зору підтверджується й численними прикладами із судової практики. Так, наприклад, автор наукового твору звернувся до відповідачів про стягнення компенсації за порушення авторського права та відшкодування моральної шкоди. Позивач свої позовні вимоги обґрунтував тим, що відповідач незаконно розмістив в мережі Інтернет його науковий двір та здійснював його продаж. Розглядаючи цю справу суд, керуючись як відповідними положеннями ЦПК України так й Постановою Пленуму ВСУ № 5 від 04.06.2010 р. «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» визначив, що майнова відповідальність за порушення авторського права настає за наявності певних, встановлених законом умов: факту протиправної поведінки особи; шкоди, завданої суб'єкту авторського права; причинно-наслідкового зв'язку між завданою шкодою та протиправною поведінкою особи; вини особи, яка завдала шкоди (ч. 3 ст. 60 ЦПК України, п. 12 Постанови Пленуму ВСУ № 5 від 04.06.2010 року «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав»).

Отже, необхідною умовою настання відповідальності є доведення порушення авторських прав або загрози такого порушення.

Суду такі докази не надані. Не надано доказів а ні відтворення, а ні продажу власне твору в будь-якій

зовнішній формі (рукопис чи електронний варіант) з боку відповідача.

В наданих позивачем доказах зазначена лише назва твору і в жодному доказі не йдеться про використання чи продаж цілого об'єкту твору. Не представлено до суду ні оригінального тексту дисертації ні того тексту, що нібито (на думку позивача) використовувався.

Також суд взяв до уваги положення п. 32 Постанови Пленуму ВСУ № 5 від 04.06.2010 року «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав», в якому зазначалось, що при вирішенні відповідних спорів суд повинен встановити, чи перебуває веб-сайт та розміщена на ньому інформація в розпорядженні особи, якій пред'явлено позовні вимоги, а також, чим підтверджується факт порушення нею авторського права. Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані відповідно до положень ЦПК у адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет.

Позивач необхідних доказів суду не надав, а також не звертався із клопотанням про витребування необхідних доказів.

На підставі цього суд приходиться до висновку, що позивачем не були доведені в суді факти, які свідчать про порушення його авторського права. Суд вирішив у позовних вимогах відмовити [16].

Наведений приклад із судової практики підтверджує, що подання доказів є саме правом заінтересованих осіб. В той же час, нехтування обов'язком по доведенню обставин, що складають підставу його вимоги, призвело до настання несприятливих наслідків — авторське право позивача залишилось незахищеним, позивач не має можливості повторно звернутися із вимогою до цього ж відповідача із цього ж предмету спору і з цих же підстав. Також позивач втратив час і поніс грошові втрати, пов'язані із розглядом справи у суді. Таким чином, невиконання обов'язку по доказуванню для сторін буде мати негативні наслідки матеріально-правового і процесуально-правового характеру.

На необхідність доведення обставин, які складають підставу вимог і заперечень заінтересованих осіб вказується й у міжнародно-правових актах. Так, безпосередньо в Угоді про торговельні аспекти права інтелектуальної власності (TRIPS), яка була ухвалена у 1994 р. під час Уругвайського раунду переговорів в межах Всесвітньої торговельної організації (ВТО) на підставі Рішення Ради ЄС 94/800/ЄС, на країн-членів ВТО покладається обов'язок забезпечити право учасників судового процесу, які використовуючи існуючу систему судів в тій чи іншій країні, а також на підставі норм законодавства, могли підтвердити свої вимоги надав-

ши необхідні докази та іншу інформацію, яка необхідна для вирішення справи [18].

У теорії цивільного процесуального права значна кількість дослідників ототожнює «тягар доказування» із «обов'язком доказування». Так, наприклад, А.В. Новицький вважає, що тягар доказування це процесуальний обов'язок, який є проявом здатності суб'єктів доказування відстоювати свої правові позиції, відмова від яких призводить до негативних правових наслідків для цього суб'єкта доказування [14, с. 146–198].

Інша група дослідників пов'язує «тягар доказування» із розподілом між сторонами обов'язку по доказуванню обставин, що складають підставу їх вимог і заперечень [20].

При вирішенні питання про те, на яку сторону покладається обов'язок довести ті чи інші обставини, які мають значення для вирішення справи про захист авторського права, необхідно враховувати, що відповідач повинен довести додержання із його сторони усіх вимог Закону України «Про авторське право і суміжні права», особливо коли у позивача існує впевненість у порушенні його прав шляхом незаконного використання об'єктів авторського права. У пунктах 12, 42 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 5 «Про застосування судами норм законодавства про захист авторського права і суміжних прав» вказується, що відповідно до ч. 3 ст. ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. При цьому порушником авторських прав можуть бути будь-які учасники цивільних відносин, що визначені в ст. 2 ЦК України, які своїми діями (бездіяльністю) порушують особисті немайнові і (або) майнові права суб'єктів авторських прав. Позивач повинен довести факт наявності в нього авторського права, факт порушення його прав відповідачем або загрозу такому порушенню, розмір шкоди (за винятком вимоги виплати компенсації), якщо вона завдана, та причинно-наслідковий зв'язок.

Виходячи із викладеного бачається, що термін «тягар доказування» є значно ширшим і не обмежується лише діяльністю заінтересованих осіб по доказуванню своєї позиції в суді. Даної точки зору притримується і О.В. Баулін, який вважає, що тягар доказування характеризується як комплексне процесуальне явище, яке являє собою поєднання прав учасників процесу і необхідності висунути та довести підстави своїх вимог або заперечень, що обумовлені його матеріально-правовою заінтересованістю у вирішенні справи, обов'язком доказування фактів, які мають значення, а також комплексом процесуальних

обов'язків суду з встановлення юридично значущих обставин [3, с. 90–91].

Підтримуючи наведену позицію О. В. Бауліна, слід зазначити, що метою доведення підстав вимог і заперечень є переконання суду в правильності позиції однієї із сторін. В цьому контексті привертає увагу англо-американська теорія цивільного процесуального права. Як зазначає Т. Руда в американській теорії права тягар доказування (*burden of proof*) є поняття доказового права, що вказує на те, яка сторона (позивач чи відповідач) повинна надати докази з вирішальних питань позову під ризиком вирішення справи на користь протилежної сторони. Втім, даний термін вживається у двох значеннях. В історично-традиційному значенні «тягар доказування» означає обов'язок сторін переконати суд у своїй правоті і в сучасній спеціальній літературі цей обов'язок називають «тягар переконання» («*burden of persuasion*»). Проте, набагато частіше «тягар доказування» використовується як термін, яким охоплюється «тягар переконання» (обов'язок сторін посилатися на докази, переконати суд у правдивості наведених нею обставин) та «тягар подання доказів» (*burden of production*, або *burden of going forward with the evidence*), тобто необхідність подати достатню кількість доказів щодо кожного «елементу» позову, що б суд міг вирішити питання на користь відповідної сторони [17, с. 48].

Викладені підходи американської теорії цивільного процесуального права можуть бути корисними для розвитку національної теорії цивільного процесуального права.

Широкого підходу у тлумаченні словосполучення «тягар доказування» дотримувалися деякі сучасні російські процесуалісти, наприклад, Н. М. Коршунов та Ю. Л. Мареев, які вважають, що тягар доказування включає надання, дослідження і оцінку доказів [7, с. 229].

Підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що терміном «тягар доказування» визначається комплексне процесуальне явище — обов'язок заінтересованих осіб довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень з метою переконати суд у своїй правоті та запобігти настанню негативних наслідків матеріально-правового і/або процесуально-правового характеру. В свою чергу доведення обставин, що складають підставу вимог і заперечень обумовлюється правом заінтересованих осіб подавати докази. В залежності від обраної сторонами стратегії і тактики у захисті своїх прав та інтересів вони можуть обрати як їм діяти в суді — пасивно (стверджувати про будь-які обставини і не підтверджувати їх доказами) або активно (стверджувати про будь-які обставини і підтверджувати їх наданням відповідних доказів).

Література

1. Андрійцьо В. Д. Доказування обставин цивільної справи: право чи обов'язок? / В. Д. Андрійцьо. // Теорія і практика правознавства. — 2013. — Вип. 2. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_14.pdf
2. Барашков С. А. Диспозитивные обязанности в гражданском процессе / С. А. Барашков // Правоведение. — 1985. — № 2. — С. 67–71. — [Электронный ресурс] URL: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=179481>
3. Баулин О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел / О. В. Баулин. — М.: Городец, 2004. — 272 с.;
4. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: моногр. / С. С. Бичкова. — К.: Атіка, 2011. — 420 с.
5. Бутнев В. В. Характер обязанности по доказыванию в гражданском судопроизводстве и арбитражном процессе / В. В. Бутнев // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности: сб. науч. тр. — Иркутск, 1985. — 210 с.
6. Васильковский, Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васильковский. — М.: Изд-ие бр. Башмаковых, 1914. — 572 с.
7. Гражданский процесс: учебник / Н. М. Коршунов, Ю. Л. Мареев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Эксмо, 2007. — 768 с.
8. Гурвич М. А. Является ли доказывание в гражданском процессе юридической обязанностью? / М. А. Гурвич // Советская юстиция. — 1975. — № 5. — С. 14–17.
9. Гусаров К. В. Проблемы гражданской процессуальной правосубъектности: дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / К. В. — Х., 2000. — 201 с.
10. Давтян А. Г. Гражданское процессуальное право Германии. — М.: Городец-издат, 2000. — 320 с.
11. Дегтяров С. Л. Природа процессуальных прав и обязанностей участников гражданского судопроизводства / С. Л. Дегтяров // Российский судья. — № 2. — 2007. — С. 9–11.
12. Максимкин Я. А. Бремя доказывания в гражданском процессе // Юридический аналитический журнал. — Самара: Изд-во Самар. ун-та, 2005, № 3–4. — С. 219–221.

13. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: учеб. пособие / В. В. Молчанов. — М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. — 360 с.
14. Новицкий В. А. Правовые взгляды русских юристов конца XIX — XX вв. в области доказательственного права России. (Гражданско-процессуальный аспект). Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. А. Новицкий — Ставрополь, 2000. — 215 с.
15. Решетникова И. В. Курс доказательственного права в российском гражданском судопроизводстве / И. В. Решетникова. — М.: НОРМА (Изд. гр. «НОРМА-ИНФРА-М»), 2000. — 288 с.
16. Рішення від 12 червня 2013 р. Колегія суддів Судової палати з розгляду цивільних справ апеляційного суду Луганської області по Справі № 2-1695/12, Провадження №№ 22ц/782/244/13 — [Електронний ресурс]. ULR: <http://pravoscore.com/act-rishennya-2-1695-12-kartashov-o-yu-12-06-2013-spori-pro-pravo-intelektualno-vlasnosti-spori-pro-avto-s>
17. Руда Т. Поняття і зміст інституту доказування в цивільному процесуальному праві США та України: порівняльний аспект / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка — 79/2008. — С. 47–50.
18. Угода про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності СОТ від 15.04.1994 р. — [Електронний ресурс]. ULR: <https://www.zakon2.rada.gov.ua>
19. Феннич В. П. Цивільний процес. Конспект лекцій: навч. посіб. / В. П. Феннич. — Ужгород: Вид-во Закарпатського держ. ун-ту, 2005. — Ч. 1. — 130 с.
20. Чернооченко С. І. Цивільний процес: навч. посібник для вузів / С. І. Чернооченко — 3-тє вид., переробл. та доп. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — 417 с. — [Електронний ресурс]. ULR: http://pidruchniki.com/1685030354605/pravo/rozpodil_obovyazkiv_dokazuvannyu
21. Юдельсон К. С. Проблема доказывания в советском гражданском процессе / К. С. Юдельсон. — М.: Госюриздат, 1951. — 295 с.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Сборник научных статей

№ 10 (20)

2 том

Глава редакционной коллегии — д.э.н., профессор *Каминская Т.Г.*

Киев 2016

Издано в авторской редакции

Учредитель/Издатель ООО «Финансовая Рада Украины»
Адрес: Украина, г. Киев, ул. Павловская, 22, оф. 12
Контактный телефон: +38(067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Подписано в печать 14.11.2016. Формат 60×84/8
Бумага офсетная. Гарнитура PetersburgC.
Условно-печатных листов 18,37. Тираж 100. Заказ № 398.
Цена договорная. Напечатано с готового оригинал-макета.

Напечатано в ООО «Спринт-Сервис»
г. Киев, ул. Почайнинская, 28б
Свидетельство: Серия ДК №4365 от 17.07.2012
Контактный телефон: +38(050) 647-1543